

GRÓF ANDRÁSSY GYULA

**A VILÁGHÁBORÚ
PROBLÉMÁI**

BUDAPEST
ÉS IRODALMI ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁS,
RÉVAI-BIZOMÁNY

Minden jog – a fordítás joga is – fentartva.

A háború oknyomozása

A háború okai

A jelenlegi háború a legnagyobb csapások egyike, amelyek az emberiséget érték. Sohasem tett ember embernek annyi kárt, sohasem okozott ember embernek annyi szenvedést, mint jelenleg.

Óriási méreteket ad a szenvedéseknek a harcban álló emberek tömege. Számításaim szerint nyolc-kilencszáz millió ember van a jelenlegi háborúban érdekelve és ezen óriási tömegből minimálisan 20 millió van olyan, akit az illető ország törvényei a hadviselésre köteleznek, ámbár természetsszerűleg korántsem áll egyidőben ennyi ember fegyverben.

Mérhetetlenül fokozza a háború által okozott veszteségeket a technikai tudomány fejlődése. Használatba jöttek olyan fegyvernemek, amelyek egészen új s eddig nem ismert veszélyeknek tesznek ki bizonyos csapattesteket, így a repülőgépek, így a tenger alatt járó hajók eddig ismeretlenek voltak és ma egészen különleges veszélyeket zúdítanak a véderők bizonyos részeire.

Fegyvereink hordereje, pusztítóereje, a 42-es és és 30-as ágyúk hihetetlen mértékig fokozzák szintén a mai háború pusztító hatását, úgy, hogy egészen biztos, hogy az egész világtörténelemben nem volt idő, amelyben ember annyi más embert pusztított volna, mint jelenleg.

Nem volt még háború, mely után annyi árva, annyi özvegy, annyi nyomorék, annyi megtört szív és támaszától megfosztott család maradt volna hátra, mint a mostani után fog. S fokozza a jelenlegi háborúval járó szenvedést az, hogy a háború mindig nagyobb és nagyobb ellentétbe kerül a közérzülettel és a közállapotokkal. A társadalom sokkal intenzívebben érzi a háborúval járó szenvedéseket, először azért, mert elpuhultabb, mert sokkal nagyobb a városi életet élő társadalom száma, mint a múltban, kevesebb súlyt helyeznek a testi ügyességre, fejlettségre, mint a múltban, nagyon sokan vannak, akik tisztán szellemi munkát végeznek és a munkamegosztás által akadályozva vannak abban, hogy testük harmonikus kifejlődését biztosítsák.

De mélyebben érzi a jelen kor a háború iszonyait azért is, mert egyik legfőbb tulajdonságává vált a humanizmus. Irtózatos elképzelní, hogy emberek, akik otthon minden szenvedésen enyhíteni kívánnak, akik meghatottság nélkül nem bírnak egy kutyát döglenni látni, azok ma ölnek, hullák és sebesültek között alusznak és esznek és mint nem egytől hallom, elvesztik azt az érzékenységet, amely otthon bennük mindig élt.

És mennyi vagyon, mennyi műkincs, a kultúrának mennyi eszköze és gyümölcse pusztul el ez irtózatos harcban! Nemrég hallottam, hogy nehogy az ellenség kezébe essék, milliókra menő értékeket, hadi szereket kellett elégetni, A modern technika büszkeségeit, a békés élet szerveit, a forgalom, érintkezés és kultúr-munka eszközeit, a tuneleket, vasúti hidakat, országutakat, vasúti vonalakat mesterségesen semmisítik meg

csak azért, hogy az ellenség ne használhassa, Aki látta ágyúink hatását, bár csak fotográfiákban is, az elképzeli, hogy milyen irtózatos pusztítások történtek épületekben, házakban ezen pár hónap alatt – a történelmi emlékekben és műértékekben gazdag különböző harctereken.

Megdöbrentő, ami Reimsben történt.

Mindig nagyobb lesz az emberiség szemében a műkincsek becse, egy-egy gyűjtő százezreket, sőt milliókat is áldoz egy művészi remekműért. Folyton alakulnak a múzeumok. A népek messze földről zarándokolnak tömegesen egy-egy mestermű megtekintésére. Mindenki érzi, hogy a műalkotás az emberiség közös kincse, egyike az összekapcsoló erőnek. S most mit látunk? A világ egyik legcivilizáltabb népe a francia, úgy látszik azért állítja fel a battériát a múlt századok egyik szép műemléke, a reimsi templom mellett, hogy a németeket arra kényszerítse, hogy e műremek össze-lövedőzésének ódiúmát vállalják.

Irtózatos elgondolni hogy a világ két vezérnemzete, Shakespeare és Goethe nemzete, milyen gyűlölettel, milyen keserűséggel küzd egymással s hogy az angol – civilizált európai fajok ellen dum-dum lövegeket használ.

Mindezen iszony, mindezen kár önkénytelenül felébreszti a gondolkozó és érző emberben azt a kérdést, hogy van-e joga az államoknak, van-e joga a nemzeteknek egyes fiaitól ennyi áldozatot kérni, van-e joga a háború iszonyait felidézni és az egyéntől azt követelni, hogy magát érte a legnagyobb szenvedéseknek tegye ki.

Aki abból indul ki, hogy az egyéniség, az egyén a világ központja, a legfőbb létező organizmus, hogy az államok és nemzetek célja az egyesek érdekeit szolgálni, aki az egyén szuverenitásából indul ki, azt nehéz lesz a háború jogosultságáról meggyőzni.

A „do ut des” alapján nehéz bebizonyítani azt a jogot, hogy a nemzet az egyestől teljes önfeláldozást és önmagának tudatos megsemmisítését követelhesse, annak dacára, hogy kétségtelen, hogy óriási az, amit minden ember társadalmának, nemzetének köszön.

Minden, amit tud, egész kultúrája, szellemi és anyagi jóléte, a civilizáció, amelyet élvez, a védelem, amelyben részesül, a közbiztonság fentartása, szóval mindaz, ami lehetővé teszi, hogy az ember kultúrlény-nyé váljék: mindazt környezetének, családjának, nemzetének köszöni. Az ember társaslény és csak a társadalom által támogatva képes céljait szolgálni és anynyit köszön ennek a társadalomnak, hogy a társadalomnak nagy jogot kell koncedálnia.

De a „do ut des” álláspontja nem mérvadó. Szerintem van más, magasabb tekintet is, olyan, amely eldönti a kérdést és ez az, hogy az egyéniség tulajdonképpen csak egy öntudattá emelkedett, öntudattal bíró része az egésznek, a nagy nemzetnek elenyésző kis atomja, kis molekulája annak a nagy organizmusnak, amelynek élete sok századra visszahat, amely a jelenben küzd a jövőért.

Ennek az egésznek, amelynek céljait kell, hogy a rész szolgálja, ennek az egésznek igen is van joga saját létének érdekében, saját jövőjének biztosítása érdekében egyes részeit feláldozni. Valóban nem hiszem, hogy

lehesse magyar ember, aki ezt nem érzi át, aki tagadja, hogy a magyar nemzet, minden egyes fiától joggal követelheti a teljes önfeláldozást és mindazt, amit a nagy nemzeti lény fentartásának érdeke kíván meg. Az a nemzet, amely több mint ezer év előtt hatolt ide be idegen népfajok és civilizációk közé, amely hősieles küzdelemmel kivívta helyét ellenséges túlerők között, amely azután Szt. István bölcsesége folytán alkalmazkodni tudott új környezetéhez, amely Nagy Lajos és Mátyás király idejében ennek az előbb idegen társadalomnak egyik mondhatni vezető tagjává vált és dicső független életet tudott élni, amely azután megint nehéz viszonyok közé került, mert a kelet vad ereje óriási nyomást gyakorolt rá, amely kénytelen volt függetlenségéről lemondani és támaszt keresni nyugaton, amely létét a szövetségéstől is veszélyeztetve látta, amely darabokra szakadt és mégis fentartotta belső szellemi egységét, amely azután a kelet járma alól idegen erők által felszabadítva, mesterségesen megdermesztve tétlenségben volt kénytelen akkor élni, amikor szomszédjai gyorsan haladtak, amely a belső erők reneszánszával a múlt század 40-es éveiben új életre tudott kelni, azután e feltámadás közben új veszélyek közé került és most kibékülve a dinasztiaival és Ausztria népeivel hatalmas államszövetségben küzd a keletnek új nemű veszélye ellen: ez a Magyarország az a nemzet – amely ennyit állt ki – ennyit szenvedett a létért: ez igenis teljes joggal követelhet bármily áldozatot egyes tagjaitól azért, hogy múltjához méltó jövőt teremtsen, azért, hogy a sok ezer éves kínlődás ne legyen hiábavaló.

Aki efölött kételkednék, az pálcát törne nemzetünk legjobbjai fölött. Vérrrel, harccal szereztük, harccal védtük meg hazánkat és nekünk jogunk új áldozatot kérni a régi áldozatok eredményeinek fentartására. Mi, történjék bármi velünk, kerüljön az bármennyi áldozatba, kötelezve vagyunk megvédeni, fentartani azt az alkotást, amelyet a múlt generációk, őseink kínos erőfeszítése reánk hagyott és megakadályozni azt, hogy éppen a mi kezeink között szakadjon meg az élet azon fonala, amelyet annyi szeretettel ápoltak és tartottak meg a mai napig.

De természetes, hogy minél iszonyúbbá vált a háború és minél humánusabbá az ember: annál nagyobb bűn az elkerülhető hódítási háború, annál biztosabb az a tétel, hogy csak az a háború jogosult, amely igazi létérdekek védelmére való, amelyet a nemzet teljes megalázása, jövőjének kompromittálása nélkül el nem kerülhet.

A jelenlegi háború megítélésénél is tehát csak az a kérdés, vajjon valóban szükséges volt-e, vajjon igazolatlan ambíció vagy offenzíva idézte elő, vagy csak teljesen jogosult defenzív érdekek védelme? Erős, megrendíthetetlen, a dolog hosszú megfigyelésén alapuló meggyőződésem, hogy ez a háború teljesen és tökéletesen jogos, mert azt ellenségeink ambíciója kényszerítette ránk, mert azt el nem kerülhettük,

A háborúnak oka kizárólag csak az entente támadó politikája, amely Németország és így ellenünk volt irányozva. Minden egyes ellenséges nagyhatalmat hódításvágy, vagy gyűlölet és ellenszenvből támadt bizalmatlanság vezette.

A mi politikánk békés volt minden ízében. Egy olyan lépésre se tudnak ellenségeink rámutatni, amit jogtalan agresszióknak lehetne nevezni. Az entente az annexiót hirdette agresszióknak, de ez pusztá ráfogás. Meglehet, hogy politikailag nem volt helyes a mi szempontunkból, meglehet, hogy a végrehajtás módjában volt kifogásolni való orosz szempontból, de igazságtalanság azt állítani, hogy az offenzív szellem kifolyása volt. Annak egyetlen célja az volt: biztosítani annak birtokát, amit tényleg már élveztünk, fentartani azt a pozíciót, amelyre Európa érdekében az összes európai nagyhatalmak megegyező akarata helyezett. És evvel az annexióval nem veszélyeztettük a politikai egyensúlyt, mert nem szereztünk egyetlen egy katonát sem vele, nem kaptunk egy garast sem és nem nagyítottuk az általunk tényleg már előbb uralt területet egy talpallattnyi földdel sem.

S ezt főleg Oroszország nem tarthatta maga ellen irányzottnak, mert Oroszország már nem egyszer egyezett bele az annexióba, Oroszországgal való megbeszélés alapján történt évtizedek előtt először Bosznia és Hercegovina megszerzése és most is az annexiót megelőzte az Oroszországgal való megállapodás. Amit Gorcsakoy helyeselt, amit Giers felajánlott, ahhoz Izvolszki is hozzájárult

Az egész boszniai politikánk defenzív alapgonddal bírt.

Az első lépési azért tettük, hogy Dalmáciát megtarthassuk, az utolsót azért véltük szükségesnek, hogy az első lépést ne kelljen visszacsinálnunk.

Az utolsó Balkán háborúban se folytattunk agresz-

szív politikái. Ha egyes követelések túl is mentek azon, amit Oroszország helyeselt, végelemzésben mindenben megegyeztünk vele, kompromisszumot kötöttünk. Sőt a háború alatt is, úgy mint az annexió krízisben kimutattuk, hogy a legmesszebbmenő, nézetem szerint túlzott – türelemmel voltunk vértézve. A folytonos kihívást, az inzultusok egész sorozatát vágtuk zsebre, úgy, hogy valóban minden szemrehányás érhet, csak az nem, hogy túlmerész, túlagresszív politikát tettünk volna magunkévá.

Sőt mikor a Szandzsákról lemondunk és feladtuk azokat a jogokat, amelyeket Montenegró tengerpartjára vonatkozólag a múltban szereztünk meg/amikor mindezt önként csináltuk, valóban bebizonyítottuk, hogy nem imperialisztikus terjeszkedési vágy, hanem csak a meglevő fentartásának igen szerény és majdnem bátortalan akarata vezet bennünket. Egyáltalában, ha magatartásunk okot adott ellenünk irányzott támadásra, úgy ez nem abban állott, hogy offenzívánk által veszélyeztettük a szomszéd nagyhatalmak érdekeit, hanem csak abban, hogy túlságos engedékenységünk-nél fogva gyengéknek tartottak, hogy azt hitték, azért vagyunk olyan türelmesek, mert nincsen többé életerő bennünk. Ha magatartásunkkal előidéztek a mostani világháborút, úgy az inkább erélytelenségünk, mint offenzivitásunk által történt.

A jelenlegi fellépésünk sem volt agresszív, legkevésbé pedig a nagyhatalmakkal szemben. Azt mondják, hogy követeléseink Szerbia szuverenitását sértették meg. Meglehet, de kétségtelen, hogy Szerbia magaviselete sokkal mélyebben sértette meg a mi szuveréni-

tásunkat, mikor területi integritásunk ellen évek óta nyílt őszeesküvéseket támogatott és engedett meg.

És semmi esetre sem volt olyan páratlan és szokatlan a mi beavatkozásunk, nem is volt olyan durva, mint Szerbia beavatkozása a mi ügyeinkbe bombákkal és revolverekkel, vagy olyan messzemenő, mint Szerbia beavatkozása a török ügyekbe, amikor azt követelte ultimátum alakjában, hogy az ő s a többi Balkán-államok követői ellenőrző befolyást gyakorolhassanak a török kormányzatra.

Általában a Magas Portától számtalanszor ^övelték idegen államok majd ultimátumok, majd flotta-demonstrációk, majd kollektív-demarsokkal, majd anélkül, egyszerű jegyzékben olyan beavatkozási jogokat, mint amelyeket mostan Szerbia és Oroszország olyan hallatlanoknak tekintettek.

Különben ügyünk igazságát bizonyítja, hogy épp úgy Oroszország, mint Anglia diplomatái elismerték, hogy jogos sérelmeink vannak, Grey angol külügyminiszter egyenesen azt mondja, hogy természetszerűleg megérdemel Szerbia bizonyos megalázást, csak arra kell vigyázni, hogy ez a megalázás ne érje Oroszországot is. Egyik orosz nagykövet elismerte, hogy mi joggal követelhetünk Szerbiától olyan cselekedetet, amellyel véget vet az ellenünk irányított propagandának. Tehát semmiképen sem nevezhető agresszivitásnak, hogy mi a sarajevói gyilkosság után végre-valahára véget akarunk vetni az integritásunk ellen irányuló mozgalomnak és valamivel tovább akartunk érdekeink védelmében menni, mint azt ellenségeink megengedték.

Hogy mennyire defenzív jellegű volt ez a felépé-

sünk, bizonyítja az is, hogy mindjárt a legelején önként felajánlottuk Oroszországnak annak a kinyilatkoztatását, hogy nem akarunk hódítani s később azt is hozzátettük, hogy olyan feltételt se követelünk, amely Szerbia szuverenitásába ütköznék.

De Németország sem provokálta ezt a mai világháborút! Ellenkezőleg, Németország szupremáciáját a béke érdekében használta fel. A 70-iki óriási győzelmei óta mindig fenntartotta a békét, holott a francia szupremácia az európai béke örökös és állandó veszélyeztetésével járt.

XIV. Lajos egész kormányzása nem áll másból, mint az offenzív vállalatok sorozatából. I. Napoleon minden győzelme újabb mérközést készített elő, Marengo után jött Austerlitz, Austerlitz után Jéna, Auerstädt, ezek után Wagram és a spanyol hadjárat, Moszkva, míg elkerülhetlenné vált az a koalíció, amely előbb Lipschéhez, aztán Waterloohoz vezetett. III. Napoleon is folyton veszélyeztette a békét, előbb keleti tervei, majd Olaszország, végül a német kérdés miatt okozott háborút. Folyton érezhető volt Franciaország törekvése terjeszkedni a Rajna felé, majd Belgiumot, majd Luxemburgot akarta megnyerni, majd Oroszország felé tolta ki határait.

Németország ellenben nemcsak hogy békét tartott fenn, hanem minden féltékenység nélkül eltűrte, hogy a többi államok sokkal nagyobb mértékben terjeszkedjenek, mint ezt ő tette. Afrikában Anglia óriási birodalmat szerzett. Egyiptomot, Szudánt, a búrok országát meghódította, úgy, hogy ma óriási területben uralja azt a világrészt, amely Caplandtól a Középtengerig ter-

jed. Emellett Franciaország is folyton hódított és Anglia után a legnagyobb koloniális birodalommá vált, holt Németsország igen szerényen, igen csekély szerzeményekkel elégedett meg.

A németek marokkói politikáját tartották kihívónak az entente hatalmai, de ez is teljesen jogtalan állítás. Mi történt ott? Franciaország ezt a nagyfontosságú Marokkót a szerződéses állapot ellenére egyszerűen megakarta hódítani és már úgy is nagy afrikai birodalmához csatolni és ugyanakkor Angliával szövetkezve meg akarta akadályozni, hogy Németsország, ám bár ott is tetemes érdekei voltak, bármikép is terjeszkedjék és valami rekompenzációban részesüljön. Ezt a kizárást, ezt a teljes háttérbeszorítást nem tűrte Németsország. Nem irigyelte Franciaország terjeszkedését, de jogos érdekeinek védelméről nem akart lemondani; igen szerény mértékkel elégedett meg. A francia és a német közvélemény egyaránt tudja és hangoztatja, hogy a marokkói kérdésben a főnyertes Franciaország maradt és a neki jutó rész sokkal értékeesebb, mint az, amelyet Németsország kapott.

Németsország ezen mérséklete annál fényesebb bizonyítéka békeszeretetének, hogy népessége rohamosan szaporodik és ipari termelése exportra szorul, úgy, hogy kolónia-szerzés indokolt és jogos törekvés.

De ennek ellenére Németsország megelégedett azal az eredménnyel, hogy kimutassa, hogy Ő is számít, hogy a még el nem foglalt világ megosztásánál őt sem lehet egyszerűen ignorálni és félretolni.

Tehát a tényekkel ellenkezik, hogy akár Ausztria-Magyarország, akár Németsország az utóbbi évtizedek-

ben olyan politikát folytatott volna, amely a többi nagyhatalmak létérdekeit veszélyeztette és offenzív jellege által azokat szövetkezésre és háborúra kényszerítette volna.

Egészen más eredményhez vezet az entente politikájának megvizsgálása. Oroszország minden ízében hódító állam. Ott két hódító irány küzd egymással, az egyik az, amely Ázsia felé kívánja terjeszteni a cárok birodalmát Mandzsúriával és esetleg Indiával, mint végcélal, a másik pedig, amely a keleti kérdést tartja fontosabbnak és az ortodox szláv világ élén akarja magának a Boszporus és a Dardanellák uralmát biztosítani.

A háború oka az, hogy az utolsó japáni háború óta Oroszország teljes erővel a keleti ambíció szolgálatába állt és különösen az, hogy ezen keleti ambícióját a nagy szerb eszmék felkarolásával indította meg.

Amikor magát Oroszország a Karagyorgyevics dinasztiaival és azon politikával azonosította, amely nagyszerb agitációval akarta azt a pozícióját megerősíteni, amely gyenge volt, mert királygyilkosságon alapult: akkor olyan politikát folytatott, amely a háborút elkerülhetetlenné tette. Akkor a cári kormánynak tudnia is kellett, hogy ezzel háborút fog előidézni, tudnia kellett, hogy mi soha sem tűrhetjük, hogy déli határainknál Bosznia és Magyarország közé ékelve Szerbia az északi kolosszus védelme alatt már ezen védelem által fokozott tekintéllyel és sikerrel dolgozzék integritásunk ellen, veszélyeztesse Boszniát, veszélyeztesse Hercegovinát, Dalmáciát, Szlavóniát és a Bánátot. Tudta és tudhatta ezt az orosz kormány, mert vala-

hányszor velünk meg akart egyezni, Szerbiát a mi hatalmi szféránkba utalta, tudván, hogy Szerbia „noli me tangere-t” képez és mi Szerbiát sohasem foghatjuk békeesen orosz befolyás alá juttatni. Láttam orosz lap által közölt térképét az orosz vágyaknak, amely szerb tiszt zsebében volt s amely a szerb határt Szegedig és Triesztig tolja ki.

Amint Oroszország ilyen politikát űző Szerbiát védte, a háborút többé el nem kerülhettük.

De Oroszország sohasem merte volna ezen új politikát követni, sohasem merte volna Szerbia ügyét magáévá tenni, ha nem tudja, hogy biztos és hatalmas támaszra fog szert tenni.

Azért vált Szerbia protektorává, azért mert azon útra térni, amely a háborút elkerülhetetlenné tette, mert olyan nagy volt a németellenes hangulat Franciaországban és Angliában, hogy az orosz politika bizony számíthatott arra, hogy e hatalmak akkor is vele tartanak, ha a háború őket nem érdeklő kérdés okából indult meg, sőt akkor is, ha a háború indokait képező ügyben érdekük oroszellenes.

Ebben rejlik e két hatalom felelőssége; nagy mind a kettőé, de másodlagos.

Egyik sem indította volna meg a harcot, de mind a kettőről tudni lehetett, hogy részt fog benne venni és Oroszország rendelkezésére áll.

A cári kormány elsősorban Franciaországra számított és annak kiapadhatatlan reváns kedvére. A német császár különleges ambíciót fektetett abba, hogy a francia közhangulatot kiengesztelje és jobb politikai

viszonyt létesítsen a két szomszéd nagy nemzet között. De minden törekvése meghiúsult.

Komoly közelítés Franciaország és Németország között nem volt lehető, mielőtt vagy vissza nem kapta az elvesztett Elzászt és Lotharingiát Franciaország, vagy be nem látta véglegesen, esetleg egy új erőfeszítés után, hogy képtelen az elvesztettet visszahódítani. Ez az érzülete Franciaországnak érthető és alig kifogásolható. De mégis kétségtelen, hogy a franciák beavatkozását az ő agresszív szellemük okozta és pedig az az offenzív szellem, az a reváns vágy, amelynek történelmi oka nem a német agresszió által előidézett háború volt, hanem III. Napóleon elhibázott és kihívó politikája és mely a sedáni rémületes katasztrófához vezetett, amelyet ma a francia közvélemény sem helyesel.

De ez a francia offenzív szellemre való számítás sem lett volna elegendő arra, hogy Oroszország magát Szerbiával azonosítsa és Szerbia végett az az élet-halálharcot provokálja, amelynek veszélyes voltáról meg volt győződve.

Ehhez az is kellett, hogy Angliára számítsen, azon Angliára, amely eddig a Keleten főversenytársa volt.

Angliának állásfoglalásában található meg annak a legfőbb oka, hogy Oroszország a japán háború után feladta ázsiai törekvéseit és újra előtérbe merte balkáni ambícióit tolni.

Mi volt ebben az állásfoglalásban Anglia motívuma? Teljesen meg vagyok arról győződve, hogy nem a hódítás vágya vezette. Nincs olyan német kolónia, amelynek birtoka felérne a háború veszélyeivel. Sokkal

többet kockáztat a világ legnagyobb birodalmának ura, mint amennyit nyerhet, mert nincs második India, nincs második Egyiptom s nem lehet feltételezni az angol államférfiakról, hogy hódítási vágyból tudatosan akartak volna háborút előidézni. Általában valódi érdekellentét sem volt Németország és Anglia között. Egyetlen egy olyan német kolónia sincs, amely egy angol kolóniának természetes kifejlődése útjában lenne, az utolsó olyan kolóniális összeütközés, amely Angliát háborúhoz közel hozta, az afrikai Fasoda-ügy volt, amely Franciaországgal, az utolsóelőtti pedig az indiai határok kérdése volt, amely Oroszországgal hozta el- lentétbe. Németországgal egyáltalában ilyen természetű összeütközés nem volt.

Általában mondhatni, az egész történelemben nem volt egyetlenegy olyan perc sem, ahol Anglia és Németország, vagy Ausztria-Magyarország között olyan érdekellentét lett volna, amely háborút idézett elő. Valahányszor összekoccantak, az csak a szövetségesek végett történt, nem pedig olyan direkt ellentét miatt, amelyet csak fegyverrel lehetett elintézni.

Teljesen hamis beállítás az is, hogy Angliát Németország elleni háborúra az indította volna, hogy Anglia mindig a szupremáciát gyakorló nagyhatalom ellen kénytelen küzdeni Európa szabadsága érdekében,- Ez teljes félreértése Anglia tradicionális politikájának. Anglia sohasem vérezett absztrakt gondolatokért, sohasem harcolt Európa szabadságáért, mindig csak saját érdekéért, mindig csak akkor harcolt a kontinentális legnagyobb hatalom ellen, ha az Angliát direkte veszélyeztette és angolelles politikát folytatott. Nem is

lett volna soha képes angol kormány a közvéleményt harcba csak azért vinni egy nemzet ellen, mert az erős, annak katonája van, mert annak flottája van, mert az erősödik, gazdagodik és fejlődik.

Nem akarok most a részletekbe bocsátkozni, de Angliának minden egyes nagyobb háborújában kimutatható, hogy reális érdekek vezette.

Belgium védelme sem vezette Angliát, mert mielőtt Németország határát átlépte volna, Anglia már segítséget ígért Franciaországnak, ha tengerpartját megtámadják és mert Lichnovszky felajánlotta Belgium neutralitását és Grey kijelentette, hogy Anglia nem kötelezheti magát semmire.

De hát akkor milyen motívum bírhatta Angliát arra, hogy feladja azt a politikát, amelyet Salisbury splendid isolation-nak nevezett, amely Angliának mindig biztosította a szabad kezet és azt, hogy idegen érdekek végett ne legyen kénytelen háborúba keveredni? Nézetem szerint sajnos, Angliát hibái és gyengeségei irányították. Azon személyes momentumokon kívül, amelyek – sajnos – feltételezhetők az elhalt nagyeszű Eduard királynál, Angliát az a félelem és az az idegesség vezette, amely az egész, társadalmán erőt vett és az az irigység és nyereségvágy, amely egyes köreiben mutatkozott.

Vilmos császár azon elhatározása, hogy flottát alapít, avval a gondolattal töltötte meg az egész angol társadalmat, hogy célja, az ellene való támadás. E gondolat hibás volt. Németország szaporodó lakossága, kereskedelmi érdekei és növekvő exportja miatt akart olyan flottát fejleszteni, amely képes világpoli-

tikai állását megvédeni, amely képes a német kereskedelemnek háttérül szolgálni távoli tengereken is és amely Németországot abba a helyzetbe hozta, hogy a távoli világrészek esetleges új megosztása alkalmánál vagy más világpolitikai kérdések felvetése esetében érdekeit képviselje.

A flotta célja volt Németországot világhatalommá emelni, amely eddig csak kontinentális hatalom volt, de semmikép sem volt agresszív, offenzív célja Anglia ellen. Helyesen mondta a német kancellár: a világ olyan nagy, hogy van hely a két nagy állam számára még elég.

Nem Anglia ellen „készült a „néniét flotta, de Vilmos császár talán angol származása miatt is nagy súlyt helyezett a tengerentúli érdekekre és ez ébresztette fel Anglia féltékenységét.

Angliát idegessé tette Németország ezen új politikai iránya és erőfeszítése és lord Roberts, Anglia leghíresebb és legnépszerűbb katonája, a búr háború hőroza, nyilvánosan kijelentette, hogy Németország egész fegyverkezésének egyenes célja Anglia megtámadása és hogy Angliának nincs ereje ezen támadás ellen védekezni.

Anglia biztonságáért követelte az erősebb katonai szervezkedést, az általános védkötelezettséget, a flotta még nagyobb arányú kiépítését. Pártpolitikai küzdelem magáévá tette ezeket a jelszavakat, apró pénzre váltotta őket, az ellenzék azzal támadta a kormányt, hogy nem gondoskodik eléggé Anglia védelméről.

Ez az aggodalom azonban nem bírta Angliát arra a férfias elhatározásra, hogy csakugyan vállalja azt az

áldozatot, amelyet minden állam meghozott, amely nagy hatalmi politikát akart csinálni és az általános védkötelezettséget rendszeresítse. Az aggodalom csak a szövetségi politika eszméjének megerősítéséhez vezetett. A felizgatott angol idegrendszer a németellenes szövetséghez való csatlakozásában kereste jövőjének biztosítékát.

Így olyan belső és erős szálak kapcsolódtak Anglia és Franciaország között, amelyek aztán kihatottak Oroszországra is és Angliát egész befolyásával, politikai presztige-ével, nagy összeköttetésekkel a németellenes táborhoz csatolták. Diplomatai összeütközések csak fokozták az ellenszenvet; Németország közvéleménye is ideges lett s köreiben azt hitték, hogy Anglia fogja megtámadni.

A két nagy hatalomnak katonai intézkedései is mindinkább egymás ellen való harc szempontjához alkalmazkodtak. Ehhez járult a nagy tőke idegessége a német ipariával szemben, annak a nagy tőkének befolyása, amely a búr háborúnak is egyik indító oka volt.

Mindez annyira Franciaországhoz kapcsolta Angliát, hogy Grey nem merte a mostani háború alkalmával Franciaországot magára hagyni. Mindez az orosz politikának rabjává tette Angliát, amely nem mert neutrális maradni. Németország győzelmében az ellenség győzelmét látta és így jött Anglia abba a helyzetbe, hogy ámbár a királygyilkosság óta megszakította a diplomatai viszonyt erkölcsi szempontból és ámbár a jelenlegi válság kezdete alkalmával is fennhangon hirdette, hogy neki semmi köze német-orosz és osztrák-

magyar viszályhoz: most miatta harcol, miatta veszélyezteteti létét.

De most összefoglalom eddigi fejtegetéseimet és sietek előadásom végéhez. A háborút nem kerülhették el! Szerbia húst és vért akart szívünk tájékából kihasítani és az európai helyzet, a németek ellen érzett gyűlölet és irigység Oroszországot abba a helyzetbe hozta, hogy ezt a törekvést fedezni merje.

Nem állítom, hogy a háborút ma a nagyhatalmak, vagy akár Szerbia is fel akarták idézni, az entente jobban járt volna pár évi várakozással, de amikor a sarajevói gyilkosság a szerb kérdést előtérbe toltta, az entente, tekintettel arra, hogy világosan tudta, hogy politikája által a nagy összeütközés elkerülhetlenné vált már s a legrövidebb idő alatt ki fog törni: nem akarta a szerb kérdést akként megoldani, hogy mi konszolidálódjunk és Szerbia elveszítse kedvét attól az offenzívától, amely hadseregét feltétlenül és mindenkor az entente rendelkezésére bocsátotta.

Az entente hajlandó lett volna a békét biztosítani. Ennek bizonyítására ma közzé teszik a jegyzékváltásokat. De az entente által ajánlott megoldások nem voltak elfogadhatók, nem húzták ki testünkéből azt a szálkát, amelyet a délszláv agitáció képezett, nekünk a háború és a megalázkodás között kellett választanunk. Szerencse, hogy a háborút választottuk. ⁴ Ha nem ezt tesszük, akkor a megalázás, a belső bomlás proceszusa csak biztosabbá tette volna, hogy jobban megszervezett és kifejlődött óriási nyers erejével az entente rövid pár éven belül a kegyelemdőfést megadhatja nekünk.

Tehát tiszta lehet lelkiismeretünk, ezt a háborút szabad volt, sőt kötelességünk volt elfogadni, mert csak ez menthet meg a biztos elpusztulástól.

Az entente felelőssége

A háború előzményei során az egyes nagyhatalmak által vitt szerepet vizsgálva, a felelősséget a közvetkezőkben vélem megállapíthatni.

Legnagyobb felelősség a szlávuságot, a szláv ambíciót éri. A háború tulajdonkép a moszkovitizmus háborúja. Igazi oka az a körülmény, hogy Oroszország a japán-háború óta elnapolta ázsiai hódító terveit és teljes erővel a balkáni ambíciók szolgálatába állt és hogy e politika érdekében védelmébe vette a Karagyorgevics dinasztia nagyszerb irányzatát annak dacára, hogy ez forradalommal dolgozott.

Igaz, hogy a háborút a gyilkosságnak talán véletlen és felelős tényezők által nem akart íncedense indította meg és hogy ezért az agitációért, amely a gyilkosságot szülte, közvetlenül a szerb dinasztia és Pasics felelősek, de végelemezésben ez a mozgalom is az orosz politikára vezethető vissza. Ha nem számíthat Szerbia orosz védelemre bármi okból is és bármi elítélendő magatartása következtében jut velünk összeütközésbe: akkor az élesesű és számító Pasics sohasem meri azt a politikát folytatni, amely a szerb társadalomban létező ellenszenvet a sarajevói véres erupcióig juttatta. És még a gyilkosság után is a cártól függött a béke biztosítása. Hisz Sándor, a szerb trónörökös kijelentette, hogy kész Szerbia a mi feltételeinket elfogadni, ha Oroszország úgy kívánja. De az orosz kormány nem ad

ilyen irányú tanácsot és ahelyett a végső döntést Szerbiára bizza.

Oroszország odáig megy, hogy amikor Rómából azt a hírt kapta, hogy a szerb kormány kész bizonyos magyarázat esetében a mi összes föltételeinket elfogadni: Sasonow ugyan kijelenti, hogy nem lesz szerbebb a szerbeknél, de egyúttal azt is szükségesnek tartja, hogy az ultimátumunk hangján enyhítsünk, azaz tényleg még szerbebb készül lenni a szerbeknél (július 29.)

Az entente hatalmai közzé teszik azokat a leveleket és sürgönyváltásokat, amelyek bizonyítják, hogy ők az utolsó percig akarták a békét, de ezek semmikép sem győznek meg arról, hogy ez az akarat erős és komoly volt.

Ha az lett volna, ma nem volna háború.

Igaz ugyan, hogy ezen iratok tanúsága szerint mindenféle megoldási terv merült fel a kabinetek között, szó volt mindenféle olyan lépésről, amely a békét biztosíthatja, de sajnos, arról az egy lépésről nem történt említés, amely célt érhetett volna, amely abban állt volna, hogy Oroszország Szerbiának azt tanácsolja, hogy fogadja el a mi követelésünket. Mindenre gondoltak, csak arra az egyre nem, hogy Oroszország Belgrádban kifejtse, hogy ő sohase tanácsolta azt a forradalmi akciót, amelyet nálunk rendezett, hogy mint monarchikus, konzervatív állam nem is helyeselheti a területi integritásunk ellen folytatott agitációt és összeesküvéseket és amennyiben ezen politika folytán bajba kerülne, nem támogatja, pedig csak ez a fellépés biztosíthatta volna a világbékét. San Giuliáno olasz külügy-

miniszter meg is teszi a helyes javaslatot és hangsúlyozza, hogy a békét csak az biztosíthatja, ha Szerbia elfogadja követeléseinket. De nem hallgatnak reá az entente hatalmak. Oroszország nem gyakorol nyomást Szerbiára, egyszer se tanácsolja neki, hogy tegyen eleget kívánságainknak, hanem azon állásponton van kezdetről végig, hogy bármi is legyen oka a háborúnak, Szerbiának sem legyőzését, sem független intézkedési jogának olyan korlátozását meg nem engedheti, amely a mi befolyásunk alá hajtaná, mert Szerbia függetlensége olyan fontos érdeke, mint Angliának Németalföldé, hogy Szerbia függetlensége Oroszország létének kérdése. Ezzel az állásponttal Pasic kezébe tette le Oroszország a világ sorsát, saját magának békéjét, milliók életét és halálát.

Amikor kijelenti és ridegen megmarad azon álláspontja mellett, hogy Oroszország Szerbia szuverenitásának teljességéért és állami tekintélyéért „will face all the risks of war” és hogy „that if actual war broke out with Servia it would be impossible to localise it,” a háborút elkerülhetetlenné tette, mert Ausztria-Magyarország a történelem után nem elégedhetett meg olyan megoldással, amely a tűrhetlenné váló délszláv agitációnak nem vet véget, Szerbia pedig nem retirálhatott, amint tudta, hogy a hatalmas cár megvédi.

S a mobilizálásnál tanúsított kétértelműséggel Oroszország adta meg a világbékének a végső dőfést is.

Ha Németország üzent hadat Oroszországnak, erre ez utóbbi kényszerítette.

Július 27-én a német külügyi államtitkár az angol nagykövet előtt kijelenti, hogy amíg „Oroszország csak

délen mozgósít – Németország tétlen marad – amint azonban az orosz mozgósítás északra is kiterjedne: Németország is kénytelen lesz fegyverkezni” és erre a kijelentésre a cár északon is mozgósít.

És erre a mozgósításra szolgáló ürügyet is ő maga szerezte meg magának. Az ellenünk irányzott nyílt fenyegetésével arra kényszerített, hogy mi se álljunk meg azon 8 hadtest mozgósításánál, amely Szerbia ellen volt desztinálva, hanem egész hadseregünket, a hátramaradó 8 hadtestet is zászló alá hívjuk.

A saját cselekedeteinek ezen elkerülhetetlen, természetzerű következményét használta fel Oroszország arra ürügyül, hogy július 29-én haderejének azon részét is mozgósítsa, mely a Németország ellen való harcra van szánva. Oroszország ezen elhatározása vált a háború végső okává éppen akkor, mikor Ausztria-Magyarország engedékenysége a háború elkerülését esetlegesen még lehetővé tette volna. A mozgósításnak annyira nem volt oka, hogy ez minden valószínűség szerint a háborús párt ellenhúzása volt azzal a céllal, hogy a háborút előidézze.

A cári kormány legfőbb felelőssége mellett azonban Franciaországot és Angliát is éri súlyos felelősség, amennyiben az ő magatartásuk adta meg Oroszországnak azt a bátorságot, hogy szembeszálljon velünk.

Franciaország felelősségét okmányszerűen bizonyítja, hogy Sasonow azon fenemlített nyilatkozatában, amelyben azt mondja, hogy kész a háború veszélyére, azt is hangsúlyozta, hogy „if she feels secure of the support of France” és hogy a francia kormány erről a supportról azonnal biztosította. Már július 25-én

jelenti az angol nagykövet, hogy a francia kollegájától tudja, hogy Franciaország kész Oroszországot támogatni és szövetségi köteleességét teljesíteni.

Anglia része a felelősségben szintén kétségtelen. Oroszországnak keleti politikája csak akkor vált merésszé, amikor tudta, hogy Anglia ellenségeskedésétől nem kell tartania. Az a nagy intimitás, amely Anglia és Franciaország között kifejlődött és az a tény, hogy a két vezérkar egymással a közös haditerv kidolgozása miatt érintkezett és az angol közvéleményben levő erős németgyűlölet vált kiinduló pontjává az oroszok bátrabb és agresszívebb politikájának. Eduard király alapozta meg azt a politikai helyzetet, amelynek előbb-utóbb háborúhoz kellett vezetnie, mert merészséget kölcsönzött azoknak, akiknek Európában egyedül volt okuk offenzív politika folytatására; ez fokozta a revanche gondolatának erejét és ez tűzte napirendre az orosz-szláv ambíció megvalósulását. Oroszország nem szalaszthatta el az alkalmat, amikor Anglia segítségével, vagy legalább jóakaró neutralitásával, harcolhatott azért, amit eddig mindig csak Anglia letörése után vélt elérhetni és amikor Anglia miatt ázsiai ellenségére, Japánra is számíthatott. És valószínű, hogy a jelenlegi háborút is csak akkor kockáztatta meg, amikor bízhatott abban, hogy Anglia Franciaország leveretését nem fogja eltűrni.

A pétervári belga követ, amint ezt a német kancellár kiemelte, erre a tényre rá is mutat. Azt írja, hogy az oroszok meg vannak arról győződve, hogy az angolok a franciákat védeni fogják és hogy ez a tudat ad erőt a háború eszméjének. Különbözik az angol rész-

ről közölt iratok is igazolják, hogy az oroszok tényleg számítottak angol segítségre. Az orosz külügyminiszter július 24-én az angol nagykövet előtt kifejezi azt a meggyőződését, hogy Angliát úgyis be fogják rántani a háborúba „would in the end, be dragged into war.” Ezen véleményét megismétli július 25-én és 30-án ugyanezt mondja a francia köztársaság elnöke. E meggyőződést bizonyítja, hogy nem is azt kívánják a barátságos hatalmak, hogy Anglia a részvételre obligót vállaljon, hanem csak azt, hogy ez elhatározását Berlinben jelentse ki, hogy szintvalljon Németország előtt. S a hivatalos iratokból azt is látni, hogy Grey magatartása nem volt alkalmas a belé helyezett bizalmat megrendíteni. Az angol államférfiak egyszer se mondják, hogy nem fog Nagy-Britannia beavatkozni, hanem mindig eltolták a végleges határozatot. Július 24-én az angol nagykövet azt válaszolja Sasonownak, hogy kormánya nem fog „föltétlen” obligót vállalni a harcra, hogy azonban hite szerint hajlandó lesz a német kormányt arra figyelmeztetni, hogy az általános háború esetén Anglia alig fogja neutralitást fenntarthatni. Július 31-én azt mondja Grey, hogy „at the present moment we could not undertake any definite engagement”.

Grey amellet elismeri, hogy Franciaországot a becsület és az érdek rántja be a harcba és annyira megy, hogy kétszer is értesíti a francia kormányt arról, hogy nem fog neutrális maradhatni, hanem Franciaország mellé fog állani.

Grey nem tudja eltitkolni azon tényleges meggyőződését és belső elhatározását, hogy a háborúban részt fog venni, amelyet már 25-én világosan megsürgönyöz

Buchanannek, a pétervári angol nagykövetnek, amikor azt mondja, „ha azonban a háború kitörne, akkor annak a további fejleményei minket a részvételre fognának kényszeríteni”.

Az angol kormány ezen nyilatkozatai tehát nem szüntethették meg Franciaországnak és Oroszországnak beléje helyezett reményét, inkább csak azt a benyomást kelthették, hogy Grey nem akar a harcra biztatni és nem akarja magát a segítségre kötelezni, nehogy a háborút előidézze és le nem tagadható felelősséget vállaljon a bekövetkező eseményekért, hogy azonban előbb-utóbb magáévá fogja tenni Franciaország ügyét. Ezen nyilatkozatok olyanok, hogy ha Grey neutrális marad, azt a szemrehányást érdemelte volna meg, hogy nem volt olyan őszinte, mint a szövetségesekkel ilyen tragikus órákban lenni illik, mert egyszer sem mondta, hogy a háborúba nem fog keveredni.

Az angol kormány által közzé tett levélváltásból én azt a benyomást nyertem, hogy Anglia nem akarta a háborút, jobb szerette volna a szerb viszály békés elintézését, de Anglia mégis annyival jobban félt attól, hogy békére kényszerítve barátait, ellenségeinek állását erősíti meg és végül az így megerősödött ellenséggel szemben izoláltan marad, mint a háborútól, hogy sohasse merte azt az elhatározottságot mutatni, amely a békét igen valószínűleg fenntarthatta volna.

Ha Grey komolyan akarja a békét és Szerbiának azt a tanácsot adja, hogy engedjen kívánságainknak és főleg, ha Oroszországnak kijelenti, hogy olyan háborúban nem vesz részt, amely forradalmi üzelmekből szár-

mazik: akkor minden valószínűség szerint sikerült volna a békét fenntartani.

Az entente sajtója azonban a fentiek ellenére mégis természetesen reánk akarta a háború ódiumát tolni. Németországra azért, mert ő intézett ultimátumot épp úgy Franciaországhoz, mint Oroszországhoz. De ezen formai igazság mögött nincs lényegbeli igazság.

Németország csak akkor küldte el ultimátumait, amikor látta, hogy a cár már-már ellene is mozgósított, ámbár tudnia kellett, hogy ez az ő provokálását jelenti, amikor a tovább várakozás Oroszországnak veszéyes előnyt nyújtott volna, amikor már csak egy kötelessége volt, az, hogy a győzelmet készítse elő, amikor a béketárgyalások üres látszatának a gyors mobilizálás előnyét nem rendelhette többé alá.

Amint Oroszország egész hadseregét mozgósította, tudni lehetett, hogy nem elégszik meg az általunk elfogadható megoldással: hogy el van a háborúra határozva.

Az ekkor küldött ultimátumnak nem volt többé politikai jellege, az csak a már elkerülhetlen háborúban a stratégiai offenzíva előnyét akarta megszerezni, azt akarta megakadályozni, hogy az ügyis reménytelen tárgylásokkal az ellenség időt nyerjen, hadseregét elkészítse és Németország elveszítse azt az előnyt, amely a gyorsabb mobilizálásban rejlik.

S a háború előtti percekben azok is természetesen tartották Németország ezen eljárását, akik ma agresszivitást akarnak benne látni. Az angol nagykövet július 25-én figyelmeztette Sasonowot: „that if Rus-

sia mobilised Germany would not be content with mere mobilisation or give Russia time to carry out hers, but would probably declare war at once.”

Különben a történelem nem egy példát mutat arra fel, hogy nem az volt oka a háborúnak, aki a háborút megüzente, aki ultimátumot intézett, vagy akinek hadai az ellenségeskedést megkezdték.

Így kétségtelen, hogy a hét éves háborút Kaunitz akarta, aki Franciaországgal és Oroszországgal Szilézia visszahódítása céljából II. Frigyes megtámadását tervezte, a háborút azonban mégis a porosz király kezdte meg, aki belátta, hogy csak gyors offenzívával menekülhet az ellene tervezett támadás elől.

Így köztudomású, hogy 1859-ben Cavour akarta a háborút Ausztria ellen Olaszország felszabadítása érdekében, hogy III. Napóleonnal, összeesküvést forralt a Habsburgok birodalma ellen, amely összeesküvés egyik pontja az volt, hogy Ausztriát támadásra fogja ingerelni. Ismert dolog, hogy Cavournak ez a terve sikerült és hogy Ausztria, amikor ultimátumot intézett Victor Emánuelhez és az ellenségeskedést megkezdte, ezzel csak azt a harcot indította meg, amelyet Cavour akart, amelyet ő kerülni óhajtott.

Ausztria-Magyarországot az entente azzal vádolja, hogy a háborút Szerbia szuverenitását sértő követelések támasztásával idézte elő, olyan követelésekkel, amelyeket Péter király nem fogadhatott el.

De ez az állítás sem alaposabb az előbbinél. Nem első eset, hogy egyik állam a másik kormányzati ügyeibe avatkozik. Az orosz kormány úgy látszik elfelejtette, hogy a Portánál néha egymaga, néha más ha-

talmakkal együtt talán még messzebbmenő jogot követelt magának nem egyszer, mint amelyet mi most Szerbiában akartunk gyakorolni és pedig kevesebb okkal és joggal, mint mi. Míg Oroszország a töröktől nem egyszer állandó jogokat követelt török alattvalók érdekében anélkül, hogy e beavatkozásra bárminő török részről ellene történt provokáció adott volna jogot, addig mi csak ideiglenesen s csak saját biztonságunk céljaiból s csak bizonyos elővizsgálatok foganatosítására a legvakmerőbb támadás után kívántunk a szerb határon belül bizonyos jogot gyakorolni.

Talán elfelejtették Belgrádban, hogy néhány év előtt azt követelték a Portától, hogy Macedóniában idegen csendőrség szerveztessék, hogy a szerb követ is ellenőrző befolyást gyakoroljon a török kormányzatra.

Ha ez a török szuverenitást nem sértette meg, a szerb szuverenitással sem ellenkezett a mi közegeink közreműködése.

Kétségtelen ugyan, hogy követeléseink a rendestől, a szokásostól eltérők voltak, de kérdezem, rendes, szokásos volt-e az a helyzet, amely követeléseinket elkerülhetetlenné tette? Követelhető-e egy államtól, hogy olyan összeesküvést eltűrjön, mint aminőket a szerb kormány magánál megengedett, hogy olyan merényleteket elnézzon, mint aminőket a szerb társadalom hivatalos személyek részvétele mellett, nyíltan és lármásan határaink közelében szervezett? Ha beavatkozás volt szerb ügyekbe az, amit mi követeltünk, nem volt-e beavatkozás a mi ügyeinkbe, amit Szerbia engedett és csinált évek óta?

Jellemző ügyünk igazságára, hogy még ellenségeink sem tagadták, hogy jogos sérelmeink voltak és hogy ellenségeink ellenünk emelt vádjai sem valami nagyon súlyosak.

Maga Grey mondta a német nagykövetnek, hogy „Szerbiát bizonyos fokig természetesen meg kell alázni” (jul. 29.) csak odáig nem kell a dolgot vinni, hogy Oroszország is megaláztassék s a bécsi angol nagykövet Berchtoldnak, hogy „megértik sok jogos panaszainkat” és a különbség közöttünk csak abban van, hogy Anglia az európai békére helyez nagyobb súlyt, mi pedig a szerb ügyekre, amit talán nem lehet rossz néven venni, ami természetes is volt, mert a szerb ügy a mi létkérdésünk is volt, Angliát pedig nem érintette. Az oroszok sem vonták kétségbe, hogy az ellenünk irányzott propagandát nem tűrhettük el és július 30-án bécsi nagykövetük azt mondja, hogy megérti, hogy Ausztria-Magyarország kénytelen Szerbiától olyan intézkedéseket kívánni, amelyek a szláv tartományokat megóvják Szerbiából eredő ellenséges propaganda nyugtalanításától. Ezen elismerés után könnyen viselhetjük el azt a szemrehányást, hogy ezen jogosnak elismert érdekek védelmében valamivel gyökeresebben akartunk eljárni, mint azt Szerbia barátjai méltányosnak és megengedhetőnek tartották, pedig csak ebben állt az ellenünk a háború előtt emelt panaszok lényege.

Sokkal súlyosabb az a vád, amelyet mi emeltünk Oroszország ellen, az, hogy ellenséges szellemmel, agresszív tendenciával olyan kérdésekbe avatkozott, amelyhez semmi köze nem volt, amely jogos védelmi

érdekeit nem érintette, amely a mi területünk integritására vonatkozott.

Az angol hivatalos közleményből azt a következtést lehet levonni, hogy Oroszországnak világháborúra jogos oka akkor se lett volna, ha minden állítása beigazolt lenne, ha mi létünk védelmében Szerbia szuverenitását érintettük volna, holott az általunk felhozott okok mi tőlünk minden áldozatot megérdemeltek. Különbösen az angol kormány által közölt okmányokból az is látszik, hogy az európai béke fenntartása kedvéért mi a sértett, veszélyeztetett fél több engedményt tettünk, mint Oroszország. Oroszország kezdettől végig azon állásponton állott, hogy nem engedi, hogy Szerbiát összes feltételeink elfogadására kényszerítsük, amelyek szerinte a szerb függetlenség eszméjébe ütköznek; hogy nem engedi, hogy mi Szerbiát legyőzzük és ezáltal befolyásunk alá hajtsuk, hogy a szerb viszály Európa ügye, amelyben az utolsó szó Anglia vezetése alatt álló londoni konferenciáé kell, hogy legyen. Ezen tételek egyikéből sem engedett s a háború kitörése előtt mindenben ugyanazt mondja, amit legeleinte.

Mi ellenben sokat adtunk fel a tárgyalások folyamán eredeti álláspontunkból. Eleinte azt hangoztattuk, hogy összes követeléseinkhez ragaszkodunk, hogy Szerbiával való viszályunk kettőnk ügye, amelyhez senkinek köze nincs; hogy nem fogadunk el közvetítést, hanem közvetlenül Szerbiával intézzük el az integritásunk megtámadásából eredő összeütközést. Csak azt voltunk hajlandók kijelenteni, hogy Szerbia területi integritását tisztelni fogjuk és hogy követeléseink nem ultimátum jellegűek.

A háború közvetlen kitörése előtt már beereszkedtünk az oroszokkal való tárgyalásba a szerb kormány által adott válasz felett. Kijelentettük, hogy Angliának a konferenciára vonatkozó békeközvetítő ajánlatát megfontolás tárgyává tesszük és kijelentettük, hogy Szerbia függetlenségét sértő követeléseket se fogunk támasztani, amivel úgy látszik elejtettük már eredeti követeléseink leginkább kifogásolt részletét is.

Tehát valóban még az Anglia által és szövetségeseinkkel békeszeretete bizonyítékául közzé tett okmányokból is látni, hogy a háborúért az entente felelős, hogy mi mindent megtettünk a béke érdekében.

Ki felelős a háborúért?

A jelenlegi háború háttere az a növekvő gazdasági verseny, amely Anglia és Németország között pár évtized óta folyik és az a bizalmatlanság a kabinetek között s keserűség a népek lelkében, amely a múlt évek gyakori nagy diplomáciai összeütközéseiből hátramaradt; végső és igazi oka azonban az orosz hatalmi vágy, amely a szláv szolidáris érzést és az orthodox vallássságot használja fel saját céljaira.

A mi szerepünk teljesen defenzív volt. Mi nem tűrhettük el azt a helyzetet, amelyet az orosz-szerb barátság belsősége és Hartwig orosz politikája képviselt. Két tűz közé szorított. Belső összetartozásunkat és belső békénket aláásta, bizonyos orosz, rutén és szerb elemek hűségét sok helyütt már komolyan megtántorította, amint ezt helyenkint a hadiesemények s azon vizsgálatok bizonyítják, amelyek a sarajevói gyilkosság miatt történtek meg.

Biztosra vehettük, hogy az agitációk zavartalan folytatása a monarchia egyes más szláv elemeit is inficiálni fogná. Valóban gyáva öngyilkosság lett volna tőlünk ezen külső veszélyt és belső bomlást a sarajevói büntény után is tovább tűrni.

Én már régóta azt kívántam, hogy monarchiánk céltudatos akcióval törje össze azt az ellenséges gyűrűt, amelyet körötte kovácsoltak s törekedjék Szerbiát céltudatos a következetes akcióval izolálni és legyőzni.

Ezt kívántam már az annexió idejében s azóta szakadatlan. Mindig attól félttem, hogy amint az orosz magát elég erősnek fogja ahhoz érezni, hogy velünk megmérkőzzék, Szerbia fogja a világháborút megindítani s állandó áskálódása addig is sok pénzünkbe és sok nyugtalanságba fog kerülni.

Cettinjében a montenegrói király büszkén mutatta nekem azt az ágyút, amellyel a keleti háború első lövését fia csinálta meg. Mindig attól félttem, hogy Belgrádban fogják majd azt a második ágyút mutogatni, amely a világháború megindításának jelét adta meg, mely előérzetem azon különbséggel valósult meg, hogy nem ágyúból, hanem orgyilkosok pisztolyából és lombajából pattant ki az a szikra, amely az olyan régóta összehalmozott puskaport lángba borította.

A mi kormányunk azonban semmi lépést sem tett az általam kívánt irányban egészen addig a gyalázatos gyilkosságig, amely a nagyszerb agitációk gyümölcse volt. Sőt még ezen rémes gyilkosság után is utat akart a szerb kormánynak arra nyitni, hogy a végső leszámolást elkerülhesse. Békeszeretetünk által vezéreltetve,

módot adtunk Szerbiának arra, hogy a momentán megalázkodás révén a nagy leszámolás napját akkorra odázza el, amikor Oroszország késznek érzi magát.

Megvallom, én a gyilkosságot követő napokban éppen ezen lehetőség elkerülése végett olyan gyors és határozott megtorlást kívántam volna, amely Szerbiának nem adja meg a választás szabadságát és őt a méltó büntetésben akkor is részesíti, ha a döntést el akarná kerülni.

A kormány azonban nem így cselekedett. S ma ennek csak örvendenünk kell. Ma már nem bír fontossággal, hogy kinek volt igaza s a kormány eljárása világosan bizonyítja, hogy a konfliktus elkerülésére Péter királynál még akkor is utat nyitottunk, amikor a háború már a szláv világban végleg elhatározott dolog volt.

Szándékaink végletekig vitt békés voltát bizonyítja az is, hogy mi ultimátumunk után is hajlandók lettünk volna Oroszországgal szemben azt a kötelezettséget vállalni, hogy szerb területet egyáltalában nem hódítunk.

A mi felelősségünk tehát a háború kitörése körül semmi! Mi a háborút el nem kerülhettük, azt ránk kényszerítették ellenségeink. Létünk érdeke és becsületünk a legerélyesebb föllépést követelte tőlünk. Nincs életrevaló és életre érdemes nemzet, mely nálunknál tovább túrt volna.

Miután Szerbia ellenségeskedése miatt már sok milliót kellett kétszeri mobilizálás alkalmával kiadni: miután a gazdasági életet Szerbia gyűlölködése miatt

két nagy válság érte, türelmünknek a gyilkosságok után vége kellett szakadnia.

Hibánk valóban nem az agresszió volt, hanem legfeljebb az, hogy túlságosan sokáig engedékenyek voltunk és nem számoltunk le a szerbekkel akkor, amikor abból világháború nem származott volna, mert az orosz még a japán vereségek hatása alatt állott.

Németország sem akarta a háborút. Csak kötelességének tett eleget azzal a megbízhatósággal, azzal a becsületességgel, amely a német faj egyik legkiválóbb sajátja és amely a legelső német embernek, a német császárnak is különös dísze. Igaz, hogy a császár meg se várta a casus foederis előállítását, hanem előre kijelentette, hogy velünk tart, mert ügyünk igazságos s meg nem engedheti, hogy egy nagyhatalom Szerbia gálád támadását védelme alá vegye.

De ez a kijelentés nem fakadt támadási vágyból. Ellenkezőleg, vele egyrészt a békét akarta szolgálni és figyelmeztetni akarta nyílt őszinteséggel az összes érdekelt tényezőket cselekedeteik következményeire, másrészt vele a casus foederis becsületes és férfias magyarázatát adta. Az a kötelezettség, amelyet egy állam abban az esetben vállal, ha szövetségesét megtámadják, nem függhet attól, hogy azon diplomatiái sakkjátékban, amely a már elhatározott háborút előkészíti, ki üzeni meg a háborút, mert ez már tulajdonképpen teljesen sztratégiai kérdés s a háborút az szokta mindig megüzenni, aki gyorsabban vél katonailag készen lenni; hanem csak attól függhet, hogy melyik fél folytat agresszív politikát, melyik kényszeríti magatartásával a másikat a háborúra. Enélkül az ilyen

védelmi szövetség nem érné el célját és nem szolgálna védpajzsul az agresszív politika ellen, hanem jutalom volna az ügyesebb taktikus számára, nem arra ösztökélné a szövetséges államot, hogy tartózkodjék a támadó politikától, hanem csak arra, hogy az utolsó lépés megtételére ellenfelét ügyes manőverrel rákényszerítse.

Különben a német császár meleg, impulzív egyénisége sok tekintetben át is alakította, tökéletesebbé, mélyebbé tette azt a szerződést, amelyet Bismarck és atyám aláírtak, mert belevitte szívét. Olyan kölcsönös bizalmat, olyan meleg érzést támasztott a két fél között, hogy a szerződésben megállapítottnál sokkal messzebbmenő közösség keletkezett s teljesen lehetlenné vált, hogy az egyik szövetséges a másik komoly veszélyét közömbösen nézze.

Amikor kardot rántott mellettünk a császár, kötelességszerű önvédelmet is gyakorolt, mert legyőzetésünk ellenségeinek szolgáltatta volna ki.

Nem: Németországnak lovagi kötelességteljesítését és önvédelmét csak akkor lehetne gáncsolni, ha a becsületesség bűn, az előrelátás szégyen lenne.

Angol és belga államférfiak a német militarizmus agressziójáról deklamáltak nemrég, de ez csak célzatos hangulatcsinálás, amely mögött a legkisebb igazság sincs.

A német Junkertum, a német militarizmus nem oka a mai háborúnak, csak eszközeit – remélem, győzelmi eszközeit – fogja a harcnak megadni.

Azért a mérhetetlen nagy kárért, amelyet az emberiség szenved, a felelősség leginkább Szerbiát és a

cárt illeti. Európa csúfjára pár szerb fanatikus agitáció ja és gyilkossága olyan háborút okozott, aminőt az emberiség még nem látott.

A bűnnel szolidaritást vállaltak politikai ambícióból világhatalmak s annyi szenvedést zúdítottak az emberiségre, amelynek mértékét megközelítőleg sem lehet megbecsülni.

Olyan tömegek, olyan sok milliók harcolnak egymással, mint soha a világtörténelemben. Olyan gyilkos fegyverek állanak rendelkezésre, aminőket még sohasem használtak emberek irtására. A harc a levegőnek eddigi békés elemeit is magával ragadja; s a civilizáció, amire olyan büszkék voltunk, a hadi erkölcsöket sem igen javította: nemzetközileg tiltott lövegeket használnak kultúrnemzetek, nemcsak a hadseregek küzdenek egymással, hanem helyenkint a nép is részt vesz a küzdelemben. Asszonyok és gyermekek gyilkolnak. Kutakat mérgeznek. Egyes harctereken olyan gyűlölet mutatkozik, amely a humanitás és civilizáció szégyene; a vagyon is olyan pusztulásnak néz elébe, mint talán soha azelőtt. S mindezt a pusztulást, mindezt a szenvedést a szláv agresszió okozta, a szláv testvériség bőrébe bujtatott moszkovita hatalmi vágy és a szerb ambíció.

A szerbek régóta olyan terület után áhítoznak, amelyet egész Európa egyhangú határozata bízott ránk, éppen Angliának, mai ellenfelünknek javaslatára; amelyről maga Szerbia ünnepélyesen lemondott velünk szemben pár év előtt.

Rendszeres összeesküvésekkel, gyilkosságokkal, évek óta forradalmak előkészítésén dolgozik a szerb

félhivatalos világ, a hivatalos világ tudomása mellett hódítás céljából. Ezen ambíciók, ezen üzemek képezik a mai vérfürdőnek csiráját.

De ha Szerbia elsősorban felelős a történelemért, felelőssége talán még se olyan lesújtó, mint Oroszországé.

Szerbia ambíciója érthető; megmagyarázható az is, hogy eszközeiben nem válogató, hisz még közel van a teljes barbárság korához. Már megszoktuk nála a politikai gyilkosságot. Első fejedelmét versenytársa gyilkoltatta meg – az első Karagyorgyet az első Obrenovic: azóta két uralkodójukat gyilkolták politikai ellenfelek meg: Mihályt és Sándort s Milán király ellen is több politikai merénylet készült. Nincs nép, amelynek csak egyszázados történelme már ennyi gyilkosságot jegyezne fel. S szerb export-cikké is vált már régóta a politikai gyilkosság. A montenegrói fejedéimet fenyegette a szerb kés; nálunk egy hadtestparancsnok – és két bán – ellen történt szerb részről merénylet és több más gyilkossági kísérletről is tudunk. A sara jevói rémtett tehát nem csodálatos és sajnos, stílszerű,

A meglepő, a megbocsáthatlan csak az, hogy a kis Szerbia magával tudta ragadni az óriási nagy orosz világbirodalmat és bűneinek, gyilkosságainak, ambíciójának védelme céljából mozgósítani tudta az oroszok millióit; hogy Pasic rendelkezhetett orosz pénzzel és vérrel. A cár, a mindenható cár, az összes szlávok protektora, hiszem, akarata és jobb belátása ellenére, Pasic politikájáért óriási kockázattal járó háborúba vitte be népét, amelyről való jobb gondoskodás Isten és em-

ber előtt való kötelessége lett volna. Beszámíthatatlan orgyilkosok tette rántotta magával Pasicst, aki aligha akarta, hogy a tudott, a túrt agitáció a háborút már most indítsa meg. S a gyilkosok által bevonszolt Pasic rántotta magával a cárt és döntötte az egész világot a mai válságba.

Hiába, újra beigazolódik az, amit a történelem lapjaira vérbetűkkel már annyiszor megírtak, az az igazság, hogy a gyöngeség sokszor károsabb a rosszaságnál.

És a cár felelőssége annál nagyobb és megsemmisítőbb, hogy se presztige-e, se reális érdeke nem volt a játékban.

Mi nem akartunk hódítani, mi nem akartuk a leszámolás véres napját felidézni, mi csak arra akartunk szorítkozni, hogy az attentátumok sorozatos folytatását megakadályozzuk, ami talán nem szerénytelen követelés és nem érinthette az orosz presztízst. Az annexió idejében és utóbb, a keleti háború egy-egy kérdésének elintézésénél talán kockán volt a cár tekintélye, de egy fejedelmet legkevésbé sem kisebbíthett az, hogy a gyilkosságokat, összeesküvéseket, lazításokat megbüntetik. Ilyen cselekedetekre állítólag nem bízatta a cári kormány a szerbeket, sőt állítólag mindig lebeszélte őket ilyenekről. Ha tehát az orosz tanácsnak mellőzéséből kár érte volna a belgrádi kormányt, ez az orosz presztízst nem gyengíthette.

A cár tekintélyét teljesen megóvhatta volna, ha biztosítja, hogy Szerbia, bünei és egy nagyhatalommal való mérkőzés ellenére, a cár közbenjárása következtében függetlenségét el ne veszítse.

De orosz érdeket sem veszélyeztetett fellépésünk. Minden igazi orosz állami érdeket tiszteletben tartottunk volna. Nem volt Oroszországnak szüksége arra, hogy Szerbia offenzív erejét mindenáron saját létének kockáztatása árán is megvédje, pedig legfeljebb csak erről volt szó. Senki sem gondolt Oroszország megtámadására még Szerbia meghódítására sem. Sőt bennünk megvolt a hajlandóság, sőt a vágy is viszonyunkat a pétervári udvarhoz megváltoztatni és megjavítani és vele barátságot tartani. Nyíltan hangoztattuk ezt.

Oroszország óriási defenzív ereje nem szorult Szerbiának haderejére, úgy, hogy valóban kizárólag csak offenzív szándék, ellenünk irányzott támadás gondolata magyarázhatja meg Oroszország magatartását.

A világtörténelem mindig keményebben fogja a cárt elítélni, mint Péter királyt. A békecártól többet várhatott az emberiség, mint Karagyorgyevicstől.

Oroszország után a legnagyobb felelősség nézetem szerint Angliát éri! Rosszul esik ezt megírnom, mert Angliának bámulója voltam mindig és Anglia alkotmányos intézményeit, az angol-szász egyén erélyét, a faj elsőrangú politikai, kormányzói és önkormányzati képességét, az angol életmódot, modort mindig nagy tisztelettel és rokonszenvvel néztem. De mai határozatát érthetetlen hibának tartom.

A háború borzasztó dolog, de értem és tisztelem azt a nemzetet, amely vitális érdekéért, becsületéért a háború iszonyát is megkockáztatja és nem is érdemli meg létét az a nemzet, amely önmagát megvédeni nem meri. De olyan nagyműveltségű nemzetnek mint az angol, csak vitális érdekért szabadna különösen más.

szintén nagyműveltségű és rokonfaj ellen kardot rántani. Ilyen okot pedig a mai helyzetben nem látok.

Óriás hiba volt Angliától már az, hogy Eduard király idejében az ententéhez csatlakozott és határozott németellenes politikát folytatott, ahelyett, hogy tradícióihoz híven a pártokon kívül álljon.

Az a nagy német gazdasági fellendülés, az erős verseny, amelyet a német kereskedelem Angliának az utóbbi évtizedekben csinált, nem igazolja azt a politikai hadjáratot, amelyet Eduard király indított meg s amely az európai háború kitörését minden percben előidézhetette. Lojális gazdasági versenyt nem szabadna és nem is célszerű a világgazdaságot kiszámíthatatlan károsítással fenyegető politikai ellenségeskedéssel ellensúlyozni. Az olyan gazdasági versenyben, mely nem dolgozik hódítással, hanem csak a szellem, a tudás, a szorgalom fegyvereivel, az olyan gazdasági versenyben, aminőt a német folytatott az angollal, csak az intenzívebb munka, a jobb munkabeosztás, a helyesebb gazdasági politika eszközeit szabadna használni, nem pedig a politikai harcét, amelynek végső eszköze a háború.

Nagy kérdés, hogy az angol kereskedelem fogna-e esetleges győzelmes háború után évtizedekig is arra a magaslatra emelkedni, amelyen állana a béke zavartalan fennmaradása esetében, még akkor is, ha nem bírná a német versenyt minden ágban legyőzni, tekintettel azokra a kiszámíthatatlan nagyságú gazdasági károkra, amelyeket a jelenlegi háború az egész világnak és Anglia gazdaságának is okoz.

Igaz, hogy Anglia magatartását azzal is védik,

hogy azon régi elv szerint járt el, hogy nem engedi a kontinentális hatalmi egyensúlyt megzavartatni és mindig azon hatalom ellen foglalt állást, amely a szupremáciát gyakorolja. Míg magának a tengeri szupremáciát biztosítania kell, átörökölt elve szerint nem szabad megengedni, hogy a kontinensen valamelyik hatalom hegemoniára tegyen szert. Ezért hadakozott Erzsébet királyné idejében a túlerős Habsburg-dinasztia ellen, ezért küzdött a Bourbonok és csodás kitartással I. Napóleon ellen; ezért kellett a németellenes táborhoz csatlakoznia ma is.

De ez az okoskodás sem helytálló. Angolok nem harcoltak absztrakt elvekért, Európa szabadságáért, hanem a saját szigetjük biztonságáért; mindig csak akkor, amikor az egyik vagy másik hatalom túlereje Nagy-Britannia biztonságát is veszélyeztethette.

Igaz, hogy Németország ma a legnagyobb katonai hatalom, de Németország fölénye Oroszország és Franciaország közé ékelve, jelenlegi méreteiben nem veszélyeztette Angliát, A felhozott példák nem találóak. II. Fülöp, a katolikus reakció képviselője nagy kolóniával, óriási flottájával a legyőzhetetlennek tartott Armadával, Németalföld birtokával, a protestáns Angliát politikai hegemoniájánál és közelségénél fogva komolyan veszélyeztette. Úgyszintén Franciaország XIV. Lajos és I. Napóleon alatt, amely az egész Angliával szemben fekvő partot uralta Bretagnetól a Rajna torkolatáig, ahonnan pár óra alatt az akkori világ legerősebb hadserege az első kedvező szél mellett angol kikötőbe juthatott.

De Németország nem fenyegette Angliát. Német-

ország nem kíván hódítani. Míg XIV. Lajos és Napoleon minden győzelme új térfoglalás, új hódítás, új háború okává vált, a német nagy győzelmek óta kardját nem rántotta ki a hüvelyből, 40 évig mindig a béke politikáját folytatta, sohase vitt, mint ama nagy uralkadók tették, presztízspolitikát. A német háborúk célja nem a világalalom, nem a hegemonia, nem dicsőségvágy, hanem a németiség nemzeti egységének biztosítása volt. Mióta ezt elérte, tartózkodott minden háborús kalandtól, r

Vilmos császár az angol dinasztia rokona, ki nagy rokonszenvet bizonyított mindig az angol nép iránt és nagy örömmel élt az angolok között, valóban nem hasonlítható össze Lajos királlyal vagy Napóleonnal s nem reprezentálta Anglia számára azt a veszélyt, amit ama hódítók képviseltek. Különbösen Anglia biztosságát esetleges német ambíciókkal szemben mindig megvédte volna az angol flotta s a francia-orosz szövetségnek azon érdeke, hogy Németország ne tegyen szert tengeren is szupremáciára.

Tehát valóban nincs semmi hasonlatosság azon veszélyek között, amelyek ellen harcolt Drake, Malborough és Wellington és azok között, amelyek ellen most French és Kitchener küzd.

Angliát a német szupremácia mai mértékeiben még annyira sem veszélyeztette, mint a hasonló francia és orosz szupremácia tenné. Ha nem volna Anglia belekeverve a harcba, érdekeinek jobban felelne meg Német- és Ausztria-Magyarország győzelme, mint az orosz és francia győzelem. Hadikikötői távolabb vannak a britt kikötőktől, mint a franciáké. A győzelmes

franciának ambíciója előreláthatólag mindig nagyobb lesz, mint a győzelmes németé. A francia nagyobb tengerparttal és nagyobb kolóniákkal is bír, mint a német, úgy, hogy a szárazföldön visszaszerzett szupremáciát könnyebben fogja a tengeren túl kihasználni, mint a német, amely elsősorban mindig kontinentális hatalom marad. S a német szövetségben Ausztria-Magyarország sem lehet olyan káros Anglia számára, mint a francia szövetségre Oroszországé, amelynek győzelme Indiát veszélyezteti, Anglia kincses bányáját, holott a mi erőnk Angliának csak hasznára lehet, ha nem ellene való küzdelemben szilárdul meg.

Ma a német a legerősebb állam Európában, velünk együtt – úgy hiszem – minden koalíciónál is hatalmasabb; döntő győzelme után azonban a francia és orosz szövetség óriás nyers erejénél fogva, területének óriás kiterjedésénél fogva a világhatalmi egyensúlyt gyökeresebben fogná megdönteni, mint a mi győzelmünk. Az oroszot a diadal elkerülhetetlenül a Dardanellák urává fogja tenni s ez azon következménnyel fog járni, hogy az orosz és francia fogja a Középtengert uralni, ami Angliának egyiptomi pozícióját is aláásná, holott a mi győzelmünk az orosz-francia szövetség fölött Anglia mai hatalmi állását a középtengeren alig érintené.

Anglia érdekében lett volna tehát mindenekfölött a béke és a jelenlegi hatalmi viszonyok fenntartása. A világháború olyan változást idézhet elő, mely bármi képen végződjék, sokkal veszélyesebb lehet reá nézve, mint a jelenlegi helyzet. Általában Angliára nézve óriási kockázattal járt mindig égető szükség nélkül

olyan harcba avatkozni, amelybe döntően nem bír befolyni. Ha a beavatkozás mellett azt az érvet hozták fel, hogy a német túlerejétől kell a franciát megóvni, úgy csodálom, hogy nem vették észre, hogy ezzel a britt erőt áldozzák tudatosan fel, mert a német fölényét a franciák fölött Angliának aránylag csekély hadereje meg nem szüntetheti. Általában Anglia defenzív célokból alig szorul segítségre. Erősebb magában, mint a gyengébb kontinentális hatalmakkal szövetségben, mert az első esetben csak ott támadható meg, ahol a legerősebb: a tengeren; a második esetben pedig ott kell harcolnia, ahol a leggyöngébb: a szárazföldön. S annak a veszélynek is ki van téve, hogy szövetségesének debacle ja fogja belerántani. Ha Anglia kontinentális háborúpolitikáját akarta folytatni, akkor lord Robertsre kellett volna hallgatnia, aki az általános hadkötelezettséget akarta behozni; de pár százezer emberével a milliók harcába avatkozni alig érthető kockázatos politika volt, amelynek magyarázata inkább féltékenység és ellenszenv, mint a politikai és gazdasági érdekek hideg mérlegelése.

Túlságos nagy az érzelmek és szenvedélyek szerepe Nagy-Brittánia küzdelmében. Anglia sokkal többet kockáztat, mint amennyit nyerhet, hisz a kudarc aláásná uralmát Indiában és Egyiptomban, a győzelem pedig csak reá nézve nem nagy értékű gyarmatokkal szaporíthatná birodalmát.

De ma már nem fájhat a mi fejünk Anglia bajáért, bármily nagy rokonszenvet éreztünk iránta, bármily azonos volna Anglia jól felfogott érdeke a mienkkel s csak azért hoztam fel ezen nézőpontokat, hogy beiga-

zoljam azt a vádat, hogy Anglia igazi kényszerű ok nélkül, úgy hiszem, igazi érdekei ellenére került a harcba,

S Anglia nagy világtörténelmi felelősséget is vállalt elhatározásával az egész emberiséggel szemben, mert a háború kitörésének egyik oka az ő magatartása volt. Igaz lehet, hogy Grey befolyását az entente körében sokáig a békepolitika mellett akarta gyakorolni és hogy a Németországhoz való viszony már javulni is kezdett, de azért Anglia magatartása minden esetleges jó tanácsa ellenére mégis egyik főoka a háborúnak.

Amikor azon szövetséghez csatlakozott, amely a status quoval elégedetlen volt, a háború veszélyeit tetemesen fokozta; fokozta azok önértékét, azok önbizalmát, akik a háborútól a legtöbbet várhatták, akiknek hiúsága és hódítási vágya a status quoval nem bírt megelégedni. Fokozta Franciaország merészségét, pedig kétségtelen, hogy amely percben a francia magát erősebbnek hitte volna a németnél, az első ágyúnak magától el kellett sülnie.

Oroszország ambícióját is fokozta az a tudat, hogy az a hatalom, amely eddig keleti szupremáciáját ellensúlyozni törekedett, sőt ellene harcra is kész volt, ezentúl mellette fog állani és hogy Palmerston, Beaconsfield és Salisbury utódjai a cár uszályhordozóivá fognak válni. Oroszország Nagy Péter óta sok véres erőfeszítést tett a Kelet uralása céljából, annyi természetes vágy, emlék, érdek és érzés vonja Konstantinápoly és a Dardanellák felé, hogy ambíciójának fel kellett elevenednie, amint a siker kilátása megnyílt előtte.

Igaz, hogy Angliában úgy állítják be a dolgot,

mintha állásfoglalása nem befolyásolhatta volna az eseményeket, nem biztathatta volna az ententeot a harcra, mert Franciaország nem számíthatott angol támogatásra, mert Anglia utolsó percig neutrális akart maradni és csak a német kényszerítette a harcba azáltal, hogy Belgium neutralitását megsértette.

Ez a beállítás azonban nem felel meg az igazságnak. Anglia nem úgy viselkedett, mint pártatlan hatalom, amely saját létérdekeinek megvédésére szorítkozik, hanem mint Franciaország partnere, amely még talán nem volt azzal tisztában, hogy mely percben avatkozzék a harcba, melyet azonban Franciaországhoz a tisztázott és elismert közös érdekek tudata kapcsolott s amelynek helye csak Franciaország mellett lehetett, ami e hatalom önbizalmát és harci készségét föltétlenül fokozta. Legjobban bizonyítja ezt az állítást hogy Anglia 1870-ben, hasonló helyzetben, egészen másképen viselkedett, mint most. Akkor is Belgium neutralitását akarta Anglia megvédeni, de akkor valóban pártatlan volt és teljesen egyenlő elbánásban részesítette Franciaországot és Németországot. Ugyanazt a szerződést ajánlotta fel Parisban, mint Berlinben. Mindkét kabinettel szemben a neutralitás kötelezettségét vállalta, ha tiszteletben tartják Belgium neutralitását s mind a kettőnek kinyilatkoztatta, hogy amennyiben Belgiumot megtámadják, Anglia Belgium védelmére fog kelni. Most egészen másképp járt el.

Németországgal szemben a neutralitási kötelezettséget azon esetre sem akarta határozottan vállalni, ha Németország a maga részéről Belgium neutralitását garantírozta volna; másrészt semmi nyoma annak,

hogy Franciaországot a háború megüzenésével fenyegette volna, mint 70-ben tette, ha átlépi a belga határt.

Nem. Angliát nem kényszerítette Németország a háborúban való részvételre, a háborúban való részvétel folytatása volt és természetes következménye annak a hibás politikának, amely Angliát az entente mellé állította s mivel segítségére Parisban számítottak, Anglia magatartása a háború kitörésének egyik okozója volt.

Franciaország felelősségét tartom a legkisebbnek az entente-hatalmak között. Emberileg érthető, hogy a francia, tekintet nélkül az oroszszal való szerződés tartalmára, nem maradhatott neutrális, amikor a cár hadai megindultak a német határ felé és amikor Anglia hatalmas flottájának segítségére számíthatott. A revanche vágya mindig uralta a francia nemzet érzelmeit s ellenállhatatlanná vált, amikor a diplomatiailag kedvező eredménnyel előkészített háború elkezdődött.

A háborút Oroszország akarta

Kétségtelen tény, hogy az orosz kormánynak módjában volt a háború és béke kérdésében dönteni és hogy ő a világháborút választotta. Okmányyszerűleg bizonyítható ez az orosz hivatalos közleményből. Július 24-én a szerb trónörökös a cárnak azt írja, hogy kész a mi feltételeink közül mindazokat elfogadni, amelyek megegyeztethetők az önálló állam helyzetével és azokat is, amelyek elfogadását ő felsége a cár tanácsolni fogja. Tehát a cár tanácsától függött a béke. Ha azt mondja Sándor hercegnek, hogy vesse alá magát követeléseinknek, elmaradnak ezek a csapások, amely alatt

ma az egész emberiség szenved. De a „békecár” nem adja ezt a tanácsot. Július 27-én azt a választ adja, hogy: „Votre Altesse peut être assurée qu'en aucun cas la Russie ne se désintéressera du sort de la Serbie.”

Pasics mikor ezt a választ kapja, keresztet vet és örömeiben megöleli az orosz követet és azt mondja, a „cár nagy és kegyes”. Érthető e megilletődés. Pacics e percben elérte élete célját, hódító politikájának rendelkezésére állt a világ legnagyobb hadserege. Pacics-tól függött a világbéke. Sok millió olyan embernek kellett az ő parancsszavára halálba menni, akiknek semmi közük Szerbiához, semmi rokonszenvük iránta,

Oroszország kifejti, hogy semmi körülmények között se hagyhatja el Szerbiát. Szerbia legyőzetését nem engedi meg akkor sem, ha Ausztria-Magyarország magát arra kötelezi, hogy nem hódít, akkor sem, ha a béke feltételei nem volnának Szerbia létére veszélyesek, mert a katonai legyőzetés is politikai függésbe hozhatná tőlünk Szerbiát minden ilyen kikötés nélkül is.

S olyan kevéssé védi az orosz kormány népének véréit, hogy teljesen Pacicsra bízva annak eldöntését is, hogy mi felel meg Szerbia tekintélyének és miért kezdődjék meg a világ legborzasztóbb háborúja. Bianco váltót állít ki Szaszonov, amelyet ártatlanok milliói vérrükkel fizetnek, amelyet Szerbia miniszterelnöke akkor prezentálhat, amikor akarja, ámbár tények igazolják, hogy ő könnyebben határozza el magát háborúra, mint a nyugat államférfiai és ámbár Szaszonov tudja, hogy e kiváló eszű férfiú már többször kívánta Oroszországot ellenünk kijátszani.

És amikor az orosz kormány ezt teszi, tudja, hogy nem egy párbajról lesz szó Ausztria-Magyarország és közötté, hanem a világ legnagyobb háborúja fog megindulni. Tudja, hogy Németország mellénk fog állani, sőt egyenesen a német kormányt és bécsi nagykövetét vádolja a biztatás szerepével. Tudja, hogy Franciaország Németországot meg fogja támadni és bízik abban is, hogy Anglia se marad neutrális.

Tehát okmányszerűleg van bebizonyítva, hogy Oroszország tudatosan, a helyzet teljes ismeretével határozta el július 27-én a világháborút, amikor nem tanácsolta Szerbiának az engedékenységet, hanem ki mondta, hogy legyőzetését meg nem engedi. S a felelősséget fokozza, hogy ehhez az elhatározáshoz nem volt kellő oka. Nem forogtak vitális orosz érdekek kockán.

A háború okát világosan kifejezi Szaszonov a háború kitörése után azon közleményben, amelyet saját igazolására írt, amelyben azt mondja, hogy: „la Russie établit fermement qu'elle admettait une solution pacifique de la question seulement dans une mesure qui n'impliquerait pas la diminution de la dignité de la Serbie comme Etat indépendant.”

Tehát maga mondja, hogy Szerbia tekintélyéért indította meg a háborút. Kérdezem, érdemes volt-e ez, szabad volt-e Oroszországnak saját fiai százazreinek életét kockára tenni, azon tekintélynek védelmére, amelyet szövetségese, Anglia, nem rég keményen megsértett, amikor évekig nem tartott követet Belgrádon, annál az udvarnál, amelyet gyalázatosan ontott királyi

vér szennyezett be és amely tekintély megsértését a közelmúltban Szaszonov maga is eltúrte.

Miért ontja ma Oroszország vérét Szerbia tekintélyéért, amikor az annexió idejében Szerbia direkt megalázását elviselte? Szerbia akkor kénytelen volt szembehelyezkedni azzal az állítással, amelyet heteken keresztül hangoztatott, amelyért háborút akart indítani, sok pénzt költött azon állításával, hogy az annexió Szerbia jogait sérti. Kénytelen volt kijelenteni, hogy valótlanságot állított és megígérni, hogy jó szomszédságot fog velünk tartani, ami a történetek után megalázás volt, mert megalázás minden olyan kikényszerített ígéret, amely ellenkezik a nemzet közismert hangulatával, szándékával és amely azon alternatíva elé állítja, hogy vagy erőt vegyen belső lényén, gyűlöletén, vagy pedig kénytelen legyen hazudni.

S ezt a nagy megalázást annál nehezebb volt Oroszországnak eltúrni, hogy Iswolski annexióellenes politikája adott bátorságot Szerbiának az ellenállás kifejtésére. A legutolsó balkáni háború alkalmával Oroszország nyugodtan nézte azt is, hogy Montenegrót töménytelen véráldozat után Skutariból kirendeltük, annak ellenére, hogy Oroszország hangsúlyozta, hogy Skutarinak Montenegróhoz kellene tartoznia. Nagy felháborodást is okozott Montenegróban ezen magatartása, de Szaszonov kijelentette, hogy Oroszország csak orosz állami nagy érdekekért áldozhatja fel békéjét s nyugodtan elviselte Montenegró elégedetlenségét és megalázását, amely a Petrovich-dinasztia pozícióját is aláásta.

Most pedig Oroszország nem tűrheti el azon meg-

alázást, amelyet Oroszország által is elítélt magatartásának köszönt s amely olyan gyilkosságok és összeesküvések eltűrésének következménye volt, amelyekre sem a cár, sem közege sem biztathatta fel.

Oroszország, mint a közleményeiből látszik, attól is tartott, hogy mi szupremáciát szerzünk a Balkánon, ha Szerbia meghajlik előttünk és nem látta be, hogy csak gyűlöletet arattunk volna, ha bizonyos ideig alárendelt rendőri funkciókba avatkoztunk volna. Legfőbb múltó tekintély emelkedésről lehetett volna szó, amelyet megfelelő politikával igen könnyen újra ellen-súlyozhatott Oroszország, amelynek megalázását senkise látta volna abban, hogy fejedelmi személyek meggyilkolása miatt és forradalmi propaganda miatt Szerbia megleckéztetését tűri el.

Nem, A háborút olyan kevésbé indokolja meg Szerbia tekintélye, hogy az nem is lehetett az igazi ok, Oroszország sohasem vállalta volna Szerbia végett a háború kockázatát. Csak azért bízhatta Pasicra a casus belli megállapítását s annak teljesen önálló elhatározását, hogy a mi követeléseinkből mennyit fogad el s minek visszautasításával idézi elő a világháborút, mert eleve el volt határozva, hogy rövid időn belül megtámad és mert nem azt tette tőle függővé – hogy verekedjék-e Oroszország, hanem csak azt, hogy mikor kezdje meg a harcot. Ha Szaszonov Szerbia végett kezdi a háborút, ha igaz, hogy másképen békét akart volna, úgy hazája ellen is bünt követett volna el. Ha azért tette magáévá Szerbia ügyét, mert úgy is el volt határozva minket megtámadni és mert engedékenysége következtében annak a veszélynek lett volna kitéve,

hogy Szerbia nélkül fog kelleni majd a nagy harcot megvívni, ha szüksége volt Szerbia seregeire, ha szüksége volt arra, hogy a Karagyorgyevicsek legyenek a szlávizmus faltörő kosai, akkor eljárása politikai számítás szempontjából érthetőbb ugyan, emberi és erkölcsi szempontból azonban legalább olyan kevésbé jogosult, mintha igazán csak Szerbia tekintélye vezette volna.

Ebben az esetben is kétségtelen, hogy csak hódítási vágyból, csak ambícióból okozta a mérhetetlen szenvedéseket és ebben az esetben is őt terheli a mai katasztróféért való felelősség.

A mi szerepünk az orosz közlemények szerint is szebb. Az orosz közleményekből legalább abszolút kétségtelen, hogy szubjektíve legalább motívumaink a háborút igazolják és amennyiben nem csalatkoztunk, a háborút el nem kerülhattük.

Ez okmányokból látszik, hogy nem akarunk hódítani és nem fenyegetjük Szerbia integritását, hogy egyetlen célunk „saját belső nyugalmost biztosítani.” (Július 26.)

Iswolski orosz nagykövet Parisból jelenti kormányának, hogy a francia köztársaság elnökének a külügyminiszter abban foglalta össze a diplomáciai bonyodalmak okát, hogy Ausztria tartva a belső felbomlástól, a főherceg meggyilkolásának ürügyét megragadta arra, hogy garanciákat szerezzen Szerbia jövő magatartása tekintetében. Szóval csak önvédelem, saját biztonságunk megóvása vezetnek, olyan tekintetek, amelyek háborút indítani kétségtelenül jogosak. S mikor az erélyes fellépésre határoztuk el magunkat, mint

szintén az orosz közlemények kiemelik, mi arra számítottunk, hogy lokalizáljuk a szerb kérdést és elkerüljük a világháborút.

Amikor láttuk, hogy az egész emberiség katasztrófa előtt áll, engedékenyekké váltunk és hozzájárultunk a nemzetközi konferencia eszméjéhez, hozzájárultunk az Oroszországgal való közvetlen tárgyalás eszméjéhez, amit eddig visszautasítottunk és végül kijelentettük azt is, ámbár eddig ezt tenni nem akartuk, hogy nem fogunk olyan feltételt követelni, ami Szerbia szuverenitásába ütköznék. Mi az egész vonalon engedtünk s ezen engedékenységgel kockáztattuk volt a legfelsőbb célt, belső konszolidációnk és békénk biztosítását is,

Oroszország, Anglia és Franciaország mindezzel szemben legkisebb engedményt se tettek, mereven megmaradtak eredetileg elfoglalt álláspontjuk mellett és Oroszország volt az, amely ellenünk való mobilizálás által először csinált ellenséges lépést ellenünk, később pedig Németország ellen való mobilizálás által először tesz fenyegető lépést Németország ellen, éppen amikor engedékenységünk a béke kilátásait fokozta.

Nehéz felelősség terheli az entente államférfiait, akik eddig az emberi fantázia által el sem képzelhető tömegét a szenvedéseknek zúdították az emberiségre anélkül, hogy saját államaik vitális érdeke ezt kényszerítőleg kívánta volna.

S felháborító, hogy e mellett ők híresztelték, hogy mi akartuk a világháborút, hogy ők békések voltak s szomorú, hogy e mellett a semleges államok nagy része elhiszi, hogy a mi aggresszivitásunk okozta a világválságot.

Az angol fehérkönyv

Az angol kormány nyilvánosságra hozta azt a le-
vélváltást és azokat a táviratokat, amelyek a világhábo-
rút megelőzték, hogy a hármás entente békés szándé-
kait kellő megvilágításba helyezze. Véleményem sze-
rint ez a publikáció nem érte el célját. Ellenkezőleg: a
hivatalos angol közleményekből is világosan kiderül,
hogy a háborút a hármás entente idézte elő, hogy a
háború az ő bűne. Magukból az ellenséges közlemé-
nyekből állapíthatók meg a következő tények:

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy az akaratunk
nélkül és annak ellenére fölvetett szerb kérdés a hár-
mas ententének semmiféle jogát vagy területét közvet-
lenül nem fenyegette, ellenkezőleg, egy olyan állam
ügyeiről volt szó, amely e hatalmaknak egyikével sem
volt határos és amelyről az sem volt köztudomású,
hogy az entente bármelyik hatalmával olyan szövete-
ségben lett volna, amely szerint megtámadása ellen-
séges akust jelentett volna e nagyhatalmak valame-
lyikével szemben.

A második tény, amelyet leszögezhetünk, az, hogy
a hármás entente hatalmai maguk elismerik, hogy Szer-
biával szemben bizonyos fokig igazunk volt. Az orosz
miniszter július 27-én azt mondja, hogy ő „Ausztria-
Magyarország álláspontját tökéletesen megérti, az
ultimátum azonban úgy van megfogalmazva, hogy a
szerb kormány ilyen formájában semmiképp sem fő-
ladhatja el.” Július 30-án az angol nagykövet jelenti,
hogy Pétervárott föltételezik, hogy „Ausztria-Magyar-

ország kénytelen Szerbiától olyan intézkedéseket kívánni, amelyek a dunai monarchia szláv tartományait egy Szerbiából kiinduló ellenséges propaganda által való nyugtalanítástól megvédik.”

Július 26-án azonban a bécsi angol nagykövet kijelenti, hogy „a többi hatalmaknak nagyon megnehezítette a dolgot a Szerbiához intézett osztrák-magyar ultimátum hangja. Az ultimátum által tartalmazott követelések közül sokhoz hozzá kellene járulni, csak másképp, azaz több mérséklettel lennének megfogalmazva.” Július 28-án ugyancsak Bunsen azt mondja, Anglia és Ausztria-Magyarország fölfogásának szétágazása nem abban áll, mintha Anglia nem tudná megérteni és értékelni Ausztria-Magyarország jogos panaszait, hanem abban, hogy „Ausztria-Magyarország első helyre helyezi Szerbiával való viszályát.”

Július 29-én Grey külügyminiszter azt mondja a német nagykövetnek, hogy „Szerbiát természetesen bizonyos fokig meg kell alázni.”

A hivatalos dokumentumokból továbbá meg lehet állapítani, hogy mi Szerbia meghódítására egy pillanattal sem gondoltunk, hanem azonnal kötelezően kijelentettük, hogy ilyen szándékunk nincs. Később a német kormány is kezeskedett arról, hogy semmiféle hódítást nem tervezünk és nem is fogunk végrehajtani.

A hivatalos angol publikáció világosan kifejezésre juttatja azt a tényt, hogy Oroszország csak azért avatkozott a háborúba, nehogy megkapjuk azokat a garanciákat, amelyeket mi – mint elsősorban és egyedül érdekeltek – az Oroszország és Anglia által is elítélt szerb propaganda megszüntetésére nézve követeltünk,

bár csak mi voltunk abban a helyzetben, hogy az egyes megkövetelt intézkedések szükségességét megítélhessük. A háború azért idéztetett elő, mert Oroszország némely követelésünket összeegyeztetetlennek tartotta Szerbia szuverenitásával, azzal a tekintéllyel, amely Szerbiának, mint államnak jár. A világtörténelem legnagyobb háborúja tehát Szerbia állami tekintélyéért tört ki, azért a tekintélyért, amelyeket Anglia véresen megsértett, mikor a királygyilkosság miatt nem tartott diplomáciai képviselőt Belgrádban, az az Anglia, amely most is elismerte, hogy Szerbia megalázása szükséges.

Azok az okok, amelyek minket befolyásoltak, sokkal komolyabbak. Eljárásunk oka – és ezt a hivatalos angol dokumentumok ismét megerősítik – az volt, hogy mi bebizonyítottunk tekintettük, hogy a területi birtokunk érinthetlensége ellen irányuló propaganda Szerbiában gyökerezik és arra a meggyőződésre kellett jutnunk, hogy a további tétlen elnézés komolyan fenyegetné létünket. Nem idegen hatalomról, nem magunkról volt szó, nem holmi beképzelt külpolitikai érdekekről, nem presztízskérdésről, hanem országunk belső nyugalmáról, melyet a szomszéd veszélyeztetett.

A német kormány ezt a mi álláspontunkat úgy fejezi ki, hogy Szerbia izgatása veszélyezteti a Habsburgmonarchia integritását. Bunsen, az angol nagykövet, július 27-én jelenti Bécsből: Ausztria-Magyarországon meg vannak győződve, hogy a monarchia nagyhatalmi állása van kockán és egy jelentésben pótlólag közli, hogy nálunk az egész közvélemény érzi, hogy a szerb gonosztetteket meg kell torolni, mert különben ki va-

gyünk téve annak, hogy a szerbek „szétdarabolják” országunkat.

A hivatalos angol közlemények egyik további tanulsága az, hogy a világbéke megtartásáért csak mi hoztunk áldozatot és a tárgyalások alatt csak mi tettünk engedményeket.

Oroszország mindjárt kezdetben kijelentette, hogy nem tűrhetné, hogy Szerbia olyan egyezsége jusson velünk, amely Szerbiának állami szuverenitásával járó méltóságát bármiképp is érintené és nem engedhetné meg, hogy Szerbiát legyőzzük, mert egy ilyen győzelem függő viszonyba hozná velünk szemben Szerbiát, még akkor is, ha a békefeltételek egyetlen pontja sem lenne ellentétben Szerbia szuverenitásával. Oroszország továbbá kijelentette, hogy Szerbiával való konfliktusunk európai, nemzetközi kérdés, amelyben Európának kell kimondania a döntő szót. Ezekhez a szempontokhoz konokul ragaszkodott. Semmiben sem engedett.

Egészen más volt a mi viselkedésünk. A hivatalos angol közleményekből nyilvánvaló, hogy messzemenő engedményeket tettünk. Kezdetben az volt az álláspontunk, amit a német kormány is kifejezésre juttatott július 24-én, hogy a vitás kérdés „Ausztria-Magyarország és Szerbia kérdése” és hogy ennél fogva a monarchia egy londoni konferencia gondolatát épp oly kevésbé fogadhatja el, mint ahogy a Szerbiához intézendő ultimátumra és Szerbia feleletére vonatkozóan nem bocsátkozhatik tárgyalásba Oroszországgal. Miután azonban láttuk, hogy Oroszország elhatározott szándéka a háború, mind a két álláspontunkat – a világháború elkerülése végett – föladtuk. A július

31-iki orosz mozgósítás után fölhatalmazzuk pétervári nagykövetünket, hogy tárgyaljon az orosz külügyminiszterrel Szerbiához intézett ultimátumunk ügyében és augusztus 1-én értesítjük a német kormányt, hogy kormányunk – „bár Oroszország mozgósítása a helyzetet megváltoztatta” – elismerve Anglia lépéseit a világbéke érdekében, hajlandó lenne Grey javaslatát a monarchia és Szerbia közt való közvetítésre mérlegelni. Grey javaslata a londoni konferenciára vonatkozott. Azonkívül követeléseink lényegében is tettünk engedményeket. A válság kezdetén ragaszkodtunk jegyzékünk minden pontozatához, végül engedtünk ebből a merev állásfoglalásból és augusztus 1-én kijelentjük: „a császári és királyi kormány nem szándékozik csökkenteni Szerbia szuverenitásának jogait”, ami azt látszik jelenteni, hogy mi is belementünk volna a harmas ántánt által kifogásolt pontok megváltoztatásába.

Az angol nagykövet főlemlíti pótló jelentésében, hogy az orosz nagykövet, Sebeko, augusztus 1-én azt mondta neki, hogy Szápáry végre Szaszonov-val szemben „hozzájárult a tárgyalások főpontjához, tudniillik Ausztria-Magyarország bele akart egyezni, hogy a Szerbiához intézett jegyzék azon pontjait, amelyek Szerbia függetlenségével összeférhetetlennek látszóttak, közvetítésnek vessék alá.”

Végül kiviláglik az angol adatokból az a tény is, hogy a fegyverkezés kérdésében Oroszország tette az első ellenséges lépéseket és pedig Ausztria-Magyarország ellen épp úgy, mint Németország ellen és hogy Oroszország általános mozgósítása lehetetlenné tette a békét. Nem akartunk háborút Oroszországgal, mi csak

Szerbiával való viszályunkat akartuk elintézni vagy békésen – ha követeléseinket elfogadják – vagy fegyverrel, azért kellett mozgósítanunk, de csak nyolc hadtestet mozgósítottunk és csak Szerbia ellen. Most az események után, amelyek szemünk előtt lejátszódtak, mindenkinek el kell ismernie, hogy nyolc hadtest szükséges volt, ha gyors, döntő eredményt akartunk elérni a szívós, jól kiképzett és jól vezetett szerb hadsereggel szemben. De Oroszország azzal a színnel mozgósított, mintha a mi mozgósításunk ellene irányult volna, tényleg azonban csak azért hívta déli csapatait fegyverbe, hogy beavatkozhassek a háborúba.

Ez volt az első ellenséges lépés a nagyhatalmak közt, mikor pedig mi semmit sem kezdtünk Oroszország ellen és Oroszországot sem nem fenyegettük, sem nem veszélyeztettük.

De Oroszország nem állt meg ennél az első kihívásnál, hanem kihasználta provokációja szükséges következményeit, hogy tovább menjen és egész hadseregét mozgósítsa. Ez tudatos kihívása volt Németországnak, mert a német kancellár kijelentette az angol nagykövet előtt, hogy ha Oroszország mozgósítja hadseregét, Németország szintén mozgósítani fog (július 27.). És Oroszország részéről ez a kihívás is teljesen alaptalan volt. Németország és Oroszország közt a legjobb viszony volt és Németország Oroszország barátaival egyetértve fáradozott a béke megmentésén. A bécsi angol nagykövet a háború kitörése után készített jelentésében nagyon pontosan és hűen írja le a mozgósítás történetét és megállapításaiból világosan kiderül, hogy a fegyverkezéshez, amely a világháborút elő-

idézte, Oroszország tette meg az első lépést. „Ausztria-Magyarország részleges mozgósítására – írja az angol nagykövet – és Szerbiához intézett hadüzenetére Oroszország a maga részéről az Ausztria-Magyarország ellen irányuló részleges mozgósítással felelt. Erre a húzásra Ausztria-Magyarország most már teljesen mozgósított. Oroszország ellenintézkedéseinek következményei már föl vannak jegyezve a történelem könyvében.” A nagykövet tehát maga azt mondja, hogy „Oroszország ellenintézkedéseinek következményei” háborúhoz vezettek.

Az angol publikációk tehát nem érték el céljukat, ellenkezőleg azt igazolják, hogy a hármass entente-ban volt a támadó fél. A közleményekből nyilvánvaló, hogy Oroszországnak a világháború fölidezésére akkor sem lett volna erkölcsi jogosultsága, ha igaz lett volna az az állítása, hogy követeléseink Szerbiával szemben túlzottak voltak és ha ezek Szerbia függetlenségére valóban sértőek lettek volna. Mert a szerb kérdés Oroszországnak távolfekvő, csekély kérdés, nekünk azonban létkérdés volt és mégis látnivaló, hogy mi voltunk engedékenyek, Oroszország azonban konok és merev és hogy Oroszország akkor adta meg a halálos dőfést a világbékének, amikor mi Oroszország tárgyilagos ellenvetéseit a legnagyobb engedékenységgel csaknem végképpen elhárítottuk.

A jelszavak.

Furcsa érzés vesz erőt rajtam, mikor magyar létemre az entente által hangoztatott jelszavakat olvasom; amikor azt hallom, hogy ellenségeink a szabadságért, a kisépek jogaiért, Európa hatalmi egyensúlyáért, és a militarizmus túltengése ellen harcolnak, olyan ügyekért, amelyek mind rokonszenvesek előttünk.

A magyar nemzet léte a szabadsághoz van fűzve. A XIII. században 7 évvel az angol Magna Charta után jön létre az aranybulla, a rendi szabadság alapja. Azóta a mai napig a törvény szerint legalább szabad alkotmány alatt élünk és az abszolutizmus magyar talajon mindig jogellenes volt. Annyira szeretjük a szabadságot, hogy állandó rokonszenvvel viseltetünk minden szabad nép iránt. Az angol-szászokat és angolokat azért szerettük és becsültük mindig, annak ellenére, hogy ez utóbbiak sohasem tettek velünk jót és legutóbb a Scotus Viatorok személyében galádul létünk ellen törtek rendszeres ferdítésen alapuló agitációval, mert szabadok akartak és tudtak lenni. A XVI. század óta minden században vérezett a magyar nemzet a lelkiismereti és politikai szabadságért.

A legnépszerűbbek mindig azok a férfiak voltak, akik a szabadságért harcoltak: a Rákócziak és Kosuthok. Még a mérsékelt politika szóvivői is nagyrészt szabadságért való küzdésüknek köszönhatték népszerűségüket. Atyámnak nagyrészt az szerzett nimbuszt, hogy mint honvéd küzdött a magyar szabadságért és halálra is volt ítélve. Deák Ferencnek az adta a hason-

líthatatlan hatalmát, hogy évtizedekig a magyar nemzeti ellenállás vezére volt. Ez tette arra képessé, hogy a nemzetét józan megegyezésre bírja.

Igaz, hogy ma nálunk az alkotmányos szabadságnak nem egy garanciája vesztett értékben és az alkotmányos élet sok részében meg van hamisítva, de azért a magyar nemzet még sem cserélt helyet a világrendben, nem tűzött ki új ideálokat és ma is érzi és tudja, hogy közös szervezettel idegen államhoz kötve, nem magyar dinasztia alatt, csak mint szabad nép tarthatja magát fenn.

És most ez a nemzet harcolna a szabadság ellen az abszolutizmus mellett?

A kis nemzetek létének biztonsága sem hagyhatta hidegen a magyar szívet, hisz a magyar is kis nemzet, A germán és szláv faj tömbök közé szorítva, számára a végbukást jelentené az a politikai rendszer és felfogás, amely a kis nemzetek létjogosultságát tagadja. Valódi csodaszámba menne, ha Oroszország, mely annyi kis nemzetet hódított meg, ma a kis nemzetekért harcolna, ha Nagy-Britannia, az örökösen hódító óriás, egyszerre a kis nemzetek jogaiért rántana kardot, a mi kis nemzetünk, a magyar pedig a nagy államok egyeduralmát hirdetné és ezzel saját létjogát tenné kérdéssé.

Az európai egyensúly fenntartása is vitális érdeke fajunknak. Mi magunk, számunk arányánál fogva nem ambicionáltuk soha és nem ambicionálhatjuk a jövőben sem a világszupremáciát, más egyeduralma pedig fennmaradásunkat veszélyeztethetné. Még saját di-

nasztiánk világbirodalmi és imperialisztikus céljával sem azonosítottuk magunkat. Igaz lelkesedéssel csak olyan harcaikban vettünk részt, melyek védelmiel voltak, így a török invázió elleni harcokban és azokban, amelyeket a szomszédok támadásainak és hódítási te-reinek a meggátlása végett folytatott Mária Terézia, A Habsburgok német és olasz politikája, a Kaunitzok, II. Józsefek, Metternichek, Radetzkyek és Schwarzen-bergekek iránya iránt sohasem volt érzékünk. Az euró-pai egyensúly megdöntésének kísérletével még az sem békíthetne ki, hogy a zavarosban halászhatunk és hó-díthatunk, hisz a hódítás nincs érdekünkben. A magyar királyság a természettől megszabott határok között jött létre: *területet nem veszíthet életképességének veszé-lyeztetése nélkül, másrészt a terjeszkedés csak gyen-gítené mai természetszerű egységét.* Nemzetiségi szem-pontból pláne veszélyes volna idegen és kifelé gravi-táló elemek tömegével polgáraink számát szaporítani. Nincs arra való amalgamizáló erőnk, hogy új nagyobb számú idegen elemet olvassunk be.

Furcsa volna, ha mi ma – ezek ellenére – a né-met világalom kiküzdéséért akarnók létünket koc-kára tenni, amikor a múltban annyiszor fenyegetett minket éppen a német túlsúly. Már első királyaink idejében a német császárság akarta hűbéresévé tenni a magyar koronát; később mikor Ausztria kísérleteket tett Magyarország beolvasztására, ez is a germanizálás jegyében történt.

A militarizmus fenntartásának célja sem igen lel-kesíthet bennünket. Igaz, hogy a magyar, katonai nem-zet volt mindig, Az általános védkötelezettség közép-

kori alakjában a magyar alkotmány egyik alaptétele maradt, amikor az másutt már divatját múlta. A katonai mesterség volt sokáig a társadalom vezető osztályainak főfoglalkozása, a fegyverforgatás főbüszkesége. Történelmünk fődicsősége haditényeinkben áll. A nemzet különös megbecsüléseinek tárgyát képezték a Hunyadiak, a Zrínyiek, a kurucok, a honvédek és a huszárok hőstettei.

Az is kétségtelen, hogy addig, amíg a fegyveres béke fennáll, veszélyeztetett geográfiai helyzetünknel fogva erős sereggel kell bírunk. Mindezek ellenére a jelenlegi militarizmusért nem rajong és nem is rajonghat a magyar. A hadsereg nem nemzeti jellegű, nemzeti nyelvünk, zászlónk csak annak kis részében otthonos. Míg a francia, a német vagy az olasz a hadseregben látja nemzete legkitűnőbb tulajdonságainak, a hősiességnek, a hazafiasságnak legkizárólagosabb megtestesítőjét s egyszersmind szellemi erejének is kifejlődési terét, nálunk ez nincs teljes mértékben így. Legalább is a mai háborúig inkább a belátás, a fegyvellem, kötelességérzet fűzte a nemzetet a hadsereghez, mint az az érzés, hogy a hadsereg az ő szellemi és erkölcsi hű tükre és ezért a hadseregnek minden dicsősége, minden sikere nemcsak a nemzet haszna, hanem a nemzetnek mindenütt elismert dicsősége, szellemi és jellembeli tulajdonságainak bizonyítéka is lesz. Kevesebb is a magyar tiszt arra, hogy a militarizmus a társadalom anyagi érdekeit kielégítse, S elmaradt viszonyaink mellett égető szükség volna azokra a milliókra úgy kulturális, mind gazdasági célokra, amelyeket a fegyverkezés elnyel. Ha lehetne létünk veszélyeztetése

nélkül a militarizmust megszüntetni, úgy ezt a magyar nemzet.különös örömmel üdvözölné.

Ententeellenes állásfoglalásunknak tehát csak egy magyarázata lehet és ez az, hogy az entente *karnis* lobogókat használ s *más* célokért küzd, mint amilyenekről folyton beszél.

A népek szabadsága.

Az entente ügye *nem azonos* a szabadság ügyével. Hiába hivatkozni arra, hogy Anglia az önkormányzat és parlamentarizmus klasszikus országa, hogy Franciaország köztársaság és idealista. E tények önmagukban már azért sem bizonyítanak semmit, mert ellensúlyozza az a tény, hogy Oroszország, a politikai és szellemi önkényuralom típusa adja a legtöbb katonát az ententenak. De ettől eltekintve azért sem bizonyít az előbbi tény semmit, mert Anglia specialitása, hogy mindig megtudta egyeztetni a belső szabadságot a legnagyobb zsarnoki uralommal és az imperializmussal kifelé. Ha a birodalom érdeke kívánja, az otthon szabad angol másutt a legnagyobb lelkiismerettel gyakorol abszolút hatalmat, mint ezt az írek története bizonyítja. A legjobban tudhatja ezt éppen Amerika, amely azért szakadt el anyaországától, mert az a maga szabadságát tengerentúli kolóniáira nem akarta kiterjeszteni. Ma ugyan Anglia a kolóniákkal szemben más politikai folytat, mint régen, de azért az angol kolóniák helyzete ma is bizonyítja, hogy Anglia minden más népnél képesebb a maga fölényét és túlsúlyát mások felett biztosítani és azt azokkal elfogadtatni. Ma Ca-

nada és Ausztrália teljes belső önkormányzattal rendelkeznek ugyan, de azért bizonyos tekintetben teljes szolgátságban élnek. E két nagy angol-szász kolónián kívül nincs az egész világon egyetlen olyan fehérbőrű nép sem, amely a teljesen független állami élet minden erkölcsi és anyagi előfeltételével bírna, külpolitikailag mégis teljes függésben volna egy olyan távoli parlamenttől, melyre semmi befolyása nincsen.

Nyilvánvaló humbug bármelyik hatalom győzelmét a népek belső szabadságának szent ügyével azonosítani akarni, amely az egyes európai államok belső fejlődésétől fog függeni, nem pedig attól, hogy Anglia vagy Németország fogja az európai koncertben az első hegedűt játszani. A mai háború az országok belső életére ugyanazt a hatást fogja gyakorolni, bármiként is dőljön el. E háború elsősorban a nagy tömegek harca s így az egyes országok belső viszonyai szerint különböző mértékben, különböző módon, békésen vagy válságok révén, de mindenütt növelni fogja a nagy tömegek befolyását. Az óriási megterheltetések és azon gazdasági válságok miatt, amelyek a világháborúval járnak, a szociálpolitika is nagy átalakulásokon fog átmenni és olyan radikális reformok fognak szükségessé válni, amelyeket eddig a közel jövőben megvalósíthatónak sönkisem tartott. A háború előtti belpolitikát, nem lehet majd úgy folytatni, mintha misem történt volna éra háború logikus következményeit le fog kellenni vonni mindenütt épp úgy, ha Anglia le van győzve, mintha győzelmes lenne. Mosolyt kelt, amikor nem kisebb ember, mint *Lord Cromer*, ez a nagy tudású államférfi, nem kisebb testületben, mint a lordok háza-

ban kijelenti, hogy Anglia nem nyugodhat addig meg, míg nem lesz Németországnak igazi alkotmánya. Németország alkotmányát mindig maga fogja magának megszabni és az angol hadsereg és flotta által terjesztett parlamentarizmus humoros gondolat.

A kis nemzetek védelme.

S a kis nemzetek számára sem jelent Eldorádót az entente diadala. Nem a mi győzelmünk fenyegeti a kis nemzetek létét, hanem maga a világháború, az a tény, hogy a nagyhatalmak olyan óriási nagy kockázatokat vállalnak és olyan erőt fejtenek ki, amelyek mellett a kis népek sorsa és ellenállási ereje nem jön tekintetbe.

Ha egyes kis nemzetek létét a mi győzelmünk, úgy másokét az entente győzelme fogja veszélyeztetni a geográfiai helyzet és a kis nemzetek által tanúsított politika szerint. Az entente olyan kevéssé tette magáévá a kis nemzetek ügyét, hogy több kis nemzetnek lesz kárára az ő győzelme, mint a miénk. Elsősorban mi magyarok lennénk áldozata az entente győzelmének. A mi ezeréves államunk felosztása már elhatározott dolog. Jól tudjuk, hogy a mi rovásunkra tett területi ajándékokkal kívánják az ellenséges nagyhatalmak a kisebb szövetségeseiket kielégíteni és új társakat szerezni. A törököt is megtörné az entente győzelme. Lengyelország felosztását követné Magyarország és a török birodalom felosztása a szabadság és a kis népek védelme jegyében.

Emellett az entente győzelme az összes Balkán-államok szabad fejlődését is tönkretenné. Területileg

lehet, hogy megnövekednének ezek a kis államok, függetlenségüknek azonban a végső órája ütne, amint a Dardanellák, a Boszporus, Örményország és Kelet-Galícia orosz kézre kerülnének, Ausztria-Magyarország és Németország meg volnának törve. Oroszország Bulgáriának és Romániának azt a sorsot juttatná, amelyet megízleltek, mikor az orosz prokonzulok elcsaptak bolgár fejedelmeket, az összeesküvőket védelmük alá vették, nem engedték meg, hogy az előbb általuk ígért unió Kelet-Romániával létesüljön és amikor Romániának parancsszóra kellett véreznie és azután Besszarábiát az általa Plevnánál megmentett Oroszországnak kellett átadnia. Azon óriási áldozatok után, amelyeket az orosz nemzet ma hoz, teljesen ki van zárva, hogy tőle független erő fejlődését saját határai és a ránézve olyan nagy fontosságú tengersizorosok között megengedhesse. S mi lesz a Balkán-népek függetlenségével, abból a jelszóból: a Balkán a Balkáné, ha Olaszország Albániára ráteszi a kezét és a görögöknek tőzsomszédjává válik a szárazföldön is, mikor nagyobb tengeri erejével szinte uralma alatt fogja tartani. Mi lesz Görögország szabadságával, mikor a nagyhatalmak Oroszország, Anglia és Olaszország a Dardanellák körül fogják magukat befészkelni akarni, hogy egymást ellensúlyozzák? Játék lesz a magáénál százszorta nagyobb erők kezében,

A mi győzelmünk csak az ellenséges kis államokat veszélyeztetné, nem pedig a neutrálisukat. Németország és Ausztria-Magyarország érdeke nem kívánja, hogy a neutrális kisebb államok teljesen önálló és erőteljes fejlődésének gát vettessék, amint kívánja Orosz-

ország érdeke a Balkán államok függésben tartását. Sőt ellenkezőleg. Nekünk a nyers erőben gyengébb félnek a győzelem után is önző érdekünk lesz az összes körülöttünk lévő népeknek velünk nem ellenkező érdekeit kielégíteni és őket megnyerni. Az ententenak a népek belső szabadságára és a kisebb népek létjogosultságára vonatkozó jelszavainak legkisebb igazi összefüggése sincs tehát a harccal. Az államcsoportok egyike sem harcol más népek érdekében, mindenik csak a magáéért küzd. Hipokrizis és a többi népek elbolondítását célzó valótlan állítás az ezzel ellenkező minden kérdés. Nem is vehetni senkitől rossz néven, hogy csak a maga érdekében küzd. Ellenkezőleg, a kormánynak nem is lehet joga nemzetének vérét és pénzt másokért feláldozni, Ha Anglia háborújának egyik oka valóban Belgium veszedelme volna, úgy az sem bizonyítaná Anglia altruizmusát, mert Anglia nem azért, állott Belgium mellé, mert Belgium kicsi, hanem kizárólag csak azért, mert önállósága saját érdekében van,

A politikai egyensúly.

A jelenlegi háborúban ellenségeink által használt jelszavak között csak egyik van igazi összefüggésben a háborúval és ez a politikai egyensúly fenntartásának jelszava, ebben azonban az igazság éppen az ellenkezője annak, amit az entente állít. Míg az entente azt hirdeti, hogy az egyensúly fenntartásáért harcol, addig győzelme az egyensúlyt véglegesen megdöntené. Angliának és Oroszországnak győzelme a két legnagyobb létező világbirodalom további nagyobbodását és megerősödését jelentené és ezzel a világszabadság és

politikai egyensúly végleges megsemmisítését. A mi győzelmünk a kisebb nyersereő győzelme lenne, amelyet csak nagyobb erkölcsi erejének és jobb szervezetének köszönhet, kisebb erők világuralma pedig természetellenes és nem tartható fenn.

A világuralmat csak két olyan világhatalom összeműködése nyerheti meg és tarthatja fenn, mint Anglia és Oroszország, amelynek egyike, Anglia már ma is a tengerek túlnyomó nagy részének feltétlen ura, amely már is a legtöbb állam megélhetését lehetetlenné teheti, mert az európai industrializmus által életszükségletté vált tengerentúli forgalmat megakadályozhatja. Ennek a hatalomnak további növekedése már egymaga rabszolgaság a többi világra nézve, míg a mi győzelmünk automaticæ felszabadítani a tengereket vagy legalább gyengítené Anglia egyeduralmát, anélkül, hogy a helyét mi foglalhatnák el. Anglia mai hatalmát más állam meg sem közelítheti győzelme után sem, mert az hosszú századok szerencsés és következetes munkájának gyümölcse, úgy, hogy Anglia hátraszorítása nem azt jelentené, hogy a tengerek urat cserélnek, hanem azt, hogy felszabadulnak.

Az Európán kívüli hatalmi egyensúly annál biztosabb, minél több nagyhatalom bír kolóniákkal. Az entente győzelme Németországot törölné a kolóniákkal bíró államok sorából és ezzel a politikai egyensúlyt a többi európai hatalom előnyére változtatná, holott a mi győzelmünk sem Angliát, sem Franciaországot nem zárhatná ki a világbirtoklása köréből.

Oroszország és Anglia győzelme minden más nagyhatalmat másodsorba szorítana és a világ minden

zugában érezhetővé válnék. Nemcsak Japán nem tartaná meg a ma szerzett pozícióját, hanem az Egyesült-Államok külpolitikai súlya is tetemesen csökkenne, amint tőszomszédja, Észak-Amerikának egyetlen európai hatalma, még a mainál is nyomasztóbb fölényt gyakorolna. Oroszország óriási erőre tenne szert, ha a Fekete tengert uralná, Szerbia útján az Adriához és a Dardanellákon át a Közép-tengerig jutna. Már is szédítő Angolország és Oroszország birtokainak terjedelme és lakóinak száma, de a bennük rejlő veszély mértékét még e számoknál is jobban feltűnteti a. z a tény, hogy milyen dimenziókban emelkedhetik még e két világbirodalom ereje. Oroszország 171 milliónyi lakossága 1894-1912-ig 45 millióval, Nagy-Britanniának 424 milliónyi lakossága pedig ugyanekkor 44 millióval szaporodott meg. A Németbirodalom 70 milliónyi lakossága ezen idő alatt csak 17 millióval szaporodott. Oroszország fejlődési képességének arányát adja, hogy a mai óriási számú lakossága ellenére egy négyszögkilométerenkint csak 19 lakosa, holott Németországnak ugyanazon területen átlagban 210 lakosa van.

Anglia és Oroszország ezt a szédítő és más hatalom által sohasem elért nagyságot természetszerűleg csakis állandó és rendszeres hódítás által szerezték meg. Győzelmük tehát múlt jóknál, hajlamuknál fogva, hódító államnak juttatná a vezérszerepet, míg a mi győzelmünk olyan államoknak adná a fölényt, amelyek sohasem voltak hódítók és ma sem lehetnek azok.

Leginkább az entente irodalma hangoztatta, hogy 1870 óta a német dominál Európában. A német befő-

lyás irányát tehát legjobban úgy ismerhetjük fel, ha ezt a kort összehasonlítjuk azon korokkal, amelyekben más hatalom, például Franciaország, vitte az első szerepet, XIV. Lajos, I. és III. Napoleon koraival, aki megakar győződni arról, hogy melyik államtól várható a béke biztosítása és melyik fenyegeti inkább a hatalmi egyensúlyt, az számítsa össze, hogy 1870 óta hány háborút viseltek Nagy-Brittánia, Oroszország vagy Franciaország, mennyit hódítottak e hatalmak és mennyit Németország, a vezető-hatalom. A történelmi összehasonlításnak ezen Németországra kedvező verdiktjével szemben semmit sem bizonyít, hogy az entente kikeresett egyes német írókat és azokat megteszi a német géniusz képviselőjének és azt állítja, hogy azoknak elméletei nem férnek meg a világbékével. Semmit sem bizonyít ez, mert ezek az írók korántsem képviselik a német gondolkozást és mert még elméleteik sem olyan veszélyesek, mint volt az egész francia nemzet tényleges politikája. Nem ismerek legalább német írókat, aki a presztige-politikát helyesnek, aki a világuralom után való törekvést jogosultnak tartaná, aki a hódítás barátja lenne, aki azt a magaviseletet ajánlaná, amelyet a franciák fénykorukban tanúsítottak, amelynek kedvéért az abszolutizmust is elviselték, amely nemcsak lehetővé tette a napóleoni kort, hanem annyira megfelelt a francia léleknek, hogy mélyen gyökerező Napóleon-kultuszt is képes volt létrehozni. Németország politikai gondolatvilágát legjobban jellemzi *Bismarcknak* 1850-ből való következő beszéde: „Est ist leicht für einen Staatsmann, sei es in dem Cabinet oder in der Kammer, mit dem

populären Winde in die Kriegstrompete zu stossen und sich dabei an seinem Kaminfeuer zu wärmen oder von dieser Tribüne donnernde Reden zu halten, und es dem Musketier, der auf dem Schnee verblutet zu überlassen, ob sein System Sieg und Ruhm erwirbt oder nicht. Es ist Nichts leichter, als das, aber wehe dem Staatsmann, der sich in dieser Zeit nicht nach einem Grunde zum Kriege umsieht, der auch nach dem Kriege noch stichhaltig ist. Ich bin der Ueberzeugung Sie sehen die Fragen, die uns jetzt beschäftigen, nach einem Jahre anders an, wenn Sie sie rückwärts durch eine lange Perspective von Schlachfeldern und Brandstätten, Elend und Jammer, von 100.000 Leichen und 100 Millionen Schulden erblicken werden. Werden Sie dann den Muth haben, zu dem Bauer auf der Brandstätte seines Hofes, zu dem zusammengeschossenen Krüppel, zu dem kinderlosen Vater hinzutreten und zu sagen: Ihr habt viel gelitten, aber freut Euch mit uns, Hasenpflug ist nicht mehr Minister, unser Bayrhofer regiert in Hessen. Haben Sie den Muth, das den Leuten dann zu sagen, dann beginnen Sie diesen Krieg.”

Ennek a mondásnak szelleme él ma is Németországban és vezeti Vilmos császárt is, amely nemzet pedig ilyen politikát folytat, az hóditásért sohasem fogja a háborút megkockáztatni, annak vezérszerepe a békét fogja biztosítani. Ha ezen szellem szerint cselekedtek volna az entente kormányai, ma békénk volna.

Lloyd George, angol miniszter, most nem rég tartott beszédében azt mondta: „Németország ereje erkölcsi tőkájében van.” Igaza van. Az teszi képessé a mai erőfeszítésre, hogy minden német át van hatva a háború igazságosságának és szükségszerűségének tudatától és ezért minden áldozatra hajlandó. Az az óriási mechanizmus, amelynek precíz és hatalmas működését az egész világ csodálja csak addig képes eredményes munkára, míg a nemzet jó lelkiismeretében talál mozgató erőre. Amint egyszer a német tradíciókkal, a német felfogással ellentétes hódítási politikát folytatna valamely kormány, azonnal cserbenhagyná ereje; elvesztené azt az erkölcsi alapot, mely neki erőt kölcsönöz, mint *Antheus*nak a föld.

De Németország nemcsak azért került mindig a kalandokat, mert erkölcsös, mélyenérző, minden ízében becsületes faj lakja, amelynek nincs szüksége izgató dicsőségmámorra, amely a komoly és békés munkát szereti, hanem azért is, mert Európa közepén a leg-hosszabb szárazföldi határokkal, a legtöbb hatalmas szomszéddal, ezek féltékenységének kitéve, a kalandos politika rá nézve öngyilkosság volna. Helyzetének veszélyeztetett volta okozta, hogy óriási győzelmei után még *Bismarck* is mindig a képzelhető legóvatosabb és békésebb politikát folytatta és álmatlan éjjeleket töltött, ha arra a lehetőségre gondolt, hogy olyan koalíció jön létre, mint *aminő II.* *Frigyes* porosz királyt, a semmisülés szélére vitte.

Ausztria-Magyarországra is ráakarták fogni, hogy hódító állam, de ez valódi abszurdum. A monarchia legnagyobb gyengéje, valódi *Achiles sarka* az, hogy

rendkívül sok nemzetiségből áll, ezt a nehézséget súlyosbítaná ma önálló népek meghódítása.

Ha az entente-ot a világhatalmi egyensúly tekintete irányította volna, akkor mindenáron a békét kellett volna megóvnia, mert kétségtelen volt, hogy a mai mérkőzés az előbb létező egyensúlyt meg fogja dönteni és egyik vagy másik államesoport fölényét fogja létrehozni.

Az entente győzelme az angol és orosz szupremácia, azt a hasznot sem fogja hozni, hogy a világbékét biztosítja. Míg a mi győzelmünk után mindenesetre hosszú ideig békére lehetne számítani, mert egymással semmiesetre sem fognának a győzők összeütközni, addig az entente győzelme azt a nagy kérdést hagyná eldöntetlenül, hogy ki legyen a világ ura: Anglia-e, vagy Oroszország? Ismétlődni fog, ami a Balkán háborúban történt: a szövetségesek összekapnak. A Dardanelláknak és Egyiptomnak közelsége, Oroszország és India szomszédsága, Oroszországnak az a természetszerű vágya, hogy amint megszerezte déli tengerpartjainak kulcsát, a Dardanellákat, úgy birtokába vegye északi tengerpartjának kulcsát, a Sundot is, mindkét világbirodalom ösztöne terjeszkedni és hódítani: elkerülhetlenné teszi a közöttük való összeütközést. Ha megbírnak egyezni, a többi világot, a mai szövetségeseket is szolgáságba hajtják, ha pedig nem bírnak meg egyezni, győzelmük új háborúknak, új megpróbáltatásoknak csirája lesz.

A militarizmus.

De nem komolyabb a militarizmus elleni harc jelzava sem. Nem tudom megítélni, hogy helyes elv-e az orvosi tudománynak a homeopátiának az az alaptétele, hogy hasonlót hasonlóval kell gyógyítani, de az egész bizonyos, hogy a militarizmus veszélyének nem lehet ellenszere egy olyan világháború, mely a militarizmus melegágya és amelyben az fog győzni, akinek legtöbb és legjobb katonája van.

Vakmerőség azt állítani, hogy a militarizmus német-betegség és Németország letörésével megszűnnék. A militarizmus klasszikus hazája, igazi otthona Franciaország. A történelem ezt kétségbevonhatatlanul bizonyítja. Az állandó katonaság gondolata francia. Az első katonai nagyhatalom, Franciaország volt. Onnét vették át a többi államok a hadsereg szervezésének alap gondolatait. Az összes katonai technikai kifejezések még Németországban is franciák, (Armée, armée-corps, division, bataillon, eskadron, regiment, cavallerie, infanterie, artillerie, stb., stb.) Franciák voltak a katonai mesterség tanárai, Napóleon volt a modern Európa legnagyobb hadvezére. A modern stratégiai elmélet legelső hirdetője a francia Jomini volt. A militarizmus Franciaország szupremáciája alatt élte virágkorát; amikor minden grenadíros tarsolyában vitte a marsall-botot; és amikor a szerencsés marsall király lehetett, amikor a harctér Cadix-től Moszkváig és Kopenhágától Siciliáig ért. Az a birodalom, amely Európában Róma bukása után a legtöbb háborút viselte, Napóleon birodalma volt. Az általános védköte-

lezettség moderm formáját Poroszország hozta ugyan be, de erre is csak a francia világhatalmi ambíció kényszerítette. A legutóbbi örökös fegyverkezési versenyt Boulanger revanche politikája és véderő törvénye indította meg, nem pedig Moltke és Bismarck. A legnagyobb áldozatokat a hadseregért a lakossághoz arányban nem Németország, hanem Franciaország hozta, a mai háború kitöréséig. A legtöbb pénzt hadicélokra Anglia költötte, a világ legszámosabb hadserege ma sem a német, hanem az orosz. Nevetséges tehát azt állítani, hogy a militarizmus német specialitás. Ez a mai világpolitikai helyzet következménye és minden nagyhatalom bűne.

Az is igazságtalanság, hogyha azért a politikai feszültségért, amely az 1870-iki háborút követő hosszú fegyveres béke alatt létezett, a németet teszik felelőssé. A 70-iki háború nem zavart meg egy addig békés Európát és nem kezdte meg a nagy ellentétek korát. I. Napóleon harcias korszaka után következett hosszú békét elsősorban és főleg III. Napoleon politikai ambíciója döntötte meg s a 70-iki háború csak ennek a zavaros és vizályteljes kornak egyik epizódja, Napoleon hiú politikájának következménye volt.

Tehát az entente valóban nincs arra hivatva, hogy a militarizmus baján segítsen. Győzelme nem szüntetné meg a nemzetközi feszültséget, a nagyhatalmak féltékenységét és egoizmusát, amelyhez járulna a jelenlegi háborúnak az a tanulsága, hogy a nemzetek biztonsága a hatalmas véderőt megköveteli. Ha az entente becsületesen arra törekedett volna, hogy a militarizmust el-lensúlyozza, nem lett volna szabad a mai háborút

megkezdnie, mert ebből csak gyűlölködés és fegyverkezés fog keletkezni.

Minket magyarokat tehát teljesen hidegen hagy az entente deklamációja és sok szép jelszava. Nem hiszünk neki, látjuk, hogy a tények nem felelnek meg a szavaknak, közvetlen tapasztalatból tudjuk, hogy a mai háború kiinduló pontja, nem egy kis nemzetnek önvédelme, hanem egy kis nemzetnek nagyzása és hódító célzata volt, amelyet védelmükbe vettek a világ legnagyobb hatalmai, nem a kicsinyek iránti szeretetből, hanem önző hatalmi érdekből. Tisztán látunk ellenségeink motívumába és tudjuk, hogy imperialisztikus politikai célok rejtőznek a hangoztatott szép frázisok mögött.

Ezért nem is utánozzuk az entente példáját. Nem keresünk altruisztikus és romantikus jelszavakat. Elismerjük, hogy nem harcolunk idegen államok belső szabadságának biztosításáért. Igen jól tudjuk, hogy a nemzetek csak önmaguknak köszönhetik szabadságukat és nem külső beavatkozásnak. Nem állítjuk, hogy más fajok káros kultúreszményei ellen harcolunk, mint azt az angol tudósok hazájukról mondják, mert igen jól tudjuk, hogy kultúreszmék ellen csak a szellem fegyvereivel lehet küzdeni és hogy minden európai kultúrának meg van a maga érdeme és jogosultsága. Nem ígérjük a militarizmus végét, mint teszi állandóan az entente, mert látjuk, hogy milyen tragikomikus szerepet játszik az, aki a militarizmus megbuktatására saját intézményeit tökéletesen militarizálja, amint ezt jelenleg Anglia tenni próbálja. *Mi szégyenlenők azt állítani, hogy a nemzetközi jogért küzdünk, mert nem érezzük magunkat hivatva a világ rendőrzéneke funkciójára és*

őszintén bevalljuk, hogy bizony egyszerűen csak önmagunkért harcolunk. Minden szépítés nélkül fennen hirdetjük, hogy csak azért vérzünk, csak azért áldozunk, hogy létünket fenntartsuk, hogy területi integritásunkat megvédjük és azon szövetséges népeket, amelyek becsületes szolidaritásban velünk, érettünk helyt állottak, amelyek bízva becsületünkben és erőkben sorsukat a mienkhez kapcsolták és amelyek ereje és sikere a világ-egyensúlyának sine qua nonja és a mi létünknek is biztosítéka.

Meglehet, hogy ezek a célok nem hangzanak olyan szépen, mint az entente által hangoztatott jelszavak, de mindenesetre igazabbak és őszintébbek és magam részéről legalább csakis ezeket az érdekeket tartom elég súlyosaknak ahhoz, hogy a mai irtóztató háborút igazolják.

A keleti kérdés és a világháború.

A négyes szövetség és a Balkán-államok.

Fölényünk mindennap világosabb. Hadi és politikai események ékesszólóan bizonyítják, hogy jelenleg legalább mi vagyunk az erősebbek. Szédületes a hadi sikerünk. Az az offenzíva, amely a májusi gorlicei áttörés óta folyik, sokkalta nagyobb eredményeket mutat fel, mint a múlt bármelyik győzelmes hadjárata. Az egész német hadsereg 1870-ben nem volt annyi, mint amennyi foglyunk van csak az oroszok közül. Azok az ágyúk és hadiszerek, amelyek zsákmányul estek az utóbbi hetekben, nagyobb számúak, mint a múlt háborúk hadseregeinek egész felszerelése volt. Sokkal nagyobb ellenséges területet szereztünk meg, mint amennyit még ellenségeink tartanak a mienkből megszállva.

A politikai események a fölényünket bizonyítják. Az angolok és franciák teljes passzivitása vagy árulás, vagy gyengeség következménye. Árulást nem lehet fel-tételezni, mert érdekükbe is ütköznék Oroszországot sorsára hagyni, kétségtelen tehát, hogy ha bírnák, rég-óta barátjaik segítségére siettek volna. Passzivitásuk gyengeségük bizonyítéka és azt jelenti, hogy azon meggyőződésben vannak, hogy a meggyengített német hadsereggel szemben csak azt az eredményt érnék el, amelyet az olaszok a mi védőseregünkkel szemben és hogy képtelenek győzelmes offenzívával a keleti harc-térre kihatni.

De talán még eklatánsabban bizonyítja az entente gyengeségét az, ami jelenleg a diplomácia terén történik. Csakis a gyengeség és veszély érzete bírhatta arra a világ legnagyobb hatalmaiból álló entente-ot, hogy a kis Balkán-államoknál tányérozzon. A jelenleg nagy garral folyó diplomáciai akció lényege az, hogy Bulgária mentse meg az entente-ot és ezért Szerbia, Görögország és Románia ajándékokkal lássa el. A gondolat bizarr. Ha sikerülne Bulgáriának hadait Konstantinápoly ellen indítani, ez az entente-ra nézve mindenestre komoly haszonnal járna. De ha nem sikerül, úgy ennek a demarchenak emléke szaporítani fogja azon példákat, amelyek a Balkán-népek előtt bizonyítják, hogy Oroszország mindig csak pusztá eszközül használta őket.

Mindenképen rendkívüli megalázó is lehet annak bevallása, hogy az óriási birodalmakat ma csak a kis Bulgária mentheti meg. Csak vereségek sorozata, csak gyengeség tudata szoríthatta e beismerésre.

Különösen megszégyenítő a cárra a Balkánon kérni és koldulni, hol protektor szerepét adta, hol parancsolni kívánt mindig.

Szerbiával szemben azzal mentik kegyetlen követelésüket az oroszok, hogy Oroszország Szerbiáért vérez, így tehát Szerbiának kötelessége érette áldozatot hozni. De ez téves beállítás. Oroszország nem Szerbiáért küzd, hanem azért, hogy Szerbia megmaradjon az ő csatlósa, ottan azon irány, azon dinasztia, azon kormányférfiak és azon politika uralkodjék, amely Oroszországra támaszkodik és Oroszország minden

küzdelmét magáévá teszi. A szerb nép valóban százszorta jobban járt volna, ha Oroszország nem azonosítja magát prestige-vel, ha azt a tanácsot adja neki, hogy a mi ultimátumunkat fogadja el. Igaz, hogy megalázással járt volna az előttünk való meghajlás. De kérdezem, nem áldhatta volna a gondviselést e kis nép, ha csak azzal fizet azon pozitív és negatív hibák és bűnökért, amelyek a sarajevói véres gyilkossághoz vezettek, hogy megbuknak a téves politika előhírnökei és hogy le kellett bizonyos ambíciókról tenniök? Kérdezem, nem járt-e volna jobban a szerencsétlen szerb nép, amelynek tagadhatatlan hősiessége jobb sorsot érdemelt volna és még az ellenség részvétét is kiérdemli, ha nem veszíti el azt a sok 100.000 embert, aki a háborúban munkaképtelenné vált, ha békés munkára használja ki a két utolsó háború szerzeményeit, ha országának nagy részét nem pusztítja ellenséges had? Nem járt volna-e jobban a szerb nemzet, ha elkerülte volna azt a keserves sorsot, hogy egy éves véres, kimerítő küzdelem után, az ellenség zsákmányolása és pusztításai után a protektor azt követelje tőle, hogy feladja azt a tartományt, amelyet két véres hadjárat tal szerzett? A cár azon tényéért, hogy Sándor trónörökösnek Szerbia döntése előtt azt sürgönyözte, hogy bármi történik is, megvédi, ezért a tényéért, amellyel a háborúba lökte Szerbiát, valóban nem szerzett magának ahhoz jogot, hogy a szerb néptől áldozatokal követeljen. Ez a könnyelmű ígéret és kétes szolgálat valóban legkevésbé sem jogosította arra fel, hogy azt a tartományt követelje tőle, amelyet Szerbia nemzeti jogon is sajátjának tart, amelyet keserves küzdelemmel

két háborúban szerzett meg; és hogy arra szorítsa, hogy véres háború közben, újabb kiszámíthatatlan veszélyek előestéjén magát meggyengítse, magát az előtt megalázza, akit régóta ellenségének tart. Ilyen tanácsot az oroszok cárja a hozzá hű Péter királynak csak a végszükség jogcímén, csak a kimerültség és gyöngeség mentségével adhatott.

Meglepő és merész gondolat volt az a kérés is, amelyet az entente állítólag együttesen Bukarestben kifejezett, hogy Románia Bulgáriának adja át Dobruzsát. Románia nemrég háborút viselt azért, hogy Bulgária ne legyen túlságosan nagy s most a cár és többi jóakarói azt kéri tőle, hogy sajátját adja Bulgáriának azért, hogy az megerősödjék és azután ezért a nagylelkűségért az entente iránt érezzen hálát. Igaz, hogy ennek fejében valószínűleg megígérik Erdélyt és Magyarországot a Tiszáig, odaigérik, mindazt, amit Szent István koronájából nem akarnak maguknak megtartani vagy nem ajándékoztak kegyesen már Szerbiának, De mégsem lehet igen kecsegtető ez az ajánlat. Nagyon rossz üzletnek látszik a biztos tulajdont olyan földért cserébe adni, amelyet a világ legerősebb és győzelmes hadseregei védenek.

Ha Románia mindenáron ellenünk akart volna támadni, ha azt hinné, hogy érdekei parancsolólag kívánják, hogy az oroszok győzelmét és túlsúlyát Kelet-Európában elősegítse, ezt az óriási szomszédot még megnagyobbítsa; akkor természetes volna, hogy Románia ezen küzdelem érdekében Bulgáriával szemben hátát még területi engedmények révén is biztosítsa.

De ha ez lett volna Románia politikája, úgy ez

ötletre magától is rá jutott volna. Ha azonban – mint egy okos nemzetnél feltételezhető – a vezető férfiak és intakt hazafiak túlnyomó nagy része nem lehet abban a nézetben, hogy Románia érdekét legjobban Oroszország győzelme és Dardanellák felett való uralma biztosítja és hogy nem tanácsos a győzőkbe belekötni: akkor azt hiszem, igen kevésbé fog csábítani az a gondolat, hogy egy véres háború lehetővé tétele végett, amelynek győzelmes befejezése is válságos helyzetbe sodorná Romániát, gazdag tartományról mondjon le és visszacsinálja azt, amit a közelmúltban elért, amit eddig legnagyobb politikai dicsőségének tartott.

Szintén csak rendkívüli gyengeség tudatának jele, hogy az entente a görög királynak is újabb propozíciót tett. Az entente hatalmai már egyszer kosarat kaptak a hozzájuk képest Liliput Görögországtól. Görögország már egyszer kijelentette, hogy területe nem képezi csere-bere tárgyát, hogy nem azért vérzett két háborúban, nem azért szakított előbbi szövetségeseivel, a bolgárral, hogy azt, amit nemzetközi szerződésben végleg megkapott, csak sok áldozat révén megszerezhető területért odaadja. De ez az egyszeri lealázó visszautasítás nem volt elég. A világ legnagyobb birodalmainak fejei újra kopogtatnak a bezárt ajtón, ámbár előre tudhatják, hogy újra kosarat kapnak. Kevés kilátásuk van a meghallgattatáshoz, de mégis szerencsét próbálnak, mert ez a csekély kilátás úgy látszik már az egyetlen kilátása a győzelemnek.

Görögország már ismeri a modern háború iszonyait. Még alig száradt fel az a vér a csatamezőkön,

amelyet ontani kellett azon tartományokért, amelyeket most tőle követelnek a barátok és új, a múltaknál még vérengzőbb harcba kellene keverednie. Athén közel van a Dardanellákhoz, onnét legjobban ismerhetni meg az entente katonai erejét, onnét közelről figyelhetni meg, hogy a franciák és angolok milyen meddőén küzdenek a török sáncok ellen, mennyi embert veszítenek és milyen kevés eredményt bírnak elérni. A görög szigetekről nemrég látni lehetett a világ legnagyobb flottáját, amely büszkén hirdette, hogy rövid pár nap alatt Konstantinápoly elé fog érkezni és meg fogja dönteni az ozmán hatalmat; és ma ez a flotta tehetetlenül bujkál biztos kikötőkben. A görög nép aprajánagyja megérti, hogy neki kellene a gesztenyét a tűzből kikaparni, azt elérni, amit az angol és francia nem bírt. És e mellett még azt is kéri tőle, hogy ezen magában véve sem kecsegtető vállalkozás előtt mondjon le biztos birtokáról. Azt várják tőle, hogy ez óriási áldozatokat azért vállalja, hogy Bizáncba bevezesse a vezérlő orthodox nagyhatalmat, hogy lehetővé tegye a hatalmas orosz cár berendezkedését az orthodox világ fővárosában, aki ott Görögországnak ura és parancsolójává válnék. A nagyrészt görög lakosságú Konstantinápolyt át kellene adnia a cárnak, hogy a görögök nagy nemzeti álmát, a görögkeleti új Bizáncot ő valósítsa meg.

A görögöket sok keserű tapasztalat, nehéz helyzet okossá tették. Ma látják, hogy a kis népek protektorai megkérdezésük nélkül szigeteiket hadi bázisnak használják, a görög kereskedelmi flotta érzi, hogy mit jelent nagy urakkal egy tálból enni, mit jelent az óriások

küzdelmének szomszédságában lenni. Aligha fogja ezt az állapotot megörökíteni akarni, ami pedig az entente győzelmének elkerülhetetlen következménye lenne. Kevés reménye lehetett tehát az ententenak, hogy a csapdába csalja a görögök óvatos népét, de a próbát mégis meg kellett tenni, a csaknem biztos kudarc és megszégyenítésnek ki kellett magát tennie, mert égető szükségük van idegenek segítségére»

Milyen megalázás lehetett a hatalmas cásra nézve, hogy Ferdinánd bolgár királytól is könyörögjön.

Csak emlékezzünk vissza a múltakra. Ferdinánd királyt Oroszország el sem ismerte, amikor Bulgária fejedelmévé választotta. Oroszországgal szemben engedtlenség volt tőle, hogy a trónt elfogadta, amikor arról a cár másképp intézkedett. Hálátlanság és engedtlenség volt a bolgár nemzettől, hogy mert fejedelmet választani, olyan vakmerőség, amelyet az oroszok sohasem bocsáthattak meg, hisz nem azért szabadította fel a törököktől II. Sándor cár, hogy önálló akarattal bírjon. Világosan megírta Ignatiew, a bolgárok egykori főszószólója és apostola, hogy azért kell a balkáni keresztényeket felszabadítani, hogy az orosz politikának eszközévé váljanak és hogy nagy hiba volna megengedni, hogy az általa teremtett ország saját céljainak élhessen. S mennyi bünt követett el Ferdinánd bűnös trónrajutása után is.

Elég vakmerő volt arra, hogy magát akkor nyilvánítsa előző jóváhagyás nélkül függetlenné, amikor mi az annexiót mondtuk ki és ezzel mintegy a mi pártunkra álljon. Elég merész volt magát cárnak nevezni, anélkül, hogy a cárok cárja erre felhatalmazta volna.

S az utolsó keleti háborúban is minden kritika alatt viselkedett ez a kis nép, amikor megszakította azt a Balkán-szövetséget, amelyet Izwolszki ellenünk való küzdelemre szánt és amikor mereven ragaszkodott ahhoz, amihez szerinte joga volt és amit érdeke kívánt. Milyen más volt a Karagyorgyevics Péter viselkedése, aki magát teljesen azonosította az orosz politikával és az ellenünk való küzdelem előkészítőjének veszélyes szerepére vállalkozott. Míg Bulgária hálátlanul viselkedett, ránk mert támaszkodni és önálló politikát mert folytatni, addig Péter király elhagyta az Obrenovicsok hasonló tévútjait és kész volt mindenben az orosz parancsnak engedelmeskedni és kész lett volna most legutóbb is parancsszóra meghajolni, amint kész volt kardot rántani. És mostan a cár mégis kénytelen Szerbiára nyomást gyakorolni, hogy Macedóniát átadja Bulgáriának. A rossz gyermeket a jó gyermek rovására kell megjutalmazni. Kérni kell attól, aki büntetést érdemelne, akinek engedelmeskednie kellene. Az egoista parancsára azt kell új szerzeményétől megfosztani, aki egy évig vérezett már önzetlen hűséggel a közös harcban, a szlávok legfőbb urának akarata szerint. Nehéz elhatározás lehetett az ilyen propozíció tétele a cásra nézve. Csakis a legnagyobb gyengeség tudata bírhatta rá. Lelketlenség, hálátlanság, árulás volna Oroszország részéről az ilyen propozíció, ha nem volna végszükségben.

De remélhetőleg meddő fog maradni minden megalázkodás. A bolgár államférfiak bizonyosan be fogják látni, hogy érdekük ellen cselekednének, ha az orosz szupremáciáért vérüket áldoznák, ha azért küzdené-

nek veszélyes véres harcban, hogy Konstantinápolyt és a Dardanellákat az oroszok birtokába juttassák. Bizonyosan világosan látják, hogy a Balkán csak addig lehet a Balkáné, míg Konstantinápoly, a Balkán természetes fővárosa, nem áll egy világhatalom rendelkezésére és hogy minden más megoldás jobb Bulgáriára nézve, mint az, amely Konstantinápolyt orosz hatalom alá juttatja. Ki ne látná, hogy a cár Konstantinápolyban olyan orthodox birodalmat alkothat, amelynek Bulgária előbb-utóbb természetszerű kiegészítő részévé válnék és hogy erre kizárólag csak a fehér cár képes. S minek lépjen a végzetes útra, amikor Bulgária közvéleménye biztosan tudja, hogy a szerb Macedóniára vonatkozó céljait másként is elérheti a természetes úton, úgy, hogy azt győzze le, akinek területére vágyódik.

A bolgár államférfiak bizton belátják, hogy ferde politika az, amely erőhöz és győzelemhez segíti azt, akinek becses, pótolhatatlan országrészeit akarják elvenni. Ha nem volnának tisztában e tekintetben, úgy forduljanak Sonnino, Salandra, Cadornához tanácsért, akik okosabbnak tartották még azt is, hogy saját szövetségeseiket megtámadják, minthogy tőle olyan ajándékot fogadjanak, amelyre az csak nehezen, csak presszió alatt határozta el magát, mert revanchetól tartottak.

Macedóniáért már kétszer vérzett a bolgár nemzet. Harmadszor is kellene érte küzdenie kedvezőtlen viszonyok között, hogyha Oroszország kezéből kapná meg. Kétségtelen, hogy a Bulgária segítségével győzelemhez jutott Szerbia, miután Boszniát, Hercegovinát,

Dalmáciát megszerezte, Macedóniát is vissza fogja akarni hódítani. Az ambíció sohasem lesz az által kisebb, hogy az állam megerősödött. Nem ismerek csalókébb számítást, mint azt, amely azt hinné, hogy Szerbia feladja Macedóniát, ha megkapja Boszniát, Hercegovinát és az Adriához jut, ellenkezőleg, minél több sikere van, nyugat felé minél erősebb, annál biztosabban fogja dél felé is összes igényeit megvalósítani akarni. Bulgária egyszer már saját vérével segítette Szerbiát az aránylag könnyű győzelemhez és meg is járta. A hála az volt, hogy Szerbia megtagadta a közös szerzeményből számára szerződésileg a háború előtt biztosított részt és megtartotta azt a területtöbbletet, melyet nagyrészt éppen a bolgárok hősieis harcai miatt szerezhettek aránylag könnyen meg. Akkor Bulgária nem tehetett másként geográfiai helyzeténél fogva. Természetesen neki kellett a török főerővel megküzdeni, de képzelhetetlen, hogy a tett tapasztalatok után megint meg akarja saját vére áldozatával Szerbiát erősíteni, hogy azután megint le kelljen a megerősödött Szerbiával számolnia. A helyzete annál veszélyesebb volna, mennél inkább sikerülne a mai orosz ajánlatot megvalósítani, mert egész biztos, hogy a háború által megerősödött Görögország, Románia és Szerbia a Bulgáriának átadott országrészeket vissza akarnák szerezni. A saját maga vére és pénze áldozatával felsegített szomszédok együttes megtámadásának volna újra kitéve. Ebben a tusában Oroszországra sem számolhatna. A politika nagy érdekek hatása alatt áll. E hatásokat nem bírja megváltoztatni sem az érzelem, sem a hála, sem a szerződések szava. Ezek a nagy ér-

dekek pedig mindig tiltani fogják, hogy az az Oroszország, amely Konstantinápolyt és a Dardanellákat uralja, a nagy Bulgáriát eltúrje. Valahányszor Szerbia és Bulgária között összeütközés lesz, a cár mindig Szerbia pártján fog állani, mert Szerbia nagyobb katonai ereje nem fogja Oroszországot új birtokában veszélyeztetni. Ellenkezőleg. Szerbia a szlávság előharcosa lesz az olasz, a magyar és a német elemmel szemben és így egyrészt kénytelen lesz Oroszországra támaszkodni, másrészt ereje Oroszország érdekében is lesz. Holott az önálló politikát folytató és katonailag hatalmas Bulgária a tengerszorosok közelében az új Bizáncnak mindig újában lesz, mint volt a réginek. Általában kétségtelen, hogy Oroszország győzelme után a Fekete-tenger mentén erős önálló államalkotást eltúrni nem fog, nem is túrhet saját érdekében.

Ha mindez nem volna elegendő azokat elhallgatni, akik talán más nézetten vannak, a hadiszerencse erősen és világosan szól mellettünk. Amit esetleg mi ígérünk, azt betarthatjuk, mert erősebbek vagyunk. Ha a Balkán államai hozzánk csatlakoznak, akkor minden közös akaratunk könnyen és gyorsan fog megvalósulni. Amit az entente ígér, azt csak a hadiszerencse megfordítása esetében lehetne megvalósítani, amin pedig változtatni ma valóban nem könnyű feladat. Ezért nem lesz nehéz a Balkán-államok számára a választás.

Mi nem kérjük feltétlenül a fegyveres segílyt sem. Örülnénk, ha azok, akikkel állandó közös érdekünk is van és akiknek ereje és a mi erőnk is közös akcióban alapozhatnék meg a biztos jövő és béke alap-

jait és mindnyájunk erőteljes fejlődését; de el lehetünk nélküünk is. Elvégezzük munkánkat magunk is, Teljesen elegendő a számunkra a Balkánnak a jóakarató neutralitása.

A balkáni népek izgatása céljából ránk fogják, hogy ha nem is Konstantinápolyt, de legalább is Szalonikit el akarjuk foglalni. Ezt nem kisebb ember, mint Venizelosz újabban is állította. De ez abszolút valótlanság. Hogy akarnók mi Szalonikit meghódítani, mikor mi készek vagyunk ha úgy akarják, Bulgáriának Macedóniát juttatni, mikor Görögország hatalmát is mindenben készek vagyunk előmozdítani és evvel magunk és Szalonoki közé a legnagyobb gátakat emeljük? Reventlow német publicistának azon állítását, hogy kívánatos, hogy biztos összekötő utunk legyen Törökországgal, a „Times” egy vezércikkében akként magyarázza, hogy ez a hódítás bevallása, mert ilyen biztos összekötő út csak azáltal volna szereshető, hogy Magyarország határa egészen Törökorszáig terjesztetnék ki. De ez hamis beállítás a dolgoknak. Igaza van Reventlownak, hogy érdekünkben van a Törökországgal való szabad érintkezés biztosítása, de ezen összeköttetés nem tartható fel egy területsáv által, mely minket a török szomszédjává tesz. Ellenkezőleg. Egy ilyen természetellenes hódítás abszolúte nem biztosítaná a szabad forgalmat Törökországgal, hanem előidézné a balkán népek tömörülését ellenünk és ezzel valószínűvé tenné, hogy ezt a sávot mihamar elveszítjük. A forgalom biztosítására csak az kell, hogy szövetséges baráti viszonyban álló államok legyenek közöttünk és Törökország között, ne

pedig olyanok, akik a forgalmat saját területükön át meg nem engedik, ez az ambíció pedig valóban nem fenyegeti a Balkán-államok érdekét.

De végzem cikkemet.

Gyengeségnek jele az entente balkáni akciója. Sikerének akadályja is éppen e gyengeség lesz. De azért ne bizakodjunk kizárólag derék katonáinkba. Munkájuk megkönnyíti a diplomáciáét. Nagy atoukat ad a kezébe, de a kártyákat kijátszani mégis az ő feladata. Feladata az irántunk való bizalmat és az érdekközösség tudatát mindenütt felébresztve olyan megállapodásokra jutni, amelyek a világbékének a jelenben és a jövőben egyaránt nagy szolgálatokat tehetnek.

Oroszország Románia veszedelme.

A mai világháború az európai történelem csaknem minden eddig el nem intézett nagy kérdését, a múltból örökölt nagy ellentétét, felkavarta. Legfeljebb I. Napóleon démoni zsenijének hatása alatt került egyszerre annyi világraszóló kérdés döntés alá, mint ma.

Ma új korszakba lép a germán-szláv ellentét amelynek előjátéka volt a német lovagrend küzdelme az északi szlávokkal; előkészítője Lengyelország felosztása és amelynek kiegészítő része az a régi küzdelem, amelyet Árpád alkotása Szvatopluk állameszméjével vív.

Ma új jelleget vett föl ez a régi ellentét, mert a szlávizmus moszkovita zsarnokság alatt ma a kisebb szláv nemzeti individumokat is elnyeléssel fenyegeti, holott a germán világ mellett küzdő Ausztria-Magyar-

ország a történelmi jogon álló egyes szláv törzsek individualitását védi, de az ellentét alapja ma is a régi, a történelmi»

Döntő fordulat előtt áll az a másik nagy ellentét is, amely Európa történelmét századokig uralta, a római légiókat Germania ellen csatákba vitte, Nagy Károly birodalmát széjjelszakította, XIV. Lajos és Napóleon idejében többször a gall, Bismarck és Moltke idejében a germánok győzelmével látszott befejeződni.

Az a mese világból való titáni harc, amely az óceánokon folyik, újabb kiadása azon véres küzdelmeknek, amelyeket Nagy-Britannia tengeri hegemoniájának és óriási koloniális birodalmának féltékenysége Drake és Penn Vilmos idejétől a trafalgári csatáig és lord Roberts afrikai győzelméig a spanyolok, a hollandok és franciák ellen annyiszor vívott.

De ma nem ezekkel a világtörténelmi drámákkal akarok foglalkozni, hanem a keleti kérdéssel, amelyet a mai háború szintén az akut válság korába hozott. A török-orosz háború az előtérbe tolta azt a nagy problémát is, vajjon eléri-e célját az a következetes, lassú előnyomulás, amely a moszkvai nagy fejedelmet a Fekete-tengerhez és a Kaspi-tengerhez juttatta, majd e két tengernek mindig hosszabb partját hódította meg s amelynek logikus befejezése és természet-szerű végcélja a Boszporus és a Dardanellák felett való feltétlen rendelkezés.

A mai csaták fogják eldönteni, vajjon meg fog-e valósulni az a politika, amelyet a köztudat Nagy Péter testamentumára vezet vissza, amelyet azonban nem a nagy cár írása, hanem a geográfia és a természet

törvénye és Nagy Péter élete és törekvései írtak kiírt-hatatlan betűkkel az orosz nép lelkébe.

Sajnos, a balkáni népek közül eddig csak a török értette meg, hogy az ő sorsa is a jelen háborúban fog eldőlni és hogy csak akkor fog szabad maradhatni, ha az oroszok nem győznek s ha a moszkovita tradicionális politika meg nem valósul.

Igaz, hogy némi mesterséges homály fedi az oroszok igazi terveit és hogy még vannak, akik azt hiszik és azt remélik, hogy az orosz győzelem esetében az Angliával való megállapodás szerint Konstantinápoly szabad város lesz és a tengerszorosok is szabad szorosokká válnak.

De ez a homály nagyon áttetsző és ez a megoldás a legjobb esetben is csak ideiglenes lehet. Ma Oroszország sem Anglia miatt, sem a balkáni népek miatt nem mondhatja ki természetes és igazi céljait, de biztosak lehetünk, hogy győzelem esetében szerintük fog cselekedni.

S biztosan tudhatjuk azt is, hogy az oroszok győzelme esetében feltétlen uralmuk elkerülhetetlen lesz és a tengerszorosok szabadsága legfeljebb csak rövid átmeneti megoldást képezhet.

A hódító nemzetek tudják, hogy céljaikat csak fokozatosan, lépésről-lépésre közelíthetik meg. így haladt fokról-fokra Róma uralma Itáliában, majd pedig a Közép-tenger mentén. Ilyen lassú szisztematikus haladással vetette meg afrikai hatalmának alapját Nagy-Britannia. Egyszerű üzleti tranzakcióval fordult meg az a hódítás, amely a pyramisok hazáját angol gyarmattá tette, megvásárolván Szuezs-csatorna részvé-

nyeit. Később megszerezte hozzá Cyprust és olyan erős volt Anglia ösztönszerű törekvése e rá nézve nagyfontosságú tájak uralma után, hogy Beaconsfield nagy vetélytársa, Gladstone, az imperializmus ellenfele, a béke lelkes híve kénytelen kezét Egyiptom után kinyújtani és az ideiglenesség ígérete mellett, hamis ürügyek alatt Nagy-Britannia zászlóját véglegesen kitzúzni a Szuez nyugati partjaira.

Így haladt Oroszország Lengyelországban, amelyet előbb meggyengített, azután lassan meghódított és kénytelenségből osztott meg. így gyengítette meg a törököt a cárok birodalma évszázados következetes erőfeszítéssel, míg végül ma az utolsó csapást reméli reá mérni. így haladt Közép-Ázsiában és közelítette meg Afganisztánt és Indiát, az angolok kincsesbányáját, lépésről-lépésre, alig észrevehető haladással. így teszi tönkre ma Perzsiát és készíti ott is elő a végső döntést. így akar a tengerszorosok uralmához is eljutni. Útjában legnagyobb akadály eddig az volt, hogy tőle független nagy katonai hatalom uralkodott a tengerszoros két oldalán. Ma van azon, hogy ezt a hatalmat összetörje és olyan közel jusson a tengerszorosokhoz, hogy oda a leggyorsabban nagyobb katonai erőt Oroszország dobhasson. Amint ezt elérte és ez a fontos pozíció nem lesz komolyabb katonai hatalom birtokában, a cár lesz a helyzet ura és a jogi rendezés mellékes lesz.

Hisz ilyen nagy kérdésekben nem a jog, hanem a hatalom a mérvadó s amint Oroszország válik a Dardanellák közelében a legnagyobb katonai hatalommá,

akkor úgy is csak papírigazság lesz a Dardanellák szabadsága, akkor az a cárok kénye-kedvétől fog függni.

Oroszország nem adhatja fel azt a törekvését, hogy egyedül uralja a Dardanellákat. Hogyha egy olyan óriási nagyhatalom, mint Oroszország, azzal a szerencsés véletlennel rendelkezik, hogy két olyan tengert egyedül uralhasson, mint aminő a Fekete-tenger és a Marmara, hogy egy várral egész tengerpartját megvédhesse és hogy egy hatalmas hadműködési bázist szerezhessen meg az Aegei- és az által a Középtengeren, azon a tengeren, amelyen az európai szupremácia legtöbbszörre eldőlt, akkor ennek a helyzetnek kihasználásáról le nem mond, Legkevésbé, amikor sikerült legyőzni azokat az összes katonai hatalmakat, amelyek szupremáciáját ellensúlyozni eddig képesek voltak.

Csődálatos, hogy vannak keleten, Romániában és talán még Bulgáriában is egyes olyan politikusok, akiket megnyugtat az a tudat, hogy Oroszország győzelmes hadjárata után nem fogja azonnal zászlaját a Boszporus partjain és a Dardanellák partjain kitűzni s akik azt hiszik, hogy Anglia és Franciaország befolyása majd fel fogja tarthatni a hatalmi egyensúlyt a Balkánon a török, Ausztria-Magyarország és Németország legyőzése után is, amint azt bukaresti lapok az én fejtegetéseimmel szemben kifejtették.

Meglehet, sőt csaknem biztos, hogy az entente teljes győzelme nemsokára Oroszország és Nagy-Britannia összeütközését fogja előidézni.

De ehhez az összeütközéshez sok reményt ne fűzenek azok az államok, amelyek Konstantinápoly és

az orosz határ között vannak. Reájuk nézve előny nem fog származni. Minden jóstehetség nélkül tudni lehet, hogy ebben az összeütközésben a Dardanellák és a Fekete-tenger környékén és a Balkánon legalább Oroszország fog felül maradni. S még biztosabban lehet tudni, Oroszország tekintettel éppen Anglia ellenkező érdekére, a győzelem után egész figyelmét azonnal arra fogja fordítani, hogy a protekciója alatt álló nagy Délszláviával a két tűz közé szorított Romániát és Bulgáriát magához kényszerítse és lehetővé tegye, hogy Konstantinápolyt az európai szárazföldön át elérje és a döntést a szárazföldön erőszakolhassa ki. Amint Ausztria-Magyarország és Németország meggyengül, akarva vagy nem akarva, Románia és Bulgária csatlós szolgálatokra lesznek kényszerítve. Oroszország biztosan arról is fog gondoskodni a békében, hogy Ázsiában is megközelíthesse Konstantinápolyt és a Dardanellákat.

Ha Angliának sikerülne is magát Gallipoliba befészkelni, mielőtt szárazföldi hadakkal Oroszország odajuthatna, egész biztos, hogy Romániáig és Bulgáriáig a brit hatalmi szféra nem fog eljuthatni és igen valószínű, a végső szó mégis Oroszország sok milliónyi haderejéé lesz, amellyel Anglia a Balkánon legalább még Olaszország és Franciaország szövetségével sem bírna megbirkózni; annál kevésbé, mert ugyanakkor, mikor ez a harc folynék, Oroszország Indiát veszélyeztethetné, amely vasutak építésével mindig közelebb vonható Oroszország hatalmi központjához és csak szárazföldi sereggel védhető meg.

S ha korábban érthető volt, hogy valakit Nagy-

Brittánia nimbusza elvakítson, ma, az Emdenek korában érthetetlen, hogy tőle várja a moszkovita koloszszusnak győzelme utáni ellensúlyozását, amikor Oroszország már ma is erősebbnek bizonyult, mint a közvélemény hitte.

Szomorú, hogy a történelemből olyan keveset tanulnak a népek, mert a világtörténelem hirdeti, hogy mit várhat Románia és Bulgária az orosz túlsúlytól. Az orosz keleti politika sikerének előfeltétele volt, hogy a keleti orthodox és szláv népeket megnyerje és kielégítse, ezeket épp úgy a török ellen, mint ellenünk és Anglia ellen használja ki.

S ámbár ennyi nagy érdeke kívánta, hogy csínyjén bánják a balkáni népekkel, mégis minduntalan érezhetővé vált a lóláb s bebizonyult, hogy minden ellenkező frázis ellenére, a szlávizmus egyszerű ütőkártya volt a moszkovita világbirodalom kezében. Látni lehetett mindig, hogy az orosz győzelem épp úgy eltemetné a szláv kisebb nemzeti individualításokat, mint a nem szláv államok önállóságát.

Ignatievnek az év elején megjelent emlékirata, az „Astorieseszky Vjesztnik” folyóirat 1914. első száma őszintén kifejti az orosz politikát. Annál tanulságosabb e vallomás, hogy Ignatiev volt az összes magas hivatali állásban álló orosz államférfiak közül a szláv politikának a legnagyobb híve és hogy tényleg ő tett legtöbbet a keleti népek felszabadítása érdekében.

Emiatt a tisztán orosz hatalmi politikát követő és konzervatív államférfiak keményen meg is támadták. Annál jellemzőbb, hogy ez az Ignatiev mondja, hogy

az orosz politika célja közvetlenül vagy közvetve, a tengerszorosok fölött való uralkodás és hogy még szerrinte Oroszországnak az összes szláv népeket olyan szövetséghez kell fűzni, amely haderejüket a közös ellenség ellen egyesíti, őket egy közös diplomáciai és gazdasági irányzatnak alárendeli. „Az osztrák és török szlávokból az oroszok szövetségeseit és politikájuknak eszközeit kell csinálni, avégből, hogy a német-ség ellen legyenek felhasználhatók. Csakis e célok elérése végett hozhat Oroszország érettük áldozatokat és gondolhat felszabadításukra és megszilárdításukra. Az eszközt célnak tekinteni, vagyis csak a szláv felszabadítást tartani szem előtt, azután megengedni, hogy egy oroszellenes politika szolgálatában álljanak és a humanisztikus sikerrel-beérni: Oroszország részéről határozottan hibás eljárás volna.

Tehát a szlavofil Ignatiev csak „eszközöket” akar magának teremteni a Balkán-államokban és sohasem akarta „megengedni”, hogy a szláv testvérek önálló politikát folytassanak. Ha így gondolkozik Ignatiev, természetes, hogy a többi orosz államférfit még kizárólagosabb orosz önzés vezette és hogy csak engedelm-es eszközöket és feltétlen hatalmat akart szerezni keleten meg az a cár is, aki jogot és szabadságot ígért.

Legszívesebben hódítani akart volna mindegyikök, ha merte volna Európa miatt. Mindenekelőtt Romániára akarták kezüket rátenni. II. Katalin cárné idejében már hűségi esküt tesznek az oroszok kezébe a moldvai rendek és csak II. Frigyes porosz király és Kaunitz mentik meg Romániát. A napóleoni hadjáratok alatt Oroszország nyíltan követeli a dunai határt.

Csak az I. Napóleonnak való háború akadályozza meg ezt a tervbevett expanziót. És az utolsó török-orosz háborúk alkalmával Románia ismét tapasztalta, hogy mit jelent az orosz protekció. Keservesen érezte az orosz barát markának fojtó erejét. Tudjuk, hogy Gorcsakov fenyegetéssel kényszerítette az elhunyt Károly fejedelmet arra, hogy a háborúban résztvegyen. Tudjuk, hogy a háború alatt a vitéz román hadsereget foglyok őrzésére akarta kihasználni s csak akkor adott neki szövetségeshez méltó szerepet, mikor veszélybe került és Plevnánál vereséget szenvedett. Tudjuk azt is, hogy a háború előtt szerződésileg megígérte Románia területi integritását, a san-stefanói békében azonban elvette tőle jó szolgálata jutalmaként Besszarábiát. Az orosz felfogás világos szavakkal juttatja kifejezésre az a notice confidentielle, amelyet 1878 január 31-én adatott Gortcsakov át Andrássy Gyulának, amelyben a következőket írja: „La Moldavie s'est unie á la Valachie malgré les traités” et actuellement cet Etat dont l'existence même est une violation de tous les protocoles de la Diplomatie, se dispose á revendiquer une indépendance complete á l'ombre des victoires de la Russie.” E sorok minden egyes szava megvetés Románia iránt és égbekiáltó igazságtalanság Plevna után. S mennyire jellemzi az orosz jóakaratot az a további megjegyzés is, hogy ha Románia nem csatlakozott volna Oroszországhoz a háború elején, hanem neutrális akart volna maradni „la Russie aurait considéré le Roumanie comme une province vassale de la Turquie, soumise par conséquent comme le reste du territoire ottoman aux

chances de la guerre et qu'elle eut passé outre a leur opposition.” Ha így beszéltek a „felszabadító cár”, az egyénileg valóban nemeslelkű II. Sándor cár idejében a közös harcok után, amikor Oroszország már ama nehéz helyzet küszöbén állt, amely a berlini kongresszushoz vezetett, akkor kérdezem, mit várhat Románia az orosz szupremácia perceiben?

Bulgária történelmébe is tragikus lapokat írt az orosz protekció. Azért szabadították fel, hogy „politikai eszköz legyen”, hálát követeltek tőle; politikáját mindenben Pétervárott akarták megállapítani, orosz minisztereket kényszerítettek reá s amikor Battenberg fejedelem orosz parancs nélkül érte el azt a célt, amelyet maga Oroszország tűzött ki elébe a Kelet-Ruméliával való uniót: akkor önállóságának ezen bizonyítékát sem tűrték el.

Oroszország velünk kötött szerződésben előre elismertetést biztosított az unió számára, de amikor az uniót az ő parancsa és iniciatívája nélkül a bolgárok önmaguk csinálták meg, akkor megtagadta az elismerést és mindent megtett avégből, hogy a török büntesse meg hadseregével azokat a keresztény orthodoxokat, azokat a szlávokat, akiket nemrég Oroszország a törököktől felszabadított. S amint most nálunk, akkor Bulgáriában orosz érdekekben dolgozó orgyilkosokat és összeesküvőket védelmébe vett.

Kell-e ennél fényesebb példája az orosz ambícióknak és célzatoknak? Románia csak azért nem orosz provincia, Bulgária csak azért ura sorsának és nem áll orosz generálisok parancsa alatt, mert Európa, fő-

leg Ausztria-Magyarország önvédelmük hátvédjét képezte.

Helyes politika-e küzdelem nélkül eltérni, sőt esetleg áldozatokkal előmozdítani, hogy egy ilyen Oroszország szerezzé meg a többé nem vitatott hegemóniát, az olyan Oroszország, amely mindig úgy fog eljárni, ahogy eljárt a múltban, amely saját jól felfogott érdekében el sem tűrheti, hogy független, erőteljes nemzeti élet fejlődjék ki a Boszporus és közötté? Nem öngyilkosság-e hatalmassá és nagyobbá tenni akarni azt a szomszédot, amelynek túlereje a legnagyobb veszélye a kisebb Balkán-államoknak, felszabadításuk óta és amely minden percben összetiporhatja az aránytalanul kisebb Romániát is, amint meggyengültek azok a tényezők, amelyek eddig túlhatalmát korlátozni képesek voltak?

Romániának ellenséges hangulatú lapjaiban azt olvastam válaszul hasonló fejtegetéseimre, hogy ez mind igaz lehet, de ők nem engedhetik meg, hogy a Dardanellák német kézbe jöjjenek. Helyes, egyetértek velük! Én sem akarom, hogy a Dardanellák nemet birtokok legyenek. De megnyugtathatom őket. Erről szó sincs. Erre senki se gondol. Maradjanak a Dardanellák, mint eddig, török hatalom alatt. Attól sem kell félni, hogy egy győzelmes Törökország hűbéresévé váljék bármely európai államnak; az öncéljait fogja szolgálni és természetes szövetségese lesz Romániának, amelytől ellentétes érdek nem választja el.

Teljesen meg vagyok győződve, hogy amennyiben Románia azt követelné, hogy hajói a tengerszorosokban különleges elbánásban részesüljenek, a szövet-

ségért ezt a baráti Törökország engedélyezni fogná. Mindenesetre Romániának legkedvezőbb az a megoldás, amely az életképes Törökország kezében hagyja a tengerszorosokat, olyan Törökország kezében, amelyre mindenesetre nagyobb befolyást foghat gyakorolni, mint Oroszországra és amely másrészt mégis elég erős idegen hódítótól e fontos tájéket megvédeni.

Azt is hallottam, hogy veszélyes ugyan Oroszország túlhatalma Romániára nézve, de majd megakadályozza ezt Anglia. De ez se lehet komoly érv. Aki egyszer elfogadja azt a tételt, hogy veszélyes az orosz szupremácia, az nem helyeselheti azt a politikát, amely altkor akar ezen veszély ellen küzdeni, amikor már sokkal nehezebb ellene védekezni és nem akkor, amikor a veszély még könnyebben hárítható el. Pedig nem hiszem, hogy bárki is kétségbe vonhatná, hogy könnyebb annak az orosz szupremácia ellen küzdeni, aki a vetetlen német, az osztrák-magyar és a török hadsereg segítségére számíthat, mint annak, aki csak és kizárólag az angol flottára támaszkodhatik. Nem hiszem, hogy legyen olyan, aki be nem látja, hogy mi könnyebben segíthetünk Romániának Oroszország ellen, mint Anglia még akkor is, ha ma is a Nelsonok idejét élnénk; hogy Törökország könnyebben védheti meg a román tengerpartokat is az orosz flotta támadása ellen, mint a százszorta erősebb angol flotta, amely a szorosok túlsó oldalán van és hogy a tengerszorosok uralmáért folyó angol-orosz küzdelemben Romániának egyedül kellene Oroszország óriási hadseregével megbirkózni, ami teljes matematikai lehetetlenség.

Nem. Ezek az érvek nem lehetnek döntők, Csak

egy motívuma van annak a politikai iránynak, amely ma ellenünk foglalt Romániában állást és ez az Erdély utáni vágyakozás.

Erdély szép ország. Kétségtelen az is, hogy néhány millió román egyesítése a királyságban élő nemzettel igen érthető vágy. De aki ezen vágy által magát elvakíttatni hagyja, legyen azzal is tisztában, hogy célját csak azzal érheti el, ha orosz hűbéressé válik, ha gazdaságilag és politikailag Oroszország rabszolgájává lesz. Erdélyért oda kellene adni cserébe állami függetlenségét s annak lehetőségét, hogy a román nemzet saját céljainak éljen és saját politikáját folytassa.

Legyen az a román, akit a hódítás vágya hipnotizál azzal tisztában, hogy akkor, amikor egy a magánál nagyobb számú fajt kiengesztelhetetlen ellenségévé tesz, amikor milliók készen lesznek utolsó csepp vérüket és utolsó garasokat azért feláldozni, hogy bármi eszközzel letörjék, megsemmisítsék azt a szomszédot, aki elrabolta életének feltételeit, hogy ugyanakkor saját rizikójára minden ellensúlytól felszabadítaná azt a nagyhatalmat, amely reá nézve a legveszedelmesebb, amely minél nagyobb területet nyerne Románia, annál inkább arra volna kényszerítve saját érdekei által, hogy ennek a megnagyobbodott országnak minden igazi életerejét s függetlenségét elfojtsa. Ha erőt venne, amit teljesen kizártnak tartok, Románia vezetőkörein az ellenünk irányuló politika, megtörténhetné, hogy ez a két faj, amelyet létérdekei egymással való szövetségre utalnak, gyilkos gyűlölettel, soha meg nem szűnő harcban rövidlátásból egymást tennék

tönkre: és e küzdelemmel a cárizmus egyeduralmát szolgálnak; mindkettőjük romlásával.

A világtörténelem ma vulkánikus erőkkel dolgozik. Nemzetek szédületes sebességgel mehetnek tönkre és emelkedhetnek hatalomban és dicsőségben. Jaj azoknak a fajoknak, amelyek a világtörténelem intő szavát félreismerik s hibás irányban indulnak meg, vagy tétlenek, mikor merni és tenni kellene.

Románia és Bulgária is csak akkor fogják biztos alapra helyezni jövőjüket és eddig soha nem várt magaslattig emelkedni, ha egymással kibékülnek, Törökországgal szövetkeznek és reánk támaszkodva szabják meg az új Balkán egyensúlyt és gyűjtik maguk köré a Kelet összes konzervatív tényezőit, hogy velük együtt a kívülről való irányítást és döntő befolyásolást kizárhassák.

A kontinentális középhatalmakat soha sem fogják út jókban találni. Azoknak önző érdeke a Balkán-hatalmak önállósága és ereje.

Románok és magyarok.

(Felelet Take Jonescunak)

Nemrég cikket írtam a Neue Freie Presse-be Romániának Oroszországhoz való viszonyáról, melyben a román hazafiság gondolatmenetébe igyekezve belehelyezkedni, ennek szempontjából próbáltam meglátatni, hogy semmiféle igazi érdek nem javaihatja Romániának az ellenünk való fordulást s az ententehoz való szítást, legfeljebb hódító szándék és mohóság sodorhatná ilyen ránézve végzetes elhatározásra.

Most a La Roumanieban Take Jonescu volt mi-

niszter felel „Magyarok és románok” címen e fejtegetéseimre.

Egyes polemikus megjegyzéseire nem terjeszkedem ki, mert az ilyen természetű vitában mindig könnyebb a dolga annak, aki két nemzetet egymás ellen akar izgatni, mint Take Jonescu úr, mint annak, aki, mint én, egy idegen nemzet államférfiával való polémiában e nemzetet megnyugtatni szeretném.

Mielőtt fejtegetéseinek meglepően őszinte lényegére reátérnék, két érvére mégis kell észrevételek tennem, mert azok olyan természetűek, hogy alkalmasak ellenünk Romániában hangulatot kelteni.

Az egyik az, hogy a háborút mi okoztuk. A volt miniszter úr, úgylátszik, kicsit összetéveszti a dolgokat. Emlékeztetem, hogy nem magyarok vagy osztrákok gyilkolták meg a szerb trónörökösöt, hanem szerbek a mienket. Hogy nem magyarok vagy osztrákok szítottak összeesküvéseket a szomszéd államban, hanem a szerbek nálunk. Hogy nem mi törekedtünk idegen országok területére, hanem a szerbek a mienkre. Csodálom, hogy ezen tényekkel szemben mint állíthatja olyan államférfi, aki annyira ismeri a nemzetközi szokásokat s az európai helyzetet, mint a volt miniszter úr, hogy mi okoztuk a háborút.

Kérdezem, eltűrné-e Románia, vagy a világ bármely önérzetes állama, hogy úgy viselkedjék vele egy szomszédja, mint Szerbia velünk tette?

A másik érve Jonescu úrnak, amellyel foglalkoznom kell, hogy nemcsak Oroszország törekedett bekebelezni Romániát, hanem Ausztria is.

Igaza van, csakugyan volt idő, mikor Ausztria valóban gondolt ilyesmire, de csak ötletszerűen és hibásan, nem rendszeresen, állandó, nagy és igazi érdekei miatt, mint Oroszország. De olyan idő is volt, amikor a német hegemonia erőszakos megtartására gondolt, olyan is, amikor Olaszországot törekedett uralni, Csakhogy ez időnek vége, vége mindenkorra s Ausztria-Magyarország semmiben nem folytatja a régi Ausztria politikáját. Éppoly kevésbé Németországban és Olaszországban, mint Romániában. Míg ellenben Oroszország híven megmarad a régi nyomokon és csapásokon s ma is azt a politikát folytatja, melyet Nagy Péter végrendeletének tekintenek, tényleg pedig a geográfia, az állandó nagy érdekek rendeletéből ered. Fel kellett tehát említenem ez orosz hagyományokat, mikor ki próbáltam mutatni, mi sors vár Romániára, ha magát Oroszországnak kiszolgáltatja, ellenben merőben felesleges volt Ausztria történelmének azon egyes momentumaira kitérnem, melyek mindenestül a múltéi. 1867 óta a mi monarchiánk belsőleg átalakult, teljesen szakított régi külpolitikájával és szakadatlanul támogatta Romániát.

Először a gazdasági önállóság terén segítette, szerződést kötve vele, mikor még nem is volt szuverén állam, azután örömmel látta teljes függetlenségének kimondását és azt, hogy uralkodója a királyi korona nimbuszával környezte magát. Ezen változatlan jóakarátának, barátságának bizonyítéka, hogy Romániának nemrég elhunyt nagy királya hosszú tapasztalataiból azt a meggyőződést szűrte le s politikáját aszerint irányította, hogy Ausztria-Magyarország megbízható

barát és Oroszország intenciói kevésbé megnyugtathatók.

Mindezeknél azonban fontosabb Jonescu cikkének lényege. Az, amit a volt miniszter úr Erdélyre vonatkozólag mond. Szerinte nekünk nincs jogunk Erdélyre és azon országrészekre, amelyek lakosságának többsége román ajkú. Ezen területeket nekik kell bírniok, arról nemzeti életük sérelme nélkül le sem mondhatnak, mert ezt kívánja, ezt parancsolja a nemzetiségi elv.

S ezt az hirdeti, aki csak nemrég vett el Bulgáriától olyan területet, amelynek lakossága túlnyomó része bolgár.

Az ilyen cikkével ez az államférfi, aki Európa előtt nem rég képviselte Románia azon követelését, hogy a hatalmi egyensúly fenntartása miatt bolgárok által lakott területet hódítson meg oly államtól, amelylyel ellenséges viszonyban volt: csak magát ítéli el. A londoni konferencia román megbízottjának a -mai nyilatkozatából az következnek, hogy jogtalan követeléseket képviselt az európai aeropag előtt és jogtalan tényeket követtetett el nemzetével. Nem tudom, szolgálatot tesz-e nemzetének, de utóvégre ez már csakugyan nem az én dolgom s én csak arra mutatok rá, hogy valóban furcsa okoskodás az, amely jogosnak találja, hogy egy nemzet egy másiktól, melylyel még háborúja sem volt, elvegyen egy, e nemzet fiait lakott területet, de égbekiáltó jogtalanságnak tartja, ha a másik nem ajándékozta el azt, ami idestova ezer éve az övé, amihez kapcsolja minden emléke és érzelme, csak azért: mert a lakosság többsége olyan fajhoz tartozik, amely a szomszédságban önálló király-

ságot is alkot. Csodálatos feltételezni, hogy mi a nemzetiségi elv abszolút joga miatt adjuk azt fel, aminek birtoka előfeltétele annak, hogy határainkat megvédehessük, mert Erdély védőbástyája a magyar Alföldnek s ha Erdély elveszett, Magyarország megszűnt létezni; Románia pedig a nemzetiségi elv ellenére hódíthasson célszerűségi és stratégiai érdekből? Meglepő, hogy egy volt miniszter, aki alighanem újra az akar lenni, a nemzetiségi elv abszolút uralmát hangoztatja, amely elv hazáját arra kötelezné, hogy vissza adja szomszédjának, amit tőle nemrég elvett és emellett Oroszországot és a szerb szomszédot is fenyegetné ugyanakkor, mikor velünk összeütközésbe hozná, mert ezen államoknak is vannak olyan területei, amelyek lakosságának többsége román ajkú. S meglepő, hogy Jonescu a nemzetiség jogát minden más tekintet fölé meri emelni s nem veszi észre, hogy ezzel elítéli Szerbiát és Görögországot is azon hódításokért, amelyeket éppen Jonescu girója mellett a bolgár nemzetiség rovasára tett nemrég.

Csodálatos, hogy nekem kell Jonescut, aki nevét a történelem könyvébe azzal írta be, hogy a geográfiai és katonai tekinteteket győzelemhez segítette a nemzetiségi elv felett, arra az igazságra figyelmeztetnem, hogy a nemzetiségi elv azon legfelsőbb érvénye, amely azt a sok százados történelmi jognál erősebbé és a geográfiának tekinteteinél is nyomósabbá tenné: Európa összes államait veszélyeztetné és káoszt idézne elő mindenfelé.

A nemzetiség iránt való tekintet ezen abszolút felsősége csaknem minden állam integritását fenyegetné,

mert alig van olyan, amelyben nem élne idegen fajú lakosság; s káoszt idézne elő s a történelmi jogon alapuló s a természetes geográfiai határhoz simuló államok romjain keletkező nemzetiségi államok békés fenmaradása teljesen képtelen dolog volna.

Lehetetlen volna olyan vidékeken, ahol keverten laknak különböző nemzetiségek, Jonescu azon elvét végrehajtani, hogy minden vidék azon államhoz tartozzék, amelyet a lakosság többségének faja lakik.

Mit csinálna Jonescu úr Erdélyben a székelyekkel, mit csinálna azokkal az erdélyi magyar megyékkel, amelyek többsége magyar? Mit csinálna a szász főiddel? Ezeket talán Magyarországhoz és Németországhoz akarná csatolni? Képzeli-e, hogy ilyen egymásba nyúló határokkal állami exisztencia létezhet?

De nem, azt hiszem egész felesleges a kérdés, igen jól tudhatja mindenki, hogy mit csinálna Jonescu. Egyszerűen meghódítaná azokat a nem román területeket, amelyekre szüksége volna, avégett, hogy Nagyrománia védhető, természetes határokhoz jusson és zárt egész legyen. Nem is tehetne másképp, még akkor sem, ha a közelmúltban nem bizonyította volna, hogy mennyire átérzi, hogy jó határ fontosabb a nemzetiségi tekinteteknél.

De ha már a nemzetiségi elvet kénytelen volna maga Jonescu úr is alárendelni a geográfiai határoknak, a stratégiai és állami nagy érdekeknek: akkor ne vegye rossz néven, ha már inkább mi fogjuk kétségbevonhatatlan sok százados történelmi jogaink és a legvitálisabb létérdekeink nevében az általa felállított

nemzetiségi jog ellenére is azt megtartani és megvédeni, ami Isten és ember előtt a miénk.

Azt kérdezi Jonsescu, visszatartana-e minket Magyarország okát annak az idegen fajnak a gyűlölete, amely mellettük magyarokat tartana alávetve, attól, hogy e testvéreinkkel egyesüljünk? Válaszom világos és egyszerű. Ha a kérdéses államhoz az enyémet barátság fűzné s e barátságból az én nemzetem hasznot is húzott volna, nem adnám azt a tanácsot, hogy minden provokáció nélkül csak azért támadja hátba a nehéz küzdelemben lévő szomszédot, mert rovására terjeszkedni kíván.

S ez erkölcsi momentumtól függetlenül sem adnám ezt a tanácsot, ha fajrokonaim meghódításával öngyilkosságot követnék el, ha államom önállóságát és létét csak azzal a másik fajjal szövetségben tarthatnám fenn, amelynek tönkretételével egyesíthetnénk csak összes fajrokonainkat, ha a hódítás miatt örökös és kimerítő tusát kellene folytatnom azon szomszédoddal, amely nélkül magamat fent nem tarthatnám egy másik túlerős szomszédoddal szemben. Ez esetben – és ilyen Románia helyzete – teljesen és tökéletesen lemondanék a fajrokonok meghódításáról.

A magyar faj már nem egyszer be is bizonyította viszontagságteljes történelmében, hogy tudja és érti, hogy vannak helyzetek, melyekben egy nemzetnek magát mérsékelni, fegyelmezni kell tudni, főleg az olyan fajnak, amely magánál sokkal nagyobb más fajok közé van ékelve, mint a magyar és a román. Azért létezik ma a magyar faj, mert tudta, hogy a politikában legtöbbször meg kell elégedni a legkisebb rosszal és

gyakran öngyilkosságot követne el az, aki mindent el akarna érni, ami után természetes vágyódása van.

De talán felesleges vitatkoznom Jonescu úrral, mert aki úgy okoskodik, mint ő s olyat akar elérni, amit ő nyíltan kíván, azzal úgysem érthetjük meg egymást, azzal szóvitának nincs is helye többé.

Nem is neki akarok válaszolni, hanem egyedül a romániai közönséghez fordulok, amely nem osztja és nem oszthatja – úgy remélem és hiszem – Jonescu nézeteit. Azelőtt kívántam rámutatni, hogy a nemzeti-ségi elv követelményeinek abszolút követése éppen a román nemzetiségét, faját hozná a legnagyobb veszélybe; mert az egész, akár egyesített, akár különvált román fajt hozná a velünk való harc túlhatalmas orosz-tól való függésbe, hogy a nemzeti-ségi elv nevében ellenünk irányított támadás segítené végleges győzelemhez azt az orosz politikát, amely sohase akarta megengedni és sohase fogja megengedni, hogy tőle független, erőteljes államok létezzenek közte és Délszlávia közötté és a Dardanellák és a Boszporus között.

Ugyanakkor leszegezem azt is, hogy mennyire igazam volt, mikor azt mondtam, hogy akik Romániában ellenünk folytatnak politikát, azokat nem vezeti egyéb, mint csakis a mi területünk után való vágyódás, nem román faj rokonok iránt való rokonszenv, nem, mint külföldön tévesen hiszik, a mi hibáink, hanem a nemzetiséget ürügyül használó hódítási szándék, amellyel tranzakció nincs és nem is lehet.

Romániával barátságban vagyunk és akarunk lenni, ez elsőrangú érdekünk volt mindig, de ennek a

mindkettőnkre nézve fontos és szükséges barátságnak előfeltétele, hogy egymás területére ne áhítozzunk.

Őszinte szó a románokhoz.

Idegen létemre természetesen azért fordulok a román közönséghez, mert ezzel saját hazámnak kívánok szolgálatot tenni. De csak azért kísértem ezt meg, mert meg vagyok arról győződve, hogy az általam ajánlott politika Románia érdekében van.

Románia nehéz helyzetben rendkívüli ügyességgel, szakadatlanul emelkedett hatalomban és jólétben, a legplasztikusabban látni haladását, ha összehasonlítjuk azt a szerepet, amelyet a legutolsó keleti háborúban vitt, azzal, amelyet 1879-ben betöltött. Akkor akarata ellenére kellett résztvenni a háborúban, ma mindvégig elhatározásának ura maradt. Sőt most a világháborúban a világhatalmak mérkőzése közben is szabad akarata szerint járhat el.

Akkor véres harcok és győzelmek ellenére románlakta gazdag provinciát veszített, ma igazi háború nélkül új területet nyert. Akkor akarata a balkáni események kialakulásánál nem vétetett tekintetbe, a berlini kongresszuson csak mint kérő szerepelt, most a bukaresti békében akarata volt mérvadó s a nagyhatalmak által megállapított határokat, a nagyhatalmak hozzájárulása nélkül, Románia irányítása mellett, Románia fővárosában módosították, ámbar sokkal többet áldozott akkor, mind most. Ezen eredmények csak a román államférfiak bölcseségének tudhatók be. Sikereiket annak köszönhetik, hogy évtizedeken át helyes, céltudatos politikát folytattak.

Ezen állandóan tanúsított politikai belátásra appellálok mai fejtegetéseimben.

Jogcímet az ad e felszólalásomra, hogy mióta a politikával foglalkozom, mindig a román királysággal való belső egyetértés és szövetség szószólója voltam s jogcímet ad még ezenfelül atyám politikája is, aki mint külügyminiszter, egyik legfőbb céljának tekintette mindig a Romániával való barátság biztosítását, amit az elhunyt Károly király azon levelében, amelyet atyámnak lemondása után írt, következőképen fejezett ki:

„Mon pays et moi avons eu l'occasion, Mr. le comte, de nous convaincre de la bienveillante amitié, de la cordiale sympathie qui animaient Votre Excellence á notre-égard. Ja considère donc comme un véritable devoir de donner expression au nom de la Roumanie ainsi qu'en mon propre nom aux sentiments de gratitude et de reconnaissance que nous conservons á Votre Excellence.”

Atyám mindig különösen büszke volt a román királynak kitüntető bizalmára, mert mindig rendkívül nagyrabecsülte a király államférfíui tulajdonságait és mert mind a két állam érdekében lévőnek tartotta a Romániával való barátságot.

Ezen körülményekből merítem a bátorságot, hogy mint idegen, kéretlenül a román politikához szóljak a román közönség előtt.

Tisztán csak a háborúban elérhető hódítás szempontjából nézve a dolgot, érthető, hogy nézeteltérések vannak a fölött, hogy Románia melyik küzdőfélhez csatlakozzék. Románia velünk harcolva gazdag vidéke-

ket, régi román birtokokat, nagyszámú fajrokonokat szerezhet meg és épp úgy terjeszkedhetik nyugat, mint kelet felé, de tagadhatatlan, hogy látszólag becses hódítást tehetne a mi tönkretételünk esetében is.

Románia állásfoglalását azonban más és magasabb tekintetnek kell eldöntenie. A jelenlegi háborúban nemcsak az fog eldőlni, hogy hol és mennyire fog Románia terjeszkedni, hanem az is, vajjon önálló állami létének előfeltételei megmaradnak-e. A most folyó óriási mérközések nemcsak a harcoló felek sorsa fölött fog dönteni, hanem az egész Balkán és elsősorban Románia sorsa fölött.

Ma az a kérdés fog eldőlni, hogy: képesek lesznek-e a keleti államok önálló életre és önálló politikára, vagy a cár parancsa alá fognak-e kerülni.

Az orosz politika célja, hogy az egész orthodox és szláv világot saját szupremáciája alá hajtsa, győzelme tehát kétségtelen biztossággal elsősorban éppen a román önállóságnak végbukását jelenti. A rovásunkra történő hódítás sem mentheti meg a végromlásától, amely abban a percben meg volna pecsételve, amelyben Németország és mi le volnánk törve s Oroszország ellensúly nélkül maradna. Eltekintve attól, hogy Erdélyben a nem román elem teljesen megemészthetetlen és legyőzhetetlen ellenséget hozna be Romániába, eltekintve attól, hogy ez a hódítás a magyar faj kiapadhatatlan, örökös, határtalan gyűlöletét okozná, értéktelen volna ezen nagyobbodás azért is, mert Románia a győzelmes Oroszországgal szemben így is teljesen tehetetlen lenne és így sem bírná többé függetlenségét megvédeni.

Ha képzelhető is, hogy Románia a cár jóakarát bizonyos időre megszerezhetné, kétségtelen, hogy sokáig nem fogja a versenyt a hűbb és szláv szerbekkel szemben kiállani és hogy a cár kegyét Románia csak a valódi függetlenség teljes feladásával, csak vak engedelmességgel fogja biztosíthatni. Még a ma kegyvesztett Bulgária is hamarabb fogja szláv eredeténél fogva az összes szlávok protektorának jóakarát visszaszerezni tudni, mint a latin Románia. Bulgária is csak engedelmességgel és speciális nemzeti érdekeinek és létének teljes feláldozásával szerezhetné vissza a cár magas kegyét, így azonban közelebb juthat a hatalmas protektornak szívéhez, mint Románia.

A szlávtság győzelme a germánok fölött, a moszkovita kormányzat diadala Berlin, Bécs és Budapest fölött a szlávok közt élő összes nem szláv népek katasztrófája lenne.

Románia hatalmát és igazi önállóságát Bulgária, Konstantinápoly és az orosz határ között a győzelmes cár nem tűrheti meg, bármit is ígérjen, bármit is kívánjon tenni, ha nem akarja azt az ügyet cserben hagyni, amelyért annyi áldozatot hozott, amelyért ősei századokig küzdöttek.

Nem azért vállalta a cár azt az irtózatot kockázatot, amellyel a világháború jár; nem azért költött megszámlálhatatlan milliókat: hogy mindez áldozatok után ne tegye magát a Fekete-tenger feltétlen urává. Erős Szerbia a Balkán-félsziget északnyugati sarkán, mint adriai hatalom, nincs Oroszország útjában, ellenkezőleg, az elősegítheti annak uralmát a Balkán-félsziget keleti részén a tengerszorosokig, mert orosz pa-

rancsszóra hátbatámadhatja az ottan élő és magukat esetleg emancipálni akaró nemzeteket s mert az Adrián az oroszok számára kikötőket biztosíthat, amire szüksége lesz, amint a Közép-tenger egyik kapuját a Dardanellák uralni fogja.

De igazán erős Románia, erős Bulgária, amely nemzeti sajátosságaihoz ragaszkodik és önálló életcélal bír, erős Törökország vagy Görögország nem egyezik az orosz politika céljaival. Amint Oroszország letőri Németország és Ausztria-Magyarország erejét, olyan helyzetet kell teremtenie, amely feltétlenül biztosítja egyeduralmát a Fekete-tengeren és a Marmara-tengeren.

Ez elkerülhetetlen következménye a geográfikus helyzetnek és Oroszország régi törekvéseinek. Minden felettünk való győzelem után elő kellett volna e törekvésnek nyomulnia, még olyan győzelem után is, amelyet nem a moszkovita ambíció okozott, hanem például a francia és német ellentét. A jelenlegi háború után azonban e törekvés feltétlen uralmára annyival biztosabban számíthatunk, mert a világháborúnak már oka is az a moszkovita hódítási vágy volt, amely Románia önállóságát nem tűrheti meg.

A jelenlegi világháború azon politika következménye, amelyet Péter cár óta Oroszország következetesen követett, valahányszor a hatalmi viszonyok azt megengedték, amelynek végcélja Dardanellák és a Boszporusz felett való uralom, amely politikának lényeges sine qua non ja mindig az volt és mindig az lesz, hogy az orosz akarat uralkodjék egészen a Du-

náig és tényleg független államélet Oroszország határai és Konstantinápoly között ne létezzenek.

Már Péter cár is a Moldva felett való protekcióra törekszik. 1711-ben Cantimir hoszpodárra ruházza az örökösödés jogát, de elismerteti vele Oroszország fennhatóságát és, azt, hogy örök jogát elveszti, amint a cárhoz hűtlenné válnék.

Péter példáját utódjai is követik. 1737-ben Osterman, a dunai fejedelemségeket függetlenné akarja tenni Konstantinápoly tói, de orosz protekció alá akarja állítani. Az osztrák szövetségessel azt törekszik elhíttetni, hogy ez nem hatalmi célokból történik, hanem csak a vallási közösség miatt. Amikor Jassyba vonul az orosz sereg, a moldvai rendek alá is vetik magukat az orosz fennhatóságnak és megígérik, hogy összes hitsorsosaikat a Balkán-félszigeten csatlakozásra fogják bírni.

II. Katalin cárné is vágyik a dunai fejedelemség után. 1769-ben Jassyban a lakosság hűségesküt tesz neki és a cárné magát „Moldva hercegnőjének” nevezi. A békefeltételek között Pánin javaslatára az a jog is szerepel, hogy 25 évre zálogba kapja a dunai fejedelemségeket. Csak II. Frigyes porosz király és Kaunitz herceg, osztrák kancellár ellenállása akadályozzák meg e terv megvalósulását. II. Frigyes, e nagy államférfi és katona belátja, hogy Oroszország terjeszkedése a Duna felé ránézve is veszélyes s annak dacára, hogy máskülönben az orosz szövetségre nagy szüksége volt, ugyanazon tekintetek befolyása alá kerül, amelyek ma utódját, II. Vilmost irányítják. Kaunitzknak kijelenti, hogy Oroszország nagyravágyása arra kényszerítheti,

hogy ellene, Ausztriával, eddigi főellenségével szövetezzék. A cárné enged, ámbár a két tartomány hódolatát követelik útján újból átvette. Katalin cárné az Aegei tengeren egy szigetet is akart szerezni, hogy a Dardanellákat a nyugatoldaltól is uralhassa. S a nagy-eszű cárné már arra is törekszik, hogy a Dardanellák csakis orosz hadihajók számára legyenek megnyithatók, úgy, hogy a török az orosz portásának szerepére jusson és számára a Fekete-tenger kapuit őrizze. De a cárné tervei még ennél is messzebb mennek. A török uralom helyére új görög császárságot is akar alapítani Konstantin fia számára és a dunai fejedelemséget látszólag függetlenné akarja ugyan tenni, tényleg azonban függési viszonyba akarja hozni és e célból az uralmat kegyencének, Potemkinnek akarja adni.

Ugyanezen célok irányítják később is az orosz kormányokat. A XIX. században a pétervári kabinetek ott folytatták munkájukat, ahol a XVIII. században megkezdették. 1806-ban a cár velünk akarja Törökországot felosztani és magának a dunai fejedelemségeket akarja kikötni. Tilsitnél I. Napóleon Sándor cár keleti ambícióit használja arra fel, hogy szövetségét megnyerje. Arról van szó, hogy Oroszország a Dunaig, sőt a Balkánokig terjeszthesse ki határait s csak Konstantinápoly fölött nem tud a két uralkodó megegyezni, amelyet a fiatal cár megakarna szerezni, Napoleon azonban nem hajlandó megígérni.

Pár évre rá Erfurtban szerződéses megállapodás jön létre Napoleon és Sándor között, amely a Duna határát biztosítja ez utóbbinak. Csak a franciákkal való szakítás és háború akadályozta meg e

terv végrehajtását. A cár kénytelen megbékülni a törökökkel, hogy egész erejét a franciák ellen fordíthassa és az egész dunai fejedelemség helyett csak Besszarábiát szerzi meg. Ezzel megtörtént az első lépés, hogy az Oroszország által védett független fejedelemségek határait Oroszország megnyirbálja és a Duna közelébe kerüljön. A cár döntő befolyást is nyer a dunai fejedelemség belügyeire. Beavatkozik a pénzügyi kérdésekbe s a gospodar elmozdítására döntő befolyást nyer. 1826-ban az ackermani szerződésben Oroszország az Alduna melletti szerzeményét újra kiterjeszti határkiigazítás alapján s emellett kimondja azt is, hogy a dunai tartományok fejedelmeit orosz engedelem nélkül nem szabad a portának letenni. 1829-ben megint egy lépést tesz előre következetesen követett célja felé. Az adrianopoli békében a Duna deltáját is megszerzi és a meghódított Besszarábiához csatolja. A fejedelemségek kormányformáját, a reglement organique-t a hosszas orosz okkupáció alatt állapítják meg az orosz generális döntő befolyása mellett. Oroszország a két dunai fejedelemség belügyeibe is állandóan beavatkozott s Törökország a címzetes szuverén tényleges hatalmát elveszti s a dunai fejedelemségek orosz befolyás alá kerülnek. 1842-ben a cár egy orosz tábornokot küld a Porta megkérdezése nélkül az akkori fejedelem ellen beadott panaszok megvizsgálása céljából. Az orosz tábornok irányítja az egész vizsgálatot s annak alapján követeli a fejedelem elcsapását, ami meg is történik és azt kell a Portának kinevezni/akit a cár akar. 1848-ban a statue organique-t fejleszteni akarják liberális irányban, ha-

nem Oroszország a régi állapot fenntartását erőszakolja ki és eléri azt is, hogy a török azokat a bojárokat megbüntesse, akik az orosz ellen a törökökre akartak támaszkodni

A liberális áramlatot orosz megszállás töri meg s a Dunáig megint az orosz bajonettek közvetlenül uralkodnak.

A cár jogot szerez arra, hogy hét évig a Portával együtt ellenőrizze és irányítsa a fejedelmek kormányzatát s hogy a statue organique tervbevett revíziója csak Oroszország szentesítése után legyen érvényes. A jogok megosztása mellett a túlsúly természetszerűleg az erősebb cáré. Mindezzel a későbbi hódítást készíti elő, amit az odavaló közvélemény tud is. Érdekes bizonyíték e tekintetben Nicolas Soutzo, aki határozott oroszbarátnak vallja magát, aki hálát érez azért a védelemért, amelyet Törökország ellen a fejedelemségeknek nyújtott, de memoirejában kiemeli, hogy: Oroszország „les envisagait il est vrai, comme une propriété qui devait tôt ou tard lui échoir et ne tendait qu'à de les assimiler et á les tenir á l'abri des influences propres á contrecarrer ses vues et sa politique.”

E politikával a dunai fejedelemségeket a cár ugyanabba a helyzetbe hozta, amelybe később a szintén felszabadított Bulgáriát Battenberg és a jelenlegi király uralkodásának első éveiben helyezni igyekezett.

Miklós cár, ez a hatalmas autokrata annyira meg is van elégedve az elért eredménnyel, hogy a krimi háború előtt az angol kormánnyal való tárgyalás alkalmával kijelenti, hogy nem akar hódítani a török birodalom megbukása esetében sem, hanem csak azt kí-

vánja, hogy a két dunai fejedelemség független legyen az ő védelme alatt, amint eddig volt és ugyanezt a rendszert honosítsák meg Szerbiában és a megalakítandó Bulgáriában.

Az orosz protektorátus így egész Konstantinápoly közeléig terjedt volna ki.

Miklós cár azt is kimondja, hogy a görög császárságot nem akarja helyreállítani, mert nem engedheti meg, hogy Konstantinápolyban olyan erő szervezkedjék, amely az orosz érdekek uralmát a tengerszorosokban háttérbe szorítani képes lenne.

Ez érthető is; mert a törököknél már sikerült ideáját megvalósítani és a hunkár-iszkielesszi szerződésben elérte, hogy a tengerszorosok csak az orosz flotta számára legyenek felnyithatók, minden más állam számára pedig zárva maradjanak.

Ezt a helyzetet a cár nem akarhatta kockáztatni. Ezért támogatta Konstantinápoly gyenge urait Mehemmed Ali ellen, akitől sokan a mohamedánizmus renaissanceját várták. Ezért óvakodott egy új Bizánc megalapításától is. Nem az volt reá nézve fontos, hogy az Aja Szófia újra keresztény legyen, hanem csak az, hogy Konstantinápoly urai tehetetlenek legyenek.

Miklós cár e politikájával Katalin cárné nagy ambícióit így kerülő úton már csaknem elérte; tőle függő, neki engedelmeskedő országok választották el a tengerszorosokat az ő határaitól. A Dunáig föltétlenül parancsolt. Csak a krími háborúban dőlt meg Oroszországnak ezen domináló állása, szűntek meg külön jogai s került Besszarábia az anyaországhoz.

Az utolsó török-orosz háborúban II. Sándor cár kísérletet tesz régi uralkodó helyzetét a Balkánon visszaszerezni és újra a Dunáig tolja előre határát. Megalkotja a nagy Bulgáriát, amely Görögország és Szerbia rivalitásának kitéve, ezentúl is az orosz protekcióra szorult volna. Csak a berlini kongresszus akadályozza meg Ignatiev ezen politikájának megvalósulását, majd pedig a keleti államok önállósági vágya és létfenntartási ösztöne. Oroszország azonban nem nyugszik bele az új helyzetbe, teljes erővel azon van, hogy Bulgáriát saját akaratának vesse alá s ne engedje meg, hogy ez az új állam önálló céljának és saját nemzeti érdekeinek éljen. Azt követeli, hogy oroszok legyenek a kormányon, hogy a hadsereg orosz vezetés alatt álljon; annyira fél minden önálló életerőtől, hogy amikor Bulgária Kelet-Ruméliával való egyesülése által, részben legalább, visszacsinálja a San-Stefanóban Oroszország által megteremtett Bulgáriát, III. Sándor cár ezt az önállóságot maga ellen intézett merényletnek tekintti. Az orosz kormány is előkészítette az Uniót, de rossz néven vette, nem engedte meg, hogy nélküle önállóan valósítsa meg Battenberg azt, amit másképp jogosnak és szükségesnek tartott. Vakon engedelmes Bulgáriára volt szüksége Oroszországnak, amely Konstantinápolyt is állandóan és feltétlenül orosz befolyás alá hajtani képes legyen.

Nagy tanítás rejlik Románia számára a felsorolt történelmi tényekben. Kétszáz éves következetes törekvés nem lehet a véletlen szüleménye. Teljesen biztos, hogy a múlt ismétlődni fog a jövőben, mert nem szeszély, nem ötletek létesítették az orosz politika ke-

letí ambícióját, hanem kényszerítő körülmények és e körülmények változatlanul fennállanak ma is.

Változatlanul fennáll a geográfikus helyzetből eredő azon kívánság, hogy a tengeri szorosokat Oroszország uralja; fennáll s az orosz győzelem után még az előnyére fog módosulni azon hatalmi helyzet, amely érdekeinek megvalósítását lehetővé tette. Változatlanul meg vannak azon eszközök, amelyekkel katonai hatalmán kívül dolgozott, az orthodox vallásában és szláv eredetében rejlő vonzóerő. Kétségtelen és matematikai biztossággal állítható tehát, hogy győzelem után Oroszország tradicionális politikáját dupla erővel folytatni fogja.

Lehet, hogy inkább az a közvetlen hódítás gondolata fog újra előtérbe lépni, amely Katalin cárné és I. Sándor idejében fennállott, lehet, hogy inkább I. Miklós és III. Sándor útjain fognak járni s azon lesznek, hogy tőle függő államok létezzenek csak a Balkán-félszigeten. De akármelyiket is választja majd a jövőben Oroszország, egész biztos, hogy Románia önálló erőteljes életének végét jelenti az oroszok győzelme. Régi közismert mondás, hogy Konstantinápoly felé az út Bécsen keresztül vezet Pétervárról, de ezen állítás csak részben igaz; a legközvetlenebb, a legrövidebb út, nem a császár város, hanem Bukaresten keresztül vezet Oroszországból a Boszporusz felé. Csak azért vezet Ausztrián át az út Konstantinápoly felé, mert amíg nincs Bécs megtörve, a bukaresti út sem biztos, amint azt már az utolsó orosz-török háborúban is tapasztalhatták. Amint azonban a tőlünk várható ellenállás megtörtetett, Oroszország túlsúlyát a buka-

resti út megnyitására fogja felhasználni. Ma a mi letörésünk céljaira szívesen felhasználná Oroszország Románia vitéz hadseregét; amint azonban e célt elérte, a közösen kivívott győzelmét arra fogná felhasználni, hogy Romániát, szövetségesét is alávesse kizárólagos befolyásának, amint a Románia segítségével kivívott plewnai győzelmet arra használta fel, hogy egyik becses tartományától megfossa. Románia tehát csak rosszat várhat orosz győzelmétől s csak az a helyes román politika, amely ezt az alapigazságot soha sem felejtí el.

Az erre való tekintetet csak az ellensúlyozhatná, ha Románia tőlünk ugyanazt várhatná, ami Oroszországtól fenyegeti.

De ennek éppen az ellenkezője áll. A mi érdekünk egyenesen megkívánja, hogy Románia erős legyen, úgy, mint Bulgária is. Ha győzünk, végeznünk kell egyszersmindenkorra az agresszív orosz politikával. El kell azokat az összes utakat állni, amelyet az orosz szupremácia terjeszkedésére szolgálnak.

Mi nem akarunk a keleten hódítani; a legkevésbbé a Duna mentén, mert tudjuk, hogy a hódítással barátokból ellenséget csinálnánk. Egyáltalán az egész Balkán-félsziget féltékenységét hívnák ki, mert meg nem oldható belügyi nehézséget létesítenénk magunknak. Sohase avatkoztunk és sohase fogunk a keleti államok belügyeibe avatkozni. Mi csak azt akarjuk biztosítani, hogy ne vegyenek minket körül olyan ellenséges népek, amelyek Pétervár parancsára megfojtani hajlandók; saját érdekünkben van, hogy Oroszországot a tengerszorosoktól erős Románia és Bulgária válaszsa el. Különben a mi nyomásunk Romániára nem is

lehet olyan erős, mint aminő a győzelmes orosz kolosszusé lehetne, amelynek sikere hatalmát hihetetlen és a keleti egyensúlyt teljesen megsemmisítő mértékig fokozná.

A közös harc helyreállítaná azt a lelki harmóniát is a román és magyar fajok közt, amely mindkettőnek létérdekében van. A magyar románság helyzetét végleg szanálná. A velünk való szövetség, úgy hiszem, a Bulgáriához való viszonyát is megjavítaná. Bulgáriával, Törökországgal, Albániával és – remélem és hiszem – Görögországgal is barátságban, amelynek érdekei szintén megegyeznek a mienkkel, Románia megnagyobbított területtel, fényes és nagy jövőt biztosíthat magának.

Románia abban a helyzetben is van, hogy hozzánk csatlakozva, ügyének győzelmét komolyan elősegítse. Sztratégiai pozíciója, hadseregének ereje ma nagy befolyást gyakorolhat az eseményekre.

Legszilárdabb meggyőződésem, hogy Románia nélkül is győzni fogunk!

A belső sztratégiai hadvonalak birtokában Németország és Ausztria-Magyarország azon óriási előnnyel rendelkeznek, hogy egymást segíthetik s a szükség szerint, majd Franciaország, majd Oroszország ellen léphetnek fel túlerővel, úgy, hogy tekintetbe véve csapataink eddigi eredményét, kérdés nélkül mondhatom, hogy biztosan számíthatunk a végleges győzelemre, De ez a győzelem gyorsabb és teljesebb lehetne, ha Románia mellénk állana és Románia több joggal és nagyobb erkölcsi súllyal követelhetné a maga részét a közös diadalból, mintha neutrális maradna.

Konklúzióm tehát az, hogy Románia létérdekei a velünk való szövetséget követelik meg!

De a neutralitást is meg tudom érteni. Ha győzünk, a neutralitás sem fog közvetlen veszélyeket okozni Románia számára. A mi győzelmünket semmi esetre sem fogjuk ellene kihasználni. Nem vehetjük rossz néven, ha nem akar a harcba keveredni. Mindenki maga ítéli meg, hogy mikor és miért ontja véréét. Győzelmünk esetében neutralitása legfeljebb *lucrum cessans*sal fog járni, nem *domnum* emergenssel, el fog a haszonból valami maradni, de pozitív kára nem fog esni.

Ha azonban mi maradnánk alul, olyan sorscsapások fogják elkerülhetetlenül érni, amelyeket kis előrelátással elháríthatott volna.

Öngyilkos politika csak az volna, ha ellenünk rátana kardot! Romániának állandó veszélye, hogy nálánál sokkal nagyobb, népesebb, gazdagabb, hatalmasabb óriás áll a tőszomszédságában és hogy ez a túlerős szomszéd szabadakaratból sohasem fog arról lemondani, hogy Romániát teljes politikai függésben tartsa.

Ennek a veszélynek súlyát, a kockázat árát nagyobbítani, vért és pénzt áldozni azért, hogy megtöresék az a tényező, amely nélkül történelmileg bebizonyíthatólag már régen orosz provincia volna Románia, valóban örült politika volna.

Az a román államférfi, aki ilyenre határozna el magát, lesújtó felelősséget vállalna az utókor előtt: annak a verdiktnek tenné ki magát, hogy amikor országának fényes jövőt biztosíthatott, azt tönkretette.

S azzal sem védhetné magát az ilyen államférfi, hogy nem láthatott a jövőbe; mert a kétszázados múlt

a geográfiai és az orosz érdekek elég hangosan hirdették a veszélyt, amelynek nemzetét vakon neki vitte.

S azzal sem foghatja magát menteni, hogy senki sem figyelmeztette, mert úgy tudom, hogy van Romániában, aki a jövőbe lát és kipróbált bölcseséggel a helyeset tanácsolja.

Még egy szó Romániáról.

Romániában ellenségeink valódi regényt írtak az egymáshoz való viszonyunkról. Elismerik, hogy a magyar és román közös veszedelme a moszkovita vezetés alatt álló szlávizmus. Elismerik, hogy a román és magyar természetes szövetségesek. Hajlandók is volnának velünk menni, csak előbb meg akarnak fosztani néhány millió lakostól, fenmaradásunk szükséges geográfiai és stratégiai természetes határaitól, ezer éves tulajdonunktól.

A Bismarck példájára hivatkoznak, aki 66-ban kiszorított bennünket Németországból, de 72-ben már jó viszonyba került, 79-ben pedig szövetséget létesített velünk. De mindez álmom, szép álmom hatalomról, dicsőségről, harmóniáról, szövetségről, amelyből való ébredés azonban csak vér, gyűlölet és végtelen harc között történhetik meg, mint minden olyan vérmes illúzióból való kiábrándulás, amelyből hiányzik a reális alap.

Igaz, hogy Königgratzért elmaradt a revanche, de csak azért, mert egy évre reá átalakult a monarchia és a mai Ausztria-Magyarország lett belőle.

És még így is főleg III. Napóleon váratlan támadása mentette meg Bismarckot Beust bosszújától, amely közel volt a megvalósuláshoz.

Különben az 1866-iki események és azon politika között, amelyet a román orosz párt követ, a legkisebb hasonlatosság sincs; e két politikának minden vonása ellentétes. Bismarck támadása mögött több mint százados ellentét állt, amelyben sok vér folyt, amely lehetlenné tette, hogy erőteljes porosz és önérzetes osztrák politika egymással békésen megférjen.

És a vaskancellár azért volt képes véres, dúló csaták után a két szomszéd között baráti viszonyt létesíteni, mert ezen történelmi, régi ellentétet, amelyet *nem ő teremtett*, amelyért *nem ő volt* felelős, akként oldotta meg, hogy osztrák területből egy talpalatnyit se hódított. Mindennek éppen ellenkezője történnék, ha Románia minket megtámadna.

Románia és közöttünk nincs történelmi ellentét. Nem vagyunk olyan közös közjogi keretekbe szorítva, amelyen belül csak súrlódások lehetők. Sohase ontottuk egymás vérért. Nincs olyan haladása Romániának legalább fél századja, amelyet nem támogattunk, nem üdvözlünk volna. Most sincs a legkisebb összekoccanás, politikai ellentét közöttünk; a közelmúltban intím barátság fűzött össze. Románia támadása tehát nem volna egy régi ellentét szükségszerű következménye, de egy barátnak váratlan, árulásszerű hátbatámadása, amelyet elfelejteni sohase lehet. Bismarck nem hódított, a mi megtámadásunknak pedig elismerten egyetlen célja a hódítás lenne. Bismarck győzelme tehát befejezhette a nagy történelmi ellentét Ausztria és Poroszország között, holott Romániának ellenünk való támadása új és nagy ellentét kiinduló pontjává válna.

Ha már általában Bismarckéhoz kell minden modern politikai akciót hasonlítani, úgy az orosz befolyás alatt álló román párt sikere inkább Elzász-Lotharingia meghódítására emlékeztetne, amely Németországnak Franciaországot állandó ellenségévé tette, annyiban legalább, hogy mind a kettő hódítással végződnek, – ámbar minden más tekintetben óriási a különbség ezen két eljárás között is. Nekünk még sokkal több okunk és jogunk lenne a bosszúra, a revanchera, mint a franciáknak volt. Meghódításának ódiúmát enyhítette, hogy Elzász-Lotharingia rég vitatott határterület a német és francia között, amely sokáig tartozott a német birodalomhoz és hogy a 70-iki összeütközés III. Napoleon németellenes agresszív politikájának volt a következménye, holott Románia ellenünk való állásfoglalása egyszerű rablókaland lenne, olyan, amelynek a XX. században már nincs helye. Ezen kívül Elzász-Lotharingia excentrikus provinciája Franciaországnak és létehez nem elkerülhetetlen. Erdély és Magyarország román lakta területének elvesztése ellenben Magyarországra minden érzelmi momentumtól függetlenül is, a határok minősége miatt tűrhetetlen lenne. Erdély mentette meg már a múltban nem egyszer Magyarország létét és nemzeti fenmaradását. Erdély közel ezer év óta van birtokunkban, sohase tartozott más, jelenleg létező államhoz, mint Szent István koronájához. Magyarország még kevésbé tudná birtokát nélkülözni; mint Franciaország Elzászt és Lotharingiát.

Ha tehát testünktől országunk keleti részét elszátkítanak minden provokációnk nélkül, úgy egyetlen érzelme Magyarországnak a bosszú lenne. Minden más

politikai célt háttérbe szorítana az a vágy, hogy létünk alapjait visszahódítsuk.

Románia Bulgáriát már ellenséggé tette. Azzá akarja-e még a másik szomszédot is tenni? Magyarország mindenütt segítséget keresne Románia ellen s nemcsak Bulgáriában, hanem legelső sorban Oroszországban. Azzal mennénk minden más, nagy érdek rovására, aki területünk integritását vissza tudná adni. S nem volna nehéz Oroszország támaszát megnyerni. Oroszország győzelme után még kevésbé tűrhetne meg erős Romániát, mint erős Ausztria-Magyarországot, mert az egyenes utat dél felé nem mi zárjuk el, hanem erős Románia zárja el; mi főleg azért vagyunk Oroszország terjeszkedésének útjában, mert a román völgyeken támadhatnék meg az orosz hadsereg összekötései vonalát.

A Kárpátok által Romániától elválasztott, a székek, magyarok és szászok gyűlése által veszélyeztetett Erdély tehát nem érne fel a rablás veszélyes következményeivel. Romániát ilyen ambíciója igen könnyen három tűz közé szoríthatná és végleg megsemmisíthetné; mert többet akarna elérni, mint amit elbír.

Románia politikáját geográfikus helyzete szabja meg, minden ettől való eltérés számára végzetes lehet. Románia politikájának alapigazságait biztos kézzel és izmos tehetséggel rajzolta meg néhány évvel ezelőtt Take Jonsescu egy lapban, amelyet Rosetti, az éles eszű Bratianu miniszterelnöknek, a jelenlegi miniszterelnök atyjának intimusa adott ki.

Közölni akarom e cikksorozat azon tételeit, amelyek okoskodásának lényegét képezik. Nem azért te-

szem ezt, hogy ellentétbe hozzam ezeket a nagy igazságokat a jelenlegi Jone scuval, mert valóban édeskevés sé érdekel, hogy következetes, vagy következetlen Jone scu, amikor milliók sorsáról, népek létéről van szó, hanem csak azért, mert meggyőzőbben, igazabban, világosabban senki sem fejtheti ki Románia érdekeit, mint éppen ő tette,

„A román néptörzsnek csak egy ellensége lehet.” „A legelső érdeke a román néptörzsnek, hogy a román állam létezzék és viruljon.” „Az irredenta politika a román államra nézve lehetetlenség.” „Lehetetlenség, mert ha nem akar izolálva maradni, le kell mondani egyik irányba való terjeszkedésről és szükségessé válik, hogy „olyan állammal szövetkezzék, amely testvéreink felett uralkodik.”

Lehet, hogy egy irányban kell törekednünk terjeszkedni, de e szempontból „a Pruth túlsó partjára kell tekintenünk. Besszarábia Romániához tartozott, egy román országrésznek csaknem felét képezte, Erdély és Románia sohasem voltak államilag egyesítve, kivéve Mihály dicsőséges, de rövid kormányzata idejét. Besszarábia felé nincs szilárd határunk, csak a Dnyeszter lehet határ Románia és szomszédai között: Erdély felé a Kárpátok gránit határt emelnek a román néptörzs két része közé.”

Nem a folyók választják el a népeket, hanem a hegyek. „Besszarábiától csak a hódító önkénye választ el”, nem a természet. Erdélyi testvéreinktől fohászokat hallunk, Besszarábiából semmi hang sem jut hozzánk. Itt van tehát a nagyobb baj. „Ahol az üldözés már a sírást is elfojtja, ott az a paroxizmusig jutott

el; a néma szenvedés a legvehemensebb.” Ha általában, úgy csak abban az irányban, csak Besszarábia irányában szabadna a román államnak irredentizmust üznie.

Félreismerhetetlen tanúság rejlik abban, hogy Erdélyben a román lakosság, jogos panasza ellenére fenhangon hirdeti, hogy nem akar Magyarországtól elszakadni, nem akar irredentista politikát folytatni, hogy az egész román fajnak az orosz ellen kell tömörülni. Amikor testvéreink zokogások között így beszélnek, mi sem habozhatunk többé.

„Létünk ellentétben van az orosz birodalom ideáljaival.” „A történelem bizonyítja, hogy Oroszország mindent megtett, hogy minket jogara alá vessen.” „Csak véletlen, hogy nem jutottunk Besszarábia és Lengyelország sorsára.” S ez természetes. Ez az ellentét nem egyes államférfiak politikájának, nem egyes összekoccanások és múltó ellentétek következménye, hanem a geográfiaié. Ez a rivalitás kitörne „a fejedelmek nagylelkűsége, a kormányok fáradozása, minden ölelkezés és baráti eskü ellenére.”

„A sors akadályá tette azon az úton, amelyre kifejlődésének logikája szorítja és amelyen célt csak hulláinkon át érhet az orosz.”

A román és orosz érdekek között „nincs kompromisszum, entente, koncessziónak helye. Míg élünk, Oroszország nem érheti el azt a célt, amelyet századok óta követ; nem juthat el a meleg vizekig, a csábító délig, az északi népek ezen ösztönszerű vágyáig. Ha sikerülne Oroszországnak terveit megvalósítani, a román államnak és a román népnek csak emléke maradna meg.”

„A sors akarta, hogy az észak betörése útját álljuk”, hogy a keleti civilizációt védjük meg az észak támadása ellen. „A cárok birodalma a népek térképéből törölni akart, akar és fog akarni.”

„A pánszlávizmus és orthodoxia jelszavait írták az orosz hazafiak zászlaikra. E gondolat lényege, hogy az orthodoxokat egyesíteni kell és a szlávokat egy birodalomba kell olvasztani, vagy legalább egy politikai kötelék közé illeszteni.” És e két gondolat kiegészíti egymást A csehekre igényt tart, ámbár katolikusok, mert szlávok, a románokra, mert orthodoxok, ámbár nem szlávok.

Ezen nyomás ellen olyan Balkán-szövetség volna a legjobb fegyver, „amelynek célja hatalmas gátat képezni a cárok birodalmának terjeszkedési vágyának a Fekete-tenger mentén.” Már történt haladás ez irányban. Már Bulgária emancipálta magát az orosz tutela alól. De „egyesek még más éneket énekelnek, míg ez így van, nincs Balkán-szövetség.”

A románok nem tudják, hogy kik lesznek szövetségeseik, azt azonban tudják, hogy mindig azzal kell tartaniok, „aki az északi betörés ellen védi meg Európát.”

Zászlóinkra írjuk: „az északi betörés ellen,” Magyarország hamisan állítja, hogy hivatása közvetíteni a Kelet és Nyugat közt, mert ez a románok hivatása, de a magyarok hivatása küzdeni az Észak ellen, amit azonban sikerrel csak a románokkal együtt tehetnének meg.

Franciaország felé vonzza a románokat szimpá-

tiájuk, de mióta az oroszokkal szövetkeztek, nem követ-
hetjük őket.

Ez volt Jonescu tanítása néhány évvel ezelőtt. Szép nyelvvel, erőteljesen fejezi ki ez örök igazságokat. S amit akkor mondott, ma is mind igaz. Amire akkor előkészítette nemzetét, az ma bekövetkezett, azon nagy leszámolás, amelyet előre látott és amelyben mellénk akarta állítani, helyes államférfiúi belátással. Ma törekszik Oroszország százados céljait megvalósítani, ma törekszik a dél kék tengerének uralma felé, ma küzd azon célokért, amelyekkel Románia Jonescu szerint nem tranzigálhat, nem köthet kompromisszumot, amelyek Románia testén vezetnek át.

A Kárpátok ma is szilárd gránit határkövek. A magyarság a románsággal közös hivatásának teljesítésében Ausztria-Magyarország többi népeivel és a német birodalommal együtt ma már vérét is ontja. Ausztria-Magyarország románjai már nemcsak szavakkal, de tettekkel bizonyítják, hogy a moszkovitizmus az ellenségük. S Románia nem jön segítségükre, sőt Romániában sokan hátba akartak támadni, bűnt akartak elkövetni saját hivatásuk és saját testvéreik ellen.

Romániának módjában volna Bulgáriával és Törökországgal azt a szövetséget létesíteni, amely a Balkánnak önállóságát és a Fekete-tenger szabadságát biztosítaná s ehelyett vannak hangok, kik azt kívánják, hogy vérét ontsa olyan állapotok megteremtése érdekében, amelyek nullifikálni fogják.

De ez nem lehet az igazi véleménye Romániának. Biztosak vagyunk benne, hogy megtalálja a helyes utat és hogy válllvetve fogunk azon célokért küzdeni, ame-

lyek Romániának is nagyságát biztosíthatják és hogy valóban zászlóinkra fogjuk írhatni: „Az északi betörés «lien.»”

Törökország.

Törökország helye mellettünk van. Olyan érdek-közösség van közötté és a középeurópai szövetség között, amelynek közös akcióban kellene nyilvánulnia.

A mi győzelmünk a törökre nézve nem veszélyes, az entente diadala ellenben az. A mi győzelmünk a török birodalom fejlődésének kedvező előfeltételeit teremtené meg: bukásunk ellenben súlyos helyzetbe hozná az ozmanlit.

Győzelmünk két olyan hatalom erejét fokozná, amelynek egyike sem a török szomszédja, amelynek mindegyike nagyon is távol van tőle attól, hogy józanul, török terület után aspiráljon s amelynek érdeke csak azt kívánja, hogy a török gazdasági föllendülésben munkájával és tőkájével résztvegyen.

Oroszország és Anglia győzelme ellenben két olyan szomszédnak adná meg a vezető szerepet, amelynek mindegyike természetes vonzó erőt gyakorol Törökország egy-egy részére és amelynek mindegyike vágyódik török terület után.

Oroszország volt mindig a muzulmánok főellen-sége. Míg nekünk a törökkel II. József óta háborúnk nem volt, Oroszország a XIX-ik században négy hadjáratot viselt a török ellen és hadseregei kétszer fenyegették Konstantinápolyt.

A szultán a legfüggőbb viszonyba pedig akkor jött, amikor Mehemed Ali ellen a cárnál keresett támaszt

és azt a Dardanellák fölötti uralom feláldozásával volt kénytelen megfizetni.

Muszkaország lépésről-lépésre nyomult előre Konstantinápoly felé, a Fekete-tenger partjain és a Kaukázus után az örmények tetemes részét meghódította, másik részének alávetését pedig már régóta előkészítette.

Győzelmét matematikai biztossággal követni fogná ezen előkészítő munkának betetőzése és Armenia meghódítása és a Dardanellák elzárása.

Angliának is vannak Törökországra veszélyes aspirációi.

Igaz, hogy nemrég még Anglia volt Törökország védője, de nagyot változott Nagy-Brittánia magatartása Eduard király óta.

Világtörténelmi szerepének teljes átalakulását a legjobban mutatja a sors azon tréfája, hogy annak a nagy hadvezérnek az utódja szervezi ma a flottákat a Habsburgok ellen – Franciaország mellett – aki a malplaqueti és blenheimi csatákban mint a nagy Eugen herceg szövetségese: a francia hadakon aratott fényes diadalt.

Anglia, mint Egyiptom és India ura Arabian át keresi e két birodalom egymáshoz való kapcsolatát, A két óriási mohamedán birodalmat: az arabs törzsek fölött gyakorolt főnhatóság közné egy páratlan nagyságú és gazdaságú világbirodalomná össze.

Szédítő pespektívákat nyitna a győzelem Anglia államférfia előtt. Az az afrikai óriási terület, amely a német kolónia meghódítása után, teljesén összefüggő egészben terjedne a Capetowntól Kairóig, Arabian és

alul Perzsián át a népes és kincses Indiával ölelkeznek. Nagy Sándor birodalma és az első konzulnak a Piramisok alatt fogamzott nagyszabású álma valósulna meg: brit zászló alatt.

Törökországot ezen kettős veszély ellen csak a két szövetséges féltékenysége és versengése menthetné meg.

De csalóka és gyenge alapja a nemzeti létnek a szomszédok féltékenysége.

A féltékenység éppen olyan könnyen vezet a hatalmi szférák megosztásához, az egyensúlyt fentartó és biztosító osztozkodásokhoz, mint a puffer államok kegyelemből való fentartásához.

Lengyelország megosztását a szomszédok kölcsönös féltékenysége hozta létre.

És a speciális esetünkben igen könnyen lehet elgondolni, hogy az angol nagyravágyás az oroszszal megalkudjék.

Az az óriási vonzóerő, amely az emberiség legnagyobb hódítói gondolatainak reális alapon való megvalósításában áll, amely azzal kecsgetteti Asquithet vagy Churchillt, hogy a legendás hősök nyomdokaiba lépjenek: ott vessenek szilárd gyökeret, ahol Nagy Sándor múltó dicsőséget szerzett és ahová Napóleont fantáziája vonzotta, könnyen meg fogja Anglia ambícióját, hogy egyidőre legalább: a török birodalom megsemmisítésének időpontjáig összeegyezteti érdekeit Nagy Péter cár álmával. Nagy-Britannia a Vörös- és az Arab-tengerért és Indiával való biztos összeköttetésért szívesen bele fog abba egyezni, hogy a Fekete-tenger és Marmara orosz tavakká váljanak, hisz ed-

dig ettől az orosz pozíciótól azért félt, mert az Indiával való összeköttetést látta általa fenyegetve.

Különben képzelhetetlen, hogy olyan török, akiben az önérzetnek legkisebb szikrája van, azt a kegyelemkenyeret válassza, amelyet a két mindenható szomszéd féltékenysége esetleg adna neki, amikor módjában olyan erő megteremtésén fáradni, amellyel ön magát megvédeni képes, úgy, hogy létét önmagának köszönje.

Nem habozhat önérzetes török a két szövetség között, amikor az entente győzelme a legjobb esetben féltékenységből eredő eltűrést biztosítana számára, Közép-Európa győzelme Ázsia és Afrika két vezérlő hatalma fölött pedig az igazi önállóság föltételeit fogja neki visszaadni.

Hisz a mi érdekeink egyenesen megkövetelik, hogy a lehetőség végső határáig fokozzuk a török ázsiai erejét, amelynek aránylagos értékét már egymaga növeli a két túlhatalmas szomszéd veresége.

Általában az entente hatalmainak legyőzése után tartós visszaszorításuk és az elért eredmények állandó biztosítása végett lábra kell állítani és új erővel ellátni azokat az összes nemzeti és állami tényezőket, amelyek ellenségeink kárából merítik saját létük föltételeit.

Olyan Törökország, amely visszaszerzi mindazokat az ázsiai területeket, amelyeket az idők folyásával, az orosznál elvesztett és amit megtartani bír: az új hatalmi egyensúly egyik oszlopa lesz.

Míg tehát a török birodalom az ententéhez való csatlakozás és a vele való győzelem esetében sem szá-

míthatna számbavehető terjeszkedésre; a velünk való szövetség és győzelem újra a Kaukázus, a Fekete-tenger és Vörös-tenger közötti világrész vezérhatalmává tenné.

S európai helyzetén is tetemesen javítana a velünk való szövetség abba a helyzetbe jöhetne, hogy Bulgáriával és Romániával együtt az új balkáni egyensúly megállapításában aktív szerepet vigyen, amely egyensúly a szerb királyságok rovására könnyen volna akként biztosítható, hogy minden velünk tartó tényező a maga jogos igényeit kielégítse.

Törökország Bulgária és Románia megbékeltetése és megnyerése által olyan hatalmas védőbástyát állíthatna Konstantinápoly elé, mint aminővel fénykora óta sohasem rendelkezett. Megerősödve Ázsiában, jó sztratégiai határral Európában, barátságban a domináló Balkán-népekkel, megszüntetné azt az izoláltságot, amely eddig annyi kárt okozott neki. A török birodalom most nem várt gyarapodás útjait nyithatja meg magának.

Az entente hatalmainak túlsúlya a Balkán hatalmi helyzetét is a törökök kárára befolyásolná. A győzelem után mindegyik fél abba a helyzetbe kerülne, hogy céljainak megfelelően alakítsa az új egyensúlyt. Mi a Balkánon azt törekednénk elérni, hogy az integritásunk ellen törő délszláv elemet megtörjük, az összes többi népet önálló nemzeti individualitásának erőteljes kifejlődését pedig előmozdítsuk, úgy, hogy azok ne szoruljanak a szlávság vagy orthodoxság nevében gyakorolt protekcióra és azt el se tűrjék, hanem mindegyikük saját céljainak élhessen.

Az oroszok győzelme pedig azzal az elmaradhatatlan következménnyel járna, hogy a győztes protektor szava legyen mérvadó a Dardanelláig és az Adriáig.

Az első megoldás minden nemzeti individualitás és a török jól felfogott érdekével is megegyez: a második csak a cár protekciója alatt álló Nagy-Szerbiának kedvezne és az összes többi nemzeti individualitás elnyomásához vezetne és főleg Konstantinápoly függéséhez.

Tehát világos, Törökország érdeke: velünk kell tartania. Alkalma nyílik vitéz hadseregének a rajta ejtett csorbát kiküszöbölni és leküzdeni azt az ellenséget, amely már olyan számtalan szenvedést és kárt okozott neki.

Törökország beavatkozása.

Még nem látni tisztán, hogy a most kiütő orosz-török háborúban a két már régóta farkasszemet néző ellenfél közül melyik vesztette előbb türelmét és melyik vette magára a kezdeményezés ódiumát. De ez alapjában lényegtelen is. A török háború feltétlenül igazságos, elkerülhetetlen volt török szempontból akkor is, hogyha az első katonai agresszív lépést Törökország követte volna el.

Törökország beavatkozása jogos, mert a jelenlégi háború dönt a törököknek sorsa felett is. Az orosz és angol győzelem megpecsételte volna egyszer s mindenkorra Törökország sorsát is. Az orosz óriási erőfeszítésének legbecsesebb gyümölcseit a Keleten szedte volna le, a Boszporusz és a Dardanellák feltétlen és

közvetlen uralma által még akkor is, hogyha a török mindvégig neutrális marad. A németek rovására s a mi rovásunkra lehető hódítás közül csak a ruténlakta területek bírnának igazi értékkel Oroszország számára. Az összes lengyelek egyesítése a cár hatalma alatt csak elmérgesítené a lengyel kérdést, amelyet megoldani Oroszországnak eddig sem sikerült. A galíciai rutén lakosság meghódítása szintén sokkal kisebb értéket képviselne Oroszország számára, mint a tengerszorosok abszolút és feltétlen uralása.

Ez páratlan szituációt teremtene Oroszország számára. A Dardanellákra támaszkodva az egész Középtengert és az Adriát veszélyeztetheti az orosz flotta, saját gazdag tengerpartját pedig abszolúte hermetice elzárva tarthatja minden ellenséges támadás elől. Legyőzhetetlen defenzívát és erős offenzívát biztosítana számára a Dardanellák uralma.

A cárok századok óta törekszenek is a rájuk nézve legfontosabb sztratégiai és gazdasági pozíció megszerzésére, de ez főleg Európa miatt mindeddig eredménytelen maradt. Anglia és Franciaország is útjában állott többször, de az orosz diplomáciának sikerült ezen akadályt megszüntetni, úgy, hogy a krimi hadjárat hőseinek és vértanúinak utódai segítik az oroszokat azon célok elérésére, amelyekben ők akadályozták.

Az orosz útjában egyedül a közép-európai szövetség marad. Ennek letörése után a hozott óriási áldozatok egyetlen méltó ellenértékeként a győzelmes orosz okvetlenül és feltétlenül a Törökország felett való uralmat szerezte volna meg magának.

A török sorsa meg volt pecsételve az entente győzelme esetében még azért is, mert az angol is a török rovására használta volna ki a győzelmét. Ez se kétséges! Ez is a nemzetek fejlődését uraló törvények következménye.

Amint az angol birodalom feladta azt a régi politikáját, hogy védje az orosz agresszió ellen Törökországot, akkor végső gondolata csak Törökország megsztása lehetett. Az egész muzulmán világot Anglia soha, semmi körülmények között, öngyilkosság nélkül nem bocsáthatta orosz szupremácia alá. Az entente győzelme után óriási módon megerősödött és presztízsében megnövekedett s a Keleten feltétlenül uralkodó Oroszország mellett egy független és neutrális Törökországra nem bízhatta többé Anglia vitális érdekeinek védelmét, mert tudhatta, hogy a győzelmes cár a szultánnak előbb-utóbb biztosan hűbérurává fog válni, aki a török politika felett szuverén hatalommal fog rendelkezni. Anglia Egyiptom és Indiának biztonságát csak azzal menthetné meg, hogy azt a területet, amely Port-Saidtól Heratig vezető egyenes vonaltót nyugatra és délre fekszik: Arábiát, Dél-Perzsiát és Afganisztánt teljesen uralma alá veszi.

A történelem ismétli magát, ugyanazok a helyzetek, ugyanazon következményekhez vezetnek századok múlva is. Amint Lengyelország felosztásával törekedett II. Frigyes porosz király és Kaunitz azon túlhatalmat ellensúlyozni, amelyet Oroszország egész Lengyelországnak befolyásolása és irányítása által magának biztosíthatott, úgy fogja Anglia is Törökország felosztásában saját biztonságának előfeltételét keresni,

nehogy az egész muzulmán világ moszkovita parancs alá kerüljön.

Törökország tehát nem nézhette neutrálisán a nagy világháborút. Arra nagyon is erős, nagyon is nagy, jogos öntudata van, hogy tétlenül nézze, miként fogják mások véres harcaikban sorsát eldönteni, anélkül, hogy kísérletet tegyen azt a megoldást biztosítani, amely rá nézve életet jelent és azt megakadályozni, amely a sírba dönti.

Nem tudom tehát, hogy a török volt-e a támadó fél vagy az orosz, aki nem tűrhette el, hogy Törökország a tengersizségeket elzárja és fegyveresen biztosítsa neutralitását, de akárhogy is történt a dolog, kétségtelen, hogy Törökország háborúja igazolt, mert létét védte, ami pedig minden nemzetnek nemcsak joga, hanem önmaga iránt való kötelessége is.

Ránk nézve mindenesetre nagy haszonnal jár Törökország beavatkozása.

Hogy mennyi erőt fog közvetlenül elvonni a lengyelországi harctérről, azt természetesen megítélni képtelen vagyok, mert nem tudom, hogy mennyi erő áll most az oroszok rendelkezésére a török határ mellett. A török háború azonban mindenesetre biztosítja azt, hogy az eddig délnyugatázsiai határon levő orosz erők nem szabadulnak fel és nem lesznek ellenünk irányíthatók. Nem tudom azt sem, hogy a török hadsereg mennyire heverte ki a múlt háború sebeit, azonban azt hiszem, hogy német irányítás és tanács mellett visszanyerte azt a régi erejét, amelyet csak kedvezőtlen politikai helyzet, politikai válságok, a hadseregekkel történő experimentumok, a hadsereg politizálása gyen-

gített meg annyira a múlt háború előtt. Hiszem és remélem, hogy újra komoly faktorrá vált az ozmán hadsereg és bizonyítani fogja, hogy a régi vitézség nem fogyatkozott meg az ozmanliban.

Nagyon veszélyeztetni fogja a török haderő Angliát is. A suezi kanális az angol birodalom életere. Az köti össze Indiát az anyaországgal. A török vitézség könnyen elvághatja ezt az összekötő vonalat.

India belső békéjét is veszélyeztetni fogja a muzulmánok harca az angollal, különösen, ha, amit remélni lehet, Perzsia és Afganisztán is követik Törökország példáját, amelyek sorsa felett szintén dönteni fog a mostani világháború.

Különösen nagy jelentősége volna annak, ha a török flottának sikerülne a Fekete-tengert uralni, mert a Fekete-tenger partjainak védelme sok orosz erőt fog mindenesetre igénybe venni.

Döntő eseményé nőhetne ki magát Törökország beavatkozása, ha Bulgária és Románia is követné példáját. A török háború mindenesetre tetemesen megkönnyítheti ezen államok elhatározását, mert a török flotta a román offenzíva jobbszárnyát megvédheti, mert a Fekete-tengeren át a török hadak segíthetnék is a román hadakat a döntő harctereken és végül mert a török állásfoglalás megszüntetné azt a veszélyt, hogy hátba támadtassanak,

A világháború kiterjedése a Keletre még égetőbben szükségessé is teszi ezen államoknak a beavatkozását, mint eddig volt. Eddig remélhették, hogy a keleti kérdés megoldásának perce még elodázható, hogy az orosz győzelme után ki fog fáradni és majd az an-

góllal való rivalitás segítségével lesz az önálló élet után áhítozó keleti népeknek: most azonban a török beavatkozása akuttá tette a keleti kérdés eldöntését is. Ha az orosz győz, akkor Bulgáriát és Romániát nemcsak egy, hanem két oldalról fogja fenyegethetni és a béke napján meg fog szünni ezen államok önálló léte. Nemcsak későbbi fejleményektől fog kelleni tartani ok, hanem Törökország és Ausztria-Magyarország legyőzése által Románia és Bulgária is le lesznek győzve és orosz vazallusokká válnak, Ha eddig félreismerheték vitális érdekeiket a bolgárok és románok, ma ennek lehetősége is jóformán ki van zárva, ma minden román és bolgár tudhatja, hogy az ő sorsuk is el fog dőlni és hogy függetlenségüket csak úgy óvhatják meg, ha ma teljes erővel azt a megoldást szolgálják, amely egyedül képes létüket biztosítani.

A román-bolgár-török szövetség abba a helyzetbe hozná ezen tényezőket, hogy a Kelet jövőjét akaratauk szerint irányítsák, hogy fejlődésük önállóságát biztosítsák. Reánk támaszkodva véglegesen megoldhatnák a keleti kérdést, megoldhatnák saját előnyük, saját függetlenségük érdekében. Egy hatalmas s győzelmes Törökország, amely visszaszerzi Ázsiában régi hatalmát és nem akar keresztény népek felett uralkodni, hanem megelégszik azzal, hogy Európában azt a stratégiai pozíciót foglalja el, amely a fővárosának és a tengerszorosoknak védelmére szükséges, szövetségben Bulgáriával és Romániával, amelyek sok szenvedés és küzdelem után végre valahára a biztos létnek örvendhetnének és kultúrmunkának élhetnének: ez volna a mi ideálunk is a Keleten.

Mi nem akarunk hódítani, mi nem akarunk politikai szupremáciát se gyakorolni a Keleten, mi csak az érdekközösségen alapuló barátságban kívánunk élni íeljesen független, életerős és életképes államokkal.

Ezt a megoldást ma erőteljes elhatározással biztosíthatják a Kelet konzervatív tényezői, mert kétségtelen, hogy ezeknek az államoknak a beavatkozása a törökkel együtt a harcot végleg eldöntené, különösen, ha, amit szintén el kell és el lehet élni: Olaszország és Görögország neutrálisok maradnak.

A Boszporus és a Dardanellák.

Az ágyúk fülsiketítő dörejét is túlharsogja Szaszonov a Dumában elhangzott azon mondása, hogy „a török háború közelebb hozza Oroszországot azon törékvéséhez, hogy a nyílt tengerhez jusson.”

Ez a mondat olyan fontos, aminő rövid. Egész Programm van benne és súlyos fenyegetés. Ártatlannak látszik, de nagy hódításokat jelent a világ legfontosabb helyeinek egyikén, veszélyt hozhat az összes Fekete-tengeri, Aegei és Közép-tengeri hatalmak számára, épp úgy Oroszország ellenségeire, mint jelenlegi szövetségeseire és a neutrálisokra.

Szaszonov mondását a történelem és Oroszország érdekei szempontjából analizálva, azt látjuk, hogy nem áll abból, hogy a kereskedelmi utat a Közép-tenger felé megnyissa, mert ez már úgyis szabad normális időkben, háborúban pedig a kereskedelmi utat semmi sem biztosítja, még a tengeri uralom sem, amint bizonyítja Anglia blokádja a németek által. Abban sem állhat

Szaszonov célja, hogy megnyissa a tengerszorosokat a hadihajók számára, A szorosok kérdése jogi megoldásának mikéntje nem biztosíthatja a nyílt tengerhez való jutást és az orosz tengerpartok védelmét. Oroszország érdekeit a történelem tanúsága szerint semmilyen papírjog nem védheti meg. 1805-ben már mindent elért Oroszország, amit a jog nyújthat neki. Törökországgal szerződésileg megállapodik abban, hogy az a tengerszorosokat minden idegen hadihajó előtt elzárja, az oroszok előtt pedig megnyitja, de ez a jogilag teljesen kielégítő megoldás tényleg semmit sem ért. A mérvadó nem a jog, hanem Törökország politikai érdeke volt. Amint a török politika kívánatossá tette, 1807-ben nehézségeket gördít az orosz hajók útjába és vizeire bocsájtja az angol flottát, bár az teljesen ellenkezett a szerződéses megállapodással. 1833-ban az egyiptomi pasa ellen a szultánnak nyújtott segély fejében eléri a cár, hogy a szorosok elzárassanak minden más hatalom előtt és csak az ő hajói számára nyitassanak fel. De ez a szerződés sem hozta meg a várt eredményt. Amint Angliának sikerül Törökországot Európa védelme alá állítani s Törökország nem szorul többé kizárólag Oroszországra, a cár kénytelen szerződéses joga, prestige je és érdeke ellenére szívós ellenállása után megengedni, hogy az angol flotta Konstantinápoly felé jöjjön s ugyanakkor feladja a jogi állapotot is és önként belenyugszik a reálnézve sokkal károsabb azon megoldásba, hogy a tengerszoros zárassék el épp úgy az ő flottája előtt, mint a többiek előtt.

De ennek az új jogi állapotnak sem látja hasznát

Oroszország, amely abban állott volna, hogy a Fekete-tengert biztosítja az idegenek inváziója ellen,

Amint a cár 1854-ben a törökökkel viszályba keveredik, nemcsak Törökország, hanem a nemzetközi jog állítólagos hivatásos védői, Anglia és Franciaország is megszegik kötelezettségeiket s a létező szerződés ellenére flottájukat a Fekete-tengerre küldik.

Goriainov, a pétervári állami levéltár igazgatója, hivatalos adatok alapján, a szoros kérdéséről írt elsőrangú szakmunkájában kifejti, hogy „Oroszországnak semmi haszna nem volt szerződéses jogából”, amely a többi diplomatikai megállapodás rendes sorsát osztotta, csak addig volt hasznos, míg nem volt szükség reá: béke idejében tett bizonyos szolgálatot, háború alatt azonban semmit sem ért. Mikor a krími hadjárat végén a béketárgyalások folynak, Oroszország nem is ragaszkodik egy speciális megállapodáshoz, hanem alternatív tervet dolgoz ki, egyet, amely a szorosok elzárásán, egyet, amely a szorosok megnyitásán alapul.

Mikor a francia–német hadjáratot Gortsakov felhasználja arra, hogy revízió alá vegye a megalázó párisi szerződést, a szorosok állapotát nem akarja megváltoztatni és a san-stefanói békében sem szerepel a szorosok jogi állapotának megváltoztatása.

Érzik, hogy a jogi állapot mellékes: és minden a hatalmi helyzettől függ. Goriainov azt mondja munkája legelején, mint főtételét, hogy Oroszországra nézve „az egész nagyfontosságú keleti kérdés abban foglalható össze, hogy milyen hatalomtól függ a Boszporusz és a Dardanellák szorosa, ki annak birtokosa”, nem pedig a jogi helyzettől.

Sándor cár azt mondja, hogy Konstantinápoly és a tengerszorosok birodalmának kulcsát képezik, amiből következik, hogy nem elégedhetett meg holmi nemzetközi előjogokkal, hanem azon kellett lennie, hogy otthonának kulcsát teljesen és kizárólagosan bírja.

1829-ben világosan fejezi ki Daskov az orosz érdeket, mikor azt mondja, hogy „ha Törökország felosztása alkalmával nem kapná meg Konstantinápolyt, akkor biztosítani kellene legalább is azt, hogy a Boszporusz két partján katonai pozíciókat foglalhasson el.

És az akkori béketárgyalásokat intéző bizottság meg is állapodik ezen előadás után abban, hogy semmi körülmények közt se szabad megengedni, hogy a szorosok egy erős hatalom birtokai legyenek.

33-ban ugyanezt az eszmét fejezi ki Nesselrode orosz miniszter a nagykövetnek adott instrukciójában, mikor azt mondja, hogy protekció alá kell venni a törököt, mert így azon gyenge és tehetetlen állapotban tartható fenn, amely Oroszország érdeke és mert ezen protekció jogot ad arra, hogy a közelben tartson annyi erőt, amellyel mindig először és a legtöbb erővel jelenhet meg a helyszínén, a tengerszorosok mellett akár ha fenn akarja tartani a török birodalmat, akár ha fel akarja oszlatni.

Ha tehát Szaszonov jelenleg arról beszél, hogy el kell érni azokat a törekvéseket, amelyek a szabad tengerhez való jutással kapcsolatosak, úgy ezzel azt mondja, hogy közvetlenül vagy közvetve Konstantinápoly és vidéke felett Oroszországnak kell uralkodnia, vagy magának kell saját birodalma kulcsát bírnia vagy olyan hatalomnak, amelynek semmi önálló ereje nincs.

Engem ez nem lep meg, ellenkezőleg mindig mondtam, hogy Oroszországnak a mai háborúban más célja nem is lehet. Olyan veszélyt, mint amelyet most, Oroszország sohase vállalt, kivéve talán mikor I. Napóleon ellen harcolt és annyi vesztesége sohase volt, mint ma. Elképzelhetetlen, hogy győzelem esetében lemondjon arról az eredményről amely mindig az orosz politika végcélja volt.

De Szaszonov kijelentései talán azok szemét is megnyitják, akik eddig nem tudtak, vagy nem akartak világosan látni.

Szaszonov politikájának sikere végzetes lenne sok államra nézve, amely ma neutrális és káros olyanokra nézve, amelyek ma vele harcolnak. Orosz uralom a Dardanellákon és a Boszporuszon annyit jelent, hogy Románia és Bulgária rabszolgákká válnak, mert az orosz minden elképzelhető ellensúly nélkül fogja teljesen uralni a Duna torkolatát, az egész Fekete-tenger partját, amelyből orosz tavat csinálhat és a legnagyobb hatalom lesz az Aegei-tengeren is: úgy, hogy ezen Balkán-államoknak a világgal való összeköttetése Oroszországtól fog függni. Görögország is csak tetszéletet fog vinni a formidabilis tengeri bázis közvetlen közelében. Naivság azt hinni, hogy a szigetek urai maradhatnak. Hisz már II. Katalin cárné akart az Aegei-tengeren egy szigetet hódítani és Korfu már orosz kézben volt a napóleoni harcok idejében.

De a Balkán-államok rabszolgaságát fogja az orosz győzelem azért is jelenteni, mert Oroszország, amint egyszer a lábát a tengerszorosok közelében befészkelte, nem engedheti meg, hogy azok és határai

közt tőle független, számbavehető hatalom alakuljon, mert csak akkor lesz uralma biztos, ha nem lesz annak kitéve, hogy szárazföldről is megtámadhatják, mikor a szorosok áttörésének kísérlete ellen kell a tengeren is védekeznie.

De fenyegetné Oroszországnak ezen hatalmi pozíciója Olaszországot is. Nem én mondom ezt, hanem a modern Olaszország legnagyobb államférfia és hazafi, Cavour. Átadom neki a szót, talán jobban fognak hallgatni reá hazájában, mint a külföldiekre: „sollte der Ausgang des Krim-Krieges ein für Russland glücklicher sein und infolge dessen der Siegesadler des Zaren seinen Schwung nach Konstantinopel nehmen, dann würde Russland eine absolute Oberherrschaft auf dem Mittelmeere und eine unüberwindliche Überlegenheit in den Kabinetten Europas erringen. Diese Folgen müssten aber für Piemont wie für ganz Italien unheilvoll in höchsten Grade sein.

In der That, meine Herren, wenn Russland Herr über Konstantinopel wird, dann wird es auch Herr über das Mittelmeer, denn es würde dadurch zum unumschraenkten Gebieter über das grösste wirkliche Binnenmeer werden, das auf dem Erdball existirt, naemlich das Schwarze Meer. Das Schwarze Meer würde so zu einem wahren russischen See werden; und wenn sich dieser grosse russische See in Haenden einer Nation von 70 Millionen Seelen befaende, dann würde er in kurzer Zeit zum grössten Flottenarsenal der Welt werden, zu einem Arsenal, dem vielleicht alle übrigen Seemaechte zusammen nicht Widerstand leisten könnten. (Sensation.)

Das Schwarze Meer, das mittelst einer Absper-
rung des Bosphorus, dessen Schlüssel in Haenden des
Autokraten bliebe, zu einem russischen Meere würde,
bekaeme gleichsam den Charakter einer riesenhaft
ausgedehnten Rhede von Sebastopol.” Kell-e ennél vi-
lágosabb és határozottabb nyilatkozat? Ki az az olasz
államférfi, aki magát bölcsebbnek tartja Cavournál?

Ugyanezen nézetten volt Crispi, ezért ajánlotta fel
szövetségét nekünk és Angliának Oroszország bulgá-
riai expanziója ellen a 80-as években.

De Oroszországnak Szaszonov által kívánt hatalmi
pozíciója Franciaországnak és Angliának is ártalmára
lenne. Megint történelmi férfiak mondására hivatko-
zom. III. Napóleon 1854-iki trónbeszédében mondja:
terranée qui baigne 300 lieus de notréc ôte; d'ailleurs
l'Angleterre á ce que l'influence de la Russie ne
s'étende pas indéfiniment jusqu'à Constantinople, car
régner sur Constantinople, c'est régner sur la Médi-
terranée qui baigne 300 lieus notre côte; d'ailleurs
cette politique ne date pas d'hier, depuis des siècles
tout gouvernement national en France l'a soutenu.”

Wellington 1840-ben azt mondja egy orosz diplo-
matának, hogy: „a tengersizorosok elzárása Francia-
országnak is nagy érdeke”. „En effét, que ferait-elle si
nous tombions d'accord vous et nous, de réunir nos
efforts maritimes pour aller l'attaquer á Alger? Si les
Français s'opposaient á la cloture des détroits comme
principe de droit européen, ils ne savent ce qu'ils font,
A mes yeux ils ne sont que des imbéciles.” A jelenlegi
francia kormány valóban büszke lehet a nagy angol
hadvezérnek ezen bókjára.

Angliára vonatkozólag nem is kell egyes nagyobb államférfiak nyilatkozataira hivatkoznom, mert Angliának egészen a legutóbbi időkig állandó és változatlan politikája volt, hogy ne engedje a szorosok megnyitását. Nem csak azt ellenezte, hogy lábát Oroszország megvesse a Dardanellák közelében és hogy ott katonailag dominálja a helyzetet, de jogi előnyben sem akarta semmi esetben részesíteni a többi hatalom fölöött. Ez indította Wellingtont, Palmerstont, Beaconsfieldet, Salisburyt. Wellington mondja, hogy be kell zárni a Dardanellákat és a Boszporuszt az orosz előtt, mert az odavaló esetleges harctér távol van az angol erők forrásától és sokkal közelebb az oroszokéhoz, amely igazságon nem változtatott a Suez megnyitása és Egyiptom megszerzése sem. Ellenkezőleg Anglia sebezhető birtokai közelebb jöttek a Dardanellákhoz anélkül, hogy ottani katonai hatalma megfelelő mértékben nőtt volna meg. Egyiptom minden, csak nem katonai erőforrása Angliának s az egyiptomi angol erő nem volna soha képes megmérkőzni azzal az orosz hatalommal, amely a Fekete- és a Marmara-tengereket birtokában tartja.

Tehát Szaszonov beszéde remélhetőleg fel fogja nyitni a közvélemény szemét mindenfelé s ha nem is fog ellenségeink elhatározásaira befolyást gyakorolni, remélhetőleg a neutrálisukat meg fogja arról győzni, hogy milyen veszélyt jelent rájuk nézve az orosz győzelem.

Albánia.

Nem rég még alig foglalkozott a politikai világ az albán kérdéssel. Az utóbbi években azonban az albán probléma előtérbe nyomult. A nagyhatalmak Londonban főleg Albánia sorsa felett tárgyaltak. Egy hajszálnyira álltunk a világháborútól Albánia miatt. Miatta egy nemzetközi flotta hetekig mobilizálva volt. Nemzetközi garnizon őrizte sokáig Skutarit. Sok pénzt költött már a világ Albániára. S alig alakúit meg óriási nemzetközi nehézségek s nagy izgalmak között ez az érdekes kis sziklaország, újra lebilincselte a közfigyelmet azon részben tragikus, részben komikus eseményekkel, amelyek az Európa által behelyezett „mbret” sorsához fűződtek. A világháború háttérbe szorította ugyan az albán kérdést, de csak rövid időre. Ma Albánia megint a politikai érdeklődés tárgyát képezi. Először az olaszok megszegve az általuk is kívánt londoni egyezményeket, Valonára tették rá a kezüket. Példájukat követve Szerbia, Montenegró és Görögország is Albániára vetették magukat. Albánia miatt két ellenségünk viszályban áll egymással: Olaszország és Szerbia.

Mindez szükségessé teszi, hogy mi is újra foglalkozzunk Albániával és revízió alá vegyük eddigi politikánkat.

Eddig független és egységes Albániát akartunk alapítani, ami önmagában véve helyes volt ugyan, de kezdettől fogva nagy nehézségekbe ütközött.

Albániában nincs egységes nemzeti érzés, csak a törzsek iránt való ragaszkodás bír igazi életerővel,

Egyes törzsek egymást gyűlölik és sokszor évtizedekig tartó harcot vívnak egymással. Ezenkívül az albánokat három különböző vallás is szétválasztja. Azonos nyelvük sincs. Távolabb fekvő törzsek egymással sohasem érintkeznek és közös akciót sohasem fejtettek ki. Náluk az állami életnek legkisebb csirái sem találhatók fel. Albánia sohasem élt az állami életnek megfelelő jogszabályok és törvények hatálya alatt. Minden törzs saját szokásainak vagy pedig itt-ott egy-egy pasa erőszakkal érvényesített szeszélyeinek engedelmeskedett, de sohasem rendszeresen működő egységes állami akarat állandó szabályainak.

Ilyen népből idegeneknek egységes nemzetet, államot alkotni óriási nehézségű feladat. E természet-szerű nehézséghez járult, hogy a megindulás is el volt hibázva. Csak sok pénzzel és némi, csak tőle függő haderővel rendelkező fejedelem birkózhatott volna meg a helyzetben rejlő nehézségekkel, nem pedig egy olyan idegen herceg, aki az albánok hűségére és önkéntes támogatására volt utalva és a keletet nem ismerte. Így csak hosszú békeidő alatt, óriási szerencsével lehetett célt érni. Ez azonban hiányzott. Amint a nagy európai válság kitört és erőnket igénybe vette, mielőtt Albániában olyan egység és rend létesült volna, amely a maga lábán meg tud állani és különösen amint megbomlott a mi egyetértésünk Olaszországgal, teljesen megszűnt az egységes Albánia önállóságának lehetősége. Ebben az új helyzetben mi sem ragaszkodhatunk eddigi céljainkhoz. A politikában alkalmazkodni kell tudni a változó viszonyokhoz. A merev doktrinérizmus mindig a rövidebbet húzza.

Az albánok maguk sem hoztak áldozatokat egységükért és függetlenségükért. Vezérférfiaik majd az olasz, majd a szerb, görög, montenegrói uralommal kacérkodtak, egymás ellen harcoltak. Ne legyünk albánabbak az albánoknál.

A független és egységes Albániát csak Olaszországgal egyetértően tarthattuk fenn. Amint Olaszország Albániában hódítani akar és Albánia önmagát nem védi, mi'nem vállalhatjuk azt a feladatot, hogy egyedül védjük saját közönye mellett az összes szomszédok és érdekeltek ellen. Ez Don Quichote-politika lenne.

A nagy élet-halálharc perceiben nem követhetünk Albániában sem más célt, mint legközvetlenebb érdek-, keink megóvását. De melyek ezek? A legelső és legnagyobb érdekünk az, hogy Albánia ne legyen az olaszoké, hogy a déli Adria két partját ne uralja ugyanaz a hatalom és ne legyünk a Közép-tengertől elzárhatók. Második érdekünk az, hogy Albánia ne csatoltassék olyan ellenséges Balkán-államhoz sem, amely ezáltal a Balkánon túlhatalomhoz juthatna és az odavaló egyensúlyt a mi hátrányunkra megzavarhatná. Ezen két negatív érdekhez csatlakozik az a harmadik érdek is, hogy az albán törzsek fenntartsák nemzeti sajátágaikat és ne legyenek keletiesen erőszakkal, tűzzel és vassal az őket környező szlávokba beolvasztva. Annak dacára, hogy az entente azzal kérkedett, hogy a kis népekért és a nemzetiségi elvért harcol, megbocsáthatlan könnyelműség volna a kis albán nép létét az entente jóakarására bízni. Ellenségeink a kis népekért harcolnak talán, de csak azokért, amelyekre szükségük van: és amelyeket nem akarnak maguk tönkretenni,

A legelőnyösebb az a megoldás lenne, amely Albániát a maga egészében vagy legalább annak déli részeit a legalkalmasabb módon, esetleg perszónál unió útján Görögországhoz kötné. Ez felelne meg legjobban Albánia igazi érdekeinek, amelynek a maga emberségéből igen nehéz kiemelkedni mai alacsony szintjéről. A szegény és elmaradt ország külső segítségre szorul és azt a leghatályosabban Görögország nyújthatja. Talán kezdettől fogva ez lett volna a legjobb megoldási módja az albán kérdésnek, de nem volt keresztülvihető Olaszországnak görögellenes politikája miatt,

Görögország közel lévő pénzével és haderejével a legképesebb volna Albániát kifejleszteni és következetes munkával lassan a civilizáció útjaira terelni. Megkönnyítené számára ezt a feladatot a görög egyház befolyása az orthodox albánokra, továbbá az, hogy az albán intelligencia körében a legelterjedtebb idegen nyelv a görög és hogy a vagyonos osztály tetemes része Görögországban nevelődik, s a görög fennhatóság felelne meg a legjobban a mi érdekeinknek is, mert egyrészt az védene meg az olasz és az agresszív pánszláv ambíciók ellen, másrészt az erős Görögország a balkáni egyensúlynak is szükséges tényezője.

Azt hiszem, Görögország jövő fejlődésére is előnyösebb volna, ha ennek, mint annak a látszólag fényesebb, de sokkal veszélyesebb misszióknak élne, hogy a teljes nemzeti egységet megvalósítsa. Az utóbbi misszió sokkal nehezebb lenne, mert az a ma minden tekintetben fölényben lévő középeurópai szövetség elleni

háborúval járna, Albánia megszerzéséhez pedig elegendő lenne a jóakarató neutralitás.

Venizelos mégis az előbbit választotta és Cavour példájára hivatkozott, aki a krími háborúban résztvett, ám bár nem volt közvetlenül érdekelve benne csak azért, hogy felszabadítsa az osztrák befolyás alatt lévő honfitársait. Sőt abban is követni akarta a nagy olasz államférfi példáját, hogy kész volt kockázatos vállalata érdekében még saját országa területéből is áldozni.

De Piémont helyzete más volt, mint Görögországé. Teljesen helyes volt, hogy Piémont mindenét kockára tette az idegen uralom alatt álló olaszok felszabadítása végett, de korántsem volna indokolva, ha Görögország ugyanezt tenné. Az 5 millió lakosságú Piémont csak kötelességet teljesített, mikor a fájának túlnyomó többségét képező több mint 20 milliónyi idegen uralom alatt élő olasz felszabadítása céljából kész volt mindent kockáztatni. Természetszerű volt, hogy Piémont, a nagy olasz félsziget északnyugati sarka, mindent megtett, hogy egyesüljön azon országgal, amelynek nép- és földrajzilag kiegészítő részét képezte. Siker esetén óriási perspektíva nyílt meg előtte, míg ha lemond az olasz egységről és megbékül, végleg Olaszország szétdarabolt voltával biztos hanyatlás elé nézett volna. Még belső életének függetlensége is veszélyeztetve lett volna, mert biztos volt, hogy az osztrák és pápai befolyás alatt álló reakciós Olaszország nem tűrheti el a vele szembehelyezkedett, liberális Piémontnak önálló fejlődését. Ha nem sikerül Piémontnak az olasz egységet helyreállítani, akkor előbb-

utóbb Piemontot vetette volna maga alá az Olaszországnak nagy részében uralkodó idegen erő. Egészen más Görögország helyzete. Először teljesen eltérők a számbeli viszonyok. A görög királyság lakossága megközelíti ugyan Piemontét a hatvanas években, amennyiben négy és fél millióra rúg, de az idegen járom alatt élő görögök száma sokkal kisebb, mint volt a nem piemonti olaszoké. 20 millió helyett egy-két millió ember felszabadításáról van szó.

A görög faj egyetlen egy zárt tömegben lakó része önálló államot alkot. Ha ez magát nagy veszélyeknek tenné ki, úgy nem a kisebbség áldozná magát fel a többségért, hanem a nemzet zöme annak töredékeért; az a rész, amely egyedül képes a faj jövőjét biztosítani azért, amely sohasem élhet ennek a hivatásnak.

Sokkal kecsesetebb volt abban is Olaszország ki látása, hogy könnyebb volt számára a felszabadulás után valóban önálló állami életet folytatnia, mint a nagy Görögországnak volna. Az olasz faj a természet-től önállóvá és egységessé alkotott országban lakott minden idegen elem nélkül, úgy, hogy amint a véletlen történelmi események által oda került idegen uralkodókat kiszorította, az egyeséges állami élet természetes alapjainak élvezetébe lépett. A török uralom alatt álló görög elemek azonban egymástól távol élnek, be vannak ékelve sokkal erősebb, sokkal számosabb mohamedán világ közé; annyira keverten élnek más fajokkal, hogy meghódításuk az anyaországot azon nehéz probléma elé állítaná, hogy idegen fajokat is kormányozzon.

Míg Cavour bizton számíthatott arra, hogy kipró-

bált ügyességével sikerülni fog azt az ő esetében is komoly veszélyt elhárítani, hogy a kiszorított Ausztria helyét a felszabadító Franciaország foglalja el, addig Görögországnak teljesen lehetetlen volna azt elkerülni, hogy tengerei mellett és újonnan szerzett tartományai körül, a megtört török helyét a nálánál sokkal erősebb szövetségesek foglalják el. Cavournak a feladata abban állt, hogy megakadályozza Napóleon személyes hiúságának érvényesülését, amely mögött még Franciaország reális érdeke sem állt és amelyet Európa úgyszólván féltékenységgel figyelt. Venizelosnak pedig azt kellene elérnie, hogy Oroszország győzelme után mondjon le többszázados ambíciójáról, arról a vágyról, hogy Konstantinápolyt, a Dardanellákat elfoglalja. És azt is el kellene érnie, hogy Olaszország evvel az új óriási nagyerejű pozícióval szemben ne akarja magát megvédeni és ne akarjon szintén a mai napig hatalmasabb stratégiai pozíciót szerezni a Dardanellák és Törökország közelében és hogy Nagy-Britannia ne tegye kezét a suezai csatorna keleti partjára és a török birodalom nyugati tartományaira.

Görögország drágán fizetné meg Törökország bukását, A nagy veszély, amelyet vállalna, a sok áldozat, amelyet hozna az entente szolgálatában, siker esetében is nehezebb helyzetbe hozná, mint aminőben eddig volt. Érthető és természetes, hogy a görög idealizmus az összes görögök egyesítését kívánja, azonban a görög királyság katonai és politikai erejét nem volna szabad feláldozni ezen eszményképekért, mert a görög faj jövője a görög királyság hatalmi helyzetétől függ, amely gyengülne: amint a világhatalmi egyensúlyt a

legnagyobb birodalmak, amelyek valaha léteztek – a Dardanellák közelében való térfoglalással akarnák biztosítani.

Jaj a kis nemzeteknek: a nagyok harcainak közelében. Megszűnnek akaratauk ura lenni. Mások parancsára kell vérezniök – mint teszi most Belgium.

Törökország felosztása ilyen helyzetbe hozná Görögországot ... akarhatja-e ezt a nép?

Venizelos politikájának csak egy magyarázata van, csak az, hogy a görög miniszter meg volt győződve, hogy – Görögország közelében legalább – az entente fegyverei olyan döntő fölénybe jutnak, hogy Görögországnak már úgy sincs választása, hanem meg kell az elkerülhetetlennel békülnie s az erősebbel kell tartania. Ha otthona tőszomszédságában a hatalmi viszonyok megváltoznak, azt kellett legalább biztosítania, hogy Görögország is erősödjék s ne maradjon egyedül üres kézzel. Érthető volt ez a politika, mikor a legyőzhetetlennek látszó angol armada megjelent az Aegei-tengeren és az entente azt hitte, hogy rövid pár nap alatt beveszi a Dardanellákat és halálos csapást mér Törökországra. Ma azonban teljesen megváltozott a helyzet. Mióta a tengeri Góliátok kénytelenek voltak elbújni a vízalatti Dávidok torpedójai előtt és a szárazföldi támadások összeomlottak a török sáncok előtt, mióta Galíciában és Lengyelországban döntő győzelmeket vívtunk ki, a politikai valószínűség számítása egészen más eredményeket mutat fel. Ma már világos, hogy Görögországnak kellene a gesztenyét a tűzből kikaparni és hogy egész létét azért kellene kockáztatnia az entente szolgálatában, hogy: a mostaninál exponál-

tabbá tegye saját helyzetét és a világhatalmak mérkőzésének terévé tegye saját földjét és tengerét. Ilyen körülmények között remélni szabad, hogy ez a kiváló görög államférfiú is, kinek országa annyit köszön s ki iránt én mindig tisztelettel viseltettem, ma már más-képen gondolkodik és belátja, hogy a neutralitás jobb politika országára nézve és hogy nagy szolgálatot tett Görögországnak szeretett királya, amikor visszatar-totta nemzetét attól, hogy mindenét a rossz lóra tegye és elveszítse.

Venizelos arra is hivatkozik, hogy ha legyőzzük Szerbiát, Szalonikiig akarunk hatolni. Csodálatos volna, ha ilyen nagyeszű ember, mint Venizelos, ilyen dajkamesének felülhetett volna. Nem is hi-szem ezt. Ez az aggodalma aligha volt őszinte s valószínű, hogy azt csak a közönségre való hatás miatt hozta fel. De bármiként is legyen az, ezen aggodalma mindenesetre könnyebben osztható el minden kétsé- get kizáró szerződéssel és kötelezettséggel, mint azok az aggodalmak, melyeket Oroszország és Olaszország- nak az Aegei-tengeren való térfoglalásának a görög ha- zafiak szívében támasztania kell.

Görögország mindazokért az áldozatokért és ve- szélyekért cserébe, melyekkel járt volna az entente- barátság, még nem nyerhetné meg a nemzeti egységet sem, sőt általa lemondana végleg megvalósításának le- hetőségéről. A nagy Görögországnak csak egy termé- szetes és lehető fővárosa van s ez Bizánc. Amint a fe- hér cár tüzné ki az Aja-Szófia tornyára a kettős ke- resztet, Athén csak elővárosa lenne a kelet igazi fővá- rosának. A kisázsiai partokon széjjelszórtan élő görög

telepek a nagy Bizánc felé gravitálnának és nem a mellette elenyészően kis Athén felé. Amikor végleg lemondana a perai, galatai és a Dardanellák mellett lakó görögökről s főleg, amikor az oroszoknak diadalmas cárja elfoglalná az orthodox szent helyet, Görögország örökidőkre lehetetlenné tenné azt, hogy álmait megvalósítsa. A török, sőt még a bolgár uralom sem jelentené reá nézve azt a veszélyt, mint az oroszé, mert csak az orosz képes Konstantinápoly viláгурalmi s hódító lehetőségét teljesen kihasználni és Bizáncból az egész görögkeleti világot a maga prestige-ének és fennhatóságának alávetni.

Tehát kétségtelen előttem, hogy Görögország érdekének jobban felelne meg, ha háború veszélyének elkerülésével és hozzá minden terület átengedése nélkül a geográfiailag határos Albániát és azt a hatalmas pozíciót foglalná el, amelyet Korfu és a vele szemben levő albán partok együttes birtoka nyújt, mintha a ma elérhetetlen után vágyódnék. Jóakarátú neutralitásával a Törökországban lakó görög lakosságról is biztosabban gondoskodhatnék, mint azon háború által, amelynek első áldozata éppen az ázsiai görögök lennének.

Nem volt céлом Albániára vonatkozó, határozott megoldási tervet propagálni. Ellenkezőleg. Éppen azt akartam kiemelni, hogy hiba volna valamelyik előre megállapított megoldási módhoz ragaszkodni és azt az érdekelt tényezőkre rá akarni kényszeríteni. Tartsuk fenn szabadkezünket. Nem vagyunk kötelezve a minden ízében átlukasztott, mindenki által elhagyott, minden pontjában megsértett londoni egyezmény fenntartására. A múltban szövet-

ségesünknek, Olaszországnak érdekét tekintetbe kellett venni; ma ettől a kötelezettségtől teljesen felszabadultunk. Ma kizárólag saját érdekünkre hallgathatunk, amely azonban megköveteli, hogy a velünk szemben loyálisan viselkedő Balkán-államok érdekeit messze-menően tekintetbe vegyük, Határozottan csak ahhoz kell ragaszkodnunk, hogy az Adria keleti partja ne legyen ellenséges hatalomé és hogy az albán faj ne írtassék csak azért ki, mert nem szláv, hanem fenntartassék, akármilyen közjogi helyzetbe is kerül.

Bulgária.

Bulgária az utóbbi időkben nehéz helyzetben volt. Az entente belekapaszkodott, mindenáron meg akarta nyerni; ígért és fenyegetődött, csábított és ijesztett. De mindez hiábavaló volt. Bulgária királya és vezető államférfiai felismerték országuk érdekét és aszerint cselekedtek.

Az entente földig alázta magát az aránylag olyan kis Bulgária előtt, a szlávok legfőbb ura, a fehér cár könyörgött és kért a szlávok leghűtlenebbnek tekintett tagjától, aki nem akart szláv politikát folytatni, hanem tisztán és kizárólag saját bolgár nemzeti céljait szolgálta. A vele vérező és vele tartó Szerbiát arra ösztökélte, hogy vérrel szerzett területeiről lemondjon, amikor érte cserébe csak üres szavakat, csak végre nem hajtható ígéreteket adhatott. A szerinte hálátlan érdekében kellett keserves áldozatokat attól kívánni, aki a legmegbízhatóbbnak és leghűbbnek bizonyult.

De az entente minden törekvése teljes kudarcot

vallott. Akaratát nem bírta keresztülvinni. Szerbia nem engedett teljesen. Görögország visszautasította a kérést tanácsokat. Bulgária imponáló nyugalommal öntudatossággal, előrelátással haladt a helyes ösvényen a maga nagy nemzeti céljai felé; az entente ajánlatait nem utasította vissza, eleget tett az udvariasság követelményeinek, de nem engedett azon követelések-ből, amelyeket nem nagyzási vágyból, hódítási ösztönből eredőknek, hanem szent nemzeti misszióknak tekint, amelyért már a múltban sokat áldozott, amelyhez következetesen ragaszkodott mindvégig és amely nem képezheti szerinte az alku tárgyát.

Első gondja volt teljesen tisztázni viszonyát a szomszéd Törökországgal. így létesült a határkiigazításokra vonatkozó szerződés, amely Bulgária hátát teljesen biztosítja és kizárja azt, hogy ugyanazon veszélyes helyzetbe kerüljön, amelyben az utolsó háborúban volt.

A politikai belátás és bölcsesség egyik örökre tündöklő példája lesz ez a török-bulgár megállapodás. Mind a két szerződő félnek tiszteletére válik. A török áldozatkészsége azt bizonyítja, hogy óriási lépést tettek a törökök a civilizáció felé és ma már nem rabjai azon szokásoknak és előítéleteknek, amelyek eddig lehetetlenné tették, hogy a mohamedán kalifa szabad akaratból keresztény országnak egy talpalatnyi földet is átadjon és amely már nem egyszer Törökországnak nagy nehézségeket okozott és akadályozta azt, hogy érdekeinek teljesen megfelelő politikát folytasson. Törökország elhatározása bizonyítja azt is, hogy telje-

sen belátta, hogy igazi szerepe Ázsiában van, ahol életének gyökerei vannak, ahol az ő uralma az egyedüli természetes és szükségszerű; belátta, hogy nem érdeke a Balkánon nagyhatalmi pozíciót biztosítani és a balkáni szomszédokkal való barátság többet ér neki, mint a Balkánon való közvetlen uralom. A bulgárok bölcseségére vall, hogy biznak Törökország evolúciójában és belátják, hogy rájuk nézve sokkalta előnyösebb a török uralom Konstantinápolyban és a Dardanellák partjain, mint az, ami a helyére jöhetne s hogy választani tudtak különböző ösztöneik és érdekeik között és nagyobb célok biztosítására a kisebbekről lemondani képesek voltak.

Valóban a török-bulgár megegyezés annak az örvendetes jele, hogy mind a két nemzet józan esze győzedelmeskedett a történelmi ellentéteken, a tradíciókban gyökerező bizalmatlanságon. Emlékeztet ez azon átalakulásra, amelyen a Habsburgok és a Hohenzollernek politikája átment, mikor hosszú súrlódás és ellenségeskedés után belátták, hogy mindkettőjükre nézve sokkalta becsesebb a másikkal barátsága, mint a másik rovására elérhető hatalmi állás. Az egyik feladta azon sok százados ambícióit, amelyek a reális hatalmi viszonyokkal ellenkeztek, a másik lemondott nagy munkájának teljes befejezéséről és mindkettő nagyobbra becsülte a másikkal való barátságot, az állandó és nagy reális érdekeinek megvalósítását, mint azon tetszetős és megnyerő ambíciók hajhászását, amelyek a reális helyzettel ellenkeztek. A világbékének mindig nagy erőssége, ha két szomszéd, két régi ellenség kibékül, így volt ez, amikor az osztrák és porosz ellentét meg-

szűnt, így lesz ez Konstantinápoly és Szófia közelítése következtében is.

A törökkel való szerencsés megegyezés után a bolgár kormány elrendelte a mobilizálást és evvel azt árulta el, hogy el van határozva azokat felszabadítani, akik életüket és vagyonukat azért áldozták, hogy bolgárok lehessenek és most a vaskezű szerb zsarnokság alatt nyögnek. A törökkel való megegyezés, Macedóniának Szerbiától való követelése és a mobilizálás azt a benyomást teszi, hogy Bulgária fegyverrel kezében fogja érdekeit megvalósítani. S valószínű ez a politika, mert az bölcs és erkölcsileg teljesen igazolt lenne. Jobb alkalom sohasem kínálkozna a nemzeti rei vindicatiókra, mint most, amikor mi győzünk, akiknek kezdettől fogva érdekében volt, hogy Macedónia Bulgáriáé, ne pedig Szerbiáé legyen, akik már Berchtold idejében a bukaresti béke revíziójának álláspontján állottunk és emiatt izoláltattunk és kellemtelen politikai helyzetbe kerültünk, akiknek ma még fokozottabb érdeke, hogy Bulgária a szerbektől elvegye azt az országrészt, amelyre igényt tart. A bolgár revancheot megkönnyíti az is, hogy Szerbia a nagy küzdelmekben meggyengült és hogy Romániának és Görögországnak Macedónia hovatarozásánál sokkalta nagyobb, vitálisabb olyan érdekei vannak, amelyek mind azt tanácsolják, hogy neutrálisok maradjanak és Bulgáriával megegyezzenek.

Bulgária eljárása erkölcsileg is teljes mértékben jogosult. Bulgária nem volt Szerbia szövetségese; nem színlelte soha a barátot, mint Olaszország tette velünk szemben, hanem egész magaviseletével mindig szaka-

datlanul hirdette, hogy nem nyugszik belé a bukaresti béke határozányaiba. Eljárását nem lehet a kétszínűség, álnokság vádjával illetni. Macedónia túlnyomó nagyrészen olyan bulgárok által lakott ország, amelyhez Szerbia csak ármánnyal jutott. Ne felejsük, hogy Szerbia megszegte azt a szövetségi szerződést, amely a bulgárokkal közösen folytatott török háború eredményeit szabályozta és visszaélt a bulgárok bizalmával, mikor a bulgároknak hősi harcait arra használta fel, hogy a neki odaígért területeket aránylag kevés áldozattal maga számára szerezzék meg. Bulgária jogos felháborodást csak fokozta, hogy az így szerzett népet kegyetlen zsarnoksággal kormányozták.

Kétségtelen, hogy ilyen körülmények között teljesen jogosult cselekedet volna, ha Bulgária nemcsak Macedóniát akarná visszaszerezni, hanem Szerbiát büneiért meg is akarná büntetni. Az előrelátás és a bulgár érdek is azt követeli, hogy törekedjék azt a szomszédját meggyengíteni, amely vele szemben így viselkedett és amelytől egyik legbecsesebb tartományát elveszi. Káros és veszélyes megoldás lett volna Bulgáriára nézve, ha az ententétől ajándékba kapja Macedóniát és ennek fejében azt a kötelezettséget vállalta volna, hogy Szerbiát megerősítse s az orosz szupremáciát a Balkánon biztosítsa. Régi ellenségét, akit újra ellenségévé tett, hatalmassá tenni saját vére áldozata révén, valóban Don Quichotei politika volna, Nagy hiba momentán könnyebbség végett azokkal tartani, akik a természetes ellenségeink és azok ellen fordulni, akik természetes barátaink. Ránk és Németországra nézve Bulgária ereje nem lehet veszélyes,

Oroszországnak és Szerbiának Bulgária hatalma pedig mindig útban lesz. Oroszország szupremáciájával a keleten a Boszporusz, a Dardanellák és az orosz határ közé ékelt Bulgária erőteljes fejlődése és önállósága ellentétben van, Bulgáriának pedig jogos kívánsága, hogy teljesen kifejlődjön és önálló életet folytathasson. Nem lehet elégszer mondani és hirdetni, hogy Oroszország érdeke a balkáni államok közül legfeljebb Szerbiának erőteljes fejlődését engedheti meg, amelynek hivatása velünk és Olaszországgal szemben a szlávizmus érdekét képviselni, de sohasem fog azzal megbékülhetni, hogy a Fekete-tenger partjain, a Boszporusz és a Dardanellák közelében lévő államok erősek legyenek.

Bulgária állásfoglalása mellettünk megbecsülhetetlen értékű. Nagysúlyú már maga az a negatív tény, hogy nem csatlakozott ellenségeinkhez, de különösen hasznos volna, ha aktíven hozzánk csatlakoznék. Szerbiát állásfoglalása két tűz közé szorítaná, ellenállását megrövidítené; a Dardanelláknak megadná természetes háttérét és védelmét; összeköttetést hozna létre köztünk és Törökország között. Azt a nagy előnyt, amely Németország és Ausztria-Magyarország sikerének egyik főoka, azt a nagy sztratégiai, gazdasági és politikai előnyt, amely abban áll, hogy mi uraljuk a belső vonalakat, hogy egymáson segíthetünk, hogy erőnket odavethetjük, ahol az adott percben azokra a legnagyobb szükség van, esetleg egymásután ugyanazokkal a csapatokkal erőszakolhatjuk ki a döntést harctereink legkülönbözőbb részein; ezt az óriási nagy előnyt kiterjesztené Bulgária ezen állásfoglalása egé-

szen a Dardanellákig, Suezig és a Perzsa-öbölig. Bulgária hozzánk való csatlakozása Törökországra is kiterjeszti a velünk való közvetlen összeműködés előnyeit és az eddig izolált bajtársunkat hozzánk csatolja. Ha Bulgária tekintélyes hadierejét azok mellé állítaná, akik már úgysis erősebbek, a döntést nagyon elősegítené és gyorsítaná.

Abban a szerencsés helyzetben van Bulgária, hogy amikor saját érdekeit teljes mértékig kielégítheti, egyszersmind a mai világtörténelmi eseményekben is elsőrangú szerephez jut. Ferdinánd király erényekben gazdag uralkodásának legfényesebb pontjához juthat. Radoszlawow Stambulow mellett a nagy Bulgária megalapítójának sorába lép. Bulgária Németországra és reánk támaszkodva szövetségben Törökországgal, remélhetőleg jó viszonyban Romániával és Görögországgal biztos és nagy jövő elé nézne, olyan békés korszak elé, amelyben majd a béke munkájában kihasználhatja azt, amit véres áldozatokkal szerzett meg és teljes erejét a bulgár gazdaság és bulgár kultúra fejlesztésére fordíthatja.

Olaszország.

Az olasz semlegesség.

Amint megindult a mérkőzés az entente és Olaszország két szövetségese között, Olaszország minden érdeke ez utóbbiak győzelmét kívánja.

Olaszország a legtöbbet a velünk való győzelem esetén nyerhet.

Mint a hármasszövetségnek egyetlen északafrikai hatalma, egyetlen középtengeri parti hatalma, együttes győzelmünk előnyeit Afrikában és a Középtengeren elsősorban ő élvezné. Pedig Itáliát hivatása erégiók felé tereli. Ott lépne nagy elődje, a világhódító Róma nyomdokába, oda hívják legszebb tradíciói, a Scipiók és Caesarok emléke.

Ottan tudná legjobban expanzív erejét az európai civilizáció képviselőjében, saját gazdasági és katonai előnyére értékesíteni. Északafrikai kolóniáiból anynyi haszna lehetne, mint egy más államnak sincs gyarmataiból, mert közelségük, sztratégiai erejük, az anyaországnak életerejét és életkedvét hihetetlen módon fokozná. Biserta Tripolisszal együtt olasz kézen pártatlan erejű tengeri hatalom alapjává válnék.

Olaszország csak akkor lesz mindannak kifejtésére képes, ami benne rejlik, ha a Középtenger két partját uralja, ha kereskedelmének, iparának, szapora népének meglesz közeli piaca és munkatere.

És ezt csak velünk együtt haladva érheti el. Franciaország és Anglia megelőzték azon területen, amelyre hivatása utalja. Az olasz közvélemény állandó nyugtalansága mellett a tőzsomszédságban a franciák fészkeltek be magukat azon az egyedüli helyen, amelyen Itália teljes világtörténeti szerepéhez juthatna.

Afrika az Aequatorig francia és angol lett. Pár év előtt sikerült Giolottinak és San Giulianonak a hármasszövetség jóakarató támasza, az entente duzzogása mellett Tripoliszt megszerezni. De ez az új szerzemény körül van véve az entente birtokai által és nem képes terjeszkedni.

Csak a hármasszövetség győzelme bírná az entente óriási birodalmainak – a győzelem nagyságának arányában növekvő részét Olaszország rendelkezésére bocsátani. A hármasszövetség többi tagjai nem is számíthatnak területeik olyan természetes növekedésére, mint Olaszország. A hármasszövetség tagjai közül az olasz az egyetlen, amelynél a hódítás cél lehetne, amelynél a pozitív nyereség reménye a háborút meg is igazolhatja.

S hasonlíthatatlanul kevesebb az, amit Olaszország tőlünk hódíthatna meg.

Ellenünk fordulva, Trient-, Trieszt-, Fiume- és esetleg Dél-Albániát hódíthatja meg, de mi ez Észak-Afrikához képest, amelyhez még Nizza, az 1859-ben III. Napóleonnak adott terület, Korzika és Málta járulhatna.

Mi ér többet Olaszországnak, az Adriában való hegemonia, vagy a Közép-tengeren való uralkodás?

Vannak Olaszországban, akik attól félnek, hogy a

hármasszövetség győzelme esetében Ausztria-Magyarország túlsúlya az Adrián és a Balkánon Olaszország hátrányára szolgálhatna. De ez az aggodalom nem helyt álló. Persze, hogy Olaszországnak a Balkánon való hódítását lehetetlenné teszi, de ez nincs is Olaszország érdekében. A Balkán-félsziget hatalmi egyensúlyának Olaszországra nézve káros változását pedig könnyű volna az összeműködés feltételeinek megállapításánál kizárni. Ez annál könnyebb lenne, mert mi nem akarjuk Albániát meghódítani, mi nem akarjuk az adriai partok birtoklási viszonyait számbavehető módon megváltoztatni a győzelem esetében sem. Az Adrián csak a státusquót és a birtokállományunkat akarnók megerősíteni, ami olasz érdeket nem veszélyeztet. S általában az olasz érdek a Balkánon könnyen megegyeztethető a miénkkel.

Amikor Oroszország protekciója a bulgár nemzeti akarat durva elnyomásává vált és a cár orosz katonát akart Bulgária kormányzójává tenni a bulgárok akaratára ellen, – Crispi foglalt állást e pretenzió ellen és hangoztatta, több temperamentummal, mint Kálnoky, a balkán népek szabadságát.

Ezen az alapon ma is találkozhatunk. A velünk tartó keresztény államok teljes szabadsága, hatalmas kifejlődése és önállósága épp úgy a mi érdekünk, mint Olaszországé. Sokkal kényesebb helyzetbe kerülne a Quirinál az entente győzelme esetében.

Ebben az esetben Tripolisz lenne veszélyeztetve: az entente túlsúlyát előbb-utóbb arra használná fel, hogy szabaduljon a kellemetlen szomszédától, a legújabb afrikai vendégtől, akit olyan rosszakarattal fo-

gadtak. A tripoliszi kolónia terjedése pedig teljesen ki volna zárva.

És az orosz *győzelem* a keleten is sokkal jobban veszélyeztetné Olaszország érdekeit, mint a mi győzelmünk.

Már Crispi rámutatott arra, hogy az orosz, mint Konstantinápoly és a Dardanellák ura: a Középtengert dominálná. Ezért kész volt az orosz terjeszkedés ellen velünk együtt harcra kelni. Hivatkozott Cavour példájára, aki a krími hadjáratban résztvett és az orosz szupremácia ellen küzdött.

Az orosz fenhatóság alatt álló Balkánon legalább olyan kevés helye volna Olaszországnak, mint azon a Balkánon, amely a mi győzelmünk után alakulna ki.

Az Adrián a szerbek és az orosz hatalom alá kerülő Görögország képviselnék a Középtengert is uraló cári szupremáciát, holott a mi győzelmünk esetében az adriai egyensúlyt a mi túlkapásunk esetében a független Albánia és a független Görögország is segítene megvédeni.

Az entente túlsúlya mellett Olaszország elveszthetné uralmát az Adrián és az Középtengeren is hátterbe szorulna, a mi túlsúlyunk esetében a legrosszabb esetben az Adria mai egyensúlya módosulna Olaszország kárára, holott a Középtengeren az csak az előnyére alakulna át, már az angolok és a franciák hátraszorításának pusztá ténye által is. Ami túlsúlyunk esetében Olaszország azért, amit esetleg aránylagos hatalomban az Adrián veszítene, bőséges rekompenciációt nyerhetne Afrikában. Az entente túlsúlya esetében

azért, amit Afrikában veszítene, seholsem nyerhetne elegendő pótlást.

Tehát nincs mit habozni Olaszországnak. Érdeke azt kívánja, hogy mellénk álljon teljes erővel a háború eredményeinek megfelelő tisztázása után.

Csak egy tekintet tarthatja vissza: a félelem Anglia haditengerészetétől.

De ha ez a tekintet dominál, akkor történelmének szomorú lapjait fogja éppen akkor megírni, amikor a nagyság útjai megnyílhatnak. Akit e válságos időkben, a létérdekek és ambíciók mérkőzésének, a merész elhatározások és tettek perceiben, az aggodalom és a kishitőség vezet, – afölött könnyen át fog gázolni a történelem szekere.

Aki veszély nélkül akar nyerni, az könnyen arra ébredhet fel, hogy nincs választása a kedvező lehetőségek között, hanem csak a bajok és a veszélyek különböző fajtái között válogathat.

Olaszországhoz való viszonyunk.

Az olasz közhangulat sok helyütt ellenséges. Az irredentizmus tért nyert. Nem egy olyan nyilatkozat történt a Consultában is, amely fenyegetésként magyarázható.

A fórumon sokkal hangosabb ellenségeink szava, mint azoké, akik velünk tartanak. De fogja-e a szavakat a tett követni?

Nem tudom elhinni.

Az ellenünk irányzott hangos agitáció nélkül a kérdést fel sem merném vetni, mert attól félnék, hogy megsértem az olasz nemzetet.

Így azonban nem érzem magam feszélyezve és azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, vajjon valószínű-e, hogy szövetségünk megtámad, ámbár semmit sem vétünk ellene. Nem kívánok azzal foglalkozni, vajjon okos politika-e a létező szerződést megszegni, hogy nem tenné-e ezzel magát Olaszország annak a veszélynek ki, hogy mai két szövetségésének legnagyobb gyűlölete ellene forduljon, nem akarom azt sem vizsgálni, hogy hűtlensége emelné-e hitelét és tekintélyét a világon és szerezne-e megbízható barátokat?

Azt sem kutatom, vajjon oly könnyű lenne-e az a katonai vállalkozás, mint aminőnek azt tartják, csak azt kutatom, vajjon a mi legyőzetésünk hasznára volna-e.

Hitem szerint egyenes kára volna belőle.

A mi helyünket az Adria mellett a Nagyszerbia foglalná el és ez a változás az olasznak ártana. Veszélye az Adria keleti partjain Dalmáciában, Triesztben, Fiúmében eddig is a szláv volt, nem pedig a német vagy a magyar; a szlovénekkal szemben veszített talajt napról-napra, nem a németekkel vagy magyarokkal szemben. És ha ez megtörténhetett annak ellenére, hogy Ausztria nem szláv állam, könnyű kiszámítani, hogy mi fog az olasz kolóniákkal történni, ha Ausztria vagy Magyarország helyét a minden ízében sovinszta nemzeti szerb állam foglalná el. Ha a szláv minden hatósági segítség nélkül a múltban már nagy eredményt ért el, úgy nem biztos-e, hogy teljes elpusztu-

lás előtt állanának az elszórt olasz kolóniák, amint nagyszerb fenhatóság alá kerülnének?

Divatban van az osztrák és magyar nemzetiségi politikát ostorozni, itt-ott történetek is hibák e kérdésben, de ha a sors úgy akarná, hogy az olasz sovinizmus vágya beteljesednék: akkor saját kárán tanulná meg, hogy minő nagy a különbség a nálunk uralkodó nemzeti politika s a Balkánon szokásos politika között és hogy az Adriától keletre az olaszság érdekét csakis Ausztria-Magyarország megmaradása biztosíthatja, mert romjain nem olasz uralom, hanem nagyszerb uralom fogna emelkedni.

Igaz, hogy olasz ellenségeink azzal biztathatnák magukat, hogy a Nagyszerbia mindig gyengébb lesz, mint Ausztria-Magyarország és olasz befolyás alá fog kerülni, sőt talán azt a reményt is táplálják, hogy az olasz vidékeket közvetlen uralmuk alá vehetik és a Balkánon döntő befolyást fog gyakorolhatni, de ez is illúzió. Az Adria túlsó partjain Róma nemcsak a szerb erővel, de a cárok hatalmával is szemben fog állani. A moszkovitizmus óriási erőfeszítése után, Szerbiával való közös, diadalmas háború után sohase engedné meg, hogy Olaszország a Balkánon és a szlávlakta tengerpartokon magát befészkelje s Nagy Szerbiának természetes kikötőit bírja.

Ha ma segítségének megnyerése végett esetleg tért engedne neki, ez állandó ellenségeskedést szülne a szláv világ és az olaszság között és sokáig nem volna fenntartható. Az olaszok helyzetét nehezzé tenné, hogy maguk a kérdéses kikötők gazdasági és kereskedelmi érdekei és az a természetes organikus összeköt-

tetés, amely a városok és környezetük között van, mind a Hinterlanddal való kapcsolatot kívánják meg és azon országgal való kapcsolat ellen dolgoznának, amelynek forgalma a gazdaság törvényei szerint a közelebb fekvő kikötőkön át bonyolódik le és amelytől a tenger választja el.

S a moszkovizmus túlhatalmát az Adria mellett veszedelmesen fokozná, hogy a Középtengeren is formidabilis szituációt nyerne. Győzelme nemcsak az adriai szerb kikötőket nyitná meg számára, hanem a Közép-tengert is.

Talán sokakat félrevezet az a tény, hogy ma még gyenge, alig számbavehető az orosz hadiflotta, ha azonban a Fekete-tenger orosz tóvá vált és kulcsát, a Dardanellákat az orosz bírja, ez meg fog változni.

Akkor Oroszországnak a déli tengereken is nagy ereje lesz és akkor biztosra vehetjük azt is, hogy addig nem fog nyugodni, míg uralmát közvetve és közvetlenül egészen a Balkán nyugati részéig s Kis-Ázsiának középtengeri partjáig ki nem tolta s nem szerezte meg délnyugat felé azt a páratlan offenzív és defenzív erejű bástyát, amellyel ezen vidékek topográfiai helyzete és az orthodox és szláv világ elhelyezkedése kecsesgreti.

Nem lenne-e az ilyen szláv óriás szomszédsága Olaszországra nézve sokkal veszélyesebb, mint a miénk?

Míg nekünk az olaszok szövetsége fontos, nem látják-e be Rómában, hogy a győzelmes cárizmusnak nem lesz szüksége az ő barátságukra és így az kimé-

letien eréllyel fogja az Adria keleti partjairól az olasz befolyást kizárni?

Bizanc és Róma antipodok voltak mindig. Ha az orthodox Bizanc a Kelet világnézetével és geográfiai helyzetétől elválaszthatatlan politikai ambíciójával a cárok kettős keresztjének hatalma alá kerülne, akkor Róma, a nyugat empóriuma, sokat veszítene súlyából és befolyása az olasz félszigetre szoríthatnák vissza.

De az entente győzelme más tekintetben is hátrányos helyzetbe hozná Olaszországot. Anglia Törökország elkerülhetetlen megosztása következtében Arabia és Egyiptom föltétlen urává válnék, a francia hatalom pedig Afrika északnyugati partjain erősödnék meg. Ezen afrikai és tengeri világhatalmak mellett Olaszországnak alig volna többé helye Afrikában. Tripoliszt legfeljebb az entente kegyéből tarthatná meg, az olasz birtok további terjeszkedése pedig teljesen lehetlenné volna téve.

Olaszország reménye legfeljebb abban állhatna, hogy a mai győzők későbbi versengése alkalmával helyrehozhatja, amit jelenleg elvesztett és visszaállíthatja azt a hatalmi egyensúlyt, amelyet saját hátrányára ma megbontani segített.

De ez is igen gyenge alapon álló remény, mert legalább olyan valószínű, hogy a mai szövetségestársak Anglia és Franciaország éppen az olasz birtokok megosztásával fogják a jóbarátságot egymás között fenntartani akarni, minthogy egymással viszályba keveredve Olaszország barátságát keressék.

S Olaszország hátrányára szolgálna továbbá az a

tény, hogy az entente nemcsak a tengeren fogna túlsúlyt gyakorolni, hanem a szárazföldön is.

Olaszország két oldalról való támadás veszélyének volna kitéve, mert a francia és orosz protekció mellett megalakult Nagyszerbia, a mai Istria, a horvát tengerpart és Dalmácia olasz lakosai miatt okvetlenül olaszellenes lesz és ellene épp úgy fog törni, mint eddig ellenünk tört.

Az a nemzetiségi elv, amelynek jegyében a nagyszerb gondolat ma az olasz sovinizmussal találkozik, szükségszerű összeütközésbe fogja őket egymással hozni. Mivel elkerülhetetlen, hogy vagy olaszok kerüljenek szerb, vagy szlávok olasz uralom alá, elkerülhetetlen az is, hogy a momentán párhuzamosan haladó két sovinizmus harcba keveredjék.

Kérdezem, kecsegtetők-e ezek a kilátások, szabad-e egy nemzetnek azért a háborúba avatkozni, szerződéseket azért megszegni, hogy saját helyzetét megrontsa; és kérdezem, számíthat-e Olaszország arra, hogy e hátrányokat az a megerősödés ellensúlyozza, amelyet a mi rovásunkra esetleg szerezhetne?

De most nézzük, hogyan alakulna Olaszország helyzete, ha mi győznénk. Ha velünk szövetkeznék, nyitva állának előtte: a Caesarok öröksége, egész Észak-Afrika jó tengeri kikötőivel, a középtengeri szigetek, sokkal több, mint amit tőlünk hódíthat. A Közép-tengeren, Itália múlt nagyságának színhelyén, azon a tengeren, amelyen élete lejátszódik, amelynek hatalmi viszonyaitól függ emelkedése és süllyedése.

Még akkor is, ha neutrális maradna, mert győzelmi rajta kívül a középtengeri összes többi vezérha-

talmat meggyengítené és azon államcsoportnak szerezné meg a szupremáciát, amelyet a Közép-tengeren elsősorban ő képviselne; holott a mi vereségünk által viláгурalmát a Közép-tenger többi nagy hatalmai szereznék meg és Olaszország automatikusan az utolsó helyre süllyedne.

Olaszország a szárazföldön is kedvezőbb helyzetbe jutna a mi, mint az entente győzelme esetében. Igaz, hogy a szárazföldi két szomszédja között levő egyensúly a mi győzelmünk esetében is felbillenne; de ez az entente győzelme esetében is megtörténnék, azzal a hozzáadással, hogy a meghatalmasodott francia szomszédja a keleti határán szövetségest találna és Olaszország a két front felé való harc veszélyével volna kénytelen számolni,

De talán az Adrián fenyegetné veszély Olaszországot a mi győzelmünk esetében? Az Adrián, amelynek uralma ugyan nem nyit olyan nagy és szép perspektívákat az olasz zseninek, amelynek kedvező hatalmi egyensúlya azonban a biztonságnak egyik tényezője?

Nem. Ez irányban sincs mitől tartania. A mi flottánk fejlesztése rájuk nézve nem lehet veszélyes, mert Olaszország sokkal nagyobb tengerpartjával azon kényszerítő helyzetben, hogy tengeri hatalom legyen, mindig több áldozatot foghat a tengerészeinek kifejlesztésére hozni, mint józanul mi.

Igaz, hogy a Balkánon való nagyobbmértvű terjeszkedésünk visszahatna az adriai egyensúlyra, de egyrészt ki van zárva, hogy mi a Balkánon nagyobb hódításokat akarjunk csinálni, másrészt az olasz ál-

lamférfiak bölcsesége már a múltban talált óvószert ezen elméletileg lehető veszély ellen is. A meg nem cáfolt publicisztikai közlemények szerint és azok alapján kialakult tudat szerint olyan megállapodásunk van ugyanis Olaszországgal, amely kimondja, hogy a Balkánon való terjeszkedésünk esetében rekompenzációra van joga, úgy, hogy a hatalmi egyensúly egyoldalú eltolódása ellen, ameddig a szerződés alapján áll, magában e szerződésben is talál biztosítékot. Biztos lehet Olaszország a tekintetben is, hogy érdekei jóakaró méltánylást fognak nálunk találni, akik a győzelem által megerősödött állásunkban veszély nélkül fogadhatunk el olyan megoldásokat, amelyeket előbb vissza kellett utasítanunk.

Az olasz közvélemény azzal is izgatják ellenünk, hogy meg akartuk a közelmúltban támadni és hogy a siker esetében rá fogunk törni. De ez dajkamese. Fellelős tényezők sohasem akarták megtámadnia ha megtámadták volna, kudarcot vallottak volna, mert a nemzet nem lett volna mögöttük, modern háborút pedig nem lehet sikerrel csinálni parancsszóra, lelkesedés nélkül, a nemzet ellenszenvvel mellett.

A dualisztikus monarchia egyáltalában nem akart és nem akarhatott hódítani. Biztosan tudom legalább azt, hogy a magyarság a leghatározottabb ellenszenvvel nézte volna mindig Olaszországnak általa nem provokált, hódító célzattal való megtámadását. A magyar nemzet mindig szerette az olaszt, az olasz kultúra iránt való meleg tisztelet és történelmi emlékek hatása alatt mindaddig szeretni is fogja, míg nem

kényszeríti az olasz jogtalan agressziója az ellenkezőre.

A dualisztikus monarchia abból keletkezett, hogy a dinasztia olasz és német tartományait elvesztette. Azok visszaszerzése tehát kockáztatná a monarchia jelenlegi alkatát s ezért a legnagyobb ellenállásra találna. Ha van bizonyos ellenszenv nálunk Olaszország ellen, úgy ez csakis annak következménye, hogy sokan azt hitték, hogy Olaszország előbb-utóbb meg fog támadni.

Ha a mai válságos helyzetben barátságos megállapodás útján akarja Olaszország a közöttünk fenforgó kérdéseket elintézni és neutrális marad, úgy ez az aggodalom is meg fog szűnni és Olaszország bizton számíthat Ausztria-Magyarország állandó szövetségére. Hisz a győzelem után is szükségünk lesz az olasz barátságra, amelyet állandósítani és megszilárdítani ma az olasz államférfiaktól függ.

Azt se kell elhinni, hogy keserűséget hagyott lelkünkben az a tény, hogy Olaszország nem állt mellénk. Végleg és teljesen megbékültünk ezen elhatározásával. El kell ismernünk, hogy a vállalt kötelezettség értelmezése Olaszország szuverén joga és senkise ítélné el azt a politikát, amely világháborúba csak akkor akar beavatkozni, ha azt el nem kerülheti, ha abszolút kényszer szorítja belé.

Ez a megértés csak akkor válnék örökös gyűlöletté, ha az sülné ki, hogy Olaszországot nem a béke szerezte vezette, amikor neutrális maradt, hanem az a szándék, hogy a legkedvezőbb percben ellenünk fordulhasson.

Tehát Olaszország minden érdeke azt követeli, hogy kitartson azon irány mellett, amelyet éppen érdekének védelmére követett az utóbbi évtizedekben és hogy a hármasszövetség keretén belül, velünk való barátságos megállapodás során biztosítsa jövőjét és az egyensúly fentartását, amelyet az ő kárára módosítani úgy sem akarunk.

Jóval nehezebb azt a további kérdést eldönteni, hogy mi előnyösebb Olaszországra nézve, a harcban való részvétel, vagy pedig a neutrálitás fentartása.

Kétségtelen, hogy a harcban való részvétel Olaszország megerősödését és terjeszkedését sokkal nagyobb arányokban tenné lehetővé, mint a neutrálitás, kétségtelen, hogy Olaszország beavatkozása a világnak gyorsan visszaadná a békét, de csak Olaszország tudja, hogy mennyire kész a harcra és csak Olaszország tudja, vajjon van-e joga és oka fiainak életét kockáztatni a múlt évek nagy áldozatai és veszteségei után a szőnyegen lévő érdekekért.

Reánk nézve természetesen előnyösebb volna pozitív részvétele, de semmiképpen sem szükséges. El vagyunk nélküle is. Valamivel később, valamivel több áldozattal, de győzni fogunk nélküle is.

Végső konklúzióm tehát az, hogy hinnünk kell Olaszország barátságában, mert érdeke és a létező szerződés annak fentartását követeli tőle. Ügyünk igazságában, seregeink vitézségében, nemzeteink kitarításában és vezetésünk bölcsességében bízva, szembe tudnánk nézni minden eshetőséggel és minden újabb veszéllyel is, de azért mégis szívem egész erejével kívánom, hogy a jó viszony köztünk és az olaszok között

fenmaradjon és szilárd meggyőződés, hogy az emberiségnek, nekünk és az olaszoknak egyaránt kimondhatatlan kárt tenne, aki szenvedély által vezetve, újból felelevenítené azt az ellenségeskedést, amelyet már befejezettnak tartottunk. Megrendíthetetlen hittem, hogy kis jóakarattal és a fennálló hármasszövetség alapján a két szomszéd egymáshoz viszonyát a mai válság közepette még az eddiginél is szilárdabb alapra lehetne és kellene helyezni.

Az olasz háború.

A háború már majdnem bizonyos. Olaszország az anarchia és a fejetlenség útján tovább halad.

Vállalkozása bűn. Minden időben bűn volna. De különösen kétszeres bűn ma, midőn a modern háború eddig még teljességgel nem is ismert borzalmi állnak mindnyájunk lelki szemei előtt, midőn a társadalom virágának milliói áldozták életüket és még többen lettek egész életükre betegek vagy nyomorékok, midőn réműlettel látjuk, mennyire elvadítja a háború az embert, mennyi érték megy vele tönkre, hány verejtéssel szerzett vagyont tesz tömegesen semmivé és mily megszámlálhatatlanul sok család jut máról-holnapra koldusbotra és lesz hajléktalanná s a véres jelen minden hazafi, minden érző ember szívébe kitörülhetetlen bűttel vési be az igazságot, hogy csak a kikerülhetetlenül szükséges védelmi háború találhat Isten és emberek előtt mentséget. Olaszország háborút kezd, midőn minden kikerülhető háború tömeggyilkosság és mérénylet a kultúra és az emberiség haladása ellen és

kezdi minden igazságos ok nélkül, jogtalanul, oly időben, mikor fennállását senki sem fenyegeti és senkinek se jut eszébe őt megtámadni, midőn önvédelemről még csak szó se lehet. Nekünk a kezünk meg van kötve, annyi az ellenségünk, hogy tisztára örület volna, ha még egy újabb ellenséget akarnánk magunknak szerezni. Hiszen mi szövetségben álltunk Itáliával, mi megakartuk tartani ezt a szövetséget és áldozatok árán is hajlandók lettünk volna e szövetséget megerősíteni. A jelen háború sikeres befejezése után is testünk annyira sebből fog vérezni, annyira ki leszünk merülve, oly nagyon szükségünk lesz hosszú, tartós békére, hogy egy új offenzív háború majdnem kizárt dolog.

Még annak mérlegelése sem igazolhatja Olaszország támadását, hogy elébe kellett vágnia a mostani feszültség által előidézett bosszúvágy kitörésének, mert ez a bosszúvágy a mi érdekeink súlyával és a mostani háború utórezgésével szemben nem jöhet tekintetbe. Különben is mindig hiba háborút indítani, mivel sokan azt hiszik, hogy egy háború a jövőben valószínű lehet. Épp most a jelen háborúról szóló értekezések mindegyikében egyhangúlag pálcát törnek ilyenféle elhatározások felett. Előttem van az entente egyik publicistájának, Alexinsky volt orosz dumaképviselőnek cikke, aki azt mondja, hogy oly háborút, melyet csak azért kezdenek, mert esetleg föl lehet tenni, hogy az ellenfél később megtámadhatna minket, épp oly kevésbé igazolható, mintha megölnénk valakit, arra való hivatkozással, hogy a jövőben talán áldozatunk ölhetne meg minket.

De Olaszország támadását még azzal sem igazol-

hatjuk, hogy az olasz nemzet életére és jövőbeli fejlődésére igen fontos, nagy előnyökkel kecsegtető hódításokat céloz. Hivatalosan be van bizonyítva, hogy Olaszország a mi barátságunk megőrzése mellett is megszerezhetné volna mindazt, amire eddig áhítozott. A moralisták gyakran elítélték Nagy Frigyeszt, hogy Szilézia meghódításáért háborút kezdett. De mit mondtak volna róla, ha képes lett volna ezt a szép tartományt háború nélkül is megszerezni és mégis támadott volna, még pedig nem is a XVIII. században, hanem a humanizmus időszakában?

Háborút kezdeni a háború kedvéért, ez a huszadik században e világháború borzalmi közepette, valóban a bűn és embertelenség csimborasszója. Salandra és Sonnino mostani támadása csak azzal magyarázható, hogy tervszerűen akarják a háborút, a háborút minden áron. Csak úgy képzelhető, hogy Olaszország semmi esetre se akarja a mi győzelmünket. Még akkor sem, ha mi hajlandók lennénk a háború eredményeit és előnyeit vele megosztani. Még akkor sem, ha mi készek vagyunk a győzelem dacára szép és kedves tartományokat átadni neki. Sőt még akkor sem, ha hozzá való barátságunkat ünnepélyes szerződéssel pecsételtük volna meg.

Az ellenünk elkövetett vétek rútságát fokozza az is, hogy mi harminc év óta szövetségesei vagyunk Olaszországnak, hogy Itáliát becsületszó és Írásbeli megállapodások kötik azokhoz, akiket ma orvul megtámad és akiknek győzelmét minden áron lehetetlenné akarja tenni.

Széles körben felvetődik az a gondolat, hogy ez

a harminc évi szövetség is perfidia volt, hogy barátkozása azzal a hátsógondolattal indult meg, hogy minket megcsaljon, orvul megtámadjon és tönkre tegyen, az első pillanatban, mikor bajba jutunk. Ez a gyanú onnan nyer táplálékot, hogy Macchiavelli, a perfid politika apostola és Borgia Caesar, aki büszke volt arra, hogy a halálhozó mérget bizalmat gerjesztő mosollyal tölthette legjobb barátjának, szövetségesének poharába, szintén olaszok voltak.

De nem. Ezt nem lehet fölteni. A kérlelhetetlen, minden eddigi szenvedélyességét felülmúló küzdelem az olaszokkal meg fog kezdődni, de én egy percig sem tudok és nem akarok igazságtalan lenni. És nem akarok csupán hangulatkeltés céljából oly vádat emelni, melyben magam sem hiszek. Az olaszok mai szerepe nem jogosít fel engem arra a vádra, hogy a szövetség idejében is hajlandók lettek volna a tört szívünknek szegezni. Nincs jogunk a modern európai keresztény civilizációt azzal a föltevással megsérteni, hogy egy ennek központjában élő nagy nemzet képes volna ilyen ocsmányságra.

A jelenből nem lehet a múltra következtetéseket levonni. Olaszországban ma forradalmi állapotok uralkodnak. A múltban Olaszország sorsát államférfiak vezették, hűvösen mérlegelve az ország érdekeit, ma az utca csöcseléke kormányoz. Akkor a belátás uralkodott, ma a gyűlölet.

A forradalmi propaganda már rég átlépte az Alpokat. Olaszország mai új barátja régóta dolgozik az olasz trón ellen. Az elégedetlenség, a belső forrongás Olaszország szociális békéjét régóta veszélyeztetik és

az utóbbi években nem egy forradalmi kitöréshez, sztrájkhoz és véres Összeütközéshez vezettek. Ezt a mozgalmat párisi befolyások és francia pénz, a francia szabadkőművesség által befolyásolt, francia rokonszenvektől átitatott radikalizmus állította az Ausztria ellen irányuló, szintén már régi és hagyományos gyűlölet szolgálatába. A részben gyöngé, részben határozottan ellenséges érületű és magát nagy ambícióknak odaadó olasz kormány ezeket az agitációkat hónapokig zabolátlanul hagyta működni, abból a célból, hogy minket megpuhítson és engedményekre kényszerítsen. Az így fêkevesztett fûriáknak ma már senki se tud parancsolni. Az olasz állam szenvedélyei annyira fokozódtak, hogy nem lehet velük többé kompromisszumot kötni: az az elv uralkodik, „mindent vagy semmit!” A fölcsigázott szenvedély és a gyűlölet nem a nemzeti állam tökéletes kiépítését akarja, hanem a gyűlölt osztrákok és németek letörését és megalázását és saját egyeduralmát az állam minden hivatott képviselője ellenére. A király nem akarta a háborút, a Giolittinak hódoló többség ellene volt, de ma hallgat mindenki és a hatalom az ordító szenvedélyé és a D'Annunzio-ké. Viktor Emánuel egész magatartása meghátrálás oly erők elöl, amelyek mégis ellenségesen fognak vele szemben föllépni és már is erősebbek, mint ő. De bármi történik is, az ma már többé nem érdekel bennünket. Ma már csak egy gondunk van, hogy kiteve a legjogosulatlanabb, leggyalázatosabb támadásnak, melyet a modern történelem ismer: védjük magunkat és győzzünk.

Nekünk nincs okunk félni ettől a háborútól, me-

lyet aljas, mindkét fél érdekei ellen vétő szenvedélyek, a gyűlölet és bűn *idézték* fel. Lehetetlen, hogy Itália feldúlt lelkiismerete, a büntudat, melyet az utca lár-mája ugyan túlharsog, de elnémítani nem tud, ne javunkra dolgozzon. Számíthatunk rá, hogy az a tanács-talanság és gyöngeség, mely a háború kitöréséhez vezetett, a háború vezetésében is érvényre fog jutni. De bármi történjék is, a mi együvértartozásunkat, harci-kedvünket és határozottságunkat az igazságtalan tá-madás csak fokozni fogja. Erősen meg vagyunk győ-ződve, hogy ismét csak győzelmet aratunk azon had-sereg felett, melyet eddig még mindig megverték.

Az olasz beavatkozásról.

Olaszország beavatkozása katonai szempontból új fordulatot ad az egész háborúnak. Fontosságának meg-ítélésénél éppúgy tartózkodni kell a túlságos optimiz-mustól, mint a túlságos pesszimizmustól. Általában: ha még oly nehéz is néha, mindig igyekezni kell meg-maradni a középúton s az eseményeket nem tenden-ciák, hanem valódi értékük szerint megítélni. Az opti-mizmus, ha nem épül reális okokon, rövid örömet sze-rez csak s ha nem válnak be számításai, reakciót kelt, – a bátortalanság még nagyobb, mintha kezdettől fogva higgadt tárgyiassággal néztük volna az esemé-nyeket. Nem szépítés kell, hanem igazság. Ne akarjuk magunkat csalni, hanem igyekezzünk magunkat felvi-lágosítani. Másrészt súlyos hiba a pesszimizmus, már csak azért is, mert idegrontó. Aki mindig csak rosszat

vár, elveszti a sikeres cselekvés előzetes kellékét, az elért. önbizalom nélkül nincs kedvező eredmény.

Így: elfogulatlan objektivitással nézve Olaszországnak a háborúba való beavatkozását: bizonyára nem javítja kilátásainkat, bizonyára nehezíti dolgunkat. Harminc-negyven millió új ellenség – több mint egymillió új ellenséges hadsereg, – a mi flottánknál számra és technikai erőre nagyobb flotta: tíz hónapi roppant vérveszteséggel járt küzdelem után mindenestre kellemetlen járulék. Az is bizonyos, hogy bármily jól végződjék is majd a háború: az olasz beavatkozás halottjaink és sebesültjeink számát minden egyes nap s végösszegében tetemesen növelni fogja. Az is nyilvánvaló, hogy a háborút kihúzza. Az orosz fronton való harc éppen a legkedvezőbbre fordult, – ha most minden erőnket oda fordíthatnók, ha megtudtunk volna egyezni Olaszországgal s a most ellene szükséges csapatokat is az odafent elért győzelmek kihasználásánál értékesíthetnék: a háború nyilván nem-sokára befejeződnek. Egyszóval számolni kell azzal, hogy az olaszok perfid árulása számunkra érezhető károkkal járhat.

De azért erős a hitem, hogy a végső eredményt mégsem fogja kárunkra eldönthetni.

Az olasz hadsereg belső értéke igen különböző. Egyes részei jók, de vannak részei, melyek a múltban mindig rosszak voltak s innét ered, hogy igazi háborús eredményeket Olaszország a maga erejéből sohasem bírt elérni. Még a tripoliszi küzdelemben sem tudta a rendezetlen és szervezetlen ellenfelet igazán letörni s csak a balkáni háborúnak köszönhetette, hogy Törökor-

szág kénytelen volt átadni neki a területeket, melyekre szemet vetett. Nincs ok hinni, hogy az olasz hadsereg belső értéke e háború óta nagyon tökéletesedett volna. Annál kevésbé, mert Olaszország lélektani állapota korántsem alkalmas, hogy hadseregében azt az osztatlan lelkesedést szítsa, mely a siker egyik előfeltétele. Hiszen láttuk, hogy mily küzdelem folyt a háborús és háborúellenes pártok között, hogy mily élesen támadták egymást a különböző áramlatok és hogy a háború mennyire inkább csak egy elszánt kisebbség terrorának, néhány politikus becsvágyának és lelkiismeretlenségének tudható be, mint a nagy többség akaratának. Egy román lapban olvasom D'Annunzio beszédét, melyben Róma piacán pár nappal a háborús döntés előtt az addig nagytekintélyű Giolittit, a parlamenti többség vezérét a legdurvább szavakkal hazaárulónak bélyegzi és Bülow zsoldosának nevezi. Ahol ilyenek történhetnek, ahol a belátást és a lelkiismeretet így lehet csöcseléssel elnémitani, ott egységes nemzeti akarat, széles rétegeket összekapcsoló hazafias lelkesedés nem létezik. Olaszország magaviselete annyira szégyenletes, annyira menthetetlen az a tény, hogy harminchárom éven át volt szövetségesét most a veszély, a nehéz küzdelem percében megtámadja s maga sem tud rá más okot mondani, mint hogy az tíz hónap előtt állítólag megszegte a szövetségi szerződést, – azt a szövetségi szerződést, melynek alapján állt s tárgyalt velünk ezen egész tíz hónap alatt – mondom: Olaszországnak ez az eljárása annyira menthetetlen, hogy nem lehet elképzelni, hogy becsü-

letérző és tisztességes elemei ne érezzenek emiatt lelkifurdalást. Olyan alattomos volt az az eljárás, hogy még mialatt a hármasszövetség is fennállt, Olaszország már szerződött az entente-tal, hogy ez okvetetlen vissza fog hatni a hadsereg érzelmeire és elszántságára. Akik most visszaérkeznek Rómából, beszélnek is, hogy sok magas állású, nagyobb tekintélyű olasz ember, igen sok tisztességben megőszült férfi szegyenét és felháborodását fejezte ki a politika miatt, mely most Olaszországot hatalmába keríthette. Bizonyos, hogy a háború ténye elhallgattatja majd a bírálatot s a veszélyeztetett nemzeti lét megmentésére kötelességüket azok is meg fogják tenni, sőt azok legigazabban, kik alapján elítélik, sőt utálják ezt a háborút. De nem lehet, hogy a nemzet józanabb és komolyabb részében a háború kitörése előtt élt érzelmek, a nemzet felfogásában élő nagy ellentétek ne éreztessék bénító hatásukat s ne lankassák: ha nem is az áldozatkészséget, de igenis a lelkesedést s a heroizmust.

Igaz ugyan, hogy az olaszoknak az ő hadseregük előkészítésére s technikai felszerelésére sok idejük volt. Értesüléseim szerint az olasz kormány ezt az időt bőven ki is használta. Eleinte tán csak azért, hogy minden eshetőséggel szemben fel legyen készülve és minket engedékenységre szorítson, később, hogy a már elhatározott támadásra fegyverkezzenek. De technikai előnyök nem lesznek képesek ellensúlyozni az előnyöket, melyekben egyébként felette állunk az olasz haderőnek, pótolni a hátrányokat, melyekben az olasz haderő áll a mieink mögött.

Az olasz hadsereggel szemben óriás fölényt bizto-

sít a mieinknek mindenekelőtt a jobb katonai anyag, mely a múltban annyira bebizonyosodott.

Aztán: a haditapasztalat. A mi hadseregünk ma sokkal jobb, mint volt a háború legelején. Hozzáedződött a modern harc feltételeihez és viszonyaihoz. Ezredek, melyek utóbb a legcsodálatosabb hősiességet fejtették ki, eleinte bizonytalanul mozogtak. Tisztikarunk lassan, fokozatosan, de ma már teljesen alkalmazkodott a modern háború követeléseire. A létfenntartás ösztönének hatása alatt és tapasztalatok iskolájában átalakult egész harcmodorunk. Olyan hadsereg, mely nem ment át e tízhónapos iskolán: bármit látott és tanult is elméletileg a mi harcainkból, képtelen lesz alkalmazkodni az újabb harcászathoz, míg saját kárán bele nem tanult.

Harmadszor: egyik hatalmi eszközünket: erkölcsi erőnket az olasz támadás még fokozta. Nem tévedek, ha azt mondom, soha olyan gyűlöletet a magyar, az osztrák, a német társadalom nem ismert, mint aminő most ég benne az olaszok iránt. Támadásuk perfidiája kiölt minden irántuk érzett szimpátiát. Megvallom: engem meglepett a közhangulat ez elszántsága. Azt hittem, a sok havi küzdelem után még újabb veszély le fogja verni. Valójában azt tapasztalom, hogy a közönség nem is keresi, nem történtek-e hibák ez új veszedelem felidézése körül s nem lehetett volna-e elkerülni? Szinte örül, hogy az olaszok nem jutottak ingyen zsákmányhoz és lakolni fognak kapzsiságukért.

Ha arra számított Olaszország, hogy példátlan erőfeszítésben már kimerült ellenféllel fog szembeállani, úgy csalódott. A támadás ránk nézve a legjobb

percben történt. Olyan percben, mikor valóban páratlan nagy diadalok nemcsak önbizalmunkat fokozzák, de erőt is adnak rendelkezésünkre az új támadás ellen.

Sztratégiai pozíciónk is kedvező.

Először is a belső vonalak felett való rendelkezés és uralom teljesen kezünkben marad. A német, az osztrák, a magyar erőket szükséghez képest dobhatjuk olasz, francia, vagy orosz harctérre. Ugyanazon csapatok egymásután léphetnek fel a legtávolabb csatatereken és segíthetnek a győzelmet kivívni. Igaz, hogy az olasz hadsereg is kombinálhatja most a magáét francia és angol erőkkel. De oroszokkal nem, – azoktól teljesen el van zárva.

Másodszor: nekünk kedvez az új harctér is. Tirol felé erős várak, természettől csaknem bevehetetlen pozíciók akadályozzák az olasz előnyomulást s egyúttal lehetetlenné teszik, hogy ott nagyon nagy csapatokkal mozoghassanak. Az Isonzó-határnál az olasz offenzíva csakhamar karsztokba és könnyen védhető tábori erődítésekől bevehetetlen pozíciókra akadna. Ha mégis tovább nyomulna ez irányba: ezzel csak vesztébe menne, míg Tirolt el nem foglalta, mert a trentói hegyvidék valósággal offenzív bástya, honnan a Laibach s Klagenfurt felé előnyomuló olasz hadsereget hátba lehet támadni. A trentói havasoktól a kelet felé, Bécs vagy Budapest felé operáló olasz hadsereg fő vasutvonalaihoz és minden elképzelhető visszavonulási útjaihoz oly rövid a távolság, hogy teljes megsemmisülésnek, az otthonról való elvágatás veszélyének tenné ki magát az idegen sereg, mely a monarchia belsejébe

merne hatolni, mielőtt a Trento hegyi várát elfoglalta volna.

Harmadszor: bizonyára nagy könnyebbség volna Olaszországnak s lehetővé tenné, hogy Montenegrón és Szerbián segítsen s fenyegetse a dalmát partokat, ha teljesen ura volna az Adriának, De képes lesz-e erre? Való, hogy flottája, – kivált ha segítséget kap szövetségeseitől – sokkal nagyobb harci erőt képvisel, mint a mienk. Ám, mindenekelőtt: a hadi küzdelem nem számítan s a nagyobb erkölcsi erő, mely a mi nagymúltú s hősi flottánkban él, keresztezheti az olasz számításokat. De ha nem így történik s még ha sikerülne is az olaszoknak, hogy flottánkat az Adriából kiszorítsák s védett kikötőkbe bezárják: a vízalatti hajók mindig veszélyeztetnék az Adriát, a csapatszállító hajókat és kétségessé tehetnék a keleti Adria parton operáló hadseregnek otthonnal való összeköttetését. Technikailag is nehéz volna nagyobb csapatokat átszállítani s vad hegyi vidékeken áthatolni velük, – úgy, hogy összefoglalva az eddig mondottakat: valószínűnek tartom, hogy flottánk és szárazföldi hadseregünk összeműködésének sikerülni fog az olasz nagy túlerőt is feltartóztatnia.

Azt persze nem lehet tudni, hogy Olaszország mire készül. Nem fogja-e ereje egy részét a francia harctérre küldeni, – nem fogja-e a Dardanellákat megtámadni akarni.

Ha ezt teszi, mindenesetre gyengíteni fogja erejét a főharctéren velünk szemben, anélkül, hogy döntően hatna a többi harctéren.

A Dardanelláknál nem hiszem, hogy az olasz beavatkozás tetemesen fokozhassa az entente győzelmi

kilátását. Gallipoli félsziget oly keskeny, hogy ott nagy haditömegek nem tudnak kifejlődni. Eddig sem a számon múlt, – hiszen akadt volna az ententenak oda is katonája. De nagy sokaság ott nem tud előnyomulni, nem tudja az ellenfelet túlszárnyalni s mentől sűrűbben tolakszik előre, annál több pusztul el. így csak irtózatosszerű vérontás és veszteség árán érhetne el Olaszország egy ránézve végső soron túrheterlen pozíciót, mikor segítene az orosz kezére játszani a kaput, honnan az elsősorban őt fenyegetné.

Flandriában sem a szám teszi, hanem a német pozíciók bevehetetlensége. Ezeket az olasz többerő sem tudná megtörni.

A jövő alakulása attól függ, amiről jóslatokba nem ereszkedhetünk s amit ha tudnánk, sem mondhatnánk meg: hogy mi lesz a mi sztratégiánk az olasz beavatkozások ellen.

Mindenesetre meg lehetünk győződve, optimizmus nélkül, teljesen tárgyilagos végiggondolás után: hogy a helyeset meg fogjuk találni s lesz elég erkölcsi és fizikai erőnk ez új veszéllyel is szembeszállani.

Válasz Luigi Luzattinak.

Luzatti volt olasz miniszterelnök *Messengerban* foglalkozik egy a Revue de Hongriában megjelent cikkemmel. Az ő nevének a tekintélye és cikkének legáltalabb formai objektivitása kötelességemmé teszi, hogy pár sorral válaszoljak.

Ő azt mondja, hogy én Anglia tengeri zsarnokságának megtörését várom Németország győzelmétől és

elfelejtem, hogy Anglia túlhatalma tűrhető, Németországé ellenben elviselhetetlen lenne. Szerinte Anglia akaratán kívül, hódítási célzat nélkül terjeszkedett és a flottabeli túlerőt csak védelmi célból kénytelen fenntartani. Szerinte Anglia a hatalmával nem élt vissza és a rómaiakra emlékeztető államalkotó és politikai tehetséggel világbirodalmat bírt az önkormányzat szabadságelvére alapítani s míg ily magasztalóan emlékezik meg Angliáról Luzatti, Németországról azt állítja, hogy mérhetetlen ambícióval tör a viláгурalom után; nemcsak a szárazföldön, de a vizeken is, sőt – amint gúnyosan mondja a volt miniszterelnök – az egekben is első szerepet akar vinni. A német birodalom sohasem fogja a tengereket felszabadítani, annak célja a saját túlhatalmát az angol szupremácia helyére tenni.

E beállítás azonban nézetem szerint téves.

Kétségtelen, hogy Anglia csodálatos eredményeket bir felmutatni és én a háború perceiben sem tagadom azt a nagy politikai képességet, amelyet Anglia tanúsított világbirodalmának megalkotásánál és azt a nagy szolgálatot, amelyet az angol faj az emberiségnek tett. Igaz az is, hogy Anglia az önkormányzat és a szabadság terén páratlan eredményt ért el, de ezek a tények nem szüntetik meg azt az igazságot, hogy Nagy-Britannia minden ízében hódító állam és szupremáciaja a tengeren nagyobb, mint bármely más államé a szárazföldön vagy a tengeren valaha volt. Anglia történelmének teljes félreismerésén alapulhat csak a tudós olasz azon állítása, hogy Anglia nem törekedett a tengerek teljes uralma és a mai világbirodalmának megszerzése után. Az angol külpolitika, amint

ezt különben az angol történetírók nagy része is elismeri, céltudatos, következetes akciót folytatott saját világbirodalmának alapítása céljából. Cromweltől Chathamon, Pitten, Palmerstonon, Beaconsfielden át egészen VII. Eduard királyig Anglia mindig következetesen imperialisztikus politikát folytatott avval a célzattal, hogy amint azt legutóbb Rosebery mondta, az *angol* jelleget nyomja a világra és Anglia legyen nemcsak a tengereknek, hanem a tengerentúli világrészeknek is egyedüli ura. Nem véletlen s az erők természetes fejlődésének a következménye volt az angolok tengeri túlhatalma, – mint azt az olasz államférfi állítja, – hanem annak a következménye, hogy következetes féltékenységgel megtörte egymásután a spanyol, a hollandi és francia tengeri hatalmat, mindazokat a flottákat, amelyek önálló erőre tettek szert Európában. A Németország elleni államcsoporthoz épp azért csatlakozott Anglia, az ebben rejlő óriási rizikó ellenére, mert attól tartott, hogy Németország olyan hatalommá fog fejlődni, amely másokkal együtt az Anglia elleni harcban neki is komoly károkat lesz képes okozni. Olyan kevéssé a természetes erőviszonyok véletlen eredménye Anglia tengeri szupremáciája, hogy merev elméleti szabállyá fokozódott s azon tételben nyer kifejezést, hogy szükséges, hogy Anglia flottája nagyobb legyen, a két legnagyobb más flotta együttes erejénél. Azt kérdezi Luzatti, hogy mik Anglia bűnei a tengereken, válaszul arra kérem, tessék átolvasni a neutrálisuk jogainak történetét a tengeren és azt fogja látni, hogy minden egyes jogának a követelése védekezés az angol hatalom túlkapásai ellen. A neutrálisok

jogai a tengeren egytől-egyig Anglia ellen lettek küzdve és maradnak a papíron mindig Anglia túlhatalma miatt.

Hogy mit jelent Anglia hatalma a tengereken a kisebb államok számára, azt éppen az olasz államférfiak tudhatnák legjobban. A mi diplomáciai közleményeinkben olvasható, hogy az olasz miniszterek kijelentették, hogy ők Anglia presszió ja miatt nem foglalhatnak mellettünk állást és még jóakarátú neutrálitást sem tanúsíthatnak; azzal elismerték, hogy külpolitikájuk irányáról nem ők maguk, hanem Anglia határoz.

Melyik más hatalomnak van tőle formailag teljesen független nagyhatalomra ilyen döntő befolyása? Melyik hatalom bírja minden szerződés, minden szövetség, minden írott jog nélkül, tisztán fizikai kényszereszközökkel a másik szabadságát ennyire megsemmisíteni s a másikat annyira uralni?

Mi magyarok ezen túlhatalom alatt nem szenvedtünk, hisz nincs kolóniánk, számbavehető tengerpartunk: nekünk tehát nem volna okunk az angolok ellen való harcra, kik iránt mindig a legnagyobb tiszteletet éreztük, ha nem támadott volna szövetségünk ellen. De azon furor teutonicus nélkül, amelyet Luzatti szememre vet, a leghidegebb objektivitás mellett meg kell értenünk, hogy a németek s az angolok közti harcban a szabadság érdeke nem az utóbbi győzelmét kívánja, hanem a németekét és hogy Németország nem tanúsít hódítási vágyat és világbirodalmi hóbortot, amikor a kitört háború egyik céljául Anglia tengeri túlhatalmának korlátozását tűzte ki.

S épp olyan egyoldalú és pártos az a kép, ame-

lyet Luzatti Németországról ad, mint amelyet Nagy-Britanniáról festett. Honnét veszi, hogy Németországot telhetetlen ambíció irányítja? A negyven éves történelem mást mutat. Hasonlítsa csak össze Európának a német vezetőszerp idejében való sorsát a Lajosok és Napóleonok idejében való sorsához; hasonlítsa Bismarck reálpolitikáját III. Napóleon prestige-politikájához és hasonlítsa a német birodalom terjeszkedését, harcait a frankfurti béke óta, azon terjeszkedésekhez és harcokhoz, amelyeket Anglia, Oroszország és Franciaország történelme ugyanezen idő alatt felmutat, vagy azon harcokhoz, amelyeket Poroszország addig folytatott, amíg Németország egységét elérte. Ha ezen tényékbe elmélyed, ha nem vakítottatja el magát szenvedélye által, ha objektív tud maradni, akkor finom elméje nem fog elzárkózhatni azon tény elől, hogy vádjá igazságtalan volt és Németország a legmérsékeltebb azon hatalmak közül, amelyek valaha Európában vezérszerpet vittek, hogy csak addig dolgozott vassal és vérrel, míg nagy nemzeti újjászületését keresztülvitte, azóta azonban a béke tényezőjévé vált.

Németország geográfiai helyzete is garancia békés szándékára nézve. Öngyilkosságot követne el, ha a hatalmi szupremáciát akarná megszervezni, túlsók féltékeny, bizalmatlan és az esetleges agresszivitás által létében veszélyeztetett szomszédja van, túlhoszszuák a szárazföldi határai.

Luzatti azon állítását, hogy Németország a tengereken Anglia szerepe után vágyódik, semmivel sem bírja bizonyítani. Rámutat ugyan a német flotta nagymérvű kiépítésére, amelyet azzal magyaráz, hogy Né-

metország Anglia flottáját túlszárnyalni akarta. Ez azonban teljesen ellenkezik az ismert tényekkel. Németország tudta, hogy Anglia mindig több hajót fog építeni, mint ő, sohasem gondolhatott arra, hogy túlszárnyalja számbelileg az angol flottát, csak meg akarta közelíteni azt. El akarta érni, hogy esetleg mássokkal szövetségben tengerentúli birtokait is megvéddesse és hogy azok ne legyenek teljesen védtelenül Anglia túlhatalmának kiszolgáltatva; csak azt akarta, hogy folyton növekvő kereskedelmét védhesse a többi tengeri hatalmakkal szemben is; csak azt akarta, hogy partjának megtámadása, flottájának provokálása ne lássék veszélynélkülinek még Anglia számára sem. Tézisének bizonyítására Luzatti egy német íróra hivatkozik, de csodálatos módon rosszra bukkant. Lehet, hogy vannak olyan német gondolkozók, akik azt hiszik, hogy Németország hivatása a sziget-Anglia szerepét átvenni, én azonban ilyet nem ismerek és Irmer, akit Luzatti idéz, semmi esetre sem tartozik ezek közé, mert ő csak azt mondja – legalább a Luzatti által felhozott sorokban, – hogy össze kell törni azokat a bilincseket, amelyeket Anglia Európára rak, hogy felszabadító harcot kell folytatni s hogy a német nép tengereken át közlekedni akar távoli országokkal. Ennél többet nem mond. Ez pedig talán nem jelent viláгурalmat, nem is túl szerénytelen követelés és nem veszélyezteteti a többiek hasonló törekvéseit.

Különben csodálatos, hogy a volt olasz miniszterelnök a németek tengeri egyeduralmától tart és ezen aggodalmát nem tudja eloszlatni azon tudat, hogy Németország, amelynek csekély tengerpartja és hosszú

szárazföldi határai varrnak, amely nem lehet meg nagy, mindig teljesen harcra kész hadsereg nélkül, képtelen a tengereken is ugyanazt a hatalmat kifejteni, amelyre Anglia képes, az a sziget, amelynek nincs arra szüksége, hogy milliós hadseregeket állandóan készenlétben tartson, amely a tengereket összekötő szorosok nagy részét uralja, amely a világnak a tengereken lévő legjobb hadi bázisait már régóta megszállta, amely természetesen mindig minden erejét meg fogja feszíteni, utolsó shillingjét is arra fogja költeni, hogy tengeri pozícióját nagyságának és ugyanakkor biztonságának is legfőbb védelmét megtartsa. A német tengeri monopólium nem valósítható meg, legalább is még igen-igen hosszú ideig, A választás nem a között van, hogy Anglia vagy Németország uralja a tengereket, hanem csak a között, hogy kizárólag Anglia uralja-e azokat vagy egy bizonyos egyensúly keletkezzék a tengereken is.

Luzatti cikkének végén egy kérdést intéz hozzám és magyarázatát kéri annak, hogy hogyan lehetséges az, hogy: „a nemes magyar nemzet, amely sok századon keresztül annyit szenvedett szabadságának és függetlenségének kivívásáért, most ellene fordul annak a magasztos ideálnak, amelynek érdekében ősei Garibaldi oldalán küzdöttek Itália felszabadításáért?” A válaszom igen egyszerű: magatartásunk megváltozott, mert megváltozott helyzetünk és mert az a magasztos ideál, amelyre az olasz államférfi céloz, ma nimbuszát veszített hatalmi vágyódássá vált.

Megváltozott a mi helyzetünk. Olaszország újra-

ébredése idejében Magyarország alkotmánya el volt törölve. Jogtalanul, egy tollvonással megszüntették törvényeink hatályát, eltörölték államunk csaknem ezeréves önállóságát. Minden magyar ember erkölcsileg jogosult volt arra, hogy ez állapotok megváltoztatása céljából a törvénytelen uralom ellenségeivel tartson, ma nincs ez így; koronázott királyunk van, aki magyar törvények szerint akar és köteles uralkodni; ma nem a törvénytelen uralom parancsaival, hanem a magyar nemzet törvényes akaratával, tiszteletben álló alkotmányával dacolna az, aki a monarchia ellenségét nem tartaná a saját ellenségének. Akkor arról volt szó, hogy dinasztiánk megtartsa természetellenes és sokáig fenn sem tartható uralmát idegen földön; ma arról van szó, hogy Magyarország területiális egysége fenmaradjon, hogy a moszkovitzmus és délszláv veszély tönkre ne tegyen és hogy Ausztria ne veszítsen a monarchia létéhez és tengeri forgalmához elkerülhetetlenül szükséges területeket. Ami akkor hazafias cselekedet lehetett, az ma képzelhetetlen dolog. A külföldet talán tévútra vezette a mi, keserves pártharcunk azt hitték, hogy az elégedetlenség a belső állapottal a védelem erejét is meg fogja gyengíteni. De ez tévedés volt. Saját példammal illusztrálom a helyzetet. Kevés ember állt élesebb ellentétben a mai rezsimmel, mint én; kevés ember ítélte el jobban a nálunk követett belpolitikát, mint én; kevés ember támadta erősebben a mai kormányt, mint én; de azért senkisé is áll szilárdabban a monarchia és a magyar nemzet harca mellett, mint én. Törvényes kötelesség, saját nemzetünk létérdekének parancsszava szabja meg mindnyájunk

útját és teszi a másképen pártokra oszlott nemzetet teljesen egységessé létének védelmében.

De más az az ügy is, amelyet az olasz most szolgál, mint amelyért Garibaldi légiója küzdött. Akkor az olasz nemzetnek politikai életet kellett adni, akkor a derékbetört olasz nemzetnek nagy múltjához és dicsőségéhez méltó jelent kellett biztosítani, szabadságharcát minden szabadságszerető ember rokonszenvvel nézte. A szavoyai dinasztia büszke és imponáló következetességgel azonosította magát az olasz nemzet ügyével, a 48-iki vereség ellenére hű maradt a nemzeti zászlóhoz és nem követett el árulást, amikor 59-ben Ausztria ellen fordult. Garibaldi e célnak szentelte egész életét. Ma Olaszország idegen fajt akar maga alá vetni, olyan fajt, amely teljes erővel védi szabadságát az olasz zsarnokság ellen. Ma németeket és szlávokat akar uralma alá hajtani és így ellentétbe helyezkedik azon nemzetiségi elvvel, amelyet fennen hirdet. Ma nem arról van szó, hogy az olasz nemzet megszerezze az önálló és egységes nemzeti lét előfeltételeit, hanem arról, hogy a mi rovásunkra valósítsa meg azt a teljes nemzeti egységet, amellyel nem rendelkezik Németország, nem rendelkezik Franciaország, nem rendelkezik Anglia, nem rendelkezik Szerbia, Románia, Bulgária és Görögország, amely általában csak akkor jogosult, ha nincs ellentétben geográfiai, gazdasági érdekekkel és történelmi tradíciókkal és amelyről Olaszország maga is lemondott a franciák és angolokkal szemben. Olaszország mai helyzetében meg tudta mutatni, hogy mire képes az olasz faj kul-

túrában, politikai fejlődésben Olaszország ma a teljes nemzeti élet minden feltételével rendelkezik.

S az egységes olasz királyság nem is követett következetes magatartást, olyant, amilyent Piemont bizonyított, vagy amelyet Bulgária tanúsít Macedóniában, hanem ellenkezőleg, szövetséget Ausztria-Magyarországgal, baráti kézszorítást váltott azokkal, akik mostani állítása szerint nemzeti létének ellenségei, létérdekeit veszélyeztető bitorlók. A magyar nemzet mély rokonszenvvel volt az olasz iránt nagy történelmi múltja, szép országa és azon tradíciók alapján, amelyek a múltban nem egyszer összekapcsolták, de ezt a rokonszenvet csak a *szövetséges* olasz nemzet iránt érezhette. Rokonszenve, barátsága arra bírta, hogy a szövetségeseknek áldozatokat hozzon, sőt szükség esetében területet is adjon, de nem akadályozhatta abban, hogy a hűtlen és ellenséges népnek hiúsági és hatalmi ambíciói ellen küzdjön és nem érthette azt el, hogy a régi barát hódító szándékaiban szabadságharcot lásson. Nem. Világosan látjuk, hogy az olaszt nem vezeti egyike sem azon nagy nemzeti érdekeknek, melyekkel alkunak nincs helye, amelyhez kötve van a nemzet becsülete és jövője, amely nem számít, nem mérlegel, hanem kockáztat s amely lehet ellenséges, veszélyes, de mindig érthető és tiszteletre méltó; hanem vezeti olyan ambíció, amelyet fel lehetett függeszteni, amellyel ellenkező politikát lehetett folytatni. Ezért maradt minden visszhang nélkül Olaszország harci kiáltása a magyar szívekben és azon szívekben, amelyek a szabadság vágyát másokban is megértik.

Ha a volt olasz miniszterelnök kérdést intézett hozzám, úgy legyen nekem is szabad soraimat egy kérdéssel bezárni. Miképen indokolja ő, hogy évtizedekig a német szövetség alapján folytatott gyakorlati politikát, hogy mint kormányelnök is a szövetséget megtartotta, ha a német veszélyt olyan nagynak tartja és a németek telhetetlenségéről úgy gondolkozik, mint ahogy azt mostani cikkében írta?

A lengyel kérdés.

Azoknak a nagy kérdéseknek megítélésénél, amelyek a mai világháború során meg kell oldanunk, elsősorban Közép-Európa együttes érdekéből kell kiindulnunk. A mai titáni harc szövetségeinkhez láncol, akár akarjuk, akár nem. A szövetségesek legvitalisabb érdekei közösek és legbiztosabban közös erőfeszítéssel védhetők meg. Minden egyes tényező úgy gondoskodik a legjobban önmagáról, ha az együttes érdekeket megóvjá. S így lesz sokáig a háború után is. Nem lehet előre tudni, hogy mit fog a jövő hozni és a béke létében meg fognak-e azok az ellentétek maradni, amelyek ma csaknem egész Európát ellenünk való támadásra csoportosították, de könnyelmű és vétkes politikus volna az, aki nem abból indulna ki, hogy ezek az ellentétek és ellenségeskedések még sokáig megmaradhatnak. Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy biztonságunk és ugyanakkor az európai béke fenntartása minden valószínűség szerint igen sokáig attól fog függeni, hogy mennyi eleven erő áll a mai közép-európai szövetség rendelkezésére. Épp úgy a béke idejében az esetleges gazdasági izoláltsággal, mint a háború idejében a kültámadásokkal szemben való küzdelemre.

Állandó és megbonthatatlan érdekközösség van Németország és Ausztria-Magyarország között. A kül-

politika nagy kérdéseit elsősorban ezen érdek szempontjából kell megítélnünk. Ebből a szempontból kell kiindulnunk a lengyel kérdés megoldásánál is. Nem akarok ma e kérdés részleteivel foglalkozni, azon pár alaptételt akarom csak kifejtetni, amelyeket – szerintem – Közép-Európa jövőjének érdekében mindnyájunknak egyaránt feltétlenül szemmel kell tartanunk.

Az első fix pont az, hogy amennyiben a katonai eredmény megengedi, Orosz-Lengyelországot Oroszországtól el kell szakítanunk,

A lengyel kérdés az orosz birodalom egyik Achilles-sarka volt egész a mai napig. Reá számított épp úgy I., mint III. Napóleon és Palmerston Oroszország elleni terveiben. Mi is mindig a lengyel elégedetlenségben láttuk Oroszországnak egyik gyengéjét és az ellene folytatott küzdelem egyik főütőkártyáját. Igaz, hogy az utóbbi időkben némi enyhülés állott be a lengyel-orosz ellentét intenzivitásában, de azért Lengyelország Oroszország legkönnyebben sebezhető helye maradt.

A lengyelek oroszellenes küzdelmét a múlt század hatvanas éveitől főképpen az szorította háttérbe, hogy a nemzet elvesztette azt a hitét, hogy az orosz uralmat valaha lerázhatja. Ezt a hitet a francia szupremácia sokáig ébren tartotta, mert Franciaország gyakran bolondította a lengyel nemzetet és III. Napóleon mindig kacérkodott a lengyel szabadság gondolatával, anélkül, hogy érte valamit tett volna. Bismarck vezetői szerepe ezt a helyzetet alaposan megváltoztatta. A lengyelek a tradicionális német-orosz barát-

ságban reményeik sírját látták. Alávetettségük megmásíthatatlan tényébe kezdtek megnyugodni. Egyesek és pártok azon fáradtak, hogy a lengyel fajnak legálább tűrhetőbb jövőt szerezzenek a megdönthetetlennek tekintett orosz impériumban, amelynek előfeltétele természetesen az eddiginél lojálisabb magatartás volt, A szociális és gazdasági kérdések némileg háttérbe kezdtek szorítani a tisztán nemzeti és politikai kérdéseket, A gazdasági állapot kielégítőbbé vált. A japán háború után következett forradalomszerű tünetek inkább szociális jellegűek voltak, mint lengyel nemzetiek, A jelenlegi háborújában Oroszországot lengyel részről pozitív veszély már azért sem fenyegette, mert az általános hadkötelezettség csaknem kizárja, hogy sikeresen lehessen forradalmat csinálni. Amikor minden fegyverbíró ember a katonai fegyelem alatt áll, amikor a statárium már eleve ki van hirdetve, az otthonmaradt, megfélemlített lakosság nehezen képes nagyobb erő kifejtésre, Lehangelőleg hatott a lengyelekre az is, hogy sorsuk a mai irtóztató rázkódtatások között egészen különösen tragikus és kemény volt, A világháború Lengyelországra nézve, amelynek három hadseregben kellett küzdenie, testvérharc is volt. Az apa fia, a testvér testvére ellen volt számtalanszor kénytelen harcolni, A háború iszonyú pusztítása a legkeményebben az orosz és az osztrák-lengyel tartományokat érintette.

Ilyen körülmények között az elkerülhetlennél több áldozatra, önkéntes veszély elfogadására csak kevesen voltak hajlandók, A bevehetetlennek tartott orosz várak és a már régóta Lengyelországban tábo-

rozó óriási nagy orosz hadsereg hipnózisa alatt legkevesebben hitték, hogy a cárizmust le lehessen győzni és hogy Lengyelország felszabadításának órája ütött. A legtöbben félték az olyan vállalkozástól, amely sikertelenség esetében úgyis annyit szenvedett lengyel fajnak maradványait a végpusztulásnak tette volna ki. Nem lehet azon csodálkozni, hogy a lengyel tömegeknek nem volt lelki erejük erélyes akció megkezdésére. Követ csak az dobjon rájuk, akinek nemzete annyi szenvedésen ment át, mint az övék másfél század óta és aki hasonló helyzetben többet mert, mint ő. S a lengyel hazafiság mégis Közép-Európa szövetségese maradt; nem az oroszoknak segített, hanem nekünk s míg ellenségeink táborában a lengyel csak fél erővel küzdött, csak a kényszer és a törvényes kötelesség nyomása alatt, addig nálunk a légionáriusok és a lengyel csapatok sok helyütt nagyon kitűntek és hősiességel harcoltak. Lengyel talajon való előnyomulásunk nem találta azt az antipátiát, amelybe orthodox vidékeken ütközött. Sőt seregeink, ahol az elnyomorodott lakosság magát exponálni merte, többnyire jóakaró támaszban és segítségben részesültek.

Ha ma nem törjük meg az orosz uralmat, mindez meg fog változni, A lengyel seb az orosz testen be fog hegedni és a miénken fog kifakadni. Oroszországnak nem lesz többé oka a lengyel hazafiság intenzivitásától félni, minket fog ez fenyegetni. A lengyel nemzeti érzés ellenségünké, a lengyel hazafias ideál még saját országunkban is megbízhatatlanná fog válni. Egyesek velünk tarthatnak, a nemzeti ideált azonban az ellentáborba üznők. Bár jó adminisztrációval, a régi

hűségi köteléknek sikerülhet az elszakadás vágyát némileg ellensúlyozni, biztosnak tartom, hogy ha győzelmes hadjárat után a status quo helyreállítanék, megteremtődik a lengyel irredentizmust.

Az oroszellenes hangulat lankadását – mint kiemeltém már – eddig is főleg annak tulajdoníthatjuk, hogy a lengyel nép zöme nem remél többé egyesülhetni és felszabadulni. Ha győzelmünk után visszaadnók az általunk uralt országrészeket, egyszerűsmindenkorra meg fog az a remény szűnni, hogy felszabaduljon az orosz uralom alól és akkor a másik ideáljának, az egyesülésnek fog élni, melyet a történetek után már csak a cár győzelmétől várhat. Azt biztosan tudta a lengyel közvélemény, hogy az orosz cár győzelme esetében úgy Galiciát, mint Porosz-Lengyelországot meg akarta hódítani s így Közép-Európa veresége esetében az egész lengyel faj egy kalap alá fog kerülni. Ha mi kimutatjuk, hogy ámbár bírnók, mégsem akarjuk a lengyel kérdést megoldani, a lengyelek minden reménye végleg a bátrabb és erőteljesebb politikát folytató orosz impérium felé fog fordulni. Ezért nem szabad haboznunk és ha a katonai eredmény megengedi, Orosz-Lengyelországot fel kell szabadítanunk. Nem lehet, hogy az annyi áldozatba kerülő győzelmes háborúnak az legyen a következménye, hogy belső kohéziónk gyengüljön, Oroszországé pedig növekedjék; hogy Oroszország aktív erőre tegyen szert ott, ahol eddig passzivitásban volt, minket pedig ott fenyegetessen veszély, ahonnet eddig erőt merítettünk.

A második főtétel, amelyet szem előtt kell tartanunk, az, hogy az Oroszországtól elszakított lengyel

királyságot úgy kell Közép-Európához csatolni, hogy az ebből a lehető legtöbb eleven erőt nyerje. A jelenlegi háború nagy tanúsága, hogy igazi erőt a népek csak annak az államnak adnak, amelyhez létérdekük kapcsolja, amelyhez ideáljuk fűzik, Mentől nagyobb számúak lesznek a hadseregek, mentől általánosabb lesz a szolgálat, annál biztosabb, hogy csak az országuk alapvető viszonyaival megelégedett nép válik az államnak igazi erőforrásává. A jelenlegi háború sok fényes és szomorú példája bizonyítja ezt az igazságot, épp úgy Németországban, Oroszországban, Ausztriában, mint Magyarországon, A felszabadított Lengyelországnak tehát olyan közjogi helyzetet kell adnunk, amely jobb a mostani helyzeténél és érdemessé fogja tenni, hogy a megpróbáltatás perceiben az új kapcsolat védelméért életét és vérént ontssa. Különös gondot kell erre fordítani, mert okos és helyes politikával a legbiztosabban fogunk a lengyel népben új, eleven erőt, új lelkes támaszt nyerhetni, Nagy fontosságot kölcsönöz a lengyel kérdésnek az is, hogy ha nem sikerül azt szerencsésen megoldanunk, örökös viszályokat okozhat, mert Oroszország revanche vágyát fogja növelni, ha ellenben a lengyelek megelégedettek lesznek, több remény van arra, hogy Oroszország a változhatatlanságban belenyugodjék. Sok érdeke úgy is ezt fogja kívánni. A varsói kormányzás mélyen belenyúl Közép-Európába és Oroszországot belevonta a közép-európai hatalmi kérdésekbe, benne olyan ambíciókat táplált, amelyek tulajdonképeni missziójával ellenkeztek, amely misszió nem a nyugat, hanem a kelet felé való terjeszkedésben áll és abban, hogy az európai ci-

vilizációt Ázsiába átvigye és terjessze, E hivatásnak jobban felel meg a defenzívára előnyösebb, de az offenzívára hátrányosabb és keletibb fekvésű határvonal, mint a jelenlegi. Joggal lehet ezért remélni, hogy Oroszország lassan beleszokik az új helyzetbe és elfoglalja azon határvonalat, amely valódi érdekeinek jobban felel meg, mint a jelenlegi és Közép-Európával való állandó jó viszonyt biztosíthatja. Ha azonban a lengyelek az oroszokat visszakívánnák oda, ahol eddig az elnyomó szerepet vitték: ez a prestige ösztönei által úgy is erősen táplált revanche gondolatot fentartani segítené, holott a megelégedett Lengyelország visszahódítása valóban nemzeti politika és nemzeti szenvedély tárgyát aligha fogja képezhetni. Elszász-Lotharingia elvesztésébe is csak azért nem bírt Franciaország belenyugodni, sok ellentétes állami érdeke dacára, mert lemondását a nemrég még hozzátartozott polgárok visszavágyódása nagyon megnehezítette.

És amikor az entente az egész világot azzal kürtölte tele, hogy a kis nemzeteket akarja a mi hódítási vágyunk és a mi zsarnokságunk ellen megóvni, végleges igazolásunkra szolgálna a világtörténelem ítélőszéke előtt az a tény, hogy a hajdani dicső lengyel nemzetnek életét mi adtuk vissza. Mit érhet a sok nyomdafesték, a sok nagy frázis, egyetlenegy ilyen világa történelmi nagy ténnyel szemben? A nemzetek politikáját elsősorban a reális hatalmi viszonyokhoz kell ugyan alkalmazni, de szűk látókörű outinier legfeljebb az a politikus, aki nem ismeri fel, hogy az idealizmus kielégítésében is van pozitív hatalmi erő és aki kicsinyli az erkölcsi elvekre támaszkodó közfelfogás ítéletét, A

múltban sokat vétett Közép-Európa Lengyelországgal szemben. A mi védelmi harcunknak le nem tagadható, szemmel látható igazolása volna, ha győzelmünket azal pecsételnek meg, hogy helyrehoznék az általunk is ejtett sebeket. Tudvalévő, hogy Mária Terézia nagy lelki küzdelmek között írta alá a Lengyelország felosztásáról szóló szerződést. Szép volna, ha utódja, Ferenc József kötné meg azt a szerződést, amely Európa kultúrájának újra visszaadja ezt a sok szép tulajdonsággal rendelkező munkást.

De miképp lehet a lengyel népet annyira kielégíteni, hogy ideáljait Közép-Európához való csatlakozásban keresse és Közép-Európáért helytálljon? Teljesen önálló lengyel királyságról nem lehet szó. Nincs ez a lengyel nemzet érdekében, A független külön királyság nem bírna az önálló lét feltételeivel. Három nagyhatalom közé ékelve ezek játékszerévé válnék. Fokozott mértékben áll az rá nézve, ami bennünket magyarokat is arra bírt, hogy más állammal való közjogi kapcsolatba lépjünk. Az orosz óriás mellett, tőle elválasztó természettől adott erős határok nélkül, kis részben Oroszországhoz szító lakossággal: az új királyság válságos helyzetbe jutna. S csakhamar új annexiója vagy új felosztása következnek be. S nem volna ez a megoldás előnyös Közép-Európára nézve sem, mert ez az új királyság, bárki is legyen uralkodója, előbb-utóbb a galíciai és keletporoszországi lengyel tartományok után fog vágyódni és ezen vágyódást Közép-Európa ellenségei könnyűszerrel fogják arra használhatni, hogy a maguk számára nyerjék meg az általunk megalakított királyságot. Hálára ne épít-

siünk. Az önálló állami lét természetes és kötelességszerű egoizmusának kényelmetlen teher a hála. Aki hálát követel, még a barátból is ellenséget csinál.

A lengyelek biztosan bírnak is elég politikai érzéssel ahhoz, hogy ne kívánják a Jagellók trónját visszaállítani. Nem volna komoly dolog tőlünk, a mai titáni küzdelem után, azt várni, hogy önmagunkra nézve káros megoldást fogadjunk el. Tehát a választás csak a között van, hogy a német birodalomhoz, vagy Ausztria-Magyarországhoz csatoltassék-e a felszabadított Lengyelország. A megelégedésének azonban elkerülhetetlen kelléke, hogy a felszabadított lengyel lakosság ne osztassék fel a német birodalom és közöttünk, hanem, mindenesetre, nagy zöme egy állami testet képezzen, nem mint anektált tartományt, hanem biztosított közjogi individualitással, lengyel nemzeti jelleggel, lengyel kormányzattal. Ha a mi monarchiánkhoz csatoltatik, Galíciával egy testet kellene képeznie. Nem szabad, hogy Lengyelország felszabadítása új felosztásának benyomását kelthesse, nehogy az orosz uralom lerázásának örömét az új megosztás fájdalma ellensúlyozza és az együttmaradás vágya a nagyobb szabadság vágyát háttérbe szorítsa.

Lengyelország közjogi helyzetének megállapításánál ne vezessen kicsinyes féltékenység és az a tévhit, hogy valódi hasznos összeműködést egyedül csak külső és formai egység biztosítják, tekintet nélkül a belső összetartó erőkre. A nagyhatalmi állásnak a lengyelekre épp annyira, mint ránk nézve szükséges biztosítása mellett legyünk nagylelkűek és bőkezűek, tartsuk tiszteletben a lengyel nép történelmi egyéniségét és ter-

mészetszerű jogait és vezessen a bizalom, rokonszenv a lengyelekkel szemben, akik annyit szenvedtek, mint kevés más nemzet. Mint magyar legjobban tudom, hogy kis bizalom és tisztelet a jog iránt, sokkal jobban kapcsol össze, mint a néplélek által visszautasított formai egység.

Mondanom sem kell, hogy a közös egyetértéssel keresett megoldásnak olyannak kell lenni, hogy az Németország és Ausztria-Magyarország között való teljes bizalmas viszonyt, jóakaratot és barátságot a legkisebb mértékben se sértse meg, amit könnyűnek tartok, mert valódi érdekünk mindkettőnknek az a megoldás, amely a legtöbb eleven erőt fogja a szövetség rendelkezésére bocsátani, amelynek hivatása Közép-Európa békéjét, gazdagodását és hatalmát hosszú időre biztosítani.

Közép-Európa.

Közép-Európa megszerzése.

Cikkemben két tételt kívánok kifejtetni. Az egyik az, hogy a jelenlegi háború Európa exremitásainak kísérlete Közép-Európa erejét összetörni. A második az, hogy válaszuk erre szükségszerűleg csak az lehet, hogy Közép-Európa erejét még jobban megszervezzük és még legyőzhetlenebbé tegyük.

TÖRTÉNELMI KÍSÉRLETEK.

A német-római császárság.

Közép-Európa megszerzése a világtörténelem egy régi törekvése: a közép-európai népek érdekének és Európa politikai egyensúlyának régi követelménye. Az első kísérletet Közép-Európát bizonyos egységbe *hozni és közös állami kapcsolatban megszervezni, az első nagy német császári dinasztiák tették: a szász fjedelmi ház, a salisiak és a Hohenstaufok.* E dinasztiák hatalmának alapját ugyan a német faj képezte, de aspirációjuk sokkal messzebb ment. Az egész akkori keresztény művelt társadalom vezérsége után a Caesarok és Karolingiak szerepe után vágyódnak. Ezen tágabb feladatokon belül közvetlenebb gyakorlati céljuk az volt, hogy Közép-Európát egyesítsék és a keleti pogányság, a déli izlam és a nyugati frank birodalom expanziója ellen megvédjék. A császárság uralmát Keleten a szomszéd szláv-ságra, Csehországra,

Lengyelországra és az újonnan bevándorolt magyarságra, délen pedig Olaszországra is ki akarják terjeszteni. Ez a kísérlet egyes fejedelmek nagy tehetsége, szép eredményei ellenére sem sikerült. Olyat akart, ami nem felelt meg a haladás igényeinek, amely nem egységes birodalmat, hanem egymástól független erők fejlődését kívánta.

S e törekvés mögött, éppen mert nem felelt meg a közvetlen érdekszükségletnek, nem állt igazi kitarással a német nép sem. Joggal jegyzi meg Sybel hírneves történetíró, hogy az utolsó Hohenstaufen küzdelmében már csak az olasz elemekre támaszkodik, a németek teljesen magára hagyták, nem érdeklődtek ambíciói iránt.

A világmentesség után való vágyódás ezenkívül összeütközésbe hozta a kereszténység másik fejével, a pápasággal, amelynek előnye volt, hogy szellemi hatalma az államok és népek politikai önállóságával jobban megtudott egyezni, mint a császárok állami hatalma és hogy a papság nagy tekintélyében és a kor nagy vallásosságában hathatós segítségre talált.

Az olasz bonyodalmak s az egyházzal való viszályok a legerősebb császárokat is teljesen igénybeveszik és hatalmuk alapjaitól távoltartják. A partikularizmus és lokálpatriotizmus, amely a német vér sajátsága, könnyen győzedelmeskedik az imperialisztikus eszméken s meggyengül az az alap, amelyen a császárság gigantikus eszméit megvalósítani törekedett.

Németországon kívül a keleten a császárok csak Csehországban értek el nagyobb eredményt, Lengyel-

országot és Magyarországot nem bírták magukhoz kapcsolni. A keleti helyzet azonban így is elég kedvezővé vált. A két szomszéd állam keresztényé lett és ezzel megszűnt Közép-Európa természetszerű ellensége lenni és megfelelt hivatásának. Nem, mint Közép-Európa közjogi kiegészítő részei, hanem mint önálló állam: Lengyelország és Magyarország elzárták azokat a kapukat, amelyen át Közép-Európát Ázsiának nomád és pogány népei fenyegették. Ranke, a történetírás ezen dísze mondja, hogy a magyarok letelepedése a Duna-Tisza között nem volt németellenes esemény. Igaza van. Azt hiszem a magyarok államalkotása Pannóniában használt a németeknek. A német és magyar temperamentum közt való ellentét és hosszú századok alatt előfordult hibák és összeütközések ellenére állandó érdekközösség kapcsolta őket egybe, amely nagy világtörténelmi eseményekben nem egyszer nyilvánult meg. A két szomszéd nemzetet, a magyarok bevonulásának percétől a mai közös harcokig, számtalanszor hozták a geográfiai és ethnográfiai viszonyok egy közös táborba. Árpád lovasai s Arnulf király páncélosai együtt törték meg Svatopluk nagy Morva birodalmát; a mareh-völgyi csatában német és magyar vitézek együtt akadályozták meg, hogy a mai Ausztriát cseh Ottokár szlávizálja; a Hunyadiak hősi küzdelmükkel Magyarország talaján Németország határait is védték; amint nem bírtuk magunkat a török nyomása ellen önállóan fenntartani, a német hatalomban kerestük támaszunkat; Lothringern Károly, Badeni Lajos s Eugen herceg vezetése alatt német fejedelmek és katonák küzdöttek Magyarországon Németország biztonsága

és Magyarország felszabadítása érdekében; a Habsburgokat s Hohenzollerneket magyar államférfi hozta baráti frigybe és a magyar befolyás mindig a német-osztrák-magyar szövetség mellett gyakoroltatott. Azok a titáni harcok, amelyeket német és magyar katonák Németország és Magyarország védelmére együtt folytattak a Kárpátok alján, logikus folytatásai a német és magyar történelem sok nagy tényének.

A második kísérletet Közép-Európa megszervezésére a Habsburg-dinasztia tette meg. E dinasztia világhatalmi pozíciójának alapja: sok koronára szerzett örökjoga; világtörténelmi hivatása pedig az volt, hogy *Közép-Európát egyrészt a törökök rohama, másrészt a francia túlhatolom ellen megvédje*. Mint a régi német császároknak, nekik is nyugat és kelet felé kellett küzdeniök és pedig sok tekintetben nehezebb viszonyok között, mint elődjeinek. Keleten a muzulmán világhatalom sokkal veszélyesebbé vált Bizánc eleste után a török szultánok vezetése alatt, mint az arabs kalifák idejében. Az utolsó Karolingek és Capetek alatt elgyengült és darabokra oszlott Franciaország a Bourbonok hódító államává vált.

S ezért míg a középkor nagy német császárai tulajdonképpen folyton offenzív politikát folytattak, addig a Habsburg-dinasztia küzdelme, magasratörő röpte és V. Károly világbirodalmi ambíciói ellenére: védelmi volt. Védelmi épp úgy Richelieu, Mazarin, XIV. Lajos, I. Napóleon és III. Napóleon imperializmusa, mint Szülejmán és a Köprüliek támadása ellen. S ámbár alig van alakja a történelemnek, aki kevésbé volna szabadsághős, mint I. Lipót császár, vagy Eugén „a ne-

mes lovag”, mégis harcaik Európa szabadsága és a politikai egyensúlyának harcai voltak s legyőzetésük Közép-Európa, sőt mondhatni egész Európa szabad fejlődésének sírja lett volna.

A Habsburgok birodalomalkotó törekvése egész Közép-Európára kiterjeszkedett ugyanazokon a területeken, amelyekre elődjei: Olaszországra, Lengyelországra és Magyarországra.

Sikerült is Közép-Európa államainak nagyrészét uralma alatt egyesíteni, de a kívánt eredményt mégsem érte el. Nem bírta Közép-Európából organikus egységet alkotni és nem bírta egyes részeinek belső fejlődését sem olyan egészséges alapokra fektetni, hogy mindegyik külön-külön saját jövőjét és önállóságát biztosítani képes lett volna.

A német birodalmat már nagyon meggyengült állapotban vette át, de még széjelébb eső állapotban hagyta el.

Amikor a Habsburgok a császári trónra ültek, a birodalom külön, önálló, egymással gyakran küzdő részekre oszlott ugyan, de ezek a részek nem voltak elvi ellenségek, a vallásháborúk óta pedig Németország két ellenséges tábor között oszlott meg. A császárság mindinkább veszített terrénumot, mindinkább előre nyomultak az egyes territorális fejedelmek, a fejlődés vége pedig az lett, hogy a Habsburg-dinasztia hatalma mindinkább saját örökös tartományaira redukálódott és mellette megalakult Németországban Poroszország, mint természetes versenytársa és ellenlábasa.

A Habsburg-dinasztia Magyarország által a keleti kérdésben érdekelve, az olasz kérdésekben elfog-

lalva, a császárság tradíciói és hivatása által a katholicizmus érdekeihez kapcsolva, a nagyszámú nem német lakossággal és a német birodalomhoz nem tartozó területtel: nem azonosíthatja magát állandóan a német birodalom érdekeivel, igen gyakran dinasztikus és örökös tartományainak lokális érdekeit a német birodalom érdeke fölé kénytelen helyezni.

Poroszország ellenben csaknem a maga egészében a német birodalomban feküdt. Érdekei azonosak a német érdekekkel. Mikor teljesen egoisztikus politikát folytatott, amikor kizárólag csak magára gondolt, akkor is német érdekeket szolgált, amint ezt például Nagy Frigyes tette, ki akkor is a német jövő alapjait erősítette, amikor a császár ellen küzd, azon császár ellen, aki szövetségben Franciaországgal és Oroszországgal Németország integritását is veszélyeztette. Poroszország legyőzete annyi jelentett volna, hogy Oroszország, Svédország, Dánia és Franciaország német területet nyernek. Így Németország tényleges feje nem képviseli többé a német érdekeket, hanem azt nem egyszer ő ellene Németország másik részének kell megvédenie, ami természetesen a császárok vezetőszeropét mindig inkább alább szállítja.

A XIX. században Napóleon hadvezéri zsenije alatt végül teljesen összeroskad a német birodalom és a német Bunddá lesz, amely klasszikus példája marad mindenkor annak, hogy minő ne legyen a szövetséges államok szervezete. A volt császár Bundpräsi-dentté válik és annyira tehetetlen, hogy gazdaságilag is kiszorítják Németországból a német vámunióval. Németországnak többé nincs egységes akarata. A ré-

szek liberum vetoja minden percben megakaszthatja a birodalom határozatát. S a nagy nehezen esetleg kialakult akaratát nem bírja végrehajtani, mert minden egyes lépést hosszadalmas tárgyalások, kupaktanácsoknak kell megelőzni. Teljesen hiányzik az elhatározásnak az az egysége és gyorsasága, amely nélkül sikeres külpolitikát vagy háborút folytatni nem lehet.

Közép-Európának vezető nemzete, a német odáig súly ed, hogy alkotmányát nemzetközi szerződésbe foglalják és ezzel az összes nagyhatalmak bizonyos beavatkozási jogot látszanak nyerni Németország belügyeibe.

Németország ellenállási képessége már nem is a német szövetség közös jogi szervezetének a működésén alapul, hanem az egymástól független Poroszország és Ausztria esetleges szövetségétől, amelyet azonban akadályoz, hogy mindketten Németországban való vezetőszerere törekszenek.

A Habsburg-dinasztia szerencsésebb munkát végez Közép-Európa keleti részén, ahol örökösödési jogának kimondása és a törvényben kimondott kölcsönös védelmi kötelezettség által reális alappal bíró monarchiát alapít.

Az osztrák és cseh örökös tartományokat egybeolvasztja, kultúrállapotait fokozza és Magyarországot a töröktől felszabadítja. De hatalmának igazi alapját képező országaiban sem bírja azt a teljes erőt kifejteni, amelyre szerencsésebb fejlődés mellett képes lett volna. Ha német feladatai teljesítésében az a tény akadályozta a dinasztíát, hogy sok más célja, érdeke, kötelezettsége van, úgy ezek sokfélesége és főleg né-

met birodalmi kötelezettségei miatt saját dinasztikus érdekeit sem bírja mindig kellőleg szolgálni. Igaz, hogy a birodalmi Strassburgot olasz birtokokért adja cserébe, de azt a török hadjáratot, amely Bécs felmentésével indult meg és családjának hatalmát fokozta volna, a Rajna határának védelme miatt hanyagolja el.

Annyi irányban van angazsírozva a Habsburg-dinasztia, hogy egy irányban sem bír teljes erővel felépíteni s azt az eredményt elérni, amelyet következetesen egy cél felé irányított, állandó akció biztosíthatna, így például a magyar faj, amely az önállóságot és szabadságot, amelyhez annyira ragaszkodott mindig, azért korlátozta, hogy védelmet találjon a török veszedelem ellen, nagy részében meginog hűségében; amikor a várt segítség nem jön, hanem ahelyett a mentőkar fojtogatni is kezdi.

A Habsburg-dinasztiának természetyszerűleg ösztöne, kívánsága különböző részekből álló birodalmát egységes birodalommal olvasztani, nem válik hasznára. Célját el nem éri. Nemcsak az akadályozza, hogy sok az ellensége a szélrózsa minden irányában, hogy sok különböző ambíciója van, hanem a geográfia se kedvez törekvésének. Hogyan olvassza össze a centrumtól teljesen távoleső, tőle elválasztott Belgiumot és olasz tartományokat Magyarországgal, mikor ezen országoknak semmi közös érdekük, semmi gazdasági, szociális, vagy szellemi kapcsuk nincs? A monarchia egységes erejét szolgáló imperialisztikus és centrális politika így tényleg gyengíti a monarchiát, mert reakciót szül és a megelégedést és ragaszkodást jobban apasztja, mint a mechanikus kapcsokat erősíti.

Olaszországban még kevésbé sikerül a konszolidáció és szervezési munka. Olaszország mindenkor a világhatalomért küzdő tényezők versenytere volt. Amint a középkorban a német császárok, Bizánc, a szaracénok és a pápa küzdelme, úgy e korban a Habsburg-dinasztia, a franciák, spanyolok és a pápák versenye tette lehetetlenné Olaszország nemzeti alapon való egységes megszervezését. Az európai háborúk győzői olasz földdel fizetetik magukat ki, úgy, hogy végül Olaszország megszűnt, mint Metternich herceg magát kifejezi, egy politikai fogalom lenni, az csak egy geográfiai elnevezéssé vált. S ha a XVIII. században a darabokra hasadt Olaszország adott is erőt a dinasztíának, a XIX. században már annak gyengeségévé vált, mert a nagyranőtt nemzetiségi érzés számára tűrhetetlenné vált az idegen uralom s az olasz állapotok képezték Ausztria Achilles-sarkát. E szerencsétlen helyzet káros visszahatását képezi Olaszország mai szereplése is, melynek lélektani háttere a régi tradíciókból fakadó osztrák-gyűlölet.

És Lengyelország, Közép-Európa északkeleti bástyája egészen rombadőlt. Még a XVI. század végén Szobieszki nagy szolgálatot tesz Közép-Európának, mikor Wient felszabadítja és a török elleni hadjáratban résztvesz, de egy század múlva elbukik Lengyelország, éppen abban a percben, amikor a kelet új hatalma, a cárizmus ellen ő volna a leghatásosabb és legtermészetesebb védőbástyája Közép-Európának.

Közép-Európa olyan gyenge, Ausztria és Poroszország olyan ellenségesek, hogy nem bírják a belsőleg meggyengült Lengyelországot Oroszország fojtó ölelése

ellen megvédelmezni és érdekeiket azzal akarják megővni, hogy részt kérnek Lengyelország örökségéből maguk is és Oroszországnak megerősödését saját megerősödésük tényével igyekeznek ellensúlyozni.

Mikor az orosz az utolsó csapást méri Lengyelországra, csak a török siet segítségére, ki azonban már erre nem képes. Lengyelország saját hibája és Közép-Európa kaotikus állapotai következtében éppen akkor esik el, mikor a legnagyobb szükség lett volna rá. A történelem logikájának felelne meg, hogy Közép-Európa új megerősödésével együtt, újra ébredne a reá támaszkodó Lengyelország,

Közép-Európa állandó, sok százados szervezetlensége nagy bajok forrása volt. Sok támadásra buzdította Európa szélső részeit és sok véröntás okává vált. Ez tette lehetővé a harminc éves háborút, amely azért vált olyan hosszassá és mérgessé, mert belső gyengesége folytán Németország nemcsak a vallási ellentétek rabjává, hanem minden ambíció érvényesülésének klasszikus talajává vált és ott mérkőzött meg Richelieu és Mazarin, Gusztáv Adolf és Wallenstein dicsvágya a Habsburgok politikájával, a jezsuiták és a pápák hatalmával.

Ez tette lehetővé XIV. Lajos és I. Napóleon pusztító korát, ez tette lehetővé, hogy a félhold oly sokáig uralkodjék a Duna és Tisza között, ez tette lehetővé, hogy Oroszország fokról-fokra előre nyomuljon Európa közepe felé és ma Berlint, Wient, Budapestet és Konstantinápolyt fenyegetse. Ez tette lehetővé, hogy Nagy Péter Svédországot megtörje, Lengyelországot meggyengítse s hogy utódai a Poroszország és Ausz-

tria közötti viszályt kihasználva, lépésről-lépésre közelítsék meg e nagy cár legtávolabbi céljait. Emiatt mondhatta Miklós cár, „hogy, ha magamról beszélek, Ausztriáról is szólok”, emiatt vált Olmützben Poroszország és Ausztria között viszály bírójává, ez magyarázza azt, hogy a porosz kormányt az 50-es években a kozákokkal merte fenyegetni.

Ez okozta a múlt század közepének azon sok vérontását, amelybe Poroszország és Ausztria küzdelmei és Olaszországnak anarchiája került.

A legnagyobb veszélyben az Európa közepén lakó népek szabadsága és az európai hatalmi egyensúly akkor volt, amikor a két szélső hatalma Európának összefogott s egyszerre támadt a közép ellen, vagy a francia és török, vagy a francia és az orosz. Mi magyarok többször éreztük e szövetség nyomasztó hatását. A török azért fészkelhette be magát országunk szívébe a mohácsi vész után, azért maradhatott országunk olyan sokáig a vad pogányság martaléka, mert I. Ferenc óta Franciaország és a török szultánok sokszor egyetértve és még többször egy időben támadták, vagy fenyegették a Habsburgok birodalmát. Mikor végül Magyarország felszabadítására került a sor, megint csak XIV. Lajos franciái és a törökök összeműködése akadályozta az elért győzelmek teljes kihasználását.

Németország végpusztulás szélére jutott, amikor Tilsitben Napóleon és Sándor cár Németország és Poroszország rovására megegyeznek, A német önállóság csak annak köszönheti fenmaradását, hogy ez a szövetség nem tartott soká és ellenségeskedéssé vált.

A NÉMET EGYSÉG.

Osztrák-magyar-német szövetség: A további közelelés szüksége.

Közép-Európa megszervezésének kérdése kedvező fordulatot a XIX. század második felében vett és pedig legelső sorban Bismarck érdeme folytán. Világtörténelmi jelentősége e nagy német államférfinak nemcsak abban áll, amit Németország egyesítése érdekében elért, hanem abban is, hogy neki van a legnagyobb érdeme Közép-Európa új és erőteljes megszervezése körül.

Nagy szerep jutott megrendíthetetlen támaszá-
nak, I. Vilmosnak és a hallgatag Moltkénak, nagy szerep jutott a lángeszű Cavournak, nagy szerep jutott ősz uralkodónknak, Ferenc Józsefnek és azoknak a magyar államférfiaknak, akik a 67. átalakulásban tanácsosai voltak, nagy szerep jutott Andrássynak, aki a német szövetséget előkészítette és megkötötte, de a főérdem Bismarcké.

Az átalakulás két stádiumra osztható. Először meg kellett alakítani Olaszországot és Németországot, ami csak erővel történhetett meg, új alapon kellett szervezni Ausztria-Magyarországot és csak ezek után lehetett és kellett az így megalakult hatalmakat egymással kiegyeztetni és egy szövetségben egyesíteni.

Bismarck az egyetlen, akinek döntő szerep jutott és akinek politikája érvényesült épp úgy a harc stádiumában, mint a kiegyenlítés munkájában. Imponáló bölcsességének bizonyítéka, hogy a harcok közepette már előre gondolt a későbbi kibékülés szükségére és ezzel

azt tudatosan előkészítette, amit később létesített is.

A harcok kora 1859-ben az olasz háborúval indult meg és 1871-ben, a francia-német háborúval végződött. A reorganizáció kora 1872-ben kezdődik Andrassy külügyminiszterségével, aki három császárszövetségben kereste és találta meg a kontaktust Németországgal és döntő sikerét 1879-ben éri el, mikor létrejön a német-osztrák-magyar szövetségi szerződés. Látszólagos befejezése ez új alkotásnak 1882-ben történik a hármasszövetség megalakításával, de ez csak látszólagos siker volt, csak momentán érdekeket szolgált; Közép-Európa ereje és biztonsága csak a német-osztrák-magyar szövetségen nyugodott ez után is, amit ezt korábban sokan érezték, ma mindannyian tudjuk.

E sikeres munka folytán sokkal nagyobb erő állott Közép-Európa rendelkezésére, mint eddig és megszűnt az az állapot, amely a politikai szupremáciát a múlt század közepén vagy I. Miklós cárnak, vagy III. Napóleonnak biztosította.

Bebizonyosodott, hogy az egymástól teljesen független hatalmak jobban összetartanak és igazibb egyiséget képeznek, mint a közjogi kapcsok által összeszerített államok. S Közép-Európa ezen új alakulása a világbéke legfőbb biztosítéka is volt. Míg a francia szupremácia örökös háborúkra vezetett, mint azt XIV. Lajos és a Napoleonok történelme bizonyítja, addig Közép-Európa előtérbenyomulása a béke korszakát nyitotta meg. Igazságtalanul vádolták és vádolják folyton Németországot agresszív politikával, azzal, hogy Németország lényegénél fogva hódító; hibásan hozzák fel

e vád igazolásául a Bismarck által okozott háborúk nagy számát. Ha napóleoni viszketeg, dicsőségvágy vezette volna Poroszországot azon háborúba, amelyekkel Németországot megalakította, akkor fényes győzelme után csak még gyakrabban zavarta volna meg a békét, mint korábban tette. Mivel azonban az egyesítés után egyetlen háborúja sem volt, világos, hogy előbbi harcaiban sem a háborús szellem vezette, hanem egy pozitív cél, az egyesülés, „amelyet másképen, mint erővel valóban nem lehetett megvalósítani. A német politika teljes különbségei az egyesülés előtt és után az igazságos szemlélet arról győzheti meg, hogy Németország békés tényezője a világrendnek és hogy valódi rémregények azok a hírek, amelyeket az entente Németország túrhetetlen agresszivitásáról terjeszt.

De bármiken legyen ez, természetes, hogy Európa közepének ezen megszervezése nem maradhatott visszahatás nélkül azoknál, akik addig a szupremáciát a maguk biztos tulajdonának és jogának tartották, olyan visszahatás nélkül, amely előbb-utóbb a világbékét is veszélyeztethette. Míg csak német-osztrák-magyar szövetség állott fenn, amely kizárólag csak Oroszország elleni védelemre szorítkozott, Franciaország nem érezte magát veszélyeztetve s ezért nagyobb ellenszövetség nem jött létre. Amint azonban az olasz is belépett a szövetségbe és pedig a Franciaország elleni védelem céljából, akkor e helyzet meglátszott változni. A vélt veszély hatása erősebbé vált azon belpolitikai okokénál, amelyek addig lehetetlenné tették, hogy a radikális köztársaság a konzervatív cárizmussal szövetkezzék. Létrejött a francia-orosz szövetség.

De ez még egymaga nem veszélyeztette volna a világbékét. Közép-Európa annyival erősebb volt a két-tősszövetségnél, hogy ez utóbbi nem gondolhatott támadásra; a hármasszövetség pedig alapgondolatánál fogva teljesen békés volt.

A világháború veszélye csak akkor vált akuttá, amikor Németország haladása meglepő arányokat vett fel és ennek megfelelően világbirodalmi politikát kezdett folytatni, amikor flottát épített és arról kezdett beszélni, hogy szüksége van kolóniákra és Törökországban aktív szerepet vitt.

Németország ezen ritka, erőteljes fejlődésének legfőbb hatása az volt, hogy Anglia, amely eddig legtöbbször Közép-Európával tartott, amely épp úgy a XIV. Lajos és I. Napóleon elleni harcokban, mint az orosz szupremácia elleni küzdelmekben előljárt, amely Beaconsfield és Salisbury alatt még Bismarck Németországával jólábrándult és II. Vilmos császárral megkötötte a helgolandi szerződést, a németellenes táborhoz csatlakozott. Németország világpolitikája ezenkívül Oroszországban is izgató hatást gyakorolt, mert azt a hitet keltette, hogy a német fogja magát Konstantinápolyban és Kis-Ázsiában befészkelni. Bízva Anglia nagy flottájában, pénzerejében, azon nagy befolyásban, amelyet a hosszú tengerparttal és aránylag gyenge flottával rendelkező Olaszországra Anglia gyakorolt és félve a német Drang nach Ostentól, Oroszország és Franciaország agresszívebb politikát mertek és akartak folytatni. Szaporodtak a diplomatikai összejutások, fokozódott a fegyverkezési verseny. Anglia frontváltása előtérbe tolt a keleti kérdést is,

amennyiben a japánnal való szövetség által Anglia elállta azt az egyetlen utat, amelyen Oroszország terjeszkedése nem ütközött Közép-Európa érdekébe és saját balkáni politikájának megváltoztatásával, régi oroszellenes tendenciáinak feladásával megnyitotta az utat Konstantinápoly és Belgrád felé az oroszok előtt. Oroszország megbékült a háború gondolatával. Olyan politikát mert folytatni, amelynek tudomása szerint is háborúra kellett vezetnie.

Szerbia ellenünk irányzott agresszív politikáját védelme alá vette, ámbár velünk való százados viszonyában megtanulta és a geográfiai helyzet is világossá tette, hogy mi azt meg nem tűrhetjük és az minket háborúra fog készíteni. Nemrég olvastam a Deutsche Revueben a 70-es évek egyik vezető orosz államférfiának Schuwalownak a levelét, amelyben mondja, hogy Szerbia orosz protekturátus alá vétele háborút jelent.

Hülyéknek kellene tartani az orosz államférfiakat, ha azt tételeznék fel, hogy ma elfelejtették azt, amit Schuwalow tudott. Pedig nem azok.

S a szerb Hartwig-féle politika tényleg háborúra vezetett, talán valamivel korábban, mint azt Péterváron gondolták.

A népek szenvedélyével nem lehet játszani. Az orosz és angol protekturátus által merésszé vált szerb propaganda bombához nyúlt és evvel a világot háborúba lökte.

Oroszország már olyan közeinek érezte a háborút, annyira vágyódott Közép-Európa letörése és megalázása után, másrészt annyira félt Németország és a mi vélt agresszivitásunktól, olyan erősnek érezte magát,

hogy inkább megkockáztatta az azonnali háborút, mint sem hogy olyan megoldást elfogadjon, amelynek következtében esetleg Szerbiának támaszát egy későbbi háborúban elveszíthette volna.

Anglia, amely szintén nem akart, – úgy hiszem – még háborút, szintén inkább elkezdte azt, mintsem hogy elviselje Franciaország meggyengülését és az el-lenségévé vált Németország megerősödését. A háború végső és igazi oka tehát, hogy Oroszország és Franciaország nem bírtak Közép-Európa erőteljes megszervezésébe és Németország haladásába megnyugodni, azt állandó kórnak és veszélynek tartották és hogy olyan erősnek érezték magukat, hogy letörésében bíztak.

A háború ezen okával adva van annak célja is. Ha idegessé tette és nem bírta az entente Közép-Európa újabb erejét és megszervezését elviselni, úgy természetes, hogy esetleges győzelmét arra kell felhasználnia, hogy Közép-Európát a Bismarck előtti idők állapotára súlyosza vissza és organikus alapokra helyezze saját állandó szupremáciáját.

Ezzel szemben adva van a mi politikánk is. Győzelmünket arra kell felhasználni, hogy Közép-Európát még erősebbé tegyük, még jobban megszervezzük. A háborút Közép-Európa azon hatalmi helyzetének védelmére folytatjuk, amelyet a közelmúltban elfoglaltunk és ha nem akarjuk, hogy vérünket hiába ontottuk legyen, a háborút akként kell végezni, hogy ez az összetartó erő még fokozódjék és végleg elfogadtassék, mint fait accompli.

Annál szükségesebb ez, mert az utolsó évtizedek-

ben óriási mértékben nőtt meg Oroszország és Anglia mellettük csak a különálló Németországnál és a különálló Ausztria-Magyarországnál is jóval nagyobb erő érvényesülhet,

Az entente telekürtöli a világot, hogy Németország veszélyezteti a világ hatalmi egyensúlyát. De ez nem igaz. Á la longue csak Közép-Európa szoros szövetsége fogja a világ egyensúlyát fenntarthatni.

Én a legnagyobb tisztelettel viseltetem a német kultúra, a német szervezési képesség, a német bátorság, a német tudás iránt. A germán a mai világharcban is bebizonyította, hogy az egész világtörténelemben ismert fajok legnagyobbjaihoz tartozik, de azért mégis csodálom, hogy éppen azok, akik a németet szeretik lekicsinyelni, önkéntelenül olyan túlzott elismerésben részesítik és olyan fölényt tulajdonítanak minden egyes németnek, hogy önmagukkal és másokkal el bírták hitetni, hogy a német, túlerő, kontinentális fekvése és a kedvezőtlen számarányok ellenére, az európai egyensúly és a nemzeti önállóságuk legnagyobb veszélye;

Nézzük csak a számokat. 1870-1910-ig Németország lakossága, igaz, hogy főleg Franciaországéhoz viszonyítva, tetemesen szaporodott, ugyanis 24 millióval nőtt meg, de Oroszországé ugyanezen idő alatt 85 millióval szaporodott meg és Angliáé 44 millióval, A különbség Németország és Oroszország lakossága között 1870-ben csak 46 millió volt, míg 1910-ben már 107 millió. És mégis mindenki csak a német szaporodásról beszél, ebben látja az egyensúly veszélyeztetését, semminek sem tekintvén Oroszországnak ezt a

szédületes nagy szaporodását. 1870-ben Oroszországnak csak 11 millióval volt népesebb, mint a két szomszéd középeurópai hatalom együttvéve (75 millió 86 millió ellen), 1910-ben ellenben már 57 millióval, tehát megközelítőleg annyival, mint Ausztria-Magyarország lakossága, tesz túl Oroszország a két szomszédos államon (107 millió 177 millióval szemben). Oroszország ezen óriási előhaladásának veszélyes voltát még fokozza az a fejlődés, amely előtt még állhat, az az óriási nagy tér, amely rendelkezésére áll, hisz a lakosság sűrűsége messze alatta van még a magyar átlagnak is. Egy négyzetmérföldön Oroszországban átlag 19 lakó él, Németországban 210, Magyarországon 66. Még a népesebb európai Oroszországban is csak 64 ember lakik ezen a területen. Valóban szédületes tehát az Oroszország előtt még nyitvaálló fejlődés aránya. S Anglia is rohamosan növekszik. Emellett a kolóniáinak nagyrészt annyira magához fűzte, hogy – amint a jelenlegi háború mutatja – óriási terjedelmű birodalmának egysége is gyarapodik.

Ilyen viszonyok között Közép-Európának szorosabb szervezkedése elkerülhetetlenül szükséges önvédelmi célból s az európai egyensúly fenntartása érdekében is. S e szervezkedésnél szükséges, hogy az ösztartozás világos intézménye is kifejezésre jusson.

Ha az entente Közép-Európával szemben agresszív politikát mert folytatni, úgy ez abból a reményből is fakadt, amely sohase szűnt meg teljesen, hogy sikerülni fog a szövetségstársakat egymástól elválasztani. Olaszországra nézve számításuk be is vált. VII. Eduárd az annexió előtt minket a németektől el akart

választani. A mostani világháború előestéjén remélték, hogy sikerülni fog Németországot arra bírni, hogy ránk nyomást gyakoroljon s minket olyan önmegalázásra bírjon, amely azután meggyengített volna és éket ütött volna a szövetségbe. Egyes belpolitikai tünetek, belső viszályok még azt a hitet is ébresztették, hogy főleg Ausztria és Magyarország gyengék és egy orosz támadással szemben nem lesz meg a kellő lelki harmónia a monarchiában.

Németország épp úgy, mint Ausztria-Magyarország, találhat magának momentán más szövetségest is, sőt egymás cserbenhagyására talán nagyon kecsesgető ígéretekkel is fogják csábítani, de egyet sem, amely olyan megpróbáltatáson ment át, amelyhez annyi szent emlék, annyi közös hőstett, áldozat és erőfeszítés emléke csatolná; egyet sem, amely biztos lenne, ahol a csalódás ki volna zárva; egyet sem, amelynek nem kellene nagy ellentétes érdeket legyőzni, amelynél nem volna meg a bomlás csirája. S más barátot is annál könnyebben fogna találni, mentől biztosabb az összetartásuk. Ezen belső kapcsolatnak azonban természet-szerűleg a monarchiák és államok függetlenségének gondolatán kell alapulnia, épp úgy Ausztria-Magyarország és Németország külön állására, mint Magyarország törvényes függetlenségére. Tanuljunk a történelemből. Ne felejtjük, hogy a régi szervezkedések azért nem sikerültek, mert mindig *egy imperialisztikus gondolat a maga előnyére akarta azokat kihasználni és hogy az újabb szervezkedés azért sikerült, mert az egyes államok és nemzetek függetlenségén épült fel*

és a szükséges összeműködést a részek teljes szuverenitásával bírta megegyeztetni.

A közép-európai szövetség célja a benne lakó nemzetek egyéniségének tökéletesebb kifejtése és nagyobb biztonsága. Amint tehát ez utóbbit a szervezkedés formája veszélyeztetné, a célt áldoznók fel az eszköznek.

A két szomszéd nagyhatalom szilárd szövetségének hivatása délkeletfelé vonzást gyakorolni és szövetségének körét kiterjeszteni távoli tengerekig, úgy, hogy barátságos, egymásra támaszkodó népek blokkja válassza egymástól el mai ellenségeink birodalmait Európán kívül is. S ne féljünk, hogy ez a mai ellenségeskedést újra felidézi, mert minél erősebbek vagyunk, minél zártabb egésznek képez a szövetségeseink phalanxja, annál biztosabban érhetjük azt is el, hogy ellenségeinket kibékítjük.

A világ békéjét azzal biztosíthatjuk a legjobban, ha erősek vagyunk és ugyanakkor békés politikát folytatunk.

Minél világosabb, kétségbevonhatatlanabb, biztosabb egységünk és összetartozásunk, minél nagyobb az erőnk, annál kevésbé fognak velünk packázni merni és annál kevésbé fognak újra a diplomatikusan küzdelmeknek azon lejtőjére jutni, amelyek örökös fegyverkezésen át, végül a háborúhoz vezetnek s annál könnyebben folytathatunk békés politikát.

AZ ÚJ KÖZÉP-EURÓPAI SZÖVETSÉG.

Politikai, katonai, gazdasági körvonalai.

Nem kívánok a nagy cél elérésének, részleteinek és eszközeinek ecsetelésébe ereszkedni. Csak az államélet azon főbb ágait akarom röviden megemlíteni, melyekben a közeledés képzelhető és kívánatos és egynehány lehető megoldási módról kívánok említést tenni anélkül, hogy magam végleg egyik vagy másik lehetőséghez kötném. Hisz a kérdésben nem is annyira az elméletileg legcélszerűbb, mint inkább a *keresztülvihető* megoldást fog kelleni választani.

Először a *politikai szövetség* kérdését kellene reformálni. A kölcsönös segítség kötelezettsége ma csak az orosz támadás, vagy kettős támadás esetére szól. Az élet azonban sokkal messzebb ment és sokkal belsőbb egységet létesített a szerződés szavainál. Mi Algezirasznál a kötelesnél messzebbmenő támogatásban részesítettük az izolált szövetségest. Angliának minden olyan csábítását visszautasítottuk, amely a Németországgal való teljes szolidaritást gyengítette volna. Németország azon viszont-biztosítási szerződést, amely Oroszországhoz kapcsolta és a kölcsönös bizalmat és teljes összműködést lehetetlenné tette, megszakította. Az annexiók krízisben és a jelenben is olyan teljes erkölcsi és politikai összeforrottságot bizonyított Németország, amely messze túlment a szerződés rideg betűin, amely igazolta Bülownak a Nibelungeni hűségről mondott szép szavait. Az így fejlődött élethez kell alkalmazni a jogviszonyt, 1879-ben azt hiszem, helyesebb volt a szerződésnek korlátozott volta, ma azonban

a helyzet megváltozott. Amikor Bismarck még Hekubának nevezhette a Balkán állapot) át, visszas lett volna, hogy mi kötelezettséget vállaljunk francia-német viszály miatt vérünket ontani. Azonban ma az érdekek különválasztása lehetetlen, ma két nagyhatalom párbaja többé alig képzelhető; a világ két táborra oszlott, Németország és a mi sorsunk annyira egygé vált, hogy bármelyiknek a meggyengülése a másiknak is elgyengülését jelenti s a másikat azonnal az ellenfelek koncentrikus támadásának tenné ki. Ma csak akkor segítünk igazán egymáson, ha minden európai kérdésben szolidárisak vagyunk és ha mindenütt tudják, hogy egymástól nem vagyunk elválaszthatók.

Ennek a szövetségnek több lehető formája van; az európai terület garانتálásában, vagy amint azt Bismarck javasolta 79-ben, *általános védszövetségben* állhat. Üdvös volna olyan *katonai konvenció* is, amely a szövetséges hatalmak védrendszerét: kiképzését, felfegyverzését hasonlóná tenné és ezen hadseregek tisztikarát, már a béke idején is, közelebb hozná egymáshoz, esetleg közös manővereket rendszeresítene stb.

A harmadik tér, amelyen közelítés szükséges: a *gazdasági*.

Nemcsak azért, mert ha azt akarjuk, hogy a politikai szolidaritás érzete igazán megrendíthetetlen gyökeret verjen társadalmainkban, akkor kívánatos a belsőbb érintkezés, hanem azért is, hogy ellenálló erőnk fokozódjék.

Remélhető, hogy a mai háborúval járó irtózatossálgóldozat és vérontás hosszú időre elveszi a népektől a

háborús kedvet, de ez korántsem biztos. Félek tőle, hogy a háború annyi gyúanyagot fog összehalmozni, hogy belőle új vész fog keletkezhetni. Mindenesetre el kell erre az eshetőségre is készülni. És azért a gazdasági felkészültségről is kellőképpen gondoskodni kell.

A világháború sikeres vitelének előfeltétele az, hogy lehetőleg mindazt magunk állítsuk elő, ami a harc folytatásához, a harci eszközök készítéséhez és a nép ellátásához szükséges. Különösen szükséges ez Anglia esetleges ellenfeleinél, amelyeknek a kiéheztetés és a blokád ellen is meg kell tudni magukat védeni. Ezen szempontból szükséges, hogy már a béke idejében annyira kifejlesztessék a mezőgazdaság, hogy az nagy tömegeket láthasson el eledellel és így az egész szövetség népének élelmét hosszú időre, egész évre, termésről-termésre biztosíthassa. Ha ma az a termelőképessége volna egy holdnak Magyarországon és Ausztriában, amely Németországban van, akkor kevés gondot okozna az angol blokád, Ezért kívánatos, hogy a német nagyobb fogyasztási piac és nagyobb tőkeerő már béke idejében az osztrák és magyar mezőgazdaságok intenzívebb vitelében segédkezzék.

A szövetségesek közt való nagyobb forgalmi szabadság mellett szól az is, hogy a háború annál pusztítóbb hatással bír, minél nagyobb valamely államnak az ellenséges területtel, vagy az ellenség által tőle elzárható területtel való forgalma és minél kisebb a háború alatt is nyitvaálló gazdasági piacokkal való árucseré.

Ma Németország egyes részei súlyosan szenvednek azáltal, hogy iparuk Angliába, Orosz- és Franciaországba és a tengerentúli országokba való exportra

volt berendezve. Ha belsőbb lett volna a forgalom Ausztria, Magyarország és Németország között, a háború nem ejtett volna olyan mély sebeket a gazdasági életben, mint így tette.

És mikor fog a világ visszazökkenni a régi kerékvágásba, mikor fog a kölcsönös gyűlölet és egymáselleni mesterséges agitáció annyira lelohadni, mikor fog a kölcsönös bojkott, a kölcsönös idegenkedés megszűnni és az a társadalmi érintkezés és kereskedelmi forgalom újra helyreállni, amely régen volt és amely kizárólag a nyereség és veszteség törvényeihez alkalmazkodott?

És addig, míg ez meg nem történik, nem abszolút szükséges-e a háború által ejtett sebek gyógyítására, hogy megkönnyítsük azon népek közt való forgalmat, amelyeket a mai véres napok közelebb hoztak és a lehetőségig leromboljuk azokat a mesterséges vámpolitikai akadályokat, amelyek ezt a forgalmat eddig nehezítették?

S azt hiszem, hogy az a normális gazdasági helyzet helyreállítását is elő fogja segíteni, ha nem vagyunk mai ellenségeink jóakarátára utalva, hanem egymásban megtaláljuk a boldogulás előfeltételeit. Jobb szerződések kötését is könnyíteni fogja, ha kifelé bizonyos mértékig legalább együttesen lépünk fel. Csak a nagy gazdasági egységek fognak jó szerződéseket köthetni. Mind e tekintetek mellett szólnak, hogy Németország, Ausztriának és Magyarországnak gazdasági életét közelebb hozzuk.

Lélektani szükség, hogy a mai együttes küzdelem azon egyetlen stílszerű befejezéshez jusson, hogy akik

együtt véreztek, a béke munkájában is együtt dolgoz-
zanak.

Sok egyes érdek fog ellenállni a szükséges processzusnak, de ha kellő körütekintéssel, türelemmel és fokozatossággal, de ugyanakkor a szükséges eréllyel is fogunk haladni, célt fogunk érni. Meg kell védeni Ausztriának és Magyarországnak a németeknél gyengébb, de a természetes élet feltételeivel rendelkező iparágait, a tökéletesebb német ipar konkurrenciájától. Lehetőleg el kell kerülni, hogy az új alakulás harmadik államok jogaiba ütközzék és vámpolitikai komplikációkhoz vezessen. A szükséges áldozatoktól sem szabad visszariadni. Nagy gazdasági átalakulások sohasem történnek bizonyos gazdasági hátrányok nélkül. Ne felejtsük el, hogy világtörténelmi fontosságú döntések előtt állunk, hogy Európa fejlődése olyan korszakot él, mely nagy elhatározásokat igényel: bátorságot, széles látókört. Ma többet, nagyobbat érhetünk el és teremthetünk rövid időn belül, mint máskor, de mulasztással és hibával, kicsinyeskedéssel többet mulasztunk és nagyobb kárt tehetünk önmagunknak, mint bármikor máskor.

S ne felejtsük el, hogy a nagy területek, a nagy számok, óriási gazdasági egységek, nagy hadseregek idejét éljük; s az az erő, amely még tegnap imponált és vezetett, holnap már gyenge lesz és nem lesz saját sorsának sem ura. Ezért legyen és maradjon Németország-Ausztria-Magyarország szövetsége sziklaszilárd. Európa békés továbbfejlődését és a szövetkezett nemzetek jövő nagyságát csak ez biztosíthatja. Nem akarok jelen cikk keretében az esetleges hódítások

kérdéséről szólani, csak azzal végzem soraimat, hogy legerősebb meggyőződésem szerint a *hódítások kérdése eltörpül, fontosság és várható eredmények tekintetében saját magunk helyes szervezkedésének kérdése mellett.*

Közép-Európa ereje.

Az entente két alaptételt vet föl a maga igazolására. Az egyik szerint a német *hatalom* arányaival a világ egyensúlyát és szabadságát, a másik szerint a német *kultúra* és a német szellem irányzatával a világ-békét veszélyezteti. Az entente állításai szerint eszmények, a szabadság és béke kultusza harcol a hatalom és a háború kultuszával, a türelmesség a türelmetlenséggel.

Az oxfordi egyetem tanári testülete írja: „A háború két különböző elv harcát jelenti, az államérdek elvének harcát a törvény uralmának elvével.” Pallard tanár így vélekedik: „Elvek és eszmények harcáról van szó. Mi épp úgy hiszünk a politikai, mint a vallásos türelemben. A német politika alapelve: örök türelmetlenség.” Lodge tanár ezt írja: „A háború két kormányzati eszmény konfliktusa.” Az entente azzal a tétellel igyekszik igazolni a háborút: nem lehet túrni, hogy a legnagyobb erő továbbra is a legnagyobb önzésnek és a legnagyobb agresszivitásnak álljon rendelkezésére. Már maga ez az érvelés bizonyítja, mekkora bűn a jelenlegi háború. Amit védelemnek akar fölhozni, az a bűnnek beismerése. Világosan kiderül belőle, hogy az ententenak nem Németország politikája,

nem Németország valamely támadó cselekedete vagy fenyegető viselkedése adott okot a háborúra, hanem a németek szorgalommal, tudással, erkölcsökkel és szaporodással szerzett hatalmi helyzete és elméleti irányzatok, – ez pedig megbocsáthatatlan.

Mikor az első szövetség Napoleon ellen létrejött, a világ Spanyolországtól Moszkváig a korzikai türhetetlen zsarnoksága alatt állt és Európa elhatározását véres háborúk és folytonos hódítások is tették jogossá. Mikor Anglia a Habsburgokkal és Hollandiával szövetségre lépett XIV. Lajos ellen, ez már a merész és oktalan támadások egész sorozatát elkövette. Most azonban csupán a hatalmi helyzettel és néhány tudós-
nak az írásával akarnák megokolni a koalíciót.

Mikor mi a Szerbiában szított forradalmi agitációt, a Szerbiában szervezett gyilkosságokat nem akartuk erélyes elhárítás nélkül tovább tűrni, az entente ezen fölháborodott és azt mondta: egyesek cselekedeteiért az államot tettük felelőssé. Ezzel szemben ma egyes gondolkozók írásaiért a német államot akarják felelőssé tenni, mintha a porosz államnak joga és eszközei lettek volna, elkobozni Treitschke iratait, vagy Bernhardit bezáratni.

Csodálatos egy logika, amely jogtalanak tartja, hogy mi a szerb nemzetet bombák exportjáért és politikai összeesküvésekért megbüntessük, viszont jogosnak véli Németországot azért leigázni, mert nem nyomott el tudományos irányzatokat, amely abban, hogy a forradalmak és gyilkosságok melegágyát széttiporjuk, türhetetlen agresszivitás jelét látja, viszont jogosnak tartja megbüntetni egy nemzetet azért, mert néhány

fia bizonyos kellemetlen tudományos meggyőződéseknek adott kifejezést. Példátlan fölfogás, amely abból indult ki, hogy gyilkosságokat és összeesküvéseket fegyveres kézzel elnyomni nem szabad, elméleti nézeteket azonban tüzzel-vassal kell kiirtani.

Különös példája az elvakultságnak az is, hogy valaki a háború apostolait és dicsérőit egy világháborúval véli paralizálni, amely éppen amazoknak ad igazat és azt bizonyítja, hogy a nemzetek legfőbb tulajdonsága harci kedvük és harcképességük, legfőbb kincsük az ágyú és a puskák és amely világháború az összhang és a kultúra uralma helyébe a harci energia és a kérlelhetetlen elszántság uralmát helyezi, éppen azokért az eszményekért, amelyek rajongása Treitschkének bűnéül rovatott.

Hihetetlen logika az, amely szerint százezreket, milliókat meg kell gyilkolni azért, mert néhány földijük szerintök veszedelmes elméleteket hirdetett, mikor pedig ezek a százezrek és milliók nem tehetnek róla és ezeket az írásokat talán nem ismerik, talán nem is helyeslik.

A háború tehát az entente részéről még akkor is igazságtalan lenne, ha állításai igazak lennének, ha Németország hatalma veszedelmes lenne és kultúrája a háborús erények dicsőítésében és a háború elméleti igazolásában merülne ki.

De a fősorolt tények maguk sem felelnek meg az igazságnak. Németország ma tagadhatatlanul a legerősebb katonai hatalom, de egyenlőség soha sincs és el sem gondolható. Mindig van állam, amely erősebb a többinél és Németország túlsúlya éppen nem akkora,

hogy már egyszerű létével a világszabadságot veszélyeztetné. Németországnak nehezebb mint akármelyik más nagyhatalomnak, hogy folyton hódító politikát folytasson. Európa centrumában fekszik és kontinentális határai hosszabbak, mint akármelyik hataloméi. Míg Franciaország öt, Oroszország európai oldalán négy, Ausztria-Magyarország hat, addig Németország hét állammal határos és köztük van a három legnagyobb katonai hatalom.

Agresszivitása tehát a legtöbb állam érdekét azonnal veszélyeztetné és ezért Németországnak nehéz volna ellenfeleit egymásután legyőzni, ahogy ezt Napoleon megcselekedte. Kitenné magát szomszédai egyidejű támadásának. Ez a helyzet hozta magával, hogy II. Frigyes porosz király – bár egyáltalán nem volt olyan agresszív, mint I. Napoleon és távol sem rendelkezett a nagy francia hadvezér katonai hatalmával – első sikerei miatt egy nagy koalíció támadását vonta magára.

Bismarck fölismerte ezt a helyzetet és azért félt annyira egy koalíciótól. Bismarckot az a megismerés szorította mérsékelt politikára, hogy agresszivitása azonnal II. Frigyes helyzetébe sodorná és több fronton kellene harcolnia.

Európa szabadságát sokkal könnyebben veszélyeztetheti Oroszország, amelynek hátát óriási kiterjedése biztosítja, amelyet nem foghatnak két tűz közé, amelynek túlsúlya nem veszélyeztet azonnal csaknem minden nagyhatalmat, vagy Angolország, amelyet tenger vesz körül. Németország nyers ereje sem olyan, hogy túlságos hatalmat biztosítana

neki, mert kétségtelen, hogy Nagy-Britannia vagy Oroszország mellett kiterjedésre eltörpül. Lakossága is elenyészően csekély a két államhoz képest. Rendkívül bámulom ugyan a nagy német tudást, a német szervezőképességet, a német vitézséget, de igazán nem tartom a németet annyira Übermenschnek, hogy a világszabadságot ettől a hetvenmillió némettől fenyegetettnek hinném, mikor hiszen mellette a britt birodalom négyszázmillióból áll, másik szomszédjának lakossága pedig százhetvenmillió. És bár Németország mindenestre szép jövőnek néz elébe, mégsem képes olyan hirtelen, ugrásszerű haladásra, amelyet Angolország és főképp Oroszország mutattak és még mutatnak.

Valóban sajátságos, hogy a német fajt ellenségei annyira értékelik, hogy a világszabadságot nem a sokkal nagyobb nyerserejű óriási világbirodalmak, hanem a németiség részéről vélik fenyegetettnek.

Talán még érthetlenebb és tarthatatlanabb a háborúnak az a folytonosan megismételt igazolása, hogy Németország a porosz militarizmus szellemének hatása alatt áll, hogy Németország kultúráját Treitschke és Bernhardi írásai jellemzik, hogy Németország kultúrája veszedelem az emberiségre. Nem jogtalan, sőt nevetséges-e a német nemzetet azonosítani akarni egy iskola tanításaival, a német nemzetet, amely sokoldalúságával tűnik ki, amelyben csaknem minden irányzat képviselve van, amelyben az antimilitarisztikus szocializmusnak és nemzetköziségnek éppen olyan hatalmas szószólói vannak, mint a militarizmusnak és nacionalizmusnak, ahol a jogtudomány-

nak és jogtiszteletnek olyan nagyok és régiek a hagyományai, mint talán egyebütt sehol? Németországot még nemrégén a tudósok nemzetének tartották és gyakorlatiatlan szellemén az egész világ gúnyolódott. A közvélemény nagy része ma az ellenkező végletbe esik és az egész nemzetben csak a porosz katonát, a junkert látja. Ma azonban épp úgy tévednek, mint a múltban. Erre a tévedésre nagy világtörténelmi események vezették az európai közvéleményt.

Németországban ma is a békeszerető, reálisan gondolkozó elemeké a túlsúly, nem a háborút dicsőítő militarizmusé. Ezt a tények bizonyítják. Másképp mivel volna magyarázható az a bámulatos tény, hogy Németország 1870 óta folyton békés politikát üzött, hogy Németország – míg Anglia hódításról-hódításra haladt és csaknem szakadatlanul háborúskodott a világ valamelyik szögletében, míg Franciaország óriási gyarmatbirodalmat alapított – mindig csak kisebb hódításokat végzett és mindig a világbéke fönntartására törekedett? Mivel magyarázhatnék ezt, ha igaz lenne az angol tudósoknak az a kettős állítása, hogy Németország túrhetetlenül veszedelmes túlsúllyal rendelkezik és hogy a német szellem és kultúra a hódítók szelleme és kultúrája? Nevetséges azt hinni, hogy a világot egy olyan állam általános agresszivitása és szellemi irányzata fenyegeti, amelynek legnagyobb államférfia Bismarck volt, ez a reálpolitikus, aki ugyan semmiféle háborútól vissza nem riad, ha nagy nemzeti célok eléréséről volt szó, de a háborúért, a hódításért, a dicsőségért való háborút keményen elítélte, aki – miután elérte a nagy célokat, amelyek a német faj jö-

vőjét biztosították – azonnal a legszorgosabb módon, a legkomplikáltabb szövetségi rendszerrel törekedett a világbéke fönntartására, álmatlan éjszakákat töltött a koalíció veszedelmének hatása alatt és 1866-ban, egy tökéletes győzelem után kabinetkérdést csinált abból, hogy Poroszország talpalatnyi földet se hódítson Ausztria rovására. Vajjon ki képviseli igazabban a német lángelemét: ez a politikai óriás, aki évtizedekig vezette a nemzet sorsát és befolyásolta gondolkozásmódját, akit szerettek és csodáltak, valahol egy német élt – vagy néhány író a sok író közül, akiket Németország termelt? Ha a német szellemet csakugyan a harcok keresése dominálja, mivel magyarázható, hogy Bismarck után is az ő iskolája érvényesült, minden utódja az ő szellemében cselekedett és hogy a németiség ma élő leghivatottabb képviselője a német génusz megtestesülése: II. Vilmos császár mindig úgy cselekedett és beszélt, mint Bismarck? Az entente azzal dicsekszik, hogy Marokkóban győzött a német imperializmus fölött. Elérhette volna-e ezt az eredményt, ha Németország ereje túlságosan nagy lett volna és ha Németország hódítani, a háború kultuszának áldozni akart volna?

Egyébként Treitschke és Bernhardi maguk mondják, hogy nemzetük nem követi tanításaikat és nem olyan, amilyennek látni szeretnék. Treitschke nem ritkán gúnyolódik a német doktrinárizmuson, Bernhardi azt panaszolja, hogy a német birodalom felelős tényezői nem úgy gondolkoznak a háborúról, mint ő és a háborúra vonatkozó kijelentéseikben el-lene mond Bismarcknak és Caprivinek. Bülow politi-

kajával is elégedetlen, de tehetetlenül áll vele szemben, mert a császár és a közvélemény nem akarnak háborút kezdeni Marokkó kedvéért. De maguk az elméletek, amelyekkel a világtörténelemben példátlan háborút igazolni szeretnék, maguk ezek az elméletek sem olyan veszedelmesek és olyan extrémek, amilyeneknek az entente föltünteté né öket.

Treitschke a háborút mint a nemzetek legnagyobb erő kifejtését magasztalja, mint az önfeláldozás, az~ ideá lizmus erényeinek legfőbb iskoláját. Nézete szerint az állam első, legfőbb célja a hatalom. Véleménye szerint az államnak elsősorban önzőnek kell lennie, érdekeinek mindent alá kell rendelnie. Az állam nem áldozhatja föl magát és a jogot, sőt az erkölcsöt is alá kell rendelnie a nemzet lét föltételeinek.

Nem így cselekedtek-e mindig is a nemzetek és államok? Nem volt-e a francia, az angol, az orosz politika mindig is hatalmi politika, vajjon a Richelieuk, a Pittek, a Palmerstonok, a Nagy Péterek, a II. Katalinok nem voltak-e mindig is önzők hazájukért és számításukat nem a puszt a hatalmi viszonyokra építették-e?

De Treitschke egyáltalán nem helyesli a hódító politika kockázatait, nem dicsóí ti a prestige és dicsőség szomját, amelyért a francia nemzet a maga egészében annyiszor lelkesedett.

Azt írja: „Világos, hogy az állam csak erkölcsi célokat tűzhet maga elé, máskép ellentmondana magának. A meztelen és nyers tartományéhség alapján erkölcstelen politikája, ahogyan azt I. Napóleon üz te, a legnagyobb mértékben politiká tlan is. Franciaor-

szagnak egyáltalán nem volt meg az ereje összeolvasztani magával a hódításokat és – mint Napoleon akarta – Európa vezető államává emelkedni. Vétek volt a történelem Szentlelke ellen, hogy a testvériesült népek gazdag sokfélesége egy világbirodalom üres egy formaságává változzék.”

Érdekes lélektani rejtély, hogy hogyan botránkozhatik meg Treitschke elméletén egy nemzet, amely a még ez író által is elítélt napóleoni politikáért büszkén ontotta el véréit.

És Bernhardi sem a mindenáron való háború apostola, tiltakozik a hódítás ellen, bár ha kancellár lett volna, talán könnyebben elszánta volna magát a háborúra, mint Bethmann-Hollweg, de hiszen ő nem is volt mértékadó államférfiú, tanítása aránylag kis körben terjedt el. Ő miatt semmiféle háborút nem szabad viselni, hiszen ő nem Németország, ő nem jelenti a nemzetet. Nem, az entente mesterkedései semmikép sem okolhatják meg a háborút. A német hatalom nem veszélyeztette a világbékét arányaival, a német kultúra és a német állampolitika a becsületességen, békeszereteten és önfegyelmen nyugodott és nyugszik ma is. A német kultúra egyik legtökéletesebb kultúra, amelyet az emberiség ismer, nem hívja ki maga ellen más kultúrnemzetek jogos támadását, ellenkezőleg: joga van tiszteletükre és hálájukra számítani. Csak hatalmi vágy, félelem vagy kicsinyes irigység adhatnak fegyvert ellene más nemzetek kezébe.

Közép-Európa ereje a világ egyensúlyának elengedhetetlen föltétele és nem fenyegetése békéjének.

Németországgal való szövetségünk kimélyítése.

A közel jövő legfontosabb és legsürgősebb feladata, hogy Németországgal való szövetségünket kimélyítsük és az állami életnek eddig általa érintetlen ágaira is kiterjesszük.

A szövetség áldásos és pótolhatatlan voltára vonatkozólag általában nincs nézeteltérés. Az érzelmi egység is fokozódott azon hősi harcban, amelyet együtt és egymásért folytatunk.

Németországban mindenki tudja, hogy nem nyerhet más olyan biztos szövetségest, mint aminők mi vagyunk, olyant, melynek nincs oka ellene irányzott revanche-ra gondolni, amelynek most már csak közös összekapcsoló emlékei vannak, amelynek sehol sincs az övével ellentétes érdeke és amelynek erősödése nem lesz reá nézve aggályos. S ma különösen becessé teszi szemében szövetségésünket, hogy csak ezzel nyithatja meg idegen világrészek nagy piacai felé vezető egyetlen biztos utat: a szárazföldit. Nekünk sem pótolhatná más kombináció a német szövetséget, mert az osztrák-német szempontjából ez a szövetség ösztönszerű és érzelmi, a lengyelek és a magyarok szempontjából pedig politikailag elkerülhetetlen. A lengyelek csak akkor számíthatnak új életre, ha a két nyugati szomszéd gránitszilárdszerű szövetsége felszabadítja s védi. A magyar állam létét és jellegét csak addig tarthatja fenn, míg a német faj erős és nem válik monarchiánk orosz vezetés alatt álló szláv hatalommá. A magyarnak természetes szövetségese a német elem

Ausztriában és azontúl a német birodalom. A múltban is mindig csak rövidlátás vagy szenvedély okozta, hogy a német és a magyar majd a mohamedánizmusban, majd a moszkovitizmusban megtestesült Kelet nyomása dacára egymás ellen küzdjön. Szükséges a szövetség Ausztria-Magyarország nagyhatalmi szempontjából is, mert Németország a legkönnyebben bomlaszthatná meg a monarchia belső egységét, mert a leghatalmasabb szomszéd és mert azon a téren, ahol a monarchiánknak létérdekei vannak, és ahol a legaktívabb külpolitikát kell folytatnunk: a Keleten teljesen azonos Németország érdeke a mienkkel. Míg Németország csak velünk szövetségben nyithat magának biztos utat Ázsia felé, úgy mi is csak Németországra támaszkodva érhetjük el a balkáni céljainkat. Ausztria-Magyarország és Németország szövetségét mindig szükségessé tette mind a két hatalomra nézve a német-osztrák határ hossza és egymásba való nyúlása, amelynél fogva katonailag ez a két szomszéd árthat és használhat egymásnak a legtöbbet és az egyiknek nem teljesen biztos neutrálitása is már bénítólag hatna a másikra. A geográfiai helyzet ezen parancsoló követelését még szigorúbbá tette a mai lövészárók-rendszer, amely minden valószínűség szerint állandósulni fog. Ha a két szomszéd nagyhatalom minden háborúban feltétlenül összetartó testet képez, egymás ellen nem is küzdhet és ha Lengyelország is Közép-Európához tartoznék, akkor ennek határa Kelet felé, Oroszország felé csaknem bevehetetlen, mert olyan kedvező viszonyban áll az aránylag rövid határvonala a mögötte lévő eleven erőhöz és rendelke-

zésére álló anyagi eszközökhöz, hogy aránylag kevés áldozattal teljesen elzárható és nagy túlerő ellen is megvédhető, összefüggő egységes védelmi rendszerrel lehet Wient, Berlint és Budapestet fedezni. Ha ellenben Közép-Európa nem képezne közös védelmi területet, akkor a védelmi rendszer sokkal több áldozatot venne igénybe minden egyes állam részéről és mégis gyengébb volna, mint így. Mindkét nagyhatalomra nézve a legjobb az egymással való szövetség, mert az egyetlen, amely eléggé belső és állandó lehet ahhoz, hogy gazdaságilag és politikailag mindkettőnknek biztosítja a nagy számok, a nagy tömegek azon előnyét, amely ma, mikor két olyan óriási világbirodalom létezik, mint aminőt a világtörténelem nem ismer, amely ma, amikor Oroszországgal, Angliával és Amerikával kell lépést tartani és a forgalmi eszközök óriási fejlődése mindinkább a nagy egységek keletkezését teszi lehetővé és szükségessé, teljesen nélkülözhetetlen, úgy gazdasági, mint politikai és katonai téren.

A nézeteltérés legfeljebb arra vonatkozólag lehet, vajjon szükséges-e a szövetséget megváltoztatni, a casus foederis eseteit bővíteni és az államélet ma teljesen független ágaira kiterjeszteni.

Lehetnek olyanok, akik azt mondják, hogy a szövetség jelenlegi formáját meg kell tartani, mert az bevált és az eredeti formáját tényleg már úgyis túlnötte. De ezt a felfogást nem osztom. Ne felejtjük, hogy a szövetség jelenlegi formájában egyidőben már inogni kezdett. Szövetségünk nem sokáig élte volna túl azt a légkört, amely akkor keletkezett, mikor Né-

metország titkos megállapodást vélt Oroszországgal köthetni és a szerződés szavaihoz ragaszkodva, arra kötelezte magát, hogy az Oroszországgal folytatott küzdelem bizonyos esetében ellenségünk iránt barátságos neutrálitást tanúsítson és mikor külpolitikánkat domináló keleti kérdésben egész más irányokat követett a két szövetséges állam.

A jelenlegi háborút részben az idézte elő, hogy ma sem tartották mindenütt teljesen biztosnak és kétségtelennek, hogy össze fogunk működni, Ismeretesek azok az elválasztási kísérletek, amelyek az utóbbi években történtek és közvetlenül a háború előtt is remélték ellenségeink, hogy sikerülni fog Németországot tőlünk izolálni. S a közel jövőben nehéz próbának lesz szövetségünk kitéve és pedig olyan időben, amikor a legkisebb repedés is veszélyessé válhatik egységünk épületén, mert sokan fogják e repedéseket mélyíteni akarni. Előre látható, hogy a béketárgyalások idejében az ellentáborban érdekkülönbség és a közösen folytatott harcok csalódásai folytán olyan súrlódások lesznek, amelyek új nemzetközi elhelyezkedés kereséséhez fognak vezetni. Új csoportosulás mellett fog hangulatot csinálni, hogy Európa jelenlegi megosztását a mostani iszonyú háború nehéz ódiummal terheli. Nem lesz hiány ígéretekben és csábításokban, hogy egymás ellen kijátszszák azokat a tényezőket, amelyek együtt imponáló erőt fejtettek ki. És félni lehet, hogy ha nem zárkozunk szorosabban egymáshoz: mi is ellentétes álláspontokat fogunk fontos kérdésekben elfoglalni. A történelem számos példája bizonyítja, hogy koalíciós háború ren-

desen visszahat az annak alapját képező szövetségi viszonyra és azt vagy meglazítja, vagy belsőbbé teszi. Ezért legyünk résen és irányítsuk a fejlődését koncentrikus irányban, nehogy az excentrikus irányt vegyen,

De nemcsak azért nem elegendő az eddigi szerződés, mert a jövőben az eddig tanúsított összeműködést sem biztosítja, hanem azért sem, mert annál is többre van szükség és a háború által felvetett nagy feladatoknak csak úgy fogunk megfelelni, ha szövetségünk a gazdasági életre és a védelem módjaira is kiterjed.

Azon kérdésekből, amelyeket a békénél el fog kelleni dönteni, nem egy baj, nem egy nehézség fog keletkezni, nem egy súrlódás fog származni, ha nem közös közép-európai nézőpontból indulunk ki. Ahhoz pedig, hogy a közép-európai érdek legyen mindnyájunknál egyedül mérvadó, szükséges, hogy Közép-Európa meg legyen szervezve. Csak egy példát kívánok felhozni ezen tétellem megvilágítására. Kétségtelen, hogy a lengyel kérdést igazságosan, helyesen, úgy hogy az magunkra nézve erőszaporítást jelentsen, hogy Közép-Európa új támaszt, ne pedig új ellenséget nyerjen, csak akkor oldhatjuk meg, ha nem vezet sem speciális német, sem speciális osztrák, sem speciális magyar álláspont, hanem közép-európai és ha csak azt a megoldást keressük, amely a lengyeleket a legbiztosabban megnyeri Közép-Európa számára és Lengyelországból Közép-Európának keleti védbástyáját alkotja. Amint Németország és Ausztria-Magyarország közötti egyensúly fenntartására és mindegyiknek

külön sztratégiai határára mérvadó tekintettel vagyunk, nehéz lesz a lengyel kérdést a világtörténelem szükségének, a kor szellemének megfelelően megoldani és könnyen azon tekintetek befolyása alá kerülhetünk, amelyek a múltban Lengyelország felosztásához vezettek. De hogyan lehet azt remélni, hogy a mindkettőnkre nézve olyan mérhetetlenül fontos és kényes lengyel kérdésben kizárólag Közép-Európa érdeke vezessen, ha nincs minden kétségen felül a jövő közösség biztosítva, ha Németország és Ausztria-Magyarország nem állanak a mainál szorosabb kapcsolatban és nem képeznek kölcsönös garancia alatt álló közös védelmi területet? S a lengyel érdek nem az egyetlen, melynek helyes megoldása csak abban az esetben várható, ha szövetségünk szervezeti szilárdságot kap.

A régi szövetség bevált. Elég is volt, amikor megkötötték, de ma bővítést igényel. A háború után óriási feladatok előtt fogunk állni: óriási világbirodalmaknak mindent felülmúló erőfeszítésével lépést tartani, nálunknál sokkal nagyobb nyers erők esetleges revanche gondolatával szemben fegyverkezni a világháború páratlan áldozataitól kifáradt közgazdaságot rekonstruálni. Hogyan bírjuk mindezt el, ha nem vállvetett munkával, közösen hatalmas szövetségesünkkel? Együtt véreztünk, együtt küzdöttünk, együtt kell a harc sebeit is gyógyítanunk.

Igaz, hogy Európa mai megosztása nem szerencsés. Nekünk is kívánnunk kell, hogy a mai két tábor közti viszony változzék; de azt Közép-Európa szilárd szövetsége nem akadályozza. Ellenkezőleg. Együtt

több kilátásunk van a jelenlegi ellenségeinknek egyikét vagy másikat megnyerni, mintha szövetségünk megbomlására számítanak. És együtt a nemzetközi ellentét enyhülését is előidézhetjük, ha főtörekvésünk a háború után nemcsak az lesz, hogy az esetleges új háborúra felkészüljünk, hanem az is, hogy azt megakadályozzuk és békés, konciliáns magatartást tanúsítsunk. Mentől egységesebb Közép-Európa, mentől hatalmasabb, annál konciliánsabb is lehet és annál nagyobb lesz a vonzó erőnk is a többi államokra.

A háború legjobb eredménye az lenne reánk nézve, ha Ausztria-Magyarországot és Németországot a jövő háborúban elválaszthatatlanná, békében pedig olyan munkatárssá tudnók varázsolni, amely egymást kiegészíti, egymást kiegészíti, egymást emeli, amelyben az érdekelt dinasztiák és államok megtartják szuverenitásukat és amelyben egyik fél sem akarja a másikat a maga egyoldalú akaratának és imperialisztikus terjeszkedésének alávetni, kifelé azonban egységesen lépnek fel mindnyájan.

És ez az eredmény elérhető. Csak akarni és merni kell. A világ új és más lesz a háború után, mint volt azelőtt. Csak az fog igazi államférfíui munkát végezni, csak az fog igazán használni nemzetének, aki a régi nagy érdekeket és törekvéseket bátor, de óvatos kezel az új viszonyokhoz fogja alkalmazni.

A tartós béke biztosítékai.

A béke akkor „jó”, ha megszerzi a hadviselő államnak azt, amit az kívánt. A támadók céljait könnyebb megállapítani, mint a megtámadottak céljait, így például világos, hogy Franciaországnak az a béke lenne előnyös, amely hozzájuttatná legalább Elzász-Lotharingiához, Szerbiának az, amely megadná neki legalább Bosznia-Hercegovinát és Dalmáciát.

Ami minket illet, nekünk nehezebb megállapítanunk egy ilyen béke biztosítékait. Mielőtt kutatásukra indulnánk, azt kell megvilágítanunk: miért is viseljük a háborút?

Semmiesetre sem azért, mert világuralomra töre-nénk. Ezt bátran elmondhatjuk magunkról épp úgy, mint Németországról.

Egy nemzetnek vagy nemzetek egy csoportjának exkluzív uralma visszafejlődést jelentene nemcsak a művelődés, hanem az egész emberiség szempontjából és különben sem lehetne tartós, mert előbb-utóbb el kell tűnnie mindennek, ami nem a fejlődés érdekeit szolgálja, vagy csak egy pillanatnyi siker eredményeit próbálná megrögzíteni.

A mai háború irodalmában sűrűn találkozunk az-al az állítással, hogy az emberiségnek és a művelődésnek érdeke, hogy Anglia vagy Franciaország győztesen kerüljön ki a háborúból és szellemük bélyegét nyomják az emberiség fejlődésére, vagy az ellenke-

zójével, azzal, hogy Németország hegemoniája volna a kívánatosabb, mert ennek az országnak van a legmagasabb műveltsége.

Mindezek túlzások, amelyek nem állják, meg a kritikát. Lehetetlen megmondani, hogy melyik népnek köszönheti az emberiség legszebb fejlődését a múltban, sem azt, hogy melyik nép hivatott a legtöbb szolgálatot tenni neki a jövőben. Nem lehet egyetlen eredőre visszavezetni fajok és egyének tulajdonságait, aztán megállapítani a tett szolgálatok arányát.

Lehetetlen megállapítani, vajjon Shakespeare vagy Goethe, Helmholtz vagy Pasteur volt-e nagyobb és hogy melyik tett több szolgálatot az emberiségnek. Nincs első nemzet és ha volna, sem tarthatnók kívánatosnak, hogy sajátos szellemének bélyegét nyomja az egész művelődésre.

Egy népnek ilyen vagy olyan tulajdonságai nem pótolhatják más népek más tulajdonságait. Az általános érdek azt kívánja, hogy a fejlődés lehetőleg változatos legyen, hogy minél több faj dolgozzon a civilizáció művén, szabadon kifejtve szellemüket és velük született tulajdonságaikat. Az emberiségnek kis népekre is szüksége van, nemcsak nagyokra. Nemcsak a nagy nemzetek tettek neki óriási szolgálatokat, hanem a kis nemzetek is.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Homérosz és Phidiasz egy számrá gyönge, de független nemzet fiai voltak, hogy a Michelangelok és a Raphaelok olyan városok földjén születtek és növekedtek, amelyeknek meg volt a maguk külön élete, hogy egy Rembrandt, egy Petőfi kis nemzethez tartoztak. Leginkább nekünk

magyaroknak nem szabad szemünk elől téveszteniünk ezt a nagy igazságot, nekünk, egy olyan kisebb nemzet tagjainak, amely nem akar beleolvadni egy másikba, akármilyen nagy és dicsőséges legyen is az, és amelynek meggyőződése, hogy fenmaradására az emberiségnek is szüksége van.

Nekünk sem lehet a szándékunk az, hogy valamit elhódítsunk szomszédainktól, mert nincs az a tartomány, amelynek annexiója megérné egy háború kockázatait, az áldozatokat, amelyeket megkövetel, a vért, amelynek ontásával jár.

Állítani merjük, hogy ugyanez vonatkozik Németországra is, hogy ő sem azért vonult háborúba, mert hódítani akar Európában vagy egyebütt: sokkal többet kockáztat, földrajzi helyzete sokkal veszedelmesebb, hogysen megengedhetne magának ilyen nyaktörő politikát. A háború a mi időnkben olyan drága dolog, olyan borzalmas szerencsétlenségekkel jár, hogy bünt követne el minden olyan nemzet, amely egyéb célokért vetné bele magát, mint azért, hogy léteinek vitális föltételeit biztosítsa.

És ha egyrészt valószínű is, hogy Szaszonov – régi terveinek megvalósítására – föl akarta használni a páratlan alkalmat, mikor Greyre és Poincaréra számíthatott, mikor bizonyosnak látszott, hogy Japán nem fogja megtámadni, sőt talán mellette fog harcolni, mikor remélhette, hogy Olaszország*) és Románia semlegesek maradnak, másrészt senki sem fogja

*) Egyebet is remélhetett, mint az események azóta bizonyították.

elhinni, hogy II Vilmos éppen akkor akarta fölhasználni az alkalmat hódításokra, mikor nem volt több szövetségese Ausztria-Magyarországnál és Törökországnál és mikor barátainak e szűk körén túl mindennütt csak irigységre és ellenséges hajlandóságokra akadt.

Mi lehetett tehát a célunk, ha egyszer sem ábrándos törekvések, sem hódítási vágyak nem ösztököltek? Főlöszleges magyarázgatni, mindnyájan tudjuk, mindnyájan érezzük: egyesegegyedül nemzeti létünk megvédése.

Vissza akartunk verni egy támadást, szét akartuk dobni az ellenséges gyűrűt, amely köröttünk alakúit és megfojtással fenyegetett. De mihelyt egyszer kihúztuk a kardot, nem szorítkozhattunk a föltétlen defenzívára: igyekeznünk kell megakadályozni, hogy az ellenséges gyűrű újra összefogózzék körülöttünk és gondoskodni arról, hogy a háború befejeztével a világ ne legyen többé két ellenséges táborba osztva – készen arra, hogy újra kezdje a viaskodást – hanem hogy a régi ellenfelek összebéküljenek, vagy pedig egy olyan hatalmas szövetségi rendszer középpontjává legyünk, amelyet senki sem mer többé megtámadni.

„Jó” béke tehát csak az lehet, amely e föltételeket megvalósítja.

Nem akarok részletkérdésekbe bocsátkozni. Nem akarom megállapítani a föltételeket, amelyek a békekötésre elengedhetetlenül szükségesek. Nem mérlegelem a lehetőség és a megvalósíthatás eshetőségeit. Úgy tartom, a mostani háborúban, amelynek változásait nem lehet előre látni, a közvélemény helytelenül cse-

lékednek, ha kategorikus kívánságokat fejezne ki és előre kicirkalmazott követeléseket erőszakolna a kormányokra. A kérdést tehát tisztán elméleti szempontból fogom tekinteni és azt fogom vizsgálni, melyek lennének azok a föltételek, amelyek Közép-Európa vitális érdekeinek megőrzésével egy tartós béke biztosítékait nyújtják, de ugyanakkor ragaszkodom ahhoz a tényhez, hogy a politikában mindenekelőtt a lehetőséggel kell számolni. Csak a valóságos erők és eredmények kalkulációja alapján láthatjuk, hogy amit föltettünk, megvalósítható-e, vagy arányban van-e azon áldozatokkal s melyeket érette még hozni kellene.

A mai páratlan világháború abból a tényből származott, hogy három hatalmas ellentét: a francia-német ellentét, az angol-német ellentét és a moszkovitizmusnak nyugati szomszédjaival való antagonizmusa összekeverődött, három világtörténelmi kérdés együtt vetődött fel.

Ha a „jó” béke föltételeit akarjuk megtalálni, egyenkint vizsgálat alá kell fognunk ezeket az ellentéteket és kutatnunk az összetűzést előidéző problémák megoldását.

A francia-német ellentét tulajdonképen már olyan korban támadt, amelyben még sem a németeknek, sem a franciáknak nem volt igazi értelemben vett nemzeti Öntudatuk.

Már Nagy Károly birodalmának szétbomlása konfliktust támasztott a birodalom nyugati vagy francia és keleti vagy német része közt, mert a politikai határok nem estek egybe sem a természeti, sem a faji határokkal és a karolingi birodalom nem két nemzetre osztó-

dott – a lakosság két főcsoportja szerint – hanem három részre, dinasztikus érdekek kielégítése végett. Az összekötő rész hibrid alakulás volt, természetes határok és igazi nemzeti jelleg nélkül és mintha csak arra lett volna teremtve, hogy jobbról is, balról is a hódítás szomjúságát izgassa szomszédjaiban.

A küzdelem hamarosan meg is kezdődött. Németország királyai a IX. században már a Rajna balpartjára kiterjesztik hatalmukat, a mai Franciaország szíve felé és birodalmukhoz csatolják Lotharingiát, azután az arlesi királyságot (1032.). Miután Franciaországot a feudális uralom szétagolta és elgyöngítette, Németország sokáig vitatlan ura maradt több olyan tartománynak, amely a mai Franciaország részét képezi.

De mihelyt a királyi hatalom újabb erőre kapott és sorban alávetette a nagy, független hűbérsegeket, Franciaország királyai igyekeztek a Rajna felé terjeszkedni és a maguk hasznára restaurálni a régi karolingi birodalmat. A nyugat felé való német előnyomulásra következett a francia előnyomulás kelet felé.

Franciaország királya a XIII. század végén már visszaszerez Németországtól néhány olyan tartományt, amelyet előbb elveszített. A francia királyság gyöngülésével megállt a francia terjeszkedés, de a királyság amint győztesen került ki a válságból, megint Németországra vetette szemét. A XVI. században II. Henrik meghódítja a toulai és a verduni püspökségeket.

Bismarck ettől a kortól keltezi a kezdetét Franciaország és Németország nagy harcának, amelynek aztán ő is egyik vezére lett. De ha közelebbről nézzük a dolgot, láthatjuk, hogy tévedett, mert ez már csak a

régi konfliktus föltámadása volt. Csak annyiban van igaza, hogy a két szomszéd harca ettől a kortól kezdve lett állandó.

Azóta, mint Bismarck mondja, csaknem minden német generációnak elkeseredett harcot kellett állnia a francia terjeszkedéssel. Abban a korban Franciaország volt az erősebb. A német egység meglazult, a franciáké megszilárdult. Franciaország egyre közelebb jutott a rajnai határhoz. XIV. Lajos és XV. Lajos a XVII. és XVIII. században meghódították Elzászt és Lotharingiát.

A francia forradalom külügyi politikájának első cselekedete az volt, hogy eltörölte azokat a feudális kiváltságokat, amelyekkel néhány német herceg még francia területen bírt.

Ennek a kornak örökös háborúskodása a franciák kezére juttatta a rajnai határt és I. Napóleon győzelmei csak följújtották a „természetes határ” elméletét. A franciák még Waterloo után sem mondtak le hódító szándékaikról. Ha Lajos Fülöp minden bölcsessége mellett sem válhatott népszerűvé, annak az az oka, hogy nem szerezte meg a „rajnai határt” és nem vett revancheot Waterlooért. III. Napóleon vágyai megint a rajnai határ felé szállnak és a császár akadályt igyekszik vetni a német egység elé, hogy Németországgal szemben a francia szupremáciát tartsa fenn.

Napóleon politikájának ez a kettős célja ellenében volt a németek azon törekvésével, hogy megteremtsek nemzeti egységüket és az 1870-iki háborúra vezetett, amely Németországnak juttatta Elzász-Lotharingiát.

De Szedán nem vetette végét a konfliktusnak. 1887-ben Bismarck egyik nagy beszédében, amelyben kifejtette külügyi politikáját és Németországnak kötelességévé tette a folytatását, hangos szóval kijelentette, hogy a francia-német határért való évszázados harc valószínűleg előbb-utóbb kiújul.

Rámutatott, milyen szorgosan táplálták odaát a Rajnán túl a revanche vágyának szent tüzét, hogy a franciák Gambetta tanácsát követve, mindig Elzász-Lotharingiára gondoltak, amikor nem beszéltek is róla, hogy Franciaországban nem akadt kormány, amely deklarálni merne volna, hogy véglegesnek tekinti a frankfurti egyezményt. Ez – mondja – azért van, mert a francia államférfiak érzik, hogy a nép nem illeszkedett bele a dolgok új rendjébe és nem mondott le a régi rend helyreállításának reményéről. A nagy német politikus mindebből oda konkludált, hogy minden pillanatban támadást kell várni Franciaország részéről, amely föltétlenül offenzívába lép, mihelyt azt fogja hinni, hogy kilátása van a sikerre.

Mindez a mai háború előtt is igaz volt. Németország – a vitás területek birtokában és új hódításokra nem aspirálva – minden lehetőet megtett, hogy javítson Franciaországhoz való viszonyán, amely számára gyöngeség forrása volt, mert a német szövetségnek csak annyiban lehetett értéke, amennyiben katonai hatalma fölülmúlta Franciaországét. De komoly közeledés a két ország” közt nem volt lehetséges. A francia-német ellentét örökös veszedelme maradt az általános békének. Egymagában nem robbanthatta ki a háborút, de mert fölbiztatta Németország valamennyi

többi ellenségét, megkönnyítette a támadást ez ország ellen és alkalma volt más kérdések elmérgesítésére. A pacifizmus ugyan előbbre haladt Franciaországban, a kispolgárság ugyan félt a háborútól, amely megtakarított pénzét, a külföldön elhelyezett tőkéjét és a magát a köztársaság létét is fenyegette, a francia kormányok azonban nem tudták olyan politikára határozni magukat, amelynek következtében a világháborút el lehetett volna kerülni, mert nem tudtak beletörődni Franciaország megkisebbedésébe.

Ennek a háborúnak egyik célja: eltávolítani e régi ellentétet, a világbékének ezt az örökös veszedelmét,

A célt kétféleképp lehet elérni: vagy a két ország megegyezésével vagy Franciaország eltiprásával.

A két megoldás közt az első az előnyösebb. Lehetséggé válik, ha Németország a győzelem után nem követeli újabb francia területek átengedését és ha Franciaország a maga részéről elismeri, hogy végkép le kell mondania a két tartományról, melyet az Istenítélet kétszer Németországnak adott. A nemzeti becsületnek elégség tétetett. Franciaország bravúrosan harcolt eszményeért, megfeszítve minden erejét, kockára téve magát a létét is. A körülmények kedveztek neki, mert az entente hatalmai szorosán össze voltak kapcsolva, váratlan szövetségesei támadtak és a hármasszövetség egyik tagja elárulta régi barátait. Az entente számbelileg valóban fölényes erőkkel rendelkezett és ha az erőfeszítést még sem koszorúzta siker, remélni lehet, hogy a francia nép aláveti magát az erő kategorikus imperatívuszának. Egy nemzet sem íté-

heti magát arra el, hogy örökké lehetetlent akarjon és az elérhetetlenért áldozzon.

Annál lehetőbb: – hogy a franciák végül megbékülnek a megváltoztathatatlannal, mert a két nép számbeli aránya Németország állandó fölényét biztosítja: 1866-ban Franciaországnak 38 millió lakosa volt, 1865-ben Németországnak 39 és fél millió, 1910-ben Franciaországnak szintén 39 és fél, de Németországnak már 65 és fél.

Ha Németország nem használja győzelmét új területek annexiójára, nehéz lesz elhíttetni a franciákkal – mint eddig tették – hogy az ő rovásukra akar megnagyobbodni.

De ha ez a remény meg nem valósulna és a német győzelmek csak újból fölszítanák a franciák gyűlöletét Németország ellen, ha még mindig meg tudják győzni őket arról, hogy ez a hatalom támadó politikát folytat hazájukkal szemben, akkor Németország aligha térhetne ki az elől, hogy Franciaország teljes legyöngítésével vesse végét a két nép harcának.

Bismarck már 1887-ben megmondta, hogy ha Németország mégegyszer kénytelen lenne kardját rántani Franciaország ellen és megint győzelmesen kerülne ki a háborúból, akkor harc képtelenné kell tennie 30 évre és gondoskodnia kell, hogy legalább egy nemzedéke ne ragadhasson fegyvert a németység ellen. „Az 1870-iki háború – mondta – gyerekjáték lenne a következő háborúhoz képest, amelyben az utolsó csöpp vérig mennének.”

A franciák ma még elháríthatják ezt a sorsot országukról. A németek nem gyűlölik őket és boldogok

lennének, ha barátságos módon eltüntethetnék azon Damoklesz kardot, melyet a franciák ellenségeskedése fejük fölött lebegtet.

A németek Bismarck fenyegetését nem fogják végrehajtani, ha Franciaország politikáját megváltoztatná, aminek garanciáját nyújtaná a külön béke megkötése lenne. Adja Isten, hogy Németország ne legyen kénytelen a végső eszközökhöz nyúlni! Általános érdek követeli, hogy Franciaország ellenségeinek győzelme esetén alávesse magát a sors végzésének és megmentse vitális erőit, amelyek az emberiségnek végzetlenül értékesek,

Az angol-német ellentétnek egészen más a jellege. Egészen újkeletű és nincsenek történelmi okai.

Anglia eddig jórészt Németországban keresett támasztékot, először Franciaország, majd később Oroszország ellen. Kivétel e szabály alól csak a válásháborúk idején volt, mikor az államok politikáját nem nemzeti, hanem vallási érdekek irányították.

De a XVII. század vége óta Anglia mindig a németekkel harcol a franciák túlkapásai ellen. Marlborough és Savoyai Eugén hadai együtt harcolnak XIV. Lajos ellen. Anglia Mária Teréziával szövetkezik XV. Lajos ellen, majd II. Friggyessel, mikor a királynő a versaillesi udvarhoz közeledett. A forradalom és a császárság minden nagy háborúját hol Ausztriával, hol Poroszországgal, hol mindakettővel együtt vívta a franciák ellen. Éppen száz esztendeje, hogy Wellington és Blücher együtt hadakoztak ugyanazokon a harcmezőkön, ahol ivadékaik ma egymást irtják.

Oroszország ellen nálunk és Poroszországban ke-

resetett támasztékot. A krími háború idején minden lehető elkövetett, hogy résztvevésre bírjon bennünket és tényleg diplomáciánk is Oroszország ellen dolgozott. Nem szűnt meg szövetségét kínálgatni nekünk 1877-78-ban, az orosz-török háború idején és Beaconsfield és Andrássy együtt csinálták végig a diplomáciai campagnet a berlini kongresszuson.

1880-ban Anglia oldalán harcoltunk az orosz politika ellen Bulgáriában.

Németország és Anglia közt szívélyes volt a viszony még 1890-ben is. Akkor történt, hogy az utóbbi örömet átengedte Németországnak Helgolandot, e hatalom mai tengerészeti bázisát. Bizonyára nem tette volna meg, ha hitt volna a két ország közti háború lehetőségében.

Angliának ebből a múltjából következik, hogy az angol és a német vagy osztrák-magyar érdekek közt nem volt komoly ellentét, mert ha lett volna, szükségképpen kitört volna a világpolitikában. 1890 óta történnie kellett valaminek, ami magyarázatot adhatja a mai rettenetes háborúnak. De hát mi? Németország – eltekintve egy határkiigazítástól, amelyet a marokkói kérdés szabályozása óta megkapott – semmiféle területet nem szerzett, egyetlen német gyarmat sem fejlődött eléggé ahhoz, hogy veszedelmet jelentsen valamely angol gyarmatra nézve.

Nincs más, csak egy tény: Németország gazdasági föllendülése és flottájának növekedése. Angliának csak ez fáj. Németország kereskedelmének egyre nagyobb virágzása, népességének gyors szaporodása és vele arányban tengeri hatalmáé: íme, ez gyújtotta ki

Anglia haragját, ez köttette vele az ententeot, ez készítette, hogy részt vegyen a háborúban.

De éppen emiatt jelentik Anglia követelései az egész világ veszedelmét. Éppen ez az, ami miatt Németország ügye a tengerek szabadságának ügyévé lett. Ha Anglia fenyegetésnek tekinti egyik szomszédjának gazdasági fejlődését, külkereskedelmét és az ennek biztosítására szükséges, messze az övé mögött maradt flotta megteremtését, akkor ez azért van, mert ő akar hegemoniát gyakorolni a tengeri kereskedelem fölött és minden fejlődésben levő nemzet elöl el akarja zárni a vízi utat.

Németország tehát azért harcol, hogy megtörje Anglia gyámkodását, elismertesse azt a jogát, hogy világhatalommá válhasson, haditengerészettel bírasson és messze földre kiterjeszthesse gyarmati kereskedelmét. Remélnünk kell, hogy az angolok a maguk részéről szintén el fogják ismerni e törekvések jogosultságát és be fogják látni, hogy Németország sokkal erősebb annál, hogysem gazdasági fejlődésének szükségleteit alárendelné Anglia kényének-kegyének. Kívánatos lenne, hogy a tárgyaló hatalmak – megállapítva a hatalmi szférákat – megegyezzenek azokban a föltételekben, amelyek mellett Németország szabadon fejlődhetik. Reméljük, Anglia végül is bele fog ebbe nyugodni, ha belátta, hogy Németországot nem lehet leverni, hogy szárazföldi szövetségesei a megsemmisítésnek „vannak kitéve, mint I. Napoleon idején és a küzdelem meghosszabbítása annyi áldozatot követelne tőle, hogy a háború igazán „rossz üzlet” lenne számára. De lehet, hogy Anglia – amely évszá-

zadok óta soha sem volt tökéletesen legyőzve – megmarad amellett, hogy végsőkéig harcol és „győz vagy meghal” Ebben az esetben csak teljes megsemmisítése tenné lehetővé a tartós békét. Európa és az egész emberiség egyaránt megszenvedné ezt az eshetőséget, mert egy elkeseredett küzdelem állandósítását jelentené, amely egyik hadakozó félnek sem válna hasznára és inkább a gyűlölet, az irigység, a bosszúvágy szítaná, mintsem valóban magasabb érdekek elkerülhetetlen konfliktusa.

A világháború harmadik eleme az az ellentét, amely az orosz birodalom viláгурalmi törekvései és nyugati szomszédjainak létérdekei közt van. A francia-német és az angol-német ellentét minket közvetlenül nem érdekel. Franciaországnak és Angliának csak azért lettünk ellenségeivé, mert ők a mi barátainknak ellenségei, de az Oroszországgal való harc a mi harcunk is, sőt minket érdekel legközelebről. Míg tehát Németországnak a nyugati szomszédjaival való leszámolásban lesz vezető szerepe, a moszkovitizmust érintő kérdésekben minket is megillet a határozó szó.

Ennek az ellentétnek az okai részben történelmiek és etnográfiaiak, részben földrajziak és messze visszanyúlnak a múltba.

A szláv világnak az a része, amely Nyugat-Európába ütött éket képezett – nem tudott független nemzeti létre emelkedni. A németek ezeket a szláv népeket a IX. és a X. század folyamán visszanyomták és leigázták. A IX. században a magyarok törték össze Szwatopluk király nagy szláv birodalmát. Később a törökök tették lehetetlenné a független szláv államok alakulá-

sát a balkáni félszigeten. A szlávok közül csak azok tudtak többé-kevésbé független államokat alapítani, akik – mint a csehek, a lengyelek és a horvátok – fölvtették a nyugati műveltséget, áttértek a katolicizmusra.

Az orosz világ és a Nyugat mély antagonizmusának oka az, hogy az orthodox szlávizmus – amelyet Közép-Európa felé való terjeszkedésében évszázadok óta mindig és mindenütt föltartóztattak – a XVIII század óta a moszkovita cárok vezetése alatt egy hatalmas birodalmat alapított, azzal az ösztönszerű misszióval, hogy a fejlődése annak a kedvezőtlen ítéletnek a revíziójára kényszerítse reá, amelyet a szláv faj és az orthodox vallás fölött a történelem kimondott.

Oroszország az orthodoxiához csatlakozott, azaz a Kelethez, abban a korszakban, amelyben a magyarok és a lengyel szlávok a nyugati vallást és műveltséget vették föl, mikor a Nyugat a Kelethez szító szlávizmust és az orthodoxiát visszanyomta.

A cárok ezen csatlakozása az orthodoxiához nem bírta nyomban megvalósítani az erők egyensúlyát a keleti és a nyugati világ között, csak sokkal később érvényesült hatása.

A sorsnak évszázadok kellettek, míg azokat a csirákat kifakasztotta, amelyet a Középkor elején vettek el. Közben az orthodoxia fővárosa, Bizánc, egy ellenséges világnak, egy másik Keletnek, a muzulmán birodalomnak vált középpontjává. De mikor a moszkovítizmus folytonos hódítások révén nagyhatalomná vált, ösztönszerűleg arra törekedett, hogy visszaállítja az orthodoxia uralmát mindenütt, ahol

azelőtt gyökeret vert, azokban az országokban, amelyek fölvtették a nyugati műveltséget, épp úgy, mint azokban, amelyek a Kelet többi hatalmainak prédáivá lettek.

Az orosz birodalmat ezen irányba szorították a hagyományok erején kívül, a faji és vallási közösséggel járó szimpátiák, a földrajzi helyzet és hódításokra való természetes vágya.

A cárizmus először a lengyel szlávokat törte meg, akik, elhagyták a keleti egyházat és miután kaput vágott magának a Nyugat felé, szükségszerűen a Boszporusznak és a Dardanelláknak birtoka után vágott, amely megadná neki a Fekete-tenger és a Márvány-tenger uralmát, csaknem megtámadhatatlanná tenné a birodalom déli részét és hatalmas bázist biztosítana a Földközi-tengeren, amelynek bírása egyet jelentene a világalommal. És áhítoznia kellett arra a városra is, amelynek templomain valamikor a görög kereszt ragyogott, ahol az ősök a kereszténységet fölvtették és amely – a Félhold dacára – nem szűnt meg az orthodoxia Szent Városa lenni.

Oroszországot ezek a törekvései konfliktusba keverték először Konstantinápoly és a szorosok uraival és arra vezették, hogy Törökország ellen izgassa szláv és keresztény lakóit és pánszláv és orthodox politikát csináljon. Ebben a küzdelemben fajrokonai és hitsorosai értékes szolgálatokat tettek neki annál is inkább, mert Oroszország – Európa ellenkezése miatt nem tudott olyan pozíciókhoz jutni, amelyekből rátehetné volna kezét Konstantinápolyra. Jobb híjján legalább azon igyekezett, hogy az orthodox keresztény államok

segítségével meggyöngítse Törökországot és protekciója alatt álló államok segítségével saját függelme alatt tartsa a mohamedán világot és így elérje, hogy a Szultán kénytelen legyen a szorosokat akkor megnyitni vagy elzárni, amiként azt Oroszország úgy parancsolja.

De ez a politika ellentétbe sodorta velünk és Németországgal. Velünk azért, mert nem tűrhettük, hogy Oroszország déli határainkon is megvesse lábát, nem tűrhettük, hogy a szlávizmusra és az orthodoxiára támaszkodva igyekezzék meglazítani a kötelékeket, amelyek monarchiánk lakosságát egymáshoz fűzik. A balkáni orosz szupremácia Ausztria-Magyarország végét jelentené, az ezeréves magyar állam pusztulását és a cárok uralma alá juttatná a Duna-Tisza között.

Amint Varsó, Belgrád és Cetinje az orosz hadsereg operációs bázisaivá válnának, amint a harapófogóba kerülnénk, a dolgok logikája arra készítené Oroszországot, hogy hosszú évszázadok művét lerombolja nálunk, nem a szláv fajok függetlensége és autonómiája, hanem a maga világuralma érdekében.

Oroszországot ezek a törekvései Németországgal is konfliktusba kevernék, mert Németország nem engedheti meg, hogy minket eltiporjanak vagy az orosz szupremácia alá kerüljünk. Ez esetben ugyanabban a tarthatatlan helyzetben sodortatnék, amelybe mi esünk. Az oroszok által dominált Prága és Libau között, e két orosz fellegvár között Németország helyzete hátrányossá válnék. Másrészt Németországnak érdeke az

is, hogy a török hatalom érintetlen maradjon Ázsiában, kereskedelmi és ipari okokból, meg azért is, mert az izlám sorompót vet Oroszország és Anglia mértéktelen ambícióinak.

Oroszországnak és nyugati szomszédjainak ez az antagonizmusa olyan régi, mint maga az orosz előnyomulás, de eddig csak Törökországgal való háborúkban robbant ki. Velünk és Németországgal még mindig el lehetett intézni a dolgot diplomáciai úton. Elkerültük a fegyveres harcot azért, mert sokáig Németország és Itália ügyei foglalták el elsősorban a Habsburg-dinasztiát, azután azért, mert a nyugati hatalmak útját állták az orosz törtetésnek. Később, mikor Oroszország a Kelet keresztényei sorsának javítását célozta, igyekeztünk elkerülni minden konfliktust vele, mert nem kívánhattuk, hogy török uralom alatt maradjanak keresztény népek, amelyeknek rokonai a mi földünkön élnek.

Oroszország is kerülte a fegyveres harcot, mert jobb szeretett a mi segítségünkkel céljaihoz érni. Szeretett volna elhelyezkedni a Balkán déli és keleti részén, természetesen azzal a hátsó gondolattal, hogy aztán az egész félszigetről lekergessen bennünket az orthodox szlávokra gyakorolt vonzás erejével.

Az ellentét azonban meg volt és nem egyszer fenyegetett azzal, hogy háborúval végződik, amely mindig csak azért maradt el az utolsó pillanatban, mert Oroszország végül mindig engedett, érezve elszigeteltségét, így történt ez a krimi háború alatt és a berlini kongresszuson.

A háború csak akkor vált kikerülhetetlenné, mi-

kor Oroszország fel merte vetni a nagy-szerb kérdést, amelynek éle felénk fordul. Miután az utolsó keleti háborúban Dusán szerb királyságát nagy részben Törökország rovására helyreállították, arra törekedtek, hogy egy még távolabbi múltig menjenek vissza és a szerbek hasznára restaurálják azt az állapotot, amely a magyar hódítás előtt, a IX. században Ausztria és Magyarország déli részein uralkodott.

Világos tehát, hogy ha tartós békét akarunk, föl kell tartóztatnunk Oroszország terjeszkedését a Nyugat felé és kényszerítenünk kell Szerbiát: nyugodjon bele abba, hogy a monarchia részeit képező tartományok azok maradjanak az idők végezetéig és lássa be, hogy öngyilkosságot követ el, ha egy nálánál erősebbtől akar hódítani.

Remélhetjük, hogy Oroszországot rá tudjuk kényszeríteni egy más politika fölvevésére. Erőfeszítései, amelyeket azért fejt ki, hogy megszerezze a szorosokat, kijusson a Földközi-tengerre, felhasználja azokat a hatalmi eszközöket, amelyekkel mint keleti és orthodox hatalom rendelkezik és közvetlenül dominálhassa legalább a Balkánt és a Duna völgyeit: teljesen érthetők és az orosz politika bizonyos szempontjaiból természetesek. De ez nem az egyetlen lehető politika, nem az egyetlen lehető imperiálisztikus politika és nem is az, amely Oroszország érdekeinek leginkább megfelelne.

A Balkánon nincsenek Oroszországnak olyan gazdasági érdekei, amelyeket egy állam nem negligálhatna komoly károk nélkül.

A félszigetre való kivitele külkereskedelmének

minimális része, a miénknél jóval kisebb. 1911-ben 3-4 millió sterling értékű árút szállított Romániának, amely pedig szomszédja, míg mi 5-6 milliónyit szállítottunk. Bulgáriai kivitele 1910-ben 6–8 millió frank volt, a miénk 77-98 millió. 1912-ben szövetségesének, Szerbiának csak 5-600.000 rubel értékűt szállított, mi pedig 19-20 milliónyit.

Viszont a legszebb távlatok nyúlnak kereskedelmének Ázsiában, ahol fontos átalakulások vannak készülőben.

Ha Oroszországnak, a háború után nem volna más ambíciója, mint az, hogy revancheot vegyen rajtunk a Balkánért, ez annyit jelentene, hogy elismeri azokat a jelentős változásokat, amelyek Ázsiában akarata ellenére végbemennek. Kínát, Mongolországot át kellene engednie a japán befolyásnak. Néhány négyzetkilométerért óriási területekről kellene lemondania. Csak azért, hogy kiterjessze uralmát néhány millió emberre, akiket csak súlyos áldozatok árán tudna alávetni, le kellene mondania arról, hogy emberek százmillióin gyakorolja befolyását. Felsőbb műveltségű népekkel szemben való törekvéseiért – amelyek ellentétbe helyeznék az egész emberiség érdekeivel – le kellene mondania azon hivatásáról, amellyel szolgálatot tenne a civilizációnak. Ha képet akarunk az ázsiai és az európai lehetőségek különbségéről, elég meggondolni azt, hogy Mongolország tizenkétszer akkora, mint Szent István királysága, hogy Kínának tizenhatszor annyi a lakosa, mint hazánknak, tehát több, mint a világ akármelyik birodalmának is valaha, hogy minden negyedik ember: kínai.

Oroszország a múltban sohasem makacskodott egy irányban való terjeszkedés mellett. Ha valahol akadályba ütközött, más útra vetette magát, de politikája általában mindig terjeszkedési politika volt. Mint a tenger, amely szüntelenül verdesi, tördeli partjait, de engedelmeskedve az ár és apály törvényeinek hol egyik, hol másik partjára veti magát, úgy változnak Oroszország történetében a Kelet és a Nyugat ellen intézett támadások.

Mért ne ismétlődnek meg ez a jelenség?

A mukdeni katasztrófa visszaterelte Oroszország figyelmét Európára, miért ne fordítaná tekintetét a mi győzelmünk újra Ázsia felé?

Nem hihetjük, hogy Oroszország ugyanazt a hibát követi el, mint Franciaország, amely minden érdekét föláldozta a revanche vágyának. Franciaország hasznát vehette volna Bismarck jó szándékainak, aki mindent elkövetett, hogy a kontinensről elterelje figyelmét és elfeledtesse vele Elzász és Lotharingia fájdalmas elvesztését. Sokkal hatalmasabb gyarmati birodalmat alapíthatott volna, mint amilyennel ma bír. Csekély ügyességgel talán még Egyiptomot is megszerzhette volna. De Franciaország ezt nem akarta és ahelyett, hogy megelégedett volna a biztos sikerrel, ma új veszedelmeknek teszi ki egész létét.

Az a hitünk, hogy Oroszország egy teljes vereség után legalább jó időre lemond terjeszkedési politikájáról Nyugat felé, annál jogosabb, mert egy katasztrófa valószínűleg belső nehézségeket támasztana ott-hon, amelyek minden akciót lehetetlenné tennének a külpolitikában.

A Balkánon olyan helyzetet kell teremteni, amely megfosztja az orosz politikát mindazoktól az eszközöktől, amelyekkel eddig ezekben az országokban rendelkezett.

Első sorban a keresztény lakosság függetlenségi törekvéseire támaszkodott és arra, hogy a törökök képtelenek voltak a keresztény népeket adminisztrálni. Ez a két eszköz nincs többé. Európában keresztény nép nincs már török uralom alatt. A balkáni népeknek nincs többé szükségük az orosz pártfogásra Törökország ellen. Ma, amikor Oroszország nem alapíthatja számításait e népek függetlenségi törekvéseire, csak egyes fajok nagyzási hóbortjára, meg kell nekik mutatni, hogy az orosz pártfogás romlásukra vezet. Arra kell őket szorítani, hogy annyira mérsékeljék ambícióikat, hogy Oroszország ne spekulálhasson többé azokra.

A Balkán-államokkal szemben való politikánk vonalai előre meg vannak vonva. Mindezek a népek szabadon fejlődhetnek és gazdagodhatnak. Nekünk annál többet ér, mennél virágzóbbak és műveltebbek.

Csak azt nem engedhetjük meg, hogy az olyan állam, amely támadó politikát folytat ellenünk, növekedjék, erősödjék és a Balkánon a szupremáciát megszerezze. A békekötésnél épp úgy, mint jövő keleti politikánkon mindegyiknek észre kell vennie, hogy aki ellenünk van, rajta veszít, aki velünk van, megtalálja a maga hasznát.

Ha ezt a politikát következetesen folytatjuk és határainkat sztratégiai szempontból megerősítjük, ha sikerül közvetlen összeköttetést teremtenünk a ma nem

határos balkáni államokkal, mindörökre elpusztíthatjuk Oroszország uralkodó és támadó befolyását a Balkánon, ami a cároknak eggyel több ok lesz arra, hogy erejüket ne tékozzák egyre kevésbé megvalósítható tervek kivételére.

Rezumáljunk. Háborúnk védekező háború, amely eléri a célját, ha sikerül visszavernünk ellenségeinket és megtörni azt a kört, amelyet körülöttünk alkottak. E célból legjobb lenne, ha valamelyik ellenségünkkel teljesen kibékülnénk és megnyernők ügyünknek. Ilyen összebékülésnek reménye lehetne biztosítani az emberiség számára azt a lehetőséget, hogy a háború borzalmai után teljes biztonságban civilizáló és gazdasági munkájának szentelhesse magát. A külön béke bizonyos hatalmakkal a legjobb biztosítékokat nyújtaná a nemzetközi politika ilyen irányváltozásához.

Véleményem szerint a háború kimenetelének nemcsak azokkal az államokkal szemben kell változásra vezetnie, amelyekkel ma hadban állunk. Győzelmünktől mindenekelőtt intimebb közeledést várok köztünk és szövetségeseink közt, kiszélesedését annak az alapnak, amilyen Ausztria-Magyarország és Németország szövetsége nyugszik. Ez legyen a szikla, amelyen az európai béke és egyensúly rendíthetetlen épülete emelkedik.

Mint fentebb mondtuk, a háború, amelyet mi vívunk, nem hódító háború, a némelyek által tervezett határkiigazítások tehát nem *conditio sine qua non*-ja a „jó” békének. Ezért nem terjeszkedünk ki bizonyos területi módosításokra, amelyek különben szükségessé válhatnak, ebben a tárgyban csak néhány ál-

talános megjegyzést akarunk tenni. Az első az, ha nem is törekszünk Európa térképének megváltoztatására, a háború erkölcsileg jogot ad bizonyos rekompenzációk követelésére, amelyeket a jövő békéjének megőrzéséhez szükségeseknek tartunk. Ellenségeink nem kímélnének minket, ha ők győznének.

Folyton azt emlegetik, hogy Ausztria-Magyarország hibrid alkotás, hogy szét kell rombolni. Lloyd George, az angol miniszter, nemrég azt mondta: a jövőben a nemzetiségek alapján kell alakulniok az államoknak, ami annyit jelent, hogy az osztrák-magyar monarchiát föl kell osztani.

Egy tudós angol legutóbb ugyanezt a véleményt hangoztatta. Scotus Viator iskolát csinált és manapság divatos dolog hazánk fölosztását követelni az igazság és a tudomány nevében egy olyan országban, amely legalább annyi millió idegent tartalmaz alatta, ahány ezer nem magyar van Magyarországon. Ha Anglia – amellyel nincs közvetlen konfliktusunk és amelynek érdekei nem ellenkeznek a mieinkkel – ilyen hangon beszél, mit várjunk a szerbektől és oroszoktól, akik minket legfőbb ellenségüknek tekintenek?

Mindenki tudja, hogy Oroszország rá akarja tenni kezét Galíciára, Bukovinára és talán Máramarosra, Szerbia Bosznia-Hercegovinára, Horvát-Szlavonországra és a Bánátra. Olaszországot azzal nyerték meg, hogy területünkből ígértek neki vért és húst. Erdélyt pedig már régóta kínálják mindenkinek, aki csak akarja.

A mostani háború sok vérünkbe és pénzünkbe került, következőleg ha mi leszünk a győztesek, csak a

magunk érdekét kell tekintenünk és előre el kell látnunk magunkat egy nemsokára bekövetkező új támadás ellen. Másodrendű szempontok tehát ne akadályozzanak ellenséges területek annexiójában, ha annak helye van, de mérlegeljük komolyan és hidegvérrel, vajjon csakugyan előnyünkre válik-e és főképp: ne legyen nagyobb szemünk a gyomrunknál.

Ugyanez áll Németországra is. Ha legyőznék, ellenségei igazán nem kímélnék. Neki is joga lesz tehát megkövetelni mindent, amit valódi érdekének tart, de őrizkedjék ezen túlmenni és olyan pillanatnyi eshetőségeket kihasználni, amelyeket az alkalom kínál neki. őrizkedjék mindenképp olyan területeket hódítani, amelyek birtoklása több kárt okozna neki, mint hasznot.

A mi szempontunkból Lengyelország kérdése a legfontosabb. Nem akarok hosszasan kiterjeszkedni erre a tárgyra, csak azt az egy tényt kívánom hangsúlyozni, hogy – véleményem szerint – e problémának igazságos megoldása nagyban hozzájárulna a dolgok új rendjének megszilárdításához és a jövő béke stabilitásához.

Kissé tekintélyesebb hódításokat akarni a Balkánon, nagyon rossz politika lenne. Előbb-utóbb visszaterelné oda Oroszországot, mert a függetlenségükben általunk fenyegetett népek újra azon az oldalon keresnének pártfogót. Idegen kormány alá kellene vetni szabadsághoz és nemzeti autonómiához szokott népeket, úgy, hogy csak „irredentisták”-at nyernénk vele.

Még Itáliával szemben is tévednénk, ha megbüvöltetnők magunkat a természet szépségeitől, vagy ha

a múlt emlékeinek és jogos haragunk sugallatának fogadnánk szót. Főosztani vagy alávetni akarni egy országot, melynek lakossága olyan lángoló hazafiassággal érez, mint az olasz nép, gyöngeségünket okozná. Észszerűen tehát csak bizonyos határkiigazításokról lehet szó, nem hódításokról. Itáliának pénzzel kell majd kártalanítania minket, nem területtel. Nem az egész olasz nép, csak a kormány vétkes az árulásban. És erkölcstelen politikája meg is kapja méltó büntetését. Ha a háború nem végződik ragyogó győzelemmel, kerülheti énül eltiporják azokat, akik előidéztek. Nem kell tehát egyébre gondolnunk, mint érdekeink megóvására, a bosszúállást rá kell bízunk az olasz népre, hiszen a háború nagyobb véték ő ellene, mint ellenünk. A nemzet maga is szigorúan meg tudja büntetni azokat, akik minden jog, ész és szükségszerűség megcsúfolásával vesztébe kergették.

Még csak azt a kérdést kell vizsgálnom: megérte-e, hogy olyan veszedelmes vállalkozásba bocsátkozunk, amilyen ez a háború, miután mi nem akarunk világbirodalmat alapítani, sem hódítani és érdemes volt-e csekélyebb eredményekért vállalnunk ilyen hatalmas harsnak óriási áldozatait?

A háború nem üzlet. Igaz, hogy az angol külügyminiszter, Grey kijelentette a parlamentben, hogy be kellett avatkozni, mert a beavatkozás nem fog sokkal több kárt okozni az angol kereskedelemnek, mint amennyit más hatalmak háborúja okozna, még ha Anglia semleges maradna is. A miniszter érvelése tetszett az angoloknak, de Istennek hála, minket nem merkantil szempontok vezetnek. Minket a kénytelen-

ség vetett a forgatagba. Igen, nekünk megérte a háborúskodás, mert nekünk nemzeti létünket kellett megvédenünk.

A magyar nemzet számbelileg olyan gyöngé, hogy bűn lenne vágóhídra küldeni élitejét, a jövő munkásait egyesegyedül anyagi előnyökért vagy ábrándos törekvésekért.

Mindent kockáztatnunk csak ezeréves államunkért volt szabad, de akkor aztán kötelességünk is vált. Nem lehet vitázni arról, hogy megéri-e a fáradságot nemzeti létünk, becsületünk, jövőnk védelme. Meg kell védenünk, akármibe kerül, ahányszor csak veszélyben van.

De győzelmünk azon az előnyön kívül, hogy biztosítja nemzeti életünket és visszavert egy gyűlöletes támadást, egyúttal lehetővé teszi, hogy meggyöngítsük azokat a népeket, amelyek a magyar faj létét fenyegették és a jövőben is fenyegethették.

Hajdanában letelepedtünk Közép-Európa határain, a folyton forrongó üst, a Kelet szomszédságában. Nyers erőkbe ütköztünk itt, sokszor a miénknél jóval nagyobbakra, amelyek – először a tatárjárás, aztán a török és végül a moszkovita uralom alakjában – halállal fenyegették a magyar nemzetet. Amikor Németország segítségével a pánmoszkovitizmust letörjük, történelmi küldetésünket teljesítjük és életföltételeinket javítjuk.

A Balkánon hazánkra kedvező erőegyensúlyt teremtvé, fönntartva és erősítve a török uralmat Konstantinápolyban és a tengereken túl, a magyarság nagyságán és gazdagodásán dolgozunk. Emberfölötti erő-

feszítések árán támogatva és megszilárdítva ezt a monarchiát, amelyben élnünk és halnunk kell, szorosabbra fűzve a német szövetség kötelékeit, amely nem egy múló szükségből támadt, hanem földrajzi és világi helyzetünkéből ered és amelynek szükségességét mindig belátták a magyar politikusok: csak nemzeti létünk föltételeit javítjuk.

Ha a szövetség, amelynek részesei vagyunk, győz, akkor Magyarország csak emelkedhetik. Most, mikor a harctereken közösen elontott vér alapozza az osztrák-magyar monarchiában a népek egységét, amelyeknek a sors és a történelem törvényei egy jövőt szabtak, most, hogy a dinasztia és a nemzet megértését, reméljük, megerősítik a világjelentős események: minden azt mutatja, hogy nemzeti életünk a fejlődésnek ragyogóan sugaras fázisába lépett.

Győzelem esetén a magyar nemzet helyzete előnyösebb lesz, mint valaha és – föltéve, hogy a közel jövőben nem követ el hibákat – élvezni fogja e helyzet jótéteményeit. Megéri tehát a fáradságot a küzdelem és mindnyájan kormánypártiak és ellenzékiek, parancsoló kötelességet teljesítenek, ha minden erejüket egyesítik, hogy hazánk megszerezze azt a teljes, döntő győzelmet, amely majd lehetővé teszi, hogy a magyar nemzet jövőjét szélesebb alapokra fektesse.

A magyarság és a háború.

A háború és a társadalom.

A világtörténelem a harcok szakadatlan sorozata.

De a háborúk mérhetetlen száma ellenére kétségtelen, hogy még sohasem volt olyan irtózatos nagyméretű és olyan pusztító hadjárat, mint a jelenlegi.

Azok a tudósok, akik kiszámították, hogy milyen áldozatokba kerül egy modern háború, már azt a vérmes következtetést vonták le, hogy háború többé nem is lehet. Apróra bebizonyították, hogy nincs nemzet, amely elviselhetné a modern háborúnak terheit.

De e számítás teljesen hiúnak bizonyult. Az előrfeljósolt számok beigazolódtak, sőt talán a valóságon alul maradtak, de a várt hatás nem következett be. A civilizáció csak új fegyvereket adott a harcnak, de a kölcsönös gyűlöletet apasztani, ellentétek békés megoldási módját megtalálni mindeddig nem volt képes.

Ma azt állapíthatjuk meg, hogy a kultúra haladása a háborúkat talán ritkábbá, de ugyancsak borzasztóbbá teszi.

Sőt a civilizáció egyenesen növelte a háború iszonyait. Az emberiség számának arányában szaporodott a hadsereg is.

Csak az emberi ész uralma a természet ereje fölött, csak a modern tudomány és technika bírta azt

az óriási emberanyagot hadi célokra használni, amely ma az államok rendelkezésére áll.

Mióta Európa két szövetségre oszlott s két ellentétes tábor néz egymással farkasszemet, a véderők fejlesztése különösen szédítő arányokat nyert. A ma harcban álló államok összes hadereje körülbelül 20 millió ember, annyi, mint az egész Magyarország lakossága. Ezekhez a számokhoz képest még az utolsó nagy európai háború, a 70-iki német-francia háború számai is elenyésző csekélyek.

A közlekedési eszközök fejlődése s az, hogy nagy tömegeket lehet egy helyen ellátni, azt is lehetővé tették, hogy magán a harctéren, az egyes csatamezőkön sokkalta nagyobb erők legyenek egyesíthetők, mint a múltban. Königgratznál, Waterlooánál, Szedánnál, Mukdennél az összes harcoló felek együttes hadereje messze az egy millió alatt maradt, míg azon óriási mérkőzésben, amely pl. 1914 szeptemberében Paris és a német határ közt folyt, mindegyik fél egymaga egy milliónál több katonával rendelkezett. Valóban kiszámíthatatlan, hogy mibe kerül ilyen tömegek felfegyverzése, kiképzése, összpontosítása, szállítása, ellátása, hiányának pótlása és betegeinek ápolása. S a technikai tudomány fejlődése csodával határos eredményeket ér el a pusztító eszközök gyártásában is, úgy, hogy ma nemcsak azért vált pusztítóbbá a harc, mert sokkal több a küzdő egyén, hanem azért is, mert minden egyes számtalanszor többet képes ártani az ellenségnek, mint azelőtt.

A háború már nemcsak tengeren és a földön, hanem a levegőben, a víz alatt és a föld alatt is folyik;

nemcsak a harctéren, hanem mögötte is bárhol, ahová Zeppelinek és repülőgépek eljuthatnak.

Visszafojtott lélegzettel szemléljük a modern világnak azon véres összeütközéseit, amelyek a felhők régióiból golyózáport zúdítanak az ellenséges országra és seregre.

Nem tudja az ember, jobban csodálkozzék-e azon a szellemi erőn, amelyet az emberiség bizonyított, mikor ezen gyilkos eszközöket megalkotni képes volt s azon a bátorságon, amelyet a modern Dugovics Tituszok bizonyítanak, mikor egymásra rontanak a légi úrben s a halál torkába zuhannak csak azért, hogy az ellenfelet is magukkal rántsák; vagy azon, hogy az emberi ész és pénz nem tudott jobb foglalkozást találni, mint a gyilkolás, égetés és robbantás eszközeinek rafinait tökéletesítését.

Az óriási Dreadnoughtoknak, ezen új, hihetetlen drága alkotásoknak uralmát, a tengeren már is kétségesse teszi a tenger alatt járó hajók fegyvere s ma örömteljes reménnyel olvassuk, hogy Angliának a tengerek síkján gyakorolt uralmát Németország a tenger mélyében folytatott merész akciójával meg fogja ingatni s hogy nemsokára a sziget fekvése sem fogja Albiont azon háború veszélyei elől megmenteni, amelyet könnyelműen előidézni segített.

Napoleon zsenijének egészen új méretekhez kellene szoknia, ha megjelenék közöttünk. Nelson, sőt Tegethoff csatahajói a modern hajók közelébe sem mernének jönni; a 42-es mozsarakkal szemben és azon falak s aknákkal szemben, amelyek Franciaország várait védik, Vauban laikusnak érezné magát. Valóban

mondhatjuk, hogy Jules Verne és Jókai Mór fantáziáján túltesz a modern technika.

A modern háború ezen mesébe való arányai az egész nemzetre, az otthonmaradt társadalomra is óriási terheket rónak, nagyobbat a múlt háborúinál. Egészen új, nagy feladatok várnak reá. A mai háborúban nemcsak a hadseregek mérkőznek, hanem az egész nemzetek összes erkölcsi és anyagi ereje s e mérkőzésben mindenkinek ki kell részét vennie.

Szabja mindenki tetteit az események nagyságához. Sohase felejtse el senki, hogy magasztos kötelessége van és hogy a legparányibb egzisztencia is használhat, vagy árthat cselekedeteivel és beszédeivel.

Boldog volnék, ha mindenki lelkébe bírnám azon sziklaszilárd meggyőződésemet átültetni, hogy mi, akik itthonmaradunk, nagyok és kicsinyek, gazdagok és szegények, férfiak és nők, mindnyájan hozzájárulhatunk ahhoz, hogy zászlónk győzedelmeskedjék, hogy a magyar nép fényesen állja ki azon újabb megpróbáltatást, amely elé állítja világtörténelmi hivatása és geográfiai helyzete.

Mindnyájan harcosai vagyunk ugyanegy szent ügynek, harcosai azon küzdelemnek, amelytől függ nemzetünk léte. A harctér az egész ország s rajta mindenkinek jut kötelesség.

Mindnyájunk célja egy és ugyanaz, amelyet egy mondatba foglalva akként fejezhetünk ki, hogy félretéve minden széthúzást, minden pártoskodást és kicsinyességet, félretéve jogos mellékcélt és melléktekinetet, osztatlan akaratomkat, minden törekvésünket kizárólag csak a győzelem kivívására kell irányítanunk.

E magasztos cél az otthonmaradt társadalomra két irányú köteleiséget ró: szellemi és anyagi.

A háború előkészületének percétől a békekötésig két nagy horderejű feladat vár a társadalomra, az egyik a győzelemhez szükséges lelkiállapot változatlan fenntartása a harc viszontagságai és változásai közt, a másik azon sok különböző szolgálat teljesítése, amelyeket sem a hadsereg maga elvégezni, sem az állam hivatalos apparátusával teljesíteni helyesen egyáltalán nem, vagy egyedül nem képes. Mindkét tevékenységre szükség van. Mind a kettőnek eleget kell tenni; de én mégis az erkölcsi momentumra helyezem a fősúlyt, mert a győzelem sine qua non-ja erélyes, lelkes, mindenekfelett győzni akaró nemzet s ezért először vele kívánok foglalkozni.

Hazafias örömmel, kérdés nélkül mondhatom, hogy a kezdet e tekintetben jó volt, hogy a nemzet a maga egészében teljesen megfelelt a legmagasabb várákozásnak. A nemzet megértette, hogy a háború a történetek után már teljesen elkerülhetlenné vált, átérezte, hogy léte forog kockán. A közvélemény átérezte mindjárt, mikor még a bizonyítékok nem is voltak közismertek, hogy a szarajevói tragédia nem néhány ember fanatizmusának következménye, hanem egy nemzet támadásának gyümölcse integritásunk ellen, egy nemzet tervszerű kísérletének része a mi rovásunkra megnagyobbodni és hogy a gyilkosok egy faj gyűlöletének, egy faj agresszív aspirációjának vak eszközei voltak.

Átérezte nálunk csaknem mindenki, hogy a rémtett nem is volt egy ember ellen irányzott attentátum,

hanem azon fogalom ellen irányzott támadás, amelyet ez az ember képviselt, olyan vidéken való uralmunk ellen, amelyet szerbek is laknak. A rémtett egyszerre világossá tette, hogy már aláaknázták a terénüm egy részét, amelyen szilárdan kell államink, ha élni és számítani akarunk még; és hogy régóta felvetették a délszlávok egyikét azon végzetes kérdéseknek, amelyeket csak vérrel és vassal lehet többnyire megoldani, mert lényegük abban áll, hogy az egyik állam a másiknak jogosan alávetett területét akarja mindenáron megszerezni.

S amikor a minden oroszok cárja a fejedelem gyilkosait védelmébe vette, azt is belátta mindenki, hogy megjött a nagy leszámolás napja, az a harc, amely el fogja dönteni, vájjon a moszkovita uralom lesz-e a Duna-Tisza között, vagy magyar szupremácia.

Érezte az egész és osztatlan egységes magyar társadalom, hogy újra kérdésben van, hogy a kelet rab-szolgája lesz-e, vagy a nyugati társadalom tagja és hogy meg lesz-e óvható Szent István király integritása s ezért talpra állott, mint egy ember.

Nincs adat rendelkezésemre, azt azonban tudom, hogy egy-egy ezrednél csaknem hiány nélkül az összes hadkötelesek bevonultak. Az egész katonai adminisztrációt meglepte a jelentkezések száma s az, hogy a tények megcáfolták azt az általánosan elterjedt hitet, hogy a modern háborúban legalább 20-25 százaléka a hadköteleseknek marad el. S lélekemelő volt a bevonuló katonák szelleme, a tiszt és legénység férfias elszántságtól, hazafias lelkesedéstől volt áthatva. Valóban csak azok voltak lehangolva, akik nem mehettek

az ellenség elé. A társadalmat átható intenzív érzelm minden egyes emberben kifejezésre jutott. Megvolt az a tömegszuggesztió, amely a nemzetek hősies erőfeszítésének mindenkor egyik főtényezője.

A katona érezte, hogy a nemzet létéért, becsületéért fog küzdeni, látta, hogy vele érez kivétel nélkül az egész társadalom, szeretetének és szerelmének tárgyai; a nagy egész és minden egyes. Az egész milieu, amelyben él, a családi kör, az ismerősök, az utca, a sajtó, a vásárterek lelkesedése magával ragadta a cinikust is és fokozta az idealista hevét.

Ez a lelki állapot szülte azokat a hőstetteket, amelyekre olyan méltán vagyunk büszkék.

Akadnak ugyan olyanok, akik a lelkesedés fontosságát le akarják kicsinyelni s a siker egyetlen kulcsát a fegyelemben keresik; de ez rövidlátás.

Napoleon, minden kor legnagyobb katonája azt mondta, hogy a hadisiker biztosítékainak háromnegyed része: a hadsereg jó szellemében rejlik és ma már hozzá lehet tenni, hogy a nemzet lelki állapotától függ a siker ezen biztosítéka, a hadsereg szelleme is.

Legjobban bizonyítja ezt az igazságot az orosz-japán háború lefolyása. Minden bíráló megegyezik abban, hogy a japáni győzelem egyik legfőbb oka a japán társadalom lelkesedése és az orosz társadalom lanyhasága és kedvetlensége volt.

Klasszikus tanúja ezen ténynek Kuropatkin, az orosz fővezér, aki bőséges tapasztalatok alapján kifejti, hogy a mai hadsereg néphadsereg és hogy mivel tagjainak többsége csak a háború alatt katona, okvetlenül szükséges, hogy a nemzet a hadsereg feladatai-

val tisztában legyen, a célt, amelyet a hadsereg szolgál, helyeselje és lelke egész erejével támogassa.

Oroszország azért nem győzhetett, ámbár többnyire számbeli fölénye volt, mert a nép lanyhasága lankasztóan hatott a seregre, holott Japánban a nép a hadsereget fellelkesítette.

Kuropatkin ezen véleménye annál nagyobb súlyú, mert ő a cárizmus rezsimje alatt futotta be fényes karrierjét s ezen nevelésénél fogva nem volt hajlandó a népléleknek, a nép belátásának és akaratának döntő befolyást tulajdonítani, hanem inkább arra volt predesztinálva, hogy a fegyelem csodatevő erejében bízzék, a cárizmus egész rendszerének ezen erkölcsi alapjában. És Kuropatkin véleményét mindenben megerősítik német katonai tekintélyek is, mint pl. Tettau tábornok és Lignitz ezredes, akik szintén rideg katonai fegyelemben nevelkedtek és nem tekinthetők dilettáns néptribunoknak.

De a társadalomnak harcias szellemére nemcsak az első stádiumban van szükség, hanem mindvégig, a háború különböző eseményei, a sors változásai közben is, mert a hadsereg és a társadalom között való belső összefüggés állandóan akkor is fennáll, amikor a hadsereg távol van hazájától. Az egyiknek szelleme a legnagyobb távolságon át állandóan hat a másikra. Ha az egyik elveszti bizalmát és önuralmát, akkor a másiknál is meggyengül az erkölcsi erő, bárhol legyen.

A harcok közben előálló hiányokat otthonról folyton pótolni kell; tartalék és népfölkelő szervezetek alakulnak, amelyek mindig frissen viszik ki a harctérre az ország hangulatát; a sebesültek gyógyultán újra a

harcvonalba mennek és magukkal viszik az otthon nyert impressziókat. Mindig megfordulnak egyes katonák a harctér mögött, néha egész csapattestek jönnek pihenés céljából határaink közé, úgy, hogy ha erő veszt a desperáció a nemzeten, akkor nemcsak a postás a sajtó útján, hanem közvetlen érintkezés útján is átszivárog az a méreganyag a hadsereg testébe.

Az orosz-japán háború ennek az igazságnak is klasszikus példáját adja. Az orosz seregek óriási távolságban harcoltak hazájuktól, de azért az otthoni társadalom szelleme szakadatlanul dominálta a hadseregét is.

Kuropatkin elpanaszolja, hogy mikép terjesztették a sereg sorai között állandóan hazulról jövő rezervisták és iratok azt a gyűlöletet, amelyet a nemzet egyes részei egymás ellen éreztek és az ellenzék azon egész rendszer ellen táplált, amely a háborút okozta. A főbb vezetés és a tisztikar ellen rendszeres agitáció folyt, amely annak tekintélyét és a belé fektetett bizalmat aláásta. Azt hirdették az elégedetlenek, hogy a háború nem a nemzet háborúja, hanem csak a katonaságé.

S az orosz társadalomnak ezen szelleme, pesszimizista, elégedetlen hangulata okozta, hogy kénytelen volt kedvezőtlen békét kötni, ámbár még hadereje nem volt teljesen legyőzve és esetleges diadal kivívása abszolúte nem lett volna kizárva.

Ezen példákából okulva, nekünk gondosan és tudatosan kell a közszellemet ápolnunk. Különösen óvakodnunk kell az elcsüggedéstől! Nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a pesszimizmus ne ter-

jedjen el és a hangulat meg ne változzék, mert a magyarnak erényei között nem szerepel a szívós kitartás és nálunk könnyen átcsap a közhangulat az ujjongásból a lehangoltságba; a vígságot, mint a magyar nótákban, úgy az életben is, könnyen váltja fel a szomorúság, az optimizmust a pesszimizmus. Hősiességünk inkább a kockázatos, de rövid rohamban, az offenzívában nyilvánul meg, mint a kisebb veszéllyel járó, de hosszadalmasabb defenzívában. A magyar katona típusa a huszár, aki csak akkor érzi jól magát, amikor villog a kard a kezében és rajta-rajtát hallja. A magyar gyalogos is szívesebben rohan bajonettel az ellenségre.

Az optimista nálunk legtöbbször a győzelmet könnyebbnek hitte s ezért a még mindig eldöntetlen harcok közben bizalma megingott, a pesszimista pedig az ellenséges túlerő előtt szükségessé vált visszavonulás hatása alatt a hadsereg hősi küzdelme, csodás kvalitásai és kivívott győzelmei ellenére is megtartotta őseredeti bűnét. S annál könnyebben terjedhet el az idegesség a kezdetleges enthuziázmus ellenére, hogy csaknem mindenki személyesen is érdekelve van a harctéren és a nyugtalanságát, izgékonyágát fokozza, hogy hazája mellett szeretettjét is félti.

A monarchiában élő egyes fajoknak jellegzetes tulajdonságát is képezi a bizalmatlanság saját államának erejében, náluk erősebb a negatív szellem, a kritikai tehetség, mint az alkotóerő, ami annál könnyebben ragadhat át hozzánk, mert a magyarnak saját faji tehetségébe fektetett bizalma, a különleges viszonyok között, nem eléggé biztosítja a katonai vezetésbe fekte-

tett bizalmát. A gyűlölködés és pártoskodás is nagy volt hazánkban az utolsó években, úgy, hogy annak kiújulásának veszélye is kísért.

Nagyon szükséges tehát, hogy céltudatosan és kitartással küzdjünk a pesszimizmus és a pesszimisták «lien és a nemzet elcsüggedésének veszélye ellen, a teljes lelki egység és harmónia fentartása mellett. E célból mindenekelőtt világossá kell tenni, hogy gyors és könnyű diadalt nem várhatunk, de okkal és joggal számíthatunk a végleges győzelemre.

Meg kell értetni a széles körökkel, hogy győznünk kell, mert a jobban szervezett erő a mienk; mert stratégiai helyzetünk jobb, amennyiben Németország és mi egymást támogathatjuk és egymásután döntő túlerőt vethetünk az összes harcvonalakra; és mert szövetségünk Németországgal őszintébb és belsőbb, mint a szövetség az entente-hatalmak között, amelyeket inkább a közös gyűlölet, a közös féltékenység kapcsol össze, mint az érdekek azon teljes azonossága, amely minket fűz a német birodalomhoz. Győzelmet jósol az eddig elért eredmény is, dacára a sok pesszimista kritikának.

Teljes meglepéssel mondhatjuk, hogy a hadsereg eddig a reá váró feladatot derekasan meg bírta oldani, amely egyelőre nem abban állott, hogy megsemmisítse az orosz haderőt és hogy a határainkat teljesen megvédje, hanem abban, hogy veretlenül és segélyforrásaink kimerítése nélkül legyen képes azt az időt bevárni, amikor a nyugati fronton küzdő német főhaderő segítségünkre jöhet. A kettős szövetség együttes terv szerint összes erejének zömét, a német

fősereget Franciaország ellen küldte offenzív célzattal, a keleti fronton pedig mindaddig kisebb erővel a védekezésre szorítkozik, míg az offenzív akció Franciaországban győzelemhez vezet s lehetővé teszi, hogy keleten is megfelelő túlerővel léphessen fel.

A német hadsereg fényes eredménye ellenére még, nem oldotta meg ezen offenzív feladatát, aminthogy; az nem is volt még várható. A francia, angol, belga haderőket ugyan visszaszorította már, de még meg, nem semmisítette s még nem fordulhat minden ellenállást eleve kizáró győzelmes nagy tömegekkel a keleti határra.

De a legnehezebb időn már túl vagyunk, mert Németország sztratégiai helyzete már azt is megengedte, hogy az eddiginél nagyobb erőket küldjön Oroszország ellen.

Míg magunkra voltunk hagyva, a számarányoknál fogva természetes volt, hogy nem bírtunk döntő diadalokat elérni, de valóban meg lehetünk elégedve azzal az eredménnyel, amelyet vitéz hadseregünk e nehéz időkben elért.

Sok heti harc után az ellenség nagy számbeli fölénye ellenére nagyobb kárt csináltunk az ellenfélben, mint ők bennünk; nem egy győzelmes csatát vívtunk, az orosz túlerő nem bírt országaink szívébe hatolni s megközelítőleg sem bírta azt az eredményt elérni, amelyet a német offenzíva Franciaországban mutat fel s már annak ellenére ragadtuk meg az offenzívát, hogy a nyugaton működő erők zöme még nem szabadult fel.

A sok millió orosz nem bírta a németet a Paris felé előnyomulásban megakadályozni s mi képesek

voltunk s képesek leszünk a kelet óriási hordáit addig feltartóztatni és lekötni, míg a német véres munkáját a nyugaton be nem fejezte.

S mindezt elértük annak ellenére, hogy az orosz, úgylátszik már régen ázsiai seregeinek egy tetemes részét titkosan mobilizálta s ezáltal sokkal korábban volt kész, mint azt mi gondolhattuk s kezdetben olyan előnyös helyzetbe került, amely katasztrófához vezetett volna, különösen tekintettel számbeli fölényére, ha hadseregünk belső értéke nem sokkal magasabb az övénel.

Tehát teljes bizalommal nézhetünk a jövő elé, ne aggasszon, hogy a döntés sokáig elhúzódik, hiszen ez «lőrelátható volt, mert a jobb szervezet és előnyösebb helyzet nagy számbeli túlerővel küzd.

Ha nem is vesszük számba Angliának és Franciaországnak óriási kolóniáit, ha nem vesszük számba Japánt sem, hanem csak az európai harctéren mérkőző erőket vesszük tekintetbe, akkor is óriási számbeli fölényben vannak ellenségeink, hisz az entente ezen országrészeinek lakossága 260-270 milliót, a német és osztrák-magyar lakosság pedig 115 milliót tesz ki.

Törekedjünk mindenkibe beléoltani a végleges diadalba fektetett jogos bizalmat s ébresszük fel még a pesszimistában, az idegesben is azt a meggyőződést, hogy kötelességük magukon legalább uralkodni és legalább annyira fegyelmezni önmagukat, hogy balsejtelmekkel ne ássák alá a többiek bizalmát, ezt elvárhatjuk tőlük, mert ennyire mindenki képes lehet.

Lépjünk fel a sok rémregény és ijesztő pletyka

terjesztői ellen s ne higyjünk semmit, amiről meg nem győződünk, mert a hamis híreknek egész légiója jár ma szájról-szájra. Óvakodjunk a szemtanuk egyoldalú előadásától is, mert azok a legritkábban vannak abban a helyzetben, hogy áttekintsék az egész szituációt és kis körben tapasztalt bajokat általánosítanak.

Aki nem akarja félrevezetni a társadalmat, ne terjessze tovább kellő fenntartás nélkül azt, ami bizonytalan hírt hallott. Nagy ügyeletet kell vetni a sajtó működésére is! Szükséges, hogy cenzúra alá vétessék minden, a háborúra vonatkozó híradás, szigorúan ellenőrizni kell, hogy koholt híreket ne hozhasson és hogy egyes szerkesztők esetleges idegessége ne mételezhesse meg a nagyközönséget.

Szükséges, hogy a harctérről való híreket csak a katonai hatóság adja ki; de ezzel nincsen biztosítva a kívánt cél, megfelelően kell a híradásnak tartva lennie a katonaság részéről is, ami nehéz feladat. Hibás volna minden momentán hátrányos jelenséget, minden veszteséget s momentán veszélyt közölni, mert ez azokban, akik nem tekinthetik át az egész helyzetet s nem bírnak vasidegekkel, könnyen felesleges ijedtséget és pánikot okozhat; de másrészt épp ilyen hiba a tudatos hazugság, mert az ilyen előbb-utóbb mindig kiszül és ezzel megrendíti a híradásba vétett bizalmat. Különösen rosszak kell olyan tények tagadását, amelyeket előbb-utóbb be kell vallani.

Sohasem szabad elfelejteni, hogy az ország közelében, vagy az országban magában történő események akkor is kiderülnek, ha a hivatalos kommunikék hallgatnak róla s hogy a legnagyobb pánik okozója az

volna, ha a közvélemény egyáltalán nem hinne többé a hivatalos jelentéseknek, mert mást tud, mint amit neki hivatalosan mondanak.

Amint a hivatalos híradást valótlanságokon rajtakapták, elveszti azt a képességet, hogy a közvéleményt irányítsa, akkor ezt a szerepet átveszi a sok suttogó, a sok pletykás, a sok pesszimista. Maga az a tény, hogy valamit takarni akarnak, nyugtalanít és pesszimizmust terjeszt. S nagyon elhibázott taktika az is, ha a lapok olyan győzelmeket olvasnak ki a hírekből, amelyek nem igazak.

Ne keltsünk olyan illúziókat, amelyek szétfoslása csak lehangoltságot hagy hátra.

Célja a híradásnak ne az legyen, hogy lehető kedvező benyomást keltsen momentán, hanem az, hogy pesszimista színezettől ment, erőnkbe fektetett bizalomból eredő híradással állandóan tartsuk fenn a közönség önbizalmát, ami teljesen lehetetlenné válik, amint bebizonyult, hogy túlzásokkal dolgozunk.

S lehetőleg tartózkodjunk a katonai vezetés elítélésétől. Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy biztos véleményt formálhassunk a hadműveletekről, mert nem ismerjük az összes tényeket s olyan leki-csinylő ítélettel, amely teljesen alaptalan lehet, alá-áshatjuk a hadsereg bizalmát, pedig nincsen borzasztóbb, mintha a katona nem bízik a vezetésben, azt hiszi, hogy vérét céltalanul ontja. Annál kevésbé jogos a laikusok kételyt nem ismerő kritikája, mert azt a célt sem érheti vele el, hogy az esetleges hibás vezetésben változás történjék, mert nem lehet hadvezé-

reket rosszul informált, hozzá nem értő, ideges közönség hangulatától függővé tenni.

Ne felejtjük, hogy valóban helyrehozhatatlan kárt csinálhatunk az alaptalan Ítélezésekkel és semmit sem mulasztunk, ha alapos aggályainkat is elhallgattatjuk.

Én nagy barátja vagyok a szabad szónak. Feltétlen szükségét érzem annak, hogy minden közhatalmat gyakorló egyén a legerősebb ellenőrzés és a legkeményebb bírálat tárgyává tétessék. A közéletben magam is kivettem a kérlelhetetlen ítékezés jogát. De a mai helyzetben minden kritikát, támadást és általában mindent, ami a visszavonás üszkét vetheti a társadalom közé, a legföltétlenebbül hibáztatok.

S még a magánkörben is óvakodjunk könnyelmű kritikától és bírálgatástól, mert a pesszimizmus úgy terjed, mint a penész s a szűk körben hangoztatott ítélet annyiból veszélyesebb a nyilvánosság előtt hangoztatottnál is, mert nehezebben nyer cáfolatot.

De elég volt azon feladatról, amely a társadalomra hárul a kellő szellem fentartása tekintetében!

Abban foglalom össze az erről mondottakat, hogy legyen főcélunk, első törekvésünk azt a szellemet megerősíteni, amely férfias elszántsággal szembenéz a sors minden csapásaival, amely számol azzal, hogy a mai harc nem folyhat le nehéz megpróbáltatások nélkül, amely annak tudatában, hogy a nemzet létéről vagy nemlétéről van szó, minden áldozatra kész és el van határozva mindent megtenni habozás nélkül, ami a győzelmünket biztosíthatja. Kerülnünk kell azt a könnyelmű optimizmust, amely csak addig áll helyt,

míg elhitei magával, hogy minden a legjobban megy és küzdenünk kell azon kislelkű pesszimizmus ellen, amely azt az erélyt fogyasztja, amely életünk fentartására szükséges.

Áttérve a társadalomnak már előbb említett másik nagy feladatára, azt két részre osztom. Az egyik abban foglalható össze, hogy a társadalom kötelessége a hadsereget segíteni legjobb tehetsége szerint, a második, hogy a nemzeti élet, a gazdasági és kulturális tevékenység folytonosságát kell biztosítania.

Egyenként kívánok e két kötelességgel foglalkozni, mielőtt azonban azt tenném, egy általános megjegyzést kívánok tenni.

A háború idején el kell felejteni mindazt, ami magyart a magyartól elválaszt. Osztály, foglalkozás, felekezet, politikai álláspont, valláskülönbség nélkül mindenki együtt dolgozzék. Ne vizsgáljuk egymás múltját, hanem fogjunk kezét mindenkivel, aki akar és tud segíteni, részt vesz a sok új és nehéz munkában. Gyűlölet és bizalmatlanság némuljon el a kötelesség parancsszava mellett.

Kívánatos, hogy a válságos idők alatt a társadalmi szervezetekben a legellenkezőbb irányok képviselői is egymás mellett foglaljanak helyet, hogy nyilvánvaló legyen, hogy a nagy megpróbáltatások alatt a nemzet egységén a pokol kapui sem fognak erőt venni.

A hadsereg érdekében való működés legfontosabb ága a sebesültek és betegek ápolása és ellátása. Ebben, megvallom, nem tartom helyesnek az állam és a társadalom között ma fennálló szerepmegosztást. Többet

kellett volna az államnak teljesíteni, kevesebbet a társadalomnak. A hadi budgetek legnagyobb hibájának tartom, hogy nem gondoskodtak eléggé a megbetegetett és megsebesült katonák érdekeiről. Nézetem szerint az állam elsőrangú feladata és elemi kötelessége, hogy azokról gondoskodják, akik az ő érdekében, az ő parancsára és védelmére szenvednek.

S ha kétségtelen is, hogy a társadalom munkája sohasem lesz nélkülözhető a sebesültek gondozásánál, mert az ápolás és ellátás finomságait csak az egyéni iniciativa, csak az érző ember jó szíve, csak a rokonszenv fogja nyújthatni, nem pedig törvényes sablonos bürokratikus gépezet; a főmunkát mégis az államnak kellene végeznie. A szükséges eszközökről a háború előtt kellene gondoskodni, úgy, hogy a háború alatt vagy csak foganatosítani kelljen azt, amit előre terveztek és megállapítottak, vagy pedig csak használatba venni azt, ami már készen áll. Régebben a társadalomra lehetett bízni az ápolás és ellátás oroszlánrészét, ma azonban ez már méltánytalan, mert a hadsereg nagysága és a fegyverek pusztító ereje olyan nagyszámú sebesülést okoz, amelyről már jól gondoskodni a társadalom nem képes s az állam csak akkor, ha arra eleve elkészült.

Gondoskodják a hadügyi budget nemcsak a pusztítás és ölés, hanem a gyógyítás eszközeiről is, ami annyival nagyobb eredménnyel kecsegtet, mert a tudomány, amely a pusztítást oly nagy mértékben bírta elősegíteni, kellő szervezés mellett, megfelelő eszközökkel ellátva, írt is tud találni a sebekre, amelyeket maga is ütött.

A mostani háborúban azonban a társadalomnak a reá ruházott feladatot feltétlenül meg kell oldania s folytatnia kell ernyedetlenül azt a munkát, amely már olyan sok szép eredményt szült. Sőt nem szabad az eddig elértekkel sem megelégedni, mindig előre kell törni, mindig a tökéletesség felé kell sietni.

Új kórházak építésénél nézetem szerint előnyt kell adni a nagy kórházaknak, mert a nagy üzem mindig olcsóbb s az orvosi erők jobban használhatók ki.

A gyűjtések foganatosításában, azt hiszem a legjobb a decentralizáció. Sok érv szól amellett, hogy csak egy társadalmi központi szervezet gyűjtsön az összes kórházi célokra, nem pedig sok magántársulat és sok egyén, mert akkor egységesebben és tervszerűbben lehetne a társadalom áldozatkészségét kihasználni, mint a sokféle gyűjtés által, amelyek nem tudnak egymásról és valószínűleg, amint az nálunk mindig szokásban van, ugyanazokhoz fordulnak.

Mivel azonban sokan lelkesebben, odaadóbban dolgoznak, ha egyesületük vagy saját nevükben és dicsőségükre tehetik s mivel már létezik a sok gyűjtésre és jótékony célra, alkotásra alkalmas szervezet, amelyek intenzívebben tudják kihasználni az ismeretség, barátság rugóját, mint egy szervezet, célszerűbb az eddigi úton haladni; a gyűjtést azonban jobban kellene ellenőrizni és eredményeit nagyobb alkotásokra kellene egyesíteni.

Az önkéntes adakozások mellett nagyon érzem annak szükségét is, hogy azt valamely adó egészítse ki. Mert igazságtalan a jó szívűre ruházni az egész terhet és azt várni, hogy olyan nehéz időkben, mint a

maiak, egyesek annyit adjanak, amennyi szükséges, ha nem osztozkodik minden tehetős a teherviselésben: olyan adóra van szükség, amely valami keveset mindenkitől elvesz és lehetővé teszi, hogy a pénz összejöjjön anélkül, hogy a legjobbak özseroskadjanak.

A társadalom pénzen kívül főleg munkával tartozik a köznek. A sebesültek ellátását társadalmi szervezetek ellenőrzése nagyon javíthatja s megakadályozhatja azt, hogy az üzérkedés az érdekelteket károsítsa.

Közreműködnie kell kötszerek előkészítésében, különösen ha amint látszik, szükséges lesz újra visszatérni a régi sárpi készítéséhez, amelynél nagy tér fog nyílni a társadalom közreműködésének.

Az ápolás és a betegszállítás súlyos feladatának is nagy része a társadalomra nehezedik. E téren már nagy tevékenységet fejtettek ki társulatok és egyesek és nagy hasznot hajtottak, ámbár nem tagadható, hogy az ápolás terén ártott a társadalmi szervezetek hírének, hogy főleg eleinte olyanok is vállalkoztak ápolásra, akiket csak a divat vezetett, akik hivatást nem éreztek e nemes foglalkozás iránt, akik meg nem gondolták előre, hogy milyen áldozatot vállalnak és ezért be nem váltak.

Emellett azonban igen sokan valóban önfeláldozó, fárasztó és hasznos munkát végeznek s a legerélyesebben kell az ellen tiltakoznunk, hogy pálcát törjenek, amint ezt sokan teszik, egyesek hibája miatt azon egész tevékenység fölött, amely nélkülözhetetlen, nemes és közhasznú.

Különös figyelmet kell fordítani a sebesülteknek

a harctérről vonaton való hazaszállítása módjára, mert ez nagyon kevésbé kielégítő és a kolera elterjedésének veszélyét is fokozza.

Nagy baj, hogy a vonatokon nem lehet kellő elkülönítéseket foganatosítani, hogy nincs elég orvosi és segítő személyzet s hogy a tisztaság legprimitívebb szabályait is gyakran nélkülözni kell.

Erre állami vezetés mellett nagyobb gondot kellene fordítani és a társadalom nagyobb és jobban szervezett munkáját kellene igénybe venni. Rendszeresen kellene szervezni a közbeeső állomásokon egymástól megfelelő távolságban az üdítő munkát is, természetesen a kolera veszély ellen való duplán szigorú intézkedésekkel kapcsolatosan.

A sebesülteknek fárasztó útjukban jól esik és nagy szükségük van eledelre, frissítésre és néha a sebek átkötésére. Több helyütt tudom, hogy a vidéki társadalom a tőle kitelhetőt már úgy is megtette; de nincsen elég kötszere és ápolóereje, néha orvosa, azért ezt az ügyet a központban kellene szervezni egyöntetű terv szerint.

Különösen szívére akarom kötni ez alkalommal a társadalomnak azt is, hogy jótévő munkásságát ne tagadja meg az ellenség betegeitől sem. A beteg nem ellenség többé, csak szenvedő ember! Teljesítsük emberi kötelességünket kivétel nélkül mindenkiel szemben. Természetes, hogy első gondolatunk mindig saját testvéreinké legyen. De amint neki megvan a nélkülözhetetlen je, adjuk meg azt az ellenségeinknek is. Legyen gondunk a foglyokra is. Becsületbeli kötelessé-

günk: jól bánni azzal, aki megadta magát s a lehetőségig jólétükről is gondoskodni.

S akit az érzés meg nem győz, azt meggyőzheti az a tudat, hogy velünk is úgy fognak bánni, mint mi velük.

Nem azért mondom ezeket, mert erre nálunk különös szükség volna, de azért, mert rendszerint vannak olyanok, akik hazafiségük hevében az ellenség gyűlölete által elragadtathatják magukat.

Meleg ruhát is kérnek a katonák számára a társadalomtól. Helyes! Tegye mindenki ez irányban is mindazt, amit tőle kívánnak. Készítsen, gyűjtsön meleg kendőket és adja a nélkülözhető szőrmét oda. De mondanom sem kell, hogy ez nem mentesíti a hadvezetőséget azon elementáris kötelezettsége alól, hogy meleg ruhával lássa el a katonákat. A társadalom csak a hiányzót, a luxust, a különlegességeket adja, a szükségességről való gondoskodás az állam kötelessége marad mindenkor.

De a társadalom feladata nemcsak arra szorítkozik, hogy a katonaság szükségleteit törekedjék kielégíteni, hanem, amint már mondtam, arra is, hogy az egész nemzet egészséges vérforgását, akcióképességét és életerejét fenntartsa, amelyeket mind károsan befolyásolja a háborúval járó óriási erőfeszítés. A legközvetlenebbül érinti az általános mozgósítással járó munkaerők elvonása a bevonultak családjait és a közszolgálatot.

A bevonultak családjairól az 1881-iki törvény értelmében az állam tartozik gondoskodni. A társadalom e tekintetben szintén csak kisegítő szerepre van

hivatva, ahol állami segítség nem elég, ott a társadalomnak is be kell avatkozni, nehogy annak családja, aki a hazájáért küzd, a nyomor rabjává váljék.

Gyűjtésekre, könyöradományokra, a rendes jótékony egyesületek intenzívebb tevékenységére is szükség lehet, de ahol célhoz vezet, a legajánlatosabb mindig a munka szerzése. A nagybirtoktól, a nagyvállalattól és nagytőketulajdonosoktól el lehet várni, hogy a bevonultak családjainak lehetőségig megadják a bevonultaknak járó fizetést, azzal a kikötéssel, hogy ellenértékként a család lehetőleg munkát vállaljon. A gazdasági egyesületek ezirányban történő kezdeményezése nagy hasznot hajthat.

A legfontosabb az ittmaradt gyermekekről való gondoskodás, amely akciónak irányítása igen helyesen a létező szervek kezében maradt.

A társadalomnak a nehézségekkel küzdő közszolgálatban is részt kell venni, mert sok szolgálati ágnak éppen akkor kell dupla munkát teljesíteni, amikor a rendelkezésére álló munkaerő tetemesen megapadt. Modern államban a társadalom elszokott a köztevékenységtől, mindent a hivatásos, fizetési bürokráciától és alkalmazottaktól vár. A nemzet nagyrészt elvesztette azt a képességét, hogy önmagán segítsen, hogy önmaga végezze a közérdekben szükséges teendőket és most ezt újból meg kell szoknia. De ezzel csak nyer, mert csak az a nép számíthat szabadságra, csak annak biztos léte és önállósága, amelynek megvan az a képessége, hogy saját közügyeit önmaga intézze, úgy, hogy valóban csak üdvös volna, ha a köz iránt való kötelességteljesítésből valami állandóan megmaradna

a jövőben is és fegyelem mellett ingyen munkához szoknék újra.

A politikai közigazgatás különösen nehéz helyzetbe kerülhet a háború folytán, mert reá is sok új teendő nehezedik, ámbár alkalmazottjainak száma megfogyott, úgy, hogy joggal fog különösen a nyomor és a ragály elleni küzdelemben a társadalom segítségéhez folyamodni.

Az első irányban a szükségletek megfigyelésével, a nyújtott segélyek kiosztásával, a foganatosított intézkedések ellenőrzésével hasznos és nagy munkát végezhet az önkéntes társadalmi erő is.

A kolera elleni küzdelemben szintén megfizethetetlen értékű szolgálatot tehet az intelligencia. Legelső kötelessége kellő elővigyázattal élve a ragály ellen önmagát megvédeni. Segítségére lehet az orvosnak is, aki valóban önfeláldozó és napról-napra növekvő, csaknem emberfeletti munkát kénytelen végezni azáltal, hogy rendeleteinek végrehajtását ellenőrzi, hogy a tett megfigyelésekről értesíti. Ezenkívül jó tanáccsal, jó példaadással és szorgos utánjárással a szükséges elővigyázati rendszabályok foganatosításában is segédkezet nyújthat a hatóságnak főleg az, akinek szavára a lakosság hallgatni szokott.

Legnagyobb szolgálatot azonban, hitem szerint azzal teheti, ha a csendőrség és rendőrség segítségére karhatalmat szervez, amely nélkül sem hatósági rendelet, sem törvény nem használ, mert a zaklatással járó, egyéni szabadságot korlátozó beavatkozások legtöbbszörre papíron maradnak megfelelő kényszerítő erő nélkül.

Általában polgári őrsegek szervezése által a közrend, közbiztonság fentartásához hozzájárulhat a társadalom és a katonaságot is mentesíti időrabló és polgár által is elvégezhető munkától.

Mérhetetlen tevékenységi tér nyílik meg a társadalomnak a közgazdasági élet terén is.

A háború a közgazdasági életet egészen átalakítja s nagy sebet ejt rajta. Válságos helyzetet teremt mindenekelőtt a modern közgazdasági élet alapjának, éltető elemének, a hitelnek megrendülése, amely természetesen szenved a jövő bizonytalanságánál fogva. S a hitel hiányát különösen érezhetővé teszi, hogy sok kis embernek éppen ilyenkor égető szüksége van kölcsönre.

A külkereskedelem különösen ilyen világháborúban pang, a belső kereslet rohamosan alább száll, bizonyos cikkeknel csaknem egészen megszűnik s egyes kivételes, a háborúra szükséges termelési ágak felé fordul.

A munkapiacon a munkahiány és a munkáshiány egymás mellett érezhető. Egyes üzemek összetörnek, mert nem találnak elég produktív kézre, mások kénytelenek munkásaikat elbocsátani, mert nincs elég fogyasztójuk.

E sok nehézség között a társadalomnak segítenie kell önmagán. A közgazdasági élet teherviselési képességét feltétlenül fenn kell tartani, mert a háború csaknem épp annyira pénzügy és közgazdasági feladat, mint katonai s azon állam ellenállási ereje összeomlik, amelynek gazdasági helyzete tarthatatlanná vált.

A sok teendő közül a legfontosabb talán a hitel

fentartása. E tekintetben a társadalom szervei között a legtöbbet a pénzintézetek tehetnek, amelyek tervszerű akcióval, a kormány támogatása mellett nagy eredményeket érhetnek el. Egyrészt a kis emberek rögtön hitelszükségleteinek kielégítésére egyesült erővel külön intézetet létesíthetnek, amint azt jelenleg már megtették, amivel mérhetetlen hasznot hajthatnak, ha kellő tökeerőt fognak erre a célra fordítani, de rendes tevékenységük helyes irányításával is nagy szolgálatot tehetnek, ha a hitelnnyújtásban bátrak lesznek és elmennek azon végső határig, amíg a saját létérdekeik megengedik.

A nagyközönség helyes magatartása is nagy fontossággal bír. Ne veszítse el fejét, ne essék a pánik martalékvává, ne zárja el vasládáiba a pénzét, hanem hagyja azt forgalomban, kamatoztassa megbízható intézeteknél.

Elsősorban acélozza meg mindenki idegeit; a közgazdasági veszélyektől is legjobban a hidegvér, a bátor szív mentenek meg.

A háborús időkben mindenkifölött és mindenek fölé önuralom kell. Nem kell elfelejteni, hogy a pánik előidézi azt, ami addig a képzeletben volt csak meg: a katasztrófát.

Általában minden egyes ápolja gazdasági egzisztenciáját. Vegye revízió alá budgetjét, szakítson a luxus kiadásokkal. Az a sok egyén, aki eddig többet adott ki, mint amije volt, javítsa meg magát gyökerelesen és gyorsan. Álszégyenkezésből senki se riadjon vissza attól, hogy költségeit redukálja, luxus kiadá-

sokról lemondjon, egyszerűbben éljen. A takarékoságnak is azonban legyen határa.

Aki teheti, iparkodjék üzemét folyamatban tartani. Iparkodjék, tényleges jövedelmeihez mértén költsékezve, a honi munkát és tőkét is foglalkoztatni. Aki teheti, alkalmazza továbbra is azokat az egyéneket, akik az ő kenyérét ették, mert a teljes gazdasági stagnáció és pangás a válságot csak súlyosbítaná.

Alkalmazkodjék mindenki kérlelhetetlen szigorral saját gazdasági helyzetéhez, saját megmaradó és biztos jövedelmeihez, legyen arra is tekintettel, hogy hosszú, bizonytalan jövő előtt áll, de ezen tekintetek által megszabott korlátok között törekedjék a megszokott gazdasági tevékenységet folytatni és lehetővé tenni, hogy existenciájukat mások is fentarthassák.

A takarékoság nem a bölcsesség utolsó szava. Csak azon anyagokra vonatkozólag szükséges a feltétlen takarékoság, amelyek a harc céljaira szükségesek, mint például az élelmiszereknél bizonyos szövetnemeknél, fegyvereknél, benzinnél, meg annál, ami a külföldről jön stb.

Különösen a kormánynak és a hatóságnak nem szabad kizárólag a takarékoság politikáját folytatni, hanem minden erejét arra kell fordítani, hogy megfelelő befektetések által életerőt kölcsönözzön a közgazdaság azon ágainak, amelyek a háború alatt a végelpusztulás veszélyének vannak kitéve, mint például minden építkezéssel kapcsolatos iparág.

Nagyon sok jót tehet a társadalom megfelelő szervezetek és közgazdasági vezető szellemeink irányítása mellett a munkaközvetítés terén, egyrészt a munkás

és a tőke, másrészt a tőke és a fogyasztók között, azaz a célzattal, hogy lehető sok honi gazdasági ágnek fogyasztót, a tőkének munkást s a munkásnak foglalkozást biztosítson.

A mai válságos időkben a jótékonyáságnak is fokozott szerepe van. A nyomor helyenként csaknem elkerülhetetlenül nagyobb arányokban fog hosszabb háború alatt fellépni, már a helyenkénti rossz termés következtében is és a nagy drágaság, a munkás, a ló, az igavonó állat hiánya és a szőkevény népség vándorlása folytán.

Ez ellen idejekorán kell elkészülnie és szövetkeznie minden akcióképes elemnek, hatóságnak és társadalomnak, hogy meg ne lepjen, mint a kolera tette. A nagybirtoknak különösen kötelessége saját körében az előrelátható nyomor ellen küzdeni; helyismerettel és gazdasági személyzetével becses felvilágosítást adhat, segítségére lehet a hatóságnak és a saját eszközeivel is tartozik a szenvedések enyhítését megkísérlem. Ezzel kötelességet teljesít, de önmagának is használ, mert szociális kötelességteljesítése erősíti pozícióját.

Különösen fontos feladat vár azon foglalkozások szervezeteire, társulataira, amelyeknek tagjai aránylag nagy igényekkel, tőke nélkül munkájuk jövedelméből élnek és most annak vannak kitéve, hogy e jövedelem teljesen megszűnik, mint aminők a művészek, festők, szobrászok, zenészek, építészek, ügyvédek stb.

Ezek érdekében kell a szakegyesületeknek maguk körében és a rokonszenvező társadalom körében idejekorán megfelelő gyűjtéseket eszközölni és kölcsö-

nők, vételek, olcsó ellátás nyújtása által a különös megpróbáltatásnak kitett elemeket védeni. Általában olcsó konyha berendezésével, ingyen tejjel s táplálék beszerzésével és kiosztásával is sokat enyhíthet a nyomoron a társadalom. Az ellátás ügyét – magát szervezni, és irányítani: a kormány feladata.

De most nem kívánok több részletbe bocsátkozni, legjobb tudásom szerint és fogyatékos erőmhez képest törekedtem a megtisztelő felhívásnak eleget tenni: s a társadalom nagy fontosságú és szükség szerint mindig fejlődő tevékenységének vázlatos kivonatát adni – és sietek felolvasásom végéhez.

Búcsúzóul két alapvető igazságot bátorkodom figyelmükbe ajánlani, két olyan igazságot, amely egyszerű, világos, félreismerhetetlen, amelyet nem lehet elégszer hangoztatni, elégszer ismételni és terjeszteni, mert szükséges, hogy a magyar társadalom vérévé és húsává váljék, szükséges, hogy összes gondolatait és cselekedeteit befolyásolja.

Az egyik alapvető igazság az, hogy Magyarország legvitálisabb érdekei vannak a mai harc által veszélyeztetve. Az a rettenetes Istenítélet, amely Európa, sőt a világ sorsa felett dönt és egy csapásra a világ legnagyobb hatalmait földreterítheti, amely Nagy-Britanniát, a legnagyobb birodalmat, amelyet emberek eddig egyáltalában alapítani képesek voltak, darabokra törheti,^v amely az óriási országot, ezt a Rómánál s Nagy Sándor birodalmánál is nagyobb államot részeire bonthatja; amely Nagy Károly, XIV. Lajos és I. Napoleon grand nation-ját kitörölheti a nagyhatalmak sorából; amely a Moltke és Bismarck német biro-

dalmát odalökheti vissza, ahonnét nagy győzelmei által nemrég emelkedett ki; amely a kisebb országokat egyszerűen eltörülheti a föld színéről, amint azt ma már Belgiummal megtette, ez a pusztító erejű megrendése a hatalmi egyensúlynak, minket is tönkretethet.

Ezeréves történelmünk alatt a német, majd a tatár és a török túlerővel támadt ránk nem egyszer, de a mai veszély abban különbözik amazoktól és abban súlyosabb amazoknál, hogy a győzelmes külső ellenség belső összetartó erőnket is megbonthatja. A germánizmus megpróbálta ellenállási erőnket faji amalgamizálás által megtörni, de ez sohasem sikerült neki, a török erre kísérletet sem tett. A kelet rohama Mohamed próféta zászlaja alatt letörhetett volna ugyan, de belső szilárdságunkat nem gyengíthette, holott a kettőskereszt jegyében való győzelem Magyarországot alkotó elemeire bonthatja. Az egyes szláv fajok önálló fejlődése, életerős kultúrája nincs ellentétben a magyar birodalom eszméjével; a cárizmus vezetése alatt álló orthodoxia azonban a vegyrokonságnál fogva országunk eddig hú elemeire is vonzóerőt fog gyakorolhatni. Az oroszok győzelme inkompatibilis Szent István koronájának koncepciójával és bármily kevésbé sértené integritásunkat, lehetetlenné tenné a magyar uralom fentartását a Kárpátok völgyeiben.

Ez az egyik igazság, amelyet minden magyar embernek szem előtt kell folyton tartania. A másik az, hogy ezen nagy veszély elkerülésében mindenkinek jut szerep. Nemcsak a vitéz katonának, hanem a föld békés, egyszerű művelőjének, a pénzüntézetek igaz-

gatóinak, az orvosnak, az ápolónak, a társadalmi aktus minden vezetőjének és közkatonájának; és hogy a hadsereg csak akkor lesz képes a mai hősiek erőfeszítésre és végleges győzelemre, ha a nemzet lelkesen, törhetetlen bizalommal, jól szervezve, kitartással fog érte dolgozni és vele érezni minden részében és mindvégig.

Vésse mindenki e két igazságot lelkébe s akkor tudom, hogy feladata magaslatán fog mindig állani a magyar társadalom és a mai mérkőzés a magyar névnek megnövekedett becsületével és hatalmával fog végződni.

A világháború és a dualizmus.

Augusztus 18-án a jelenlegi háború nagyszerű eseményeinek hatása alatt önkénytelenül az ezernyolcszázhatvanhetedik eseményekre gondolunk.

Ősz királyunk uralkodásának kimagasló, hatásai-ban legnagyobb és leghasznosabb cselekedete az 1867-iki kiegyezés megkötése volt. Ez képezte egész uralkodásának fordulópontját és döntő fontosságúvá vált épp úgy Ausztria, mint Magyarország belpolitikájára és a monarchia külpolitikájára nézve és ez tette ma le vizsgáját a világtörténelem ítélőszéke előtt.

Nagy elhatározás kellett a kiegyezés megkötéséhez az uralkodó részéről. Olyan dinasztia tagjának, amely világhatalmat gyakorolt évszázadokig és amely nem elégedhetett meg mással, mint nagyhatalmi állással, olyan országok élén való állás, amelyek csak mint imponáló hatalom szerezhették meg maguknak

a biztos lét és erőteljes fejlődés előfeltételeit, nem azt tanácsolták uralkodónknak, hogy a nagy hatalmi akciónak kedvező államformát egy arra nézve hátrányosabb államformával cserélje fel.

Kétségtelen, hogy az erőteljes külpolitika és katonai akció vitelére sokkal kedvezőbbnek látszott az egységes Ausztria, mint a dualisztikus Ausztria-Magyarország. Ausztria, amint 1849-ben megalakult, későbbi alkotmányos formájával együtt a sikeres és erőteljes akció minden papír előfeltételével látszott birni. Formailag egységes volt. A külső akciókra vonatkozó politikáját egy akarat vezethette. A nagymúltú s önérzetű bürokrácia, a szakmájában nevelt diplomata tudása és rutinja mindenható lehetett. A parlamenti pártok kicsinyes érdeke, az áldozatoktól féltő népképviselők, a dilettánsok, a népszerűséget hajhászó politikusok befolyása minimális lehetett. Nem kellett a változó többségnek hangulatára hallgatni, következetesen lehetett az állam nagy céljait szolgálni. Ami hatásköre volt a parlamentnek, az tisztán csak császári ajándéknak volt köszönhető, amelyet ő mindig visszavonhatott. Minden lokális egoizmust háttérbe lehetett szorítani és a nagypolitikát egyedül csak a nagy egység érdekei szerint lehetett folytatni. A hadsereg ügyeibe nem avatkozott senki, csak kipróbált szakember. A hadseregben csak egy eszme élt: a császár szolgálata és az egységes birodalom. Egyszóval mindaz megvolt, amit rendszeresen az imperiálisztikus politikusok a sikeres nagy hatalmi akció előfeltételének tekintenek.

És ezzel a látszólag tökéletes rendszerrel kellett

szakítani. Általános volt a régi kormányzó körökben az aggodalom, hogy az új dualisztikus monarchia komplikált szervezete mellett erőteljes és következetes politikára nem lesz képes, „Die Monarchie auf Kündigung” elnevezésben jegecesedett ki a lenézés és kicsinylés, amelyet a rutin emberei az új rendszer iránt éreztek. Ezt a jelszót még a mai napig használják a dualizmus ellen azok, akik a külső egységben keresik az erő előfeltételeit és nem ismerik fel, hogy az erő biztosítója nem a sablonos egységben rejlik, hanem abban, hogy az alkotmány a tényleges erőviszonyokhoz legyen alkalmazva és hogy a lehető legnagyobb eleven erő támogatását és lelkes munkáját legyen képes az állam hatalmi céljainak szolgálatába állítani.

Az egyszerű, egységes szervezetet minden téren a komplikált megosztás váltotta fel. Egy hadseregből hármat kellett csinálni (közös hadsereg, honvédség, Landwehr); egy zászlót három váltott fel; egy nyelv uralmát három (német, magyar, horvát); az ellenőrzést nem egy parlament gyakorolta, hanem kettő és annak két bizottsága; a gazdasági struktúrája Ausztriának és Magyarországnak a levegőben lóg és mindig két egymástól teljesen független parlamentnek időről-időre való megegyezésétől tétetett függővé; a közös kiadások kulcsát szintén csak hosszas tárgyalások után lehetett időről-időre megállapítani. Egy kormány egységes irányító befolyását két, egymástól független kormány és három közös miniszter befolyása váltotta fel.

Nagy elhatározás kellett az ilyen kísérlethez, fő-

leg szerencsétlen hadjárat után, midőn minden érdek a külpolitikai akcióképesség fokozását kívánta. És még fokozta a kísérlet veszélyét és szokatlan voltát, hogy olyanokra kellett a hatalmat bízni, akik két évtizeddel előbb az uralkodó ellen küzdöttek, részben fegyverrel kezükben, akik halálra voltak ítélve, akik csaknem a megegyezés napjáig a legerősebb ellentétben állottak a király, akkor még. személyes, rezsimjével. Örök érdeme lesz királyunknak, hogy erre a látszólag veszélyes lépésre elhatározta magát. A kiegyezés létrehozatalánál tábornoka Erzsébet királynéból, Deák Ferencből és Andrássy Gyulából állott.

Deák Ferenc érdeme volt, hogy a királyban azt a meggyőződést bírta megerősíteni, hogy törvénybe és jogba ütköző mindazok a Verwirkungstheoriák és mindazok a kísérletek, amelyek a jogfolytonossággal szakítottak és nem álltak az 1848-iki alkotmány alapján.

Andrássy Gyula hivatása volt meggyőzni az uralkodót egyrészt arról, hogy Magyarország igényeinek kielégítése a hatalmi helyzetnek kedvezni fog és nem a formai egységben, de a lelkek harmóniájában és a nemzet kielégítésében rejlik a nagyhatalmi állás legbiztosabb alapja, másrészt arról, hogy a magyar nemzet érzékkel bír a nagyhatalmi állás iránt.

Erzsébet királyné szent hivatása volt a királyban a magyar nemzet iránt való bizalmat, rokonszenvet, szeretetet erősíteni s ezzel azt a melegséget, azt az érzelmi momentumot a királyban fokozni, amely nélkül

igazán nagyot alkotni és egy nemzetet megnyerni soha sem lehet.

A királyé azonban a legfőbb érdem, mert a határozás tőle függött és a felelősség a világtörténelem előtt elsősorban őrajta volt, mint aki akkor még abszolút ura volt elhatározásának.

S ez az elhatározás teljes mértékben bevált. Ha vitathatók, vajjon a magyar nemzet belső életének szabadsága tekintetében meghozta-e a kiegyezés mindazokat a gyümölcsöket, amelyeket tőle várt, kétségtelen, hogy az hatalmi szempontból célját elérte, amely – melleleg mondván – a magyar nemzetnek épp úgy érdekében van, mint a dinasztíának és épp oly fontos ránézve, mint a belső szabadság. A jelenlegi világháború a 67-ben elfogadott rendszer igazolása. E rendszer értékének mértékét az az erő adja, amelyet e küzdelemben ki tudunk fejteni, amely pedig imponáló. A hadsereg csodákat művel, a magyar különös becsületet szerzett nevének. A nemzet annyi embert ad harcra, mint soha; annyi áldozatra képes, mint eddig soha. Nálunk a pártharcok megszűntek. Egy cél ural minden törekvést és ez a győzelem biztosítása. Nehéz perceket kellett átélnünk. Bukovina csaknem” egészen, Galiciának nagyobb fele már ellenséges kézben volt, az orosz hadak már áttörték a Kárpát-vonalat is és magyar földet tapostak. Egy szerencsétlen esemény és az ellenség milliói országunk szívébe hatolnak. De ez a veszély sem csüggesztette el a nemzetet, nyugodt önérzettel, a jövőbe vetett erős bizalommal küzdött tovább. A „Monarchie auf Kündigung” létét százszorta nagyobb energiával és lelkesé-

déssel védi, mint 1859-ben vagy 1866-ban az egységes osztrák birodalom. A mostani dualisztikus monarchia nehezkesebb gépezete sohasem volt a gyors és erélyes fellépés akadály. A sikertelenség és határozatlanság mindig csak a vezető államférfiak hibája volt, sohasem a szervezeté. A császári hadsereg is vitéz volt, de nem volt mögötte olyan mértékben a népek lelke, mint a közös hadsereg és a hadvezetőségek maguk. A magyar nemzet egykedvűen nézte az eseményeket. A monarchia pedig a magyar nemzet odaadó támogatása nélkül nem bizonyult elég erősnek. A solferinói és königgräetzi Ausztria felé izolálva maradt, mert lényegéhez volt kapcsolva az imperialisztikus politika, amely minden irányban egyaránt ellenséget termelt. A dualisztikus Ausztria-Magyarország pedig sziklaszilárd támaszt nyert Európa legelső hatalmában, a német birodalomban és vele együtt jóformán az egész világgal dacolni képes. Nem vizsgálom ma, – mert nagyon is elvezetne céloktól, esetleg megzavarhatná azt a harmóniát, amelyre szükség van – vajjon hozzájárultak-e a mi hibáink is ahhoz, hogy Németországgal egyedül maradtunk és hogy ellenségeink óriási számbeli túlsúllyal rendelkeznek, csak arra mutatok rá, hogy az 1867-iki alkotás által megszervezett erőnek imponáló voltát bizonyítja az a tény, hogy szövetségesével együtt a monarchia csaknem az egész világgal győzelmesen bírt megbirkózni. Valóban büszkén és elégedetten tekinthet vissza az uralkodó különösen most azokra a talán nehéz percekre, mikor bizonyára nagy, hatalmas ellenáramlatok és azon tradíciók ellenére, amelyeket eddig követett,

eszének és szívének sugallatára hallgatva lemondott sok látszólagos hatalomról, a kifelé irányuló akcióra olyan elkerülhetetlennek tartott egységről és egyszerű szervezetről, hogy kielégítse a magyar nemzetet» Ma számtalan harcmezőn aratja e bölcs és nemes elhatározás gyümölcseit.

Az elért nagy eredmény annak következménye, hogy jó volt az új rendszernek azon alapgondolata, hogy a magyar nemzetet azáltal kell a nagy hatalmi érdek számára megnyerni, hogy a magyar államnak törvényes önállóságát elismeri, az egységes birodalom eszméjét elejti és a magyar állam s a Lajtán túli országok intézményeinek olyan célszerű formát ad, amely az erőteljes akció követelményeinek megfelel. A 40-éves rezsim alatt igen sok hibát követtek el épp úgy Ausztria, mint Magyarország belügyeiben és a külpolitika terén is. Ritkán álltak ugyan valóban nagyszabású államférfiak az ügyek élén. Távolról sincs meg az a lelki harmónia Ausztria és Magyarország között, amelyre szükség volna. A hadsereg és nemzet közötti viszony sem volt mindig olyan, aminőnek lenni kell. A külpolitika terén is sokat veszítettünk a berlini szerződés óta. Erős meggyőződésem, hogy nem értük el azt a maximális jót, amelyet a kiegyezés alapján sikeresebb politikával biztosíthattak volna kint és bent egyaránt. Éppen most, a nagy megpróbáltatás előtt sok vizsály dült a monarchiában. A magyar nemzet egy része olyan elkeseredett hangulatban volt, mint 1867 óta soha. A hadüzenet percéig fejünk felett lógott a belső válság Damokles kardja és szakadatlanul folyt a parlamentben az ádáz harc. A tűzpróbát mégis fé-

nyesen kiállottuk. A monarchia mai ellenállási erejének egyik legfőbb tényezője, sine qua non ja – azt hiszem, ezt senki sem fogja tagadhatni – a magyarnak lelkesedése, hősie kitarása, ami annak tulajdonítható, hogy az összes elkövetett hibákat ellensúlyozni bírta a kiegyezés alapgondolatában rejlő éltető erő. Minél több hiba történt a napi politika terén, annál szembetűnőbb, hogy az alapeszme helyes volt, azáltal, hogy a kiegyezés az állam törvényes önállóságát elismerte és a parlamentarizmust iktatta újra törvényeinkbe, a magyar hazafiságot a monarchiához láncolta. Még az elégedetlenek is belátják, hogy a jelent, mint a jobb jövő kiindulási pontját megvédeni hazafias kötelességük. A tegnap még vérig elkeseredett hazafiak ma kardot kötnek, anélkül, hogy e keserűségtik megszűnt volna, mert a magyarok koronázott királyának és a magyar államnak becsülete és léte van kockán. Akik a parlamentarizmusban látják függetlenségünk biztosítását és azt tartják, hogy az meg van hamisítva, mégis vitézül harcolnak, mert azt hiszik, hogy a jogilag elismert parlamentarizmusnak egészségesebb életet fognak kölcsönözni az erőteljesebb közérkölsök. Akik azt tartják, hogy a magyar állam törvényes önállósága nem nyilvánul eléggé meg a kiegyezés részleteiben, vagy akik azon nézetten vannak, hogy azon jogaink sem hajtattak végre, amelyeket 1867. XII. t.-c. biztosít, mégis védik azt a monarchiát, amely nem tagadja Magyarország törvényes önállóságát, hanem azon alapul. 1859-ben és 1866-ban Magyarország ezeréves alkotmányát, jogait elvileg negálták. Az ilyen birodalom mellett igaz magyar meggyőződéssel kar-

dot rántani a nemzet nem bírta. Az 1867. XII. t.-c. alapgondolata a magyar államjog érvényesítése és azért, aki azt tartja, hogy jelenleg az alapgondolat az intézményekben elhomályosodott, aki a monarchia eszméjével nem tudott megbékülni, azért nem lelkesült, ezen alapgondolat kedvéért harcba száll teljes lelkesedéssel és aki a leglesújtóbban ítéli is meg a jelenlegi helyzetet, az sem tagadhatja, hogy Magyarország jogainak elvi elismerése mindenesetre olyan állapotot és helyzetet biztosít a nemzetnek, amelyet a legyőzetés következményeitől védeni hazafias kötelesség kurucnak és labancnak egyaránt. A kiegyezésnek – a monarchia szempontjából – nagy érdeme, hogy odáig ment, hogy azok is a nemzet harcainak, a magyar király és állam harcainak tekintik a mai tusát, akik a nemzeti jogok mértékével és a jelenlegi állapotokkal koránt sincsenek megelégedve.

A világháború talán új feladatok elé is fogja állítani a dinasztia és monarchia. Meglehet és kívánom is, hogy Orosz-Lengyelország felszabadításával és hozánk való csatolásával a jelenlegi állapot némi változása elkerülhetetlen lesz. A háború tanulsága azonban – remélem – mindenesetre mindenfelé azt a meggyőződést szülte, hogy minden változásnak a magyar állam törvényes önállóságának alapeszméjéhez kell alkalmazkodni, amelynek rovására való minden lépés bűn a monarchia ellen és gyengíti azon erőforrást, amelyből ma merített és amelyre a jövőben is még nagy szükség lesz. A magyar állam törvényes önállóságának nem szabad azt megakadályozni, ami

a monarchia és Európa politikai szükséglete, de azt megkövetelheti, hogy a dinasztia és a monarchia ereje alkalmazkodjék az ő jogaihoz, amelynek kivívásához derekasan hozzájárult, amint ezt ma hosszas küzdelmek és sok kiontott vér bizonyítják.

TARTALOM.

	Oldal
A háború oknyomozása.....	1
A háború okai.....	1
Az entente felelőssége	20
Ki felelős a háborúért	32
A háborút Oroszország akarta.....	48
Az angol fehérekönyv.....	55
A jelszavak.....	62
A keleti kérdés és a világháború	81
A négyes szövetség és a Balkán-államok	81
Oroszország Románia veszedelme	93
Románok és magyarok.....	106
Őszinte szó a románokhoz	114
Még egy szó Romániáról	129
Törökország	137
Törökország beavatkozása	142
A Boszporus és a Dardanellák	148
Albánia.....	156
Bulgária.....	166
Olaszország.....	173
Az olasz semlegesség.....	173
Olaszországhoz való viszonyunk.....	177
Az olasz háború	187
Az olasz beavatkozásról.....	192
Válasz Luigi Luzattinak	199

	Oldal
A lengyel kérdés	210
Közép-Európa	220
Közép-Európa megszervezése	220
Közép-Európa ereje.....	246
Németországgal való szövetségünk kimélyítése.....	255
A tartós béke biztosítékai.....	262
A magyarság és a háború	290
A háború és a társadalom.....	290
A világháború és a dualizmus	320